

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

**Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова**

СЕРІЯ 11

- ✓ **Соціальна робота**
- ✓ **Соціальна педагогіка**

ВИПУСК 18

КИЇВ - 2014

УДК 0.51
ББК 95
Н 34

Фахове видання затверджене Президією ВАК України 2004 р., бюлетень № 8 (педагогічні науки)
(Додаток до постанови президії ВАК України від 30 червня 2004 р. № 3-05/7)

Державний комітет телебачення і радіомовлення України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 8817 від 01.06.2004 р.

Редакційна рада:

В.П. Андрущенко	доктор філософських наук, професор, академік АПН України, ректор НПУ імені М.П. Драгоманова (<i>голова Редакційної ради</i>)
А.Т. Авдієвський	почесний доктор, професор, академік АПН України
В.П. Бех	доктор філософських наук, професор
О.В. Биковська	кандидат педагогічних наук, доцент (<i>секретар Редакційної ради</i>)
В. І. Бондар	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
Г.І. Волинка	доктор філософських наук, професор, академік УАПН (<i>заступник голови Редакційної ради</i>)
А.П. Грищенко	доктор філософських наук, професор, академік АПН України
П.В. Дмитренко	кандидат педагогічних наук, професор
І.І. Дробот	доктор історичних наук, професор
М.І. Жалдак	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
Л.І. Мацько	доктор філософських наук, професор, академік АПН України
О.Г. Мороз	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
О.С. Падалка	кандидат педагогічних наук, професор
В.М. Синьов	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
В.К. Сидоренко	доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України
М.І. Шкіль	доктор фізико-математичних наук, професор, академік АПН України
М.І. Шут	доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент АПН України

Редакційна колегія:

А.Й.Капська	доктор педагогічних наук, професор (<i>відповідальний редактор</i>)
Р.Х.Вайнола	доктор педагогічних наук, професор
А.І.Годлевська	кандидат педагогічних наук, доцент (<i>відповідальний секретар</i>)
Л.В.Долинська	кандидат психологічних наук, професор
М.Б.Євтух	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
О.Г.Карпенко	доктор педагогічних наук, професор
Н.М.Лавриченко	доктор педагогічних наук, професор
Л.І.Міщик	доктор педагогічних наук, професор
Л.О.Савенкова	доктор педагогічних наук, професор
В.М.Синьов	доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
С.О.Сисоєва	доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України

Схвалено рішенням Вченої ради
НПУ імені М.П. Драгоманова
(протокол №6 від 27.02.2014р.)

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: збірник наукових праць. – Випуск 18. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 197 с.

У збірнику наукових праць пропонуються результати досліджень і експериментальної роботи з питань соціального ставлення особистості; розкривається педагогічний, психологічний та соціальний аспект, які обумовлюють актуалізацію проблеми і допомагають її вирішувати на сучасному етапі розвитку суспільства та психолого-педагогічні науки.

© Автори статей, 2014
© НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014
© Редакційна рада, 2014

А.Й.Капська,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 378.14+376.1

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНИХ ВІДНОСИН У СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація

У статті розкриваються основні теоретичні положення про закономірності, принципи і тенденції, яких дотримуються у процесі формування етичних відносин студентів вищої школи; розглядається зміст етичних відносин як складової професіоналізму; обґрунтовуються педагогічні умови особистісно орієнтованого формування етичних відносин.

Ключові слова: етичні відносини, принципи і закономірності, культура спілкування, педагогічні умови.

Аннотация

В статье раскрываются главные теоретические положения о закономерностях, принципах и тенденциях, доминирующих в процессе формирования этических отношений студентов высшей школы; рассматриваются этические отношения как составная профессионализма; обоснованы педагогические условия личностно-ориентированного формирования этических отношений.

Ключевые слова: этические отношения, принципы и закономерности, культура общения, педагогические условия.

Summary

In the article the main theoretical regulations, the principles and the tendencies dominating in the course of the ethical relations formation of students of the higher school reveal; it is considered the ethical relations as compound of professionalism; pedagogical conditions of personal formation of the ethical relations are proved.

Keywords: ethical relations, principles and regularities, culture of communication, pedagogical conditions.

Виявлення педагогічних умов формування етичних відносин у процесі навчання студентів вимагає розгляду факторів, що впливають на цей процес. При розгляді умов, що впливають на формування етичного відношення, слід виділяти макрофактори, мезофактори і мікрофактори (А. Мудрик).

Макрофактори охоплюють стан відносин у сучасному суспільстві. Це мораль, право, релігія, етика і естетика, возвеличення цінності і краси людини, які поки не займають у суспільстві домінуючого місця.

Характер відносин до іншої людини значною мірою залежить від мезофакторів, які включають в себе:

1) зміст освіти – насамперед, це знання про взаємини людей, про критерії духовності та моральності людини, про її відповідальність перед суспільством,

іншою людиною і перед самим собою;

2) змістовну наповненість і форму організації виховної системи в країні, регіоні, місті чи населеному пункті;

3) зміст радіо-і телепередач, матеріали періодичної преси, художньої літератури, кінофільмів і театральних вистав.

До мікрофакторів слід віднести мікрогрупу, в якій людина живе, навчається, працює, відпочиває: це сім'я, навчальна група, виробничий АКОЛЕКТИВ, РЕФЕРЕНТНА ГРУПА.

Навчальна група має особливе значення у формуванні етичних відносин, оскільки саме в ній навчається студент, ідентифікує себе, знаходить у ній підтвердження своїм поглядам, думкам і почуттям або спростування їх [1].

Формування етичних відносин у процесі навчання як складного системного процесу ставить нас перед необхідністю уточнення поняття «формування». Виходячи з того, що етичні відносини розглядається нами як особистісне новоутворення, ми можемо спиратися на поняття «формування особистості».

Існує два підходи до розуміння поняття «формування особистості». Відповідно до першого, формування особистості розглядається як її розвиток, тобто як процес і результат цього розвитку. Узятє в такому значенні, воно передбачає з'ясування того, що є (знаходиться в наявності, експериментально виявляється) і що може розвиватися в особистості в умовах цілеспрямованих виховних впливів. З точки зору другого підходу формування особистості розглядається як її цілеспрямоване виховання, «проекування особистості» (за А.С. Макаренком).

При такій позиції важливо з'ясувати, що і як має бути сформовано в особистості, щоб вона відповідала вимогам, які пред'являє до неї суспільство. Враховуючи специфіку використання даного феномена, окреслено підходи до його розуміння. Ми розглядаємо формування етичних відносин у процесі навчання як процес і результат, який наразі триває в певних умовах і вимагає системи адекватних засобів.

Вихідними положеннями для організації процесу формування етичних відносин у студентів стають психолого-педагогічні закономірності, тенденції та принципи. У дискусіях з даної проблеми (А.М. Алексюк, Ю.К. Бабанський, А.В. Донцов, В. Семиченко та ін.) обговорюються питання закономірностей навчання, тенденції, принципи, які розглядаються як категорії педагогічної науки. Ми не ставили завданням нашої статті розгляд методологічного аспекту зазначених понять і звертаємося до них у зв'язку з необхідністю вивчення педагогічних умов формування етичних відносин у студентів.

Відносини як складноорганізована система відчуває на собі вплив усталеної культури спілкування і законів, що функціонують у суспільстві. Дослідження шляхів формування культури відносин у процесі навчання студентів передбачає виявлення основних тенденцій її розвитку та функціонування.

Згідно з точкою зору В.В. Краєвського, в «закономірностях», що відображають інваріантні зв'язки, специфічні для педагогічної діяльності, закладені вказівки на загальний напрямок і конкретні педагогічні орієнтири

розробки принципів, які передбачають педагогічну інтерпретації соціального замовлення з урахуванням умов і факторів, що визначають конкретні форми педагогічної діяльності»[4, с. 39]. Звідси випливає, що якщо педагогічні закономірності та тенденції відображають істотні, стійкі і необхідні зв'язки між причиною і наслідком, принципи, які з них випливають, визначають стратегію і тактику діяльності студентів, характер їх взаємодії один з одним і педагогами. Ми приймаємо точку зору автора, який виділяє істотні ознаки принципів: в них відбиваються найбільш загальні норми педагогічної діяльності, вони обумовлені суспільними потребами, в них проявляється багатоданність культуротворчих якостей, що потребують зусиль носіїв педагогічної культури. На цій підставі формулюється визначення принципу як концентрованого відображення наукових результатів у практичних цілях. Матеріалізуючись у вимогах, правилах організації цілісного педагогічного процесу, принципи знаходять своє відображення у формах, методах і кінцевих результатах. У цьому сенсі принципи є відправною, вихідною точкою побудови освітнього процесу.

Провідною тенденцією формування етичних відносин у процесі навчання ми визначаємо спрямованість вітчизняної освіти на формування «людини культури», в тому числі професійної освіти – на формування «людини професійної культури». Ця тенденція здатна забезпечити інший підхід до формування цілей і змісту освіти, а також особистості майбутнього фахівця.

Зокрема, А.М. Новиков зазначає, що сутність цього підходу полягає в розкритті змісту не в поняттях «знання» і «вміння», а в поняттях культури: «моральна культура», «естетична культура», «інформаційна культура» і тощо. Новий зміст освіти вимагає, у свою чергу, розвитку нових форм і методів навчання та виховання. У зв'язку з цим «незмірно зростає зараз роль особистості педагога, його загальної та професійної культури, переконливості, моральності, товарищескості, його емоційного багатства» [150, с. 7]. Зазначена тенденція, будучи провідною, передбачає ряд інших, окремих тенденцій. Серед них можна назвати тенденції в освіті, що виділяються одним із провідних дослідників проблем вищої освіти А.А.Вербицьким:

- усвідомлення кожного рівня освіти як органічної складової системи безперервної освіти. Ця тенденція передбачає встановлення послідовних зв'язків між освітнім закладом та майбутньою професійною діяльністю студентів;

- перехід від переважно інформаційних форм до використання активних методів та форм навчання з включенням елементів проблемності, наукового пошуку тощо;

- організація взаємодії педагога і студентів та організація навчання як процесу співпраці [6].

Зазначені тенденції знаходять конкретне вираження в реалізації таких принципів, як принцип єдності інтеграції та диференціації, принцип діалогічності, принцип «незавершеності», «можливості» особистості. Культура відносин як особистісне новоутворення, як «внутрішня інстанція» представляє собою системне інтегративне явище, вбирає в себе всі структурні та функціональні компоненти, в яких вона знаходить свій зовнішній прояв.

Інтеграція – феномен загальний і універсальний. В нашому світі просто немає речей чи явищ, які б не були пов'язані зовнішніми інтегративними зв'язками.

Проте в силу своєї загальності інтегративність як явище і представляє філософський інтерес, і, перш за все, закономірності прояву функціонування цього явища в його змістовному відношенні до інших аналогічних феноменів універсального характеру.

Інтегративність дозволяє обґрунтувати необхідність виявлення якісно-відмінних один від одного структурних і функціональних компонентів та рівнів відносин у процесі навчання. Кожен із них відображається і проявляється в певних формах взаємодії. Появі й розвитку кожного рівня відносин у процесі навчання відповідають певні періоди формування взаємозв'язків і специфічні форми впливу з боку середовища. Характер відносин залежить від того, наскільки глибоко залучаємо до них компоненти взаємодії. У суб'єкт - суб'єктних відносинах перехід на більш високий рівень взаємодії здійснюється через переживання як «прорив» у нову систему цінностей.

Без сумніву, будь-який вплив на людину містить в собі два моменти: інтеграцію (з'єднання, злиття) і диференціацію (поділу, розрізнення), які перебувають у нерозривній єдності і переходять одна в одну. У формуванні етичних відносин у процесі навчання має місце як функціональна диференціація, в ході якої розширюється коло функцій, виконуваних елементами певної системи, так і структурна диференціація, в ході якої в системі виокремлюються підсистеми, що реалізують ті чи інші функції. При цьому результатом диференціації може бути як повна автономія окремих частин, так і встановлення – за рахунок процесів інтеграції – нових взаємозв'язків між ними, тобто ускладнення всієї системи.

Загалом принцип діалогічності заснований на твердженні, що діалог можливий з людиною тільки як з вільною особистістю, яка виступає суб'єктом відносин. Розгляд свободи в контексті культури взаємодії фіксує момент виходу за межі певної обмеженості, продиктованої інструкціями і положеннями. Свобода в процесі формування етичних відносин – це вибіркова активність людини, його творче самовираження. Свобода виступає іманентною характеристикою людської діяльності (за М. Бахтіним, М.С. Каганом та ін.) Практика засвідчує, що діалогічний принцип лежить в основі сучасної стратегії освіти. Гуманістична концепція включає в себе положення про визнання людини як найвищої цінності, його права на вільний розвиток і повноцінну реалізацію здібностей та інтересів, визнання людини кінцевою метою будь-якої політики, в тому числі освітньої.

Принцип «незавершеності», «можливості» особистості – це формування відносин у процесі навчання, яке не повинно обмежуватися найвищим рівнем їх розвитку і враховувати можливості людини на майбутнє. Беззаперечною особливістю людини є її «незавершеність», спрямованість у завтрашній день. Звідси випливає найважливіше завдання педагога: виявити індивідуальні особливості студента, розвивати в ньому найкраще, сильне, спираючись на потенційне «Я». Поки людина жива, вона безперервно удосконалює свої можливості. Неповторна таємниця взаємодії переходить в таємницю

особистості, яку треба розгадати. Тому не випадковим є вибір особистісно-орієнтованої спрямованості як одного з варіантів нової стратегії освіти.

Досліджуючи формування комунікативної культури молодих викладачів, науковці називають дві групи умов: внутрішні (психологічні) і зовнішні (педагогічні). До внутрішніх умов відносяться особистісні (професійно-значущі якості особистості, знання та вміння у сфері взаємин) і мотиваційні (потреба в спілкуванні і готовність до нього, ставлення до майбутньої професії).

Зовнішніми умовами є реальний навчально-виховний процес в освітньому закладі та соціальна ситуація розвитку студента (навчальна група, неформальна група в навчальному закладі та за його межами, сім'я, засоби масової інформації, література і мистецтво).

Розуміння педагогічних умов, що сприяють формуванню етичних відносин у студентів багато в чому допомагає прояснити таке поняття, як «комунікативне ядро особистості», як називає А.А. Бодальов. Воно включає характерну для особистості єдність відображення відносини і поведінки, що проявляється в процесі спілкування з іншими людьми (7, с. 126). Це, по-перше, всі форми знання (образи сприйняття, уявлення, поняття, образи уяви) про людей і спільноти; по-друге, всі переживання, які проявляються в контактах з іншими людьми або спільнотами; по-третє, всі види вербальної або невербальної поведінки, через яку з'являються ці контакти.

У комунікативному ядрі одні якості особистості можуть відігравати домінуючу роль, а інші – підпорядковану. Так, в однієї людини такою домінуючою якістю може бути альтруїзм, в іншій черствість. Досліджуючи глибинні психологічні причини цих розходжень, А.А. Бодальов вважає, що, з одного боку, це пов'язано зі змістовним багатством чи бідністю вражень, які представляють в особистості людину певної категорії або навіть спільноти, а з іншого – це залежить від критичної маси певних вражень про людей і спільноти, необхідних для появи в особистості значних змін у відображенні, відношенні і поведінці. Ця критична маса у одних людей досить велика, у інших дуже маленька. Ця думка А.А. Бодальова видається нам надзвичайно важливою і принциповою з точки зору завдань нашого дослідження. Адже «критична маса» знань і вражень про людей у вчорашнього школяра надзвичайно мала і завершено недостатньо для успішного формування культури взаємовідносин у процесі навчання.

У свою чергу, визначаючи механізм формування відносин, Б.Д. Паригін вказує на його специфічні ознаки:

✓ по-перше, механізми формування відносин включають в себе в незначній мірі і способи дезінтеграції – груповий диференціації, негативізму, деструктивних проявів тощо;

✓ по-друге, на відміну від механізмів діяльності, в основі якої лежить усвідомлена і цілеспрямована активність суб'єкта, механізми формування відносин носять переважно неусвідомлюваний, спонтанний і не такий що дається, як правило, скільки-небудь повному соціальному контролю характер.

Механізми включають в себе такі форми: наслідування, переконання, навіювання, переживання, співпереживання і тощо.

Всі зазначені вище соціально-психологічні механізми забезпечують вплив на особистість ззовні.

Внутрішній механізм включає в себе 4 світи людини (духовний, інтелектуальний, сенсорний, фізичний) і зумовлює зміну ціннісно-мотиваційної, інтелектуально - сенсорної та фізичної (стану) сфери людини.

Узагальнення теоретичних положень, а також визначення тенденцій і принципів процесу формування відносин у процесі навчання дозволяє представити його у вигляді наступної моделі (рис. 4).

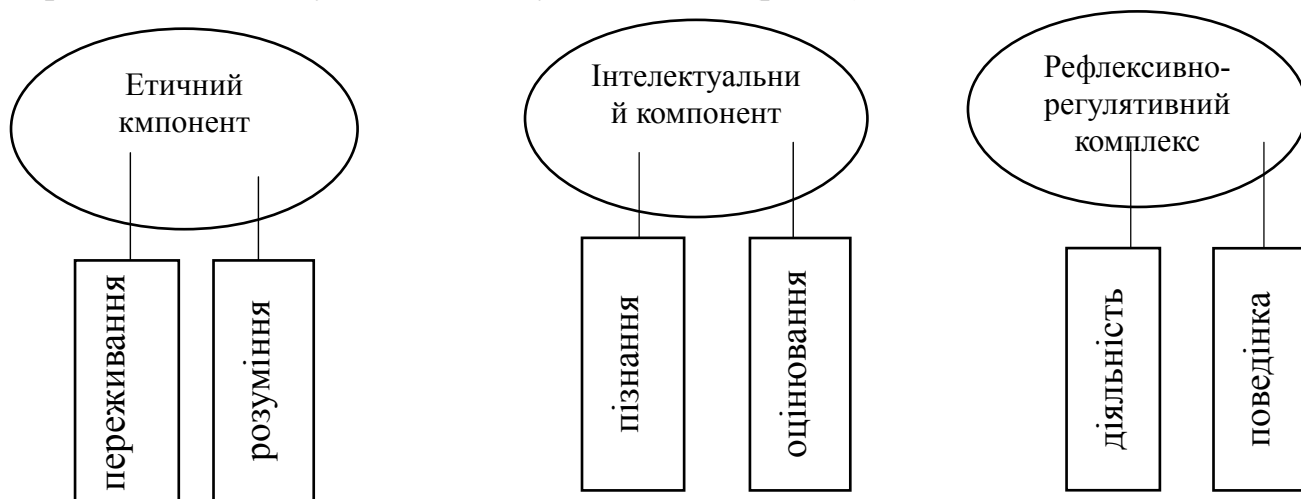

Рис.4. Механізм формування відносин у процесі навчання

Етичний функціональний компонент забезпечує формування і розвиток емоційних станів у всіх ситуаціях педагогічної взаємодії. Модальність емоційних станів особистості пов'язана із задоволенням потреб особистості, її цілями і мотивами. Процес вибору суб'єктом мотивів і цілей його діяльності відображений у переживанні. У переживанні відображаються не лише особливості того, що виявилось об'єктом оцінок і причиною для переживань, а й відображається особистість того, хто оцінює. У переживаннях проявляється рівень розвитку людини, її психологічна та професійна зрілість. Переживання, що з'являються у процесі взаємодії, зміцнюють або руйнують стосунки. Саме в процесі переживання здійснюється вибір мотивів і регуляція поведінки, усвідомлене ставлення особистості до знань.

Якщо головна ознака пізнання – проникнення в сутність явищ, то переживання стає повноцінним методом пізнання, коли необхідно проникнути в сутність духовну, а не матеріальну, в приховані за зовнішніми проявами унікальні духовні рухи.

Переживання тісно пов'язане з розумінням, як пізнання іншої людини. У повсякденному житті ми долучаємося до світу інших людей через механізм співпереживання, роль якого досі повною мірою не оцінена ні теорією, ні практикою виховання.

Переживання тісно пов'язане з розумінням, яке є осмисленням раціональною обробкою переживання. Розуміння сприяє ясному усвідомленню внутрішнього зв'язку організованості, які розглядаються. Розуміння суб'єктивного має свої особливості і є способом перенесення у сферу пізнавальної діяльності процедур, які виробляються в буденному житті для

розуміння людини людиною в процесі спілкування. Розуміння в «бахтинском сенсі» має розпочатися з співчуття, з співпереживання: якщо немає здатності проживати біль і радість як свої, то про розуміння не може бути й мови.

В інтелектуальному функціональному компоненті центральне місце займає пізнання іншого і самого себе. Успішність формування відносин у процесі навчання забезпечується знанням індивідуально-своєрідних властивостей студента, його потенційних можливостей. Сказане відноситься і до самого педагога. Проте досягнення основної мети освіти – розвитку особистості – передбачає знання основних закономірностей побудови людських відносин, їх структури, функцій, видів, форм, рівнів і коштів. Це потрібно педагогу для того, щоб допомогти студенту побачити і розвивати свої сутнісні сили. Дана функція також спрямована на забезпечення цілісного уявлення про педагогічну діяльність на відміну від інших видів діяльності. Процес формування відносин починається з пізнання. Цей етап включає в себе всі форми знання (образи сприйняття, уявлення, поняття, образи, уяви), пов'язані з пізнанням особистості іншої людини і культури взаємодії.

Відображення дійсності здійснюється людською психікою двояко: як її пізнання (відображення об'єктивних зв'язків і відносин, незалежна від суб'єкта, який пізнає) і як її ціннісне осмислення (відображення значення об'єктивного світу для людини як суб'єкта). Ціннісна свідомість радикально відрізняється від пізнання тим, що воно фіксує ставлення «об'єкт-суб'єкт», а не «об'єкт - об'єкт». Звідси, те, що має цінність для одного суб'єкта, може не мати такої або навіть бути «антиціннісним» для іншого суб'єкта. Розкриваючи сутність оцінки, М.С. Каган вказує на два її види: пізнавальну і ціннісну. «Ціннісна оцінка відрізняється від пізнавальної саме тим, що здійснюється людиною як суб'єктом, а дає її, не абстрагуючись від своїх потреб, установок, ідеалів, а саме виходить з них, що робить оцінку даного типу, на відміну від оцінки наукової, історично мінливою, класово детермінованою, культурно-опосередкованою» (97, с.198). Звідси випливає, що при формуванні відносин у процесі навчання повинна мати своє місце ціннісна оцінка, оцінювання.

Рефлексивно-регулятивний функціональний компонент полягає в організації спільної діяльності, формуванні і розвитку міжособистісних відносин. Розуміння іншої людини сприяє встановленню з нею певного роду відносин і способів поведінки. Ставлення регулює поведінку, вчинки і несе в собі спонукання до дії, сприяє включенню особистості у спілкування. Характер спілкування залежить від сформованості в особистості відносин. Способом, формою ставлення є звернення людини до людини її поведінка. Розглядаючи взаємодію в єдності трьох складових (спілкування, ставлення і звернення), Сьогодні приділяється значна увага проблемі звернення людини до людини. Якщо розробка проблеми спілкування без урахування відносин не може бути достатньою, то вивчення спілкування і відносин без врахування звернення неможливо. Процес формування відносин в процесі навчання проходить, таким чином, ряд взаємопов'язаних і послідовних етапів: пізнання - оцінювання - переживання - розуміння - дія - поведінка.

У зв'язку з поставленою перед нами завданням ми звертаємо увагу на те, що важко переоцінити готовність людини до професійного спілкування, яка

визначається як обов'язкова складова професіоналізму. Готовність майбутнього фахівця до професійних відносин визначається нами як критерій оцінки сформованості відносин у процесі навчання. Готовність допускає комунікативну інтенцію, установку на повідомлення, що є головною умовою появи діалогічних відносин.

Слід звернути увагу на те, що при всьому різноманітті зазначених характеристик умінь будувати відносини залишається один незаперечно визнаний, і певною мірою інтегруюча ознака: в уміннях будувати взаємини зафіксовані культурні цінності особистості, її знання, досвід. Уміння не лише є найважливішими умовами вибору дій і досягнення цілей, але і є узагальненою, універсальною характеристикою діяльності і міри її освоєння особистістю.

При класифікації комунікативних умінь ми спиралися на дослідження вітчизняних учених (Д.М. Годлевська, Л.А. Савенкова). Наша класифікація будується на відповідності комунікативних умінь функціональним компонентам культури відносин у процесі навчання: етичному, інтелектуальному і рефлексивно-регулятивному.

Інтелектуальний компонент реалізується через рефлексивно-перцептивні і когнітивно-інформативні уміння. Рефлексивно-перцептивні уміння:

- уміння пізнати власні індивідуально-психологічні особливості;
- уміння оцінювати свій психічний стан;
- уміння здійснювати різнобічне сприйняття та адекватне розуміння студентів.

Когнітивно-інформативні уміння:

- уміння використовувати методи оцінки успішності результатів навчальної діяльності студентів;
- уміння використовувати різноманітні форми контролю за ходом навчально-виховного процесу;
- уміння діагностувати рівень освіченості, вихованості та розвитку студентів;
- уміння аналізувати труднощі, що виникають в процесі спілкування і в навчально-виховному процесі.

Етичний компонент реалізується через афективно-регулятивні уміння

- уміння правильно розуміти і оцінювати емоційний стан іншої людини;
- уміння стати на позицію іншої людини;
- уміння вербальної комунікації (виразність, доступність, правильність мови);
- уміння невербальної комунікації (уміння слухати, вміння використовувати невербальні засоби спілкування адекватно конкретної ситуації).

Рефлексивно-регулятивний компонент реалізується через організаційно-діяльність уміння:

- уміння встановлювати особистісні та ділові відносини з усіма учасниками педагогічного процесу (студентами, колегами, адміністрацією);
- уміння організувати виконання студентами різних видів діяльності;
- уміння організувати індивідуальні, групові, колективні форми роботи зі студентами.

Головними педагогічними умовами, які забезпечують ефективність формування етичних відносин, можна вважати такі:

- наявність у викладача професійної позиції щодо гуманістичних, демократичних, доброзичливих відносин в освітньому просторі;
- особистісні якості студентів: доброзичливість, розуміння іншого, відповідальність;
- культура, яка виступає засобом формування гуманістичних відносин людини зі світом і самим собою;
- діалоговий режим взаємодії педагога і студентів;
- структурування предметного змісту: система модулів, система навчальних ситуацій, які виступають системоутворюючим фактором діалогічних відносин;
- технологічна організація навчального процесу, що забезпечує створення розвиваючого середовища для формування відносин через переконання, співпереживання, наслідування, оцінювання.

Теоретичні положення і означені нами тенденції, принципи і механізми формування відносин у процесі навчання лягли в основу нашого подальшого дослідження .

Отже, можна сказати, що забезпечення ефективності процесу формування етичних відносин у студентів є необхідною складовою в цілісній системі вищої школи у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Література

1. Коломенский Я.Л. Человек среди людей. – Минск: Народная асвета, 1987. – 239 с.
2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. – К.:Либідь, 1988. – 560 с.
3. Донцов А.В. Психолого-педагогічні особливості формування цінісних орієнтацій студентської молоді// Високі технології виховання. – Х – К: ІСДО, 1995. – С.86-90.
4. Краевский В.В. Методология педагогического исследования. Пособия для педагога-исследователя. – Самара, 1994. – 141с.
5. Новиков А.М. Работать вместе или мучиться врозь// Педагогика, 2000. - №1. – С. 3-11.
6. Вербицкий А.А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение / А.А.Вербицкий. – М.: ИЦПКПС, 1999. – 75с.
7. Бодалев А.А. Психология общения. – М.: «МОДЭК», 2002. – 256 с.
8. Парыгин Б.Д. Анатомия общения. – СПб: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 301 с.
9. Каган М.С. Системный подход и гуманитарные знания. Избранные статьи. – Л.: ЛГУ, 1991. – 383 с.
10. Капська А.Й. Формування комунікативних умінь у студентів у системі професійної підготовки// Професійна підготовка студентів до виховної діяльності. – К.: ІЗМН, 1996.: С.44-52.

УДК 37.013.42.304

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Анотація

У статті представлено підходи до класифікації соціальних технологій та технологій соціально-педагогічної роботи. Визначено операційні та структурні компоненти окремих технологій соціально - педагогічної роботи.

Ключові слова: соціальні технології, технології соціальної роботи, технології соціально-педагогічної роботи, класифікація технологій соціально-педагогічної роботи.

Аннотация

В статье представлены подходы к классификации социальных технологий и технологий социально-педагогической работы. Определены операционные и структурные компоненты отдельных технологий социально- педагогической работы.

Ключевые слова: социальные технологии, технологии социальной работы, технологии социально-педагогической работы, классификация технологий социально-педагогической работы.

Annotation

In the article, going is presented near classification of social technologies and technologies of social pedagogical work. Certainly operating-rooms and structural components of separate technologies social pedagogical work.

Keywords: social technologies; technologies of social work, technologies of social pedagogical work, classification of technologies of social pedagogical work.

Потреба сучасного українського суспільства в свідомому управлінні соціальними процесами з метою оптимізації їх функціонування виводить на рівень найактуальніших проблему визначення алгоритму функціонування соціальних інститутів, технологізації їх діяльності, класифікації, обґрунтування змісту та ефективного впровадження технологій соціально-педагогічної роботи з метою забезпечення оптимізації розв'язання завдань соціально-педагогічної роботи.

Поняття «соціальні технології стало використовуватись в соціології в середині ХХ сторіччя. Поява соціальних технологій була пов'язана з можливістю програмування і відтворення результатів соціальних процесів, потребою швидкого та великомасштабного «тиражування» нових видів діяльності. Саме тому технологізація соціального простору розглядається як одна з основних функцій соціальної науки та метод пізнання й перетворення соціальної дійсності.

Сутність поняття «соціальна технологія» розкривали як зарубіжні (В. Иванов, В. Курбатов, Є. Холостова, М. Шакурова та ін.), так і українські (С. Архіпова, Н. Заверико, О. Безпалько, С. Харченко та ін.) вчені.

Проте в науковій літературі не повною мірою представлено взаємозв'язки та взаємозалежності соціальних технологій та технологій соціально-педагогічної роботи, не існує обґрунтованого підходу до їх структуризації та класифікації.

Тому метою нашої статті є обґрунтування підходів до визначення та класифікації соціальних технологій та технологій соціально-педагогічної роботи.

У сучасних дослідженнях [1; 4: 5] соціальні технології розглядались як прикладні соціальні науки, мистецтво й майстерність, що полягають в основі соціального планування та соціального проектування як соціального управління, а надалі - й соціальної роботи як професії. При цьому соціальні технології представлено як інноваційну єдність методів виявлення та використання прихованих потенціалів соціальної системи, отримання оптимального соціального результату при найменших управлінських витратах.

У науці відомі погляди на соціальну технологію як на «діяльність, у результаті якої досягається поставлена мета і змінюється об'єкт діяльності» (Н. Стефанов); «елемент механізму управління» (В. Афанас'єв); «спосіб реалізації конкретного складного процесу шляхом розчленовування його на систему послідовних взаємозалежних процедур і операцій, що виконуються однозначно...» (М. Марков); «сукупність знань про способи і засоби організації соціальних процесів, самі ці дії, що дозволяють досягти поставленої мети» (А. Зайцев); «спосіб управління, регулювання і планування соціальних процесів» (А. Дикарева, М. Мирська); «кінцевий продукт соціального проектування», необхідний для забезпечення процесів відтворення і здійснення діяльності: типових процедур управління; методик підбору й оцінки управлінських кадрів; сценаріїв проведення імітаційних ділових ігор; математичних моделей соціальних об'єктів на базі ЕОМ (В. Дудченко, В. Макаревич); «сукупність прийомів, методів і впливів, які застосовуються для досягнення поставлених цілей у процесі соціального планування і розвитку, рішення різного роду соціальних проблем» (Л. Іонін); «своєрідний механізм поєднання соціологічних знань і соціальних ресурсів з умовами їхньої реалізації» (В. Патрушев); «науку про сукупність способів соціальної дії на людину» (Л. Дятченко); як «процес спрямованого впливу на соціальний об'єкт» (Н. Данакін). Ми в сукупності цих визначень прагнули виділити основні змістові підходи.

Соціальні технології трактуються як єдиний тип технологічного процесу, що значною мірою базується на «суб'єкт-суб'єктних» відносинах. Без співпраці учасників соціального процесу, сумісних дій індивіда, сім'ї, групи, яким надається соціальна допомога чи підтримка, неможливо покращити ті обставини, які послужили причиною застосування соціальних технологій. Тому першим підходом до визначення соціальних технологій є *суб'єктний підхід*. Згідно з ним ми будемо визначати як соціальну ту технологію, у якій вихідний і кінцевий результат – людина, а основні параметри вимірювання – її якості та властивості.

Другим підходом до визначення соціальних технологій є *системний*, тобто соціальні технології розглядають як системно структуровану сукупність

методів, прийомів та впливів, що застосовуються для досягнення мети соціального розвитку.

Управлінський підхід до визначення соціальних технологій пропонує їх розуміння в двох формах: як структурного елементу будь-якої системи, технологічно оформленого програмного продукту та як управлінської діяльності, що пов'язана з реалізацією цього продукту.

Через призму *діяльничого підходу* соціальні технології розглядають як систему знань про оптимальні способи перетворення і регулювання соціальних відносин і процесів; як практику алгоритмічного застосування цих знань.

Найбільш повним та різновекторним нам видається підхід Є. Холостової, що розглядає соціальні технології як узагальнення набутих і систематизованих знань, досвіду, умінь і практики роботи суб'єктів соціальної діяльності; сукупність способів професійного впливу на соціальний об'єкт з метою його покращення, забезпечення оптимізації функціонування при можливому тиражуванні даної системи.

Структуру соціальних технологій Є.Холостова трактує як єдність таких компонентів: структурного, функціонального, нормативного, операційного та інструментального. Структурний компонент технологізації містить поняття керованих та некерованих соціальних ситуацій та можливої післядії (результату та наслідку). Функціональний компонент дозволяє визнати такі механізми здійснення соціальних завдань як заборона, настанова, дозвіл, обмеження, орієнтування, спрямування. Нормативний компонент технологізації соціальної роботи означає встановлення закономірностей, принципів та правил. Операційний компонент технологізації означає виокремлення певних процедур та операцій і їх подальшу координацію та синхронізацію. До основних процедур належать: інституціоналізація (встановлення норм та еталонів поведінки, розробка та впровадження соціальних статусів, формування системи цінностей та ідеалів); профілактика (система дій, спрямованих на передбачення та нівелювання аномальних станів соціальної системи); контроль (система дій, що забезпечує нормальний стан соціальної системи); корекція (виправлення припущених помилок, відхилень). Інструментальний компонент технологізації передбачає усталення всіх наявних способів здійснення соціального регулювання, а саме: нормативного; традиційно-ритуального; конвенціонального (неформальні зобов'язання, угоди); компаративного (соціальне порівняння); змагання; оціночного; статусного (вплив на статус людини); символічного; психотерапевтичного; соціоекологічного (вплив на життєве середовище); раціонального (переконання); сугестивного (навіювання); стимулюючого; селекційного та ситуаційного тощо [5].

Узагальнення існуючих підходів до визначення соціальних технологій дозволило нам запропонувати їх визначення як сукупності методів, форм, прийомів та впливів, що застосовуються для досягнення мети соціального розвитку; упорядковану сукупність процедур та операцій, за допомогою яких реалізується певний соціальний проект або конкретна ідея перетворення (реорганізації, модернізації або вдосконалення) соціальної реальності.

Багатогранність трактувань поняття “соціальні технології” дозволяє визначити їх як технології забезпечення соціального функціонування

суспільства та назвати такі основні їх види: правового забезпечення функціонування суспільства; політичні технології адміністративно-владного регулювання; економічного функціонування суспільства та розвитку власності; інформаційного забезпечення функціонування суспільства засобами масової інформації та комп'ютерної мережі; духовно-культурного функціонування суспільства тощо.

Аналіз принципів класифікації соціальних технологій призвів до визначення таких *класифікаційних ознак*: залежно від рівня суспільних відносин (макросистем; мезотехнології; мікротехнології); за ступенем практичного втілення в організаційний процес (інноваційні; конструкторські; традиційні); за місцем експериментальної перевірки та апробації (кабінетні; лабораторні; польові); за масштабністю соціальних операцій (глобальні; регіональні; локальні).

Розуміння соціальної роботи як інтегрованою, універсального виду діяльності, спрямованого на задоволення соціально-гарантованих та особистісних інтересів і потреб людей, перш за все соціально-незахищених верств населення дозволяє визначати два типи соціальних технологій: соціальні програми, що містять певні засоби та способи діяльності; саму діяльність, побудовану відповідно до таких програм. Щодо другого типу, то тут частіше використовують термін технології соціальної роботи (діяльності).

У технологіях соціальної роботи базовим підходом до обґрунтування технологічних процесів є діяльнісний. Відповідно всі технології соціальної роботи належать до групи *технологій соціального забезпечення*. Залежно від виду, змісту та пріоритетних методів соціальної роботи визначають такі базові технології соціальної роботи: соціальної експертизи; соціального контролю, соціальної профілактики, соціальної корекції, соціальної реабілітації, соціальної терапії, соціально-правового захисту, соціального страхування, соціального супроводу, рекламно-інформаційні технології тощо.

Соціально-педагогічні технології більшість дослідників проблеми технологізації професійної роботи в соціальній сфері розглядають як інтегративний різновид соціальних і педагогічних технологій; сукупність форм, методів та прийомів спрямованих на сприяння саморозвитку особистості, реалізації її творчого потенціалу, здібностей, задатків, активізацію зусиль клієнтів (переважно дітей та молоді) на вирішення власних проблем .

Соціально-педагогічна технологія інтегрує в собі якості соціальної та педагогічної технологій і визначається Н. Заверико як “спосіб взаємодії соціального педагога/працівника з клієнтом, що забезпечують його соціалізацію в наявних або спеціально створюваних умовах та як певний алгоритм взаємодії соціального педагога з клієнтом, що забезпечує операціоналізацію процесу надання послуг, соціально-педагогічної допомоги з метою досягнення якісних результатів” [1, с. 513].

С. Архипова, Г. Майборода, О. Тютюнник пропонують бачення технологій соціально-педагогічної роботи як “системи чітких послідовних дій спеціаліста, які націлені на вирішення певної соціально-педагогічної проблеми” [2, с. 42].

Ми пропонуємо бачення технології соціально-педагогічної роботи, як алгоритмізованих операцій з застосуванням форм, методів соціально-педагогічної роботи, спрямованих на встановлення, збереження чи поліпшення соціального функціонування об'єкта (дитини чи молодої людини), сприяння саморозвитку особистості, реалізації її творчого потенціалу, здібностей, задатків.

Ефективність процесу технологізації в соціально-педагогічній діяльності полягає у: формуванні процесу; наданні йому цільової спрямованості, “векторності”; оптимізації соціально-педагогічної діяльності; забезпеченні сталості соціально-педагогічного процесу; створенні механізмів саморегуляції процесу; забезпеченні сприятливих для реалізації мети умов.

М. Шакурова зауважує, що застосування технологій соціально-педагогічної роботи обумовлено: соціально-педагогічною метою; умовами її реалізації; особливостями об'єктів; особливостями місця реалізації; наявними ресурсами; можливостями організаційних форм соціально-педагогічної роботи; особливостями суб'єкта соціально-педагогічної діяльності [6].

Зважаючи на інтегрований, універсальний характер соціально-педагогічної роботи, можна визначити основні групи технологій соціально-педагогічної роботи: соціально-психологічні, соціально-медичні і безпосередньо соціально-педагогічні технології (у вузькому розумінні). Тому достатньо поширеним є бачення технологій соціально-педагогічної роботи як “системи алгоритмічної реалізації методів (загальнонаукових та специфічних), форм та прийомів соціально-педагогічної роботи” [4. с.547]. Відомим також є поділ технологій соціально-педагогічної роботи: “залежно від змісту діяльності на суб'єктні (індивідуальні, групові, масові) та діяльнісні (технології профілактики, терапії, реабілітації тощо)”[4, с. 549].

Аналіз існуючих підходів до визначення типів та видів технологій соціально-педагогічної роботи дозволив нам побачити, що в основі цих симбіозів закладено певні класифікаційні підходи. Ми здійснили спробу запропонувати перелік цих класифікаційних підходів та надати їх характеристику:

Середовищний підхід. Передбачає визначення технологій соціально-педагогічної роботи залежно від середовища їх впровадження. Це такі групи технологій: технологій соціально-педагогічної роботи в громаді, технологій соціально-педагогічної роботи в умовах вуличного простору; технологій соціально-педагогічної роботи за місцем проживання тощо.

Закладовий підхід дає назву технологій соціально-педагогічної роботи відповідно до тих закладів, на забезпечення соціального функціонування яких спрямовані технології соціально-педагогічної роботи. До них належать: технології соціально-педагогічної роботи у вищих навчальних закладах, технології соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах, технології соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх школах-інтернатах, технології соціально-педагогічної роботи в закладах пенітенціарної системи тощо);

Клієнтоцентрований підхід передбачає спрямування технології соціально-педагогічної роботи на покращення соціального стану певної групи клієнтів.

Данні технології утворюють дві основні групи: технології соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю та технології соціально-педагогічної роботи з сім'єю.

До технологій соціально-педагогічної роботи з сім'єю належать: технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах, технології соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями; технології соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями; технології соціально-педагогічної роботи з асоціальними сім'ями тощо.

Технології соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю містять такі види: технології соціально-педагогічної роботи з обдарованими дітьми та молоддю; технології соціально-педагогічної роботи з девіантами; технології соціально-педагогічної роботи з особами, що мають обмеженнями фізичних та інтелектуальних можливостей, технології соціально-педагогічної роботи з волонтерами тощо.

Діяльнісний підхід є найбільш представленим в характеристиках видів технологій соціально-педагогічної роботи. Сутністю його є визначення технологічного процесу відповідно до змісту професійної діяльності соціального педагога і провідних професійних завдань. Такими технологіями соціально-педагогічної роботи є: технології соціально-педагогічної профілактики, технології соціально-педагогічної діагностики, технології соціально-педагогічної терапії, технології соціально-педагогічної корекції, технології соціально-педагогічної реабілітації, технології соціально-правового захисту, технології соціально-педагогічного посередництва, технології соціально-педагогічного супроводу, технології соціально-педагогічного консультування тощо.

Проте даний класифікаційний аналіз технологій соціально-педагогічної роботи не є сталим, оскільки кожна з названих вище технологій має свою внутрішню архітектоніку, підрядні структури та властиві їм технологічні операції.

Так, наприклад, характеристика технологій соціально-педагогічної профілактики потребує деталізації таких її складових, як: технології превенції, локалізації, мінімізації шкоди тощо.

Варто відзначити, що у підходах до звучання, назв технологій соціально-педагогічної роботи нерідко існує невмотивований дубляж, неузгодженість у визначенні пріоритетних та другорядних технологічних процесів.

Зокрема, існує стале визначення та розуміння сутності технологій соціально-педагогічної діагностики. Проте по змісту та характеристиці функціоналу фахівця вони перегукуються з технологіями соціальної експертизи, технологіями оцінки стану соціуму, технологіями оцінки потреб клієнта та сім'ї тощо. На нашу думку, при визначення пріоритетної назви варто згадати про звучання професійних функцій соціального педагога. Отже, провідною групою технологій ми будемо вважати технології соціально-педагогічної діагностики, а решту технологічних процесів розглядати як їх складові.

Сучасні підходи до класифікації технологій соціально-педагогічної роботи часто будуються на трансформації зарубіжного досвіду і, відповідно,

виникає відчуття не дуже толерантного “накладання” термінів. Так нині отримало широке розповсюдження поняття “ведення випадку”. Більшість дослідників використовують його, ототожнюючи з технологією соціального супроводу. Проте, на нашу думку, технології соціального супроводу є вищими за типологією, оскільки містять такі технологічні складові: інспектування, контроль, ведення випадку, кризове втручання, переадресація клієнтів, консультування, супервізія тощо.

Отже, розроблена нами класифікація технологій соціально-педагогічної роботи передбачає угруповання технологій за такими підходами: середовищним, закладовим, клієнтоцентрованим та діяльнісним. Кожен з визначених підходів потребує деталізації та подальшої змістової характеристики, що стане нашою науковою перспективою.

Література

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с
2. Методи та технології роботи соціального педагога: [Навчальний посібник] / С. П. Архипова, Г. Я. Майборода, О. В. Тютюнник. –К.: Видавничий дім «Слово», 2011. – 496 с.
3. Соціально-педагогічні технології: Навч.-метод. посібник для студентів вищих навч. Закладів. / Харченко С.Я., Краснова Н.П., Харченко Л.П. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 552 с.
4. Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Теория социальных технологий: Учеб. Пособие. –К.: МАУП, 2004. – 608 с.
5. Технологии социальной работы: Учебн.под ред. проф. Е.И. Холостовой. – М.: ИНФРА, 2001. – 400с. Серия “Высшее образование”.
6. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. – 2-е изд., стереотип. – М.: Академия, 2004. – 272 с.

Є.О. Стех,

Чернігівський державний інститут економіки і управління

УДК 37.035.6:377.1

ПРОЕКТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЯК СКЛАДОВОЇ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація

У статті розглядаються особливості проектування соціально-виховного процесу як складової патріотичного виховання учнівської молоді в умовах професійно-технічних навчальних закладів.

Ключові слова: патріотичне виховання, проектування, учнівська молодь професійно-технічних навчальних закладів.

Анотація

В статті розглядаються особливості проектування соціально-виховного процесу як складової патріотичного виховання в умовах професійно-технічних навчальних закладів.

Ключевые слова: патріотизм, патріотичне виховання, українське суспільство.

Annotation

In this article the designing peculiarities of the socio-educational process as a part of the youth patriotic education in the conditions of vocational schools are examined.

Keywords: patriotic education, designing, students of vocational schools.

Сучасне українське суспільство переживає турбулентний період, у якому руйнуються старі ідеологічні підґрунтя та спостерігаються нові, суперечливі та проблемні впливи на особистість. У таких умовах неабияк зростає роль патріотичного виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів.

Проектування структури процесу патріотичного виховання полягає у створенні сприятливих педагогічних умов, прийнятті нешаблонних рішень, які суттєво підвищують рівень патріотично-виховної роботи в умовах професійно-технічних навчальних закладів.

У проектуванні структури процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ вважаємо необхідним: врахування специфіки сучасного українського суспільства; врахування полікультурності середовища; спрямування на відродження національного традиційного буття; орієнтацію на належне ставлення до рідної мови, державної символіки, історії, культури; забезпечення умов для формування духовно зрілої та патріотичної особистості.

Питанням проектування в освітньому середовищі останнім часом все більше дослідників приділяють уваги. Зокрема, теоретико-методологічні підходи до педагогічного проектування розглянуті у працях Т. Батієвської, О. Заїр-Бек, О. Коберника, В. Киричука, В. Краєвського, В. Стрельнікова, Г. Щедровицького та ін. Соціально-педагогічний аспект розглядають О. Генисаретський, Т. Гуменюк, І. Іванова, З. Мазур, Н. Крупська, В. Крупеніна, А. Макаренко, О. Павлова, О. Прикот, В. Радіонов, Л. Тюптя, С. Шацький, В. Шульгін.

Мета нашої статті полягає в аналізі особливостей проектування соціально-виховного процесу як складової патріотичного виховання учнівської молоді в умовах професійно-технічних навчальних закладів на сучасному етапі.

Під спроектованою нами структурою процесу формування патріотичного виховання учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів у позааудиторній діяльності розглядаємо програму, яка має певну структуру, а також шляхи вирішення поставлених завдань. Основними структурними компонентами розробленої структури є: мета, завдання, зміст, рівні та критерії патріотичного виховання, напрямки та організаційно-методичне забезпечення процесу патріотичного виховання, результат.

Мета структури формування патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ визначена нами як формування патріотизму учнівської молоді. У свою чергу, мета структури визначає завдання, зміст, принципи патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ.

Для забезпечення мети програми, а саме формування патріотизму в учнівської молоді, необхідне розв'язання наступних завдань, серед яких:

1. Формування патріотичних якостей в учнів та їх патріотичної позиції до власної держави, які необхідні для справжнього громадянина-патріота.

2. Засвоєння знань щодо сутності основних понять патріотизму, що полягає в отриманні інформації про власну країну, традиції, культуру Батьківщини.

3. Забезпечення процесу організації соціально-виховної роботи з учнівською молоддю ПТНЗ, який полягає у полішенні, урізноманітненні та удосконаленні процесу патріотичного виховання з використанням як інноваційних так і традиційних методів та форм роботи.

4. Забезпечення консолідації діяльності органів державної та виконавчої влади, освітніх, наукових, культурних організацій, молодіжних та творчих об'єднань з метою взаємодії ПТНЗ з іншими установами для ефективності процесу патріотичного виховання.

У ПТНЗ навчаються переважно вже сформовані особистості тому процес патріотичного виховання зосереджений не тільки на формування високопатріотичних, духовних якостей особистостей, а й на підготовку учнівської молоді до активної суспільної діяльності на благо своєї рідної країни.

Завдання процесу патріотичного виховання визначають його зміст, який є важливим компонентом структури формування патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ, який полягає у:

- розширенні знань про патріотизм та патріотичні якості;
- формуванні патріотичних переконань в учнів;
- розвиток уявлень учнів про власну Батьківщину;
- формування патріотичної культури особистості;
- самовизначення особистості у сучасному інформаційному суспільстві;
- залученні учнівської молоді до духовної та національної культури.

Процес патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ має здійснюватися на основі таких принципів як: демократичності, гуманності, неперервності, етнічності, культуровідповідності, толерантності, традиційності. Проектуючи процес патріотичного виховання педагоги мають зважати на різноманітні аспекти використання перелічених принципів патріотичного виховання, які є необхідною умовою для ефективного навчально-виховного процесу та, зокрема, формування патріотизму учнівської молоді ПТНЗ. Зазначені принципи патріотичного виховання спрямовані на розвиток і становлення культурної, високоморальної, творчої та гармонійної особистості учня. Принципи патріотичного виховання впливають і відбиваються в усіх напрямках виховання та є пріоритетними течіями реформування виховання. Система принципів має бути взаємопов'язаною для того, щоб при застосуванні у сукупності отримати позитивний результат, так як кожен з принципів має

вагомий вплив на виховний процес формування патріотичної особистості учня ПТНЗ.

Високий, достатній, середній та низький рівні патріотичного виховання були покладені в структуру формування патріотичного виховання, які дозволяють визначити чотири групи серед учнівської молоді ПТНЗ із різними ступенями сформованості патріотизму.

У структурі формування патріотичного виховання учнівської молоді ми визначили такі *компоненти як когнітивний, мотиваційний, поведінковий та інформаційний*. Результати констатувального експерименту показали, що існує реальна потреба у формуванні показників *критеріїв* патріотичного виховання:

- *когнітивний критерій*, який передбачав надання широкої інформації та засвоєння знань учнівській молоді про основні поняття патріотизму, патріотичності, патріотичних якостей громадянина-патріота, вивчення історії, традицій, культури країни тощо, бо саме отримання правових, політичних, історичних знань учнівської молоді про свою країну сприятимуть формуванню патріотично-налаштованої особистості;

- *мотиваційний критерій* полягав у мотивуванні у поведінці особистості учня активності, обов'язку перед державою, рішучості, наполегливості, саморегулювання поведінки особистості, морально-етичної відповідальності, самостійності у прийнятті рішень, готовності до захисту Батьківщини. Сприяння виявленню настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері;

- *поведінковий критерій* вбачав залучення учнівської молоді до участі у соціальних проєктах, громадській роботі, а також агітування учнів до саморозвитку, самопізнання, самовдосконалення, прийняття самостійних рішень, вияву соціальної активності, свідомого вибору, вияву власної думки у суспільстві;

- *інформаційний критерій* включав у себе поінформованість учнівської молоді щодо святкування заходів патріотичного спрямування, які проводяться в країні, місті, навчальному закладі, залучення до роботи у відкритій групі соціальної мережі.

Вважаємо, що патріотично-виховна робота з учнівською молоддю ПТНЗ повинна проводитися за такими основними напрямками як: духовно-моральний, громадянсько-патріотичний, воєнно-патріотичний, соціально-патріотичний, духовно-моральний, історико-краєзнавчий, героїко-патріотичний, спортивно-патріотичний. Зазначені напрямки патріотично-виховної роботи у ПТНЗ передбачають формування та розвиток позитивних якостей учнівської молоді.

Нами прослідкована потреба у пошуку нових інноваційних підходів до процесу організації патріотичного виховання у ПТНЗ у зв'язку з динамічним характером змін у суспільстві, ринку праці, формуванням нових вимог до особистості майбутнього кваліфікованого фахівця.

Перелічені напрямки патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ повинні включати в себе ефективні методи та форми роботи для результативної організації процесу. Процес патріотичного виховання потребує нових підходів для майбутнього розвитку, у свою чергу, нові інноваційні форми та методи здатні оптимізувати процес та зробити його більш ефективним.

Методами роботи нами обрано дискусійні, ігрові, інтерактивні, інформаційні, проектування, проблемних ситуацій, що взаємодоповнюють один одного й забезпечують цілісність процесу патріотичного виховання. Виховання учнівської молоді ПТНЗ покликане сформувати духовно зрілу, соціально активну, відповідальну особистість. Різноманітні ж методи позаурочної роботи спрямовані на мотивацію та активізацію учнівської молоді, виховання свідомих громадян, вдячних нащадків української історії, культури.

У процесі формування патріотизму учнівської молоді визначено наступні форми роботи, серед яких: створення гуртка патріотичного виховання, проведення конференції з питань виховання патріотизму молоді, дискусійні обговорення, конкурс на соціальну рекламу «Про патріотизм», краєзнавчо-музейна робота, проведення соціальних акцій, відвідування театрів, тематичних виставок, створення інтернет-сторінки «Патріот», зустрічі з відомими людьми України сьогодення, презентації індивідуальних творчих робіт, тематичні інформації, просвітницькі класні години, виховні бесіди, перегляд фільмів на патріотичну тематику, екскурсії до етнографічних комплексів, проведення державних та національних свят, фестивалів, конкурсів, вікторин, виставок, зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни, походи до місць козацької слави, проведення самостійно учнями історичних екскурсій у музеях ПТНЗ тощо. Використання різнопланових форм роботи сприятиме утвердження такої моральної якості, як патріотизм, що, у свою чергу, викличе позитивні зміни у житті суспільства в цілому. Зазначені форми роботи з врахуванням сучасних тенденцій суспільного розвитку сприятимуть залученню кожного учня до колективного життя ПТНЗ, розкриватиме їх індивідуальність, ознайомлюватиме з досягненнями української культури, допомагатиме самовизначитися у майбутньому.

У процесі патріотичного виховання необхідно звернути увагу на формування толерантної особистості учнів ПТНЗ. На жаль, у сучасному полікультурному українському суспільстві досі не розроблена цілісна концепція виховання толерантності особистості, хоча дедалі відчутнішими стають прояви конфліктності, ворожості, ксенофобії, націоналізму, шовінізму, нетерпимості. Існує необхідність у спонуканні учнівської молоді до прояву толерантності в суспільстві, до визнання кожної культури, національної групи, національної меншини та унікальності окремо взятої особистості у процесі патріотичного виховання, який має значний виховний вплив на особистість учня.

Науковець О. Грива, аналізуючи ґрунтовно проблему толерантності освіти в полікультурному українському суспільстві, виокремлює наступні завдання поставлені перед системою освіти на сучасному етапі для оптимізації процесу формування свідомості молоді в Україні: допомога у становленні культурної ідентифікації особистості й адаптації її в умовах сучасного кризового полікультурного суспільства; виховання культури толерантних взаємовідносин у суспільстві через виховання толерантної особистості, формування її толерантної свідомості; створення умов для реалізації толерантних взаємин між людьми; запобігання негативним явищам, пов'язаним зі специфікою полікультурного суспільства, таким як: соціальна відчуженість, культурна маргінальність, соціальна конфліктність, порушення прав людини, прав

меншин, тероризм на етноконфесійному ґрунті [2, с. 7].

Умовою розвиненого українського суспільства є підготовка освічених, кваліфікованих, високодуховних, соціальноактивних особистостей, які усвідомлюють громадянську відповідальність за майбутнє своєї країни та здатні до полікультурної взаємодії, що й передбачає статус громадянина-патріота.

Виховний процес у ПТНЗ передбачає взаємодію не тільки викладачів та учнів, а й інших суб'єктів формування патріотизму. Насамперед, на рис. 1 зображена схема взаємодії ПТНЗ з громадськими та молодіжними організаціями, ВНЗ, органами місцевої влади, ЦСССДМ, органами виконавчої влади.

Вважаємо, що саме завдяки взаємодії ПТНЗ з громадськими та молодіжними організаціями, ВНЗ, органами місцевої влади, ЦСССДМ, органами виконавчої влади підсилюється ефективність процесу патріотичного виховання, а також відбувається взаємний розвиток суб'єктів виховного процесу.

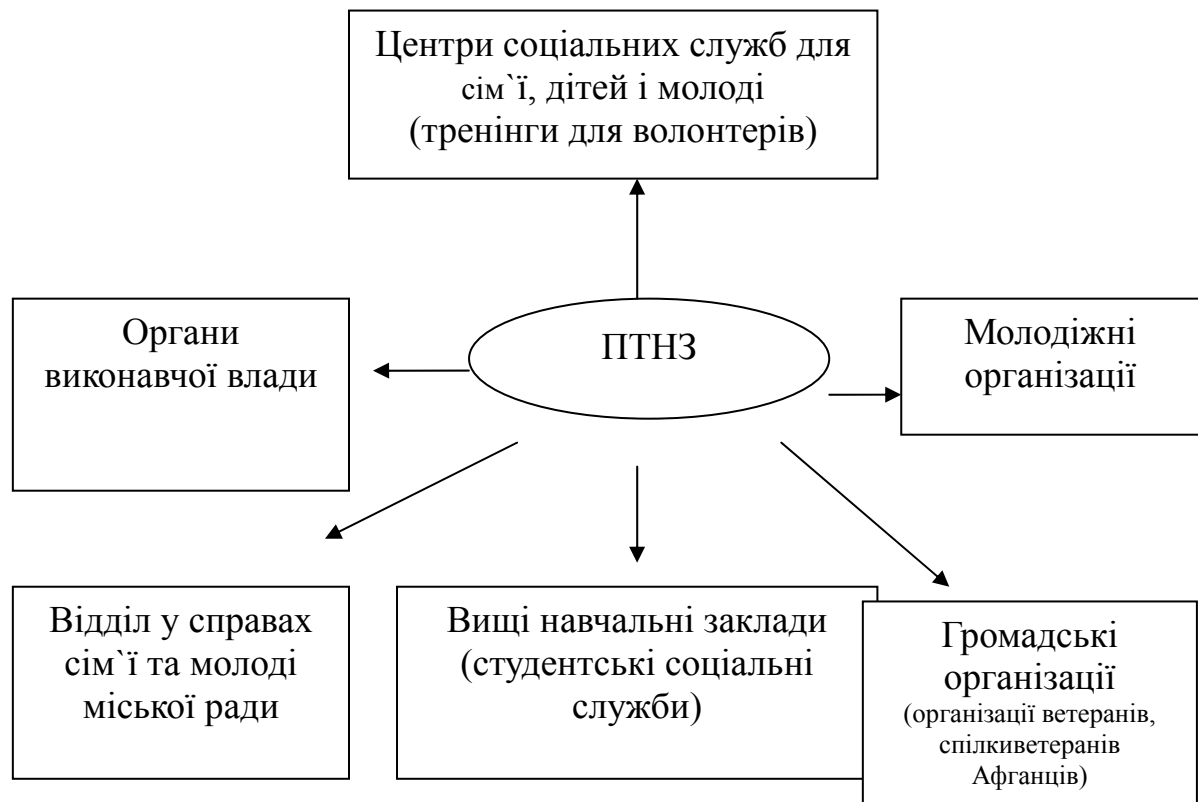

Рис. 1 Структура взаємодії ПТНЗ із партнерами

Формування патріотів передбачає консолідацію діяльності органів державної та виконавчої влади, освітніх, наукових, культурних організацій, молодіжних та творчих об'єднань на основі системних методів і програм, а також постійно координацію.

Ефективна організація процесу патріотичного виховання передбачає взаємодію між ПТНЗ й іншими зазначеними організаціями та повинна спиратися на єдину систему організаційних принципів. По-перше, це принцип системності, який полягає у систематичності заходів патріотичного

спрямування. Процес патріотичного виховання має носити системний, а не епізодичний характер. По-друге, принцип організованості, що передбачає єдність і погодженість цілей, дій, намірів щодо процесу патріотичного виховання молодого покоління. По-третє, принцип плановості, який полягає у чіткій організованій роботі, так як виховна робота має здійснюватися за певним визначеним плануванням. Планування патріотично-виховної роботи повинно мати як поточний так і перспективний плани. По-четверте, принцип перспективності, який полягає у визначенні пріоритетних напрямів роботи на окремому відрізку часу з метою досягнення результату.

Реалізація зазначених принципів можлива з дотриманням однієї з умов, якою є узгодженість діяльності, єдності цілей, завдань, форм, методів ПТНЗ, громадських організацій, органів виконавчої влади, ВНЗ, ЦСССДМ з виховання патріотичності учнівської молоді. Цілісність та єдність процесу патріотичного виховання у ПТНЗ забезпечить узгоджена взаємодія та скоординованість дій. Саме завдяки зазначеним принципам, які використовуватимуться між ПТНЗ та іншими організаціями у процесі взаємодії сприятимуть подальшому вдосконаленню процесу патріотичного виховання, основною метою якого є формування гідного громадянина, патріота своєї держави, а також долатимуть формалізм та однобічність у виховній роботі.

Взаємодія між суб'єктами (органи виконавчої влади, громадські організації, ВНЗ тощо) та об'єктами (учнівська молодь ПТНЗ) у процесі патріотичного виховання у ПТНЗ цілеспрямовується не тільки на планомірний вплив та активність, а й на взаємодоповнення одне з одним, що є механізмом формування патріотизму в учнівської молоді. Систематичне включення та залучення учнівської молоді у виховний процес не тільки ПТНЗ, а й у діяльність інших установ та організацій сприятимуть формуванню патріотичних якостей та урізноманітненню процесу патріотичного виховання.

Науковець О. Будник зазначає, що чільне місце у системі виховання учнівської молоді ПТНЗ належить самостійній пошуково-етнографічній діяльності, серед якої дослідження особливостей української вишивки свого краю; записи легенд та повір'їв, пов'язаних з народними ремеслами та промислами; зібрання колекції старовинних господарсько-побутових речей (посуд, рідкісні знаряддя праці, побутове приладдя, декоративні вироби) та здійснення їх історико-краєзнавчого аналізу; вивчення маловідомих українських звичаїв та обрядів; систематизація народної гумористичної творчості (пісні, вірші, анекдоти, приказки) та проаналізувати їхні виховні можливості [1]. Отож, включення учнів ПТНЗ у самостійну роботу за допомогою різних методів сприятимуть формуванню такої якості як патріотизм.

Необхідно відзначити, що ПТНЗ покликаний сформувати активну, творчу особистість-патріота, але нами прослідковано невміння застосування педагогами сучасних різноманітних дидактичних методів і засобів. Такий процес патріотичного виховання не стимулює активності та самостійності учнівської молоді. Усі вищезазначені компоненти та шляхи їх реалізації передбачають залучення учнівської молоді ПТНЗ до взаємодії, яка виступатиме важливою запорукою процесу формування патріотизму.

Таким чином, у процесі створення структури процесу формування патріотизму в учнівській молоді необхідна реалізація наступних положень:

- організувати позааудиторну роботу учнівської молоді ПТНЗ через участь у гуртку патріотичного виховання, яка об'єднуватиме учнів, ознайомлюватиме з різними досягненнями культури, розвиватиме духовність, колективну взаємодію, допомагатиме розвивати внутрішній потенціал;

- розробити організаційно-методичне забезпечення процесу патріотичного виховання учнівської молоді ПТНЗ для створення атмосфери зацікавленості в учнівській молоді, вдосконалення рівня організації патріотично-виховної роботи педагогів з використанням нестандартних, інноваційних підходів, урахуванням індивідуальних особливостей та можливостей учнів;

- скоординувати роботу ПТНЗ з різними громадськими, молодіжними організаціями, органами виконавчої влади, студентськими соціальними службами ВНЗ тощо для тісної співпраці та взаємодії з виховання патріотично-свідомої молоді.

Результатом проектування соціально-виховного процесу ПТНЗ є сформованість патріотизму в учнівській молоді, що передбачає врахування суті зазначених компонентів в цілому. Використання педагогами при організації патріотичного виховання у ПТНЗ зазначених різноманітних напрямків роботи, інноваційних методів, форм роботи, створення особливих відповідних соціально-педагогічних умов сприятимуть формуванню патріотизму в учнівській молоді.

Отже, у процесі впровадження структури патріотичного виховання учні ПТНЗ матимуть змогу ознайомлюватися з історично-культурними надбаннями, орієнтуватися та аналізувати сучасні соціально-політичні події, небайдуже ставитися до своєї країни, розвиватися духовно, ототожнювати себе з країною, поважно ставитися до інших народів, удосконалюватися та самовизначатися.

Література

1. Будник О. Етновиховне середовище педагогічного навчального закладу: теоретико-методологічний аспект / О. Будник // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2012. – № 5. – С. 175-184
2. Грива О. А. Толерантність освіти як передумова толерантного суспільства / О. А. Грива // Мультиверсум. – 2007. – № 66. – С. 3-11.

УДК 37.091.2

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація

В статті розглядається проблема інноваційних підходів до виховної роботи, зокрема, у соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу.

Ключові слова: інновація, виховна робота, соціально-педагогічне середовище, Центр виховання.

Аннотация

В статье рассматривается проблема инновационных подходов к воспитательной работе, в частности, в социально-педагогической среде высшего учебного заведения.

Ключевые слова: инновация, воспитательная работа, социально-педагогическая среда, Центр воспитания.

Annotation

The problem of innovative approaches to upbringing work, especially in social and pedagogical environment of High School is considered in the article.

Key words: innovation, upbringing work, social and pedagogical environment, the Centre of upbringing.

Реалії сучасного життя, гострі соціально-політичні, національні, духовні, державотворчі та проблеми, що виникають як в модерному глобалізованому світі в цілому, так і в Україні зокрема, підводять до висновку про необхідність якісно нових змін в різних сферах суспільного життя, пошук нових світоглядних орієнтирів, інноваційних підходів, особливо в царині освіти, вища ланка якої виступає одним із визначальних чинників відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, розвитку духовної культури українського народу. У свою чергу, це вимагає оновлення філософських засад освітнього процесу, вироблення нової філософії освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростання уваги науковців до проблеми, що вивчається [4; 7; 8; 9; 10; 15]. Дослідники звертають увагу на принципову відмінність традиційної та інноваційної систем навчання і виховання, розробляють нові методи та інноваційні форми навчально-виховної роботи в різних ланках системи освіти, вивчають потенційні можливості різноманітних інноваційних виховних структур у справі виховання молоді. Разом із тим, проблема розробки методологічних підходів в організації виховної роботи, з нашої точки зору, потребує подальшого дослідження, як і проблема пошуку і впровадження в педагогічну практику нових інноваційних форм, методів організації виховної роботи саме у вищому навчальному закладі, що обумовило мету даної публікації.

На жаль, у сучасних вищих закладах України відстежується тенденція послаблення виховної роботи, певною мірою, у зв'язку з кризою радянських комуністичних стереотипів виховання, а також з огляду на те, що студенти – це, в цілому, сформовані дорослі люди, які мають право самостійно обирати власну лінію поведінки.

Водночас, останні десятиліття показали, що в українському суспільстві не зменшилась, а, навпаки, зросла кількість моральних, соціальних проблем серед молоді, зокрема, студентської. За даними аналітичної записки, підготовленої фахівцями Міністерства молоді та спорту України [2], кожна п'ята молода людина ігнорує виконання чинних законів. Незадовільним є нинішній стан здоров'я української молоді, упродовж останніх десяти років серед молоді відбулося підвищення рівня захворюваності й поширеності хвороб за всіма їх класами; збільшується кількість постійно вживаючих наркотичних речовин (наприклад, серед зареєстрованих споживачів наркотиків молодь віком до 28 років становить 80 %); окреслилася тенденція до погіршення психічного і духовного здоров'я молодих людей.

Викликають стурбованість і проблеми здоров'я сучасної української студентської молоді, яка є чи не найсвідомішою групою серед молодіжного загалу. Так, за даними науковців [9] щорічно до вищих навчальних закладів вступають 30-50% абітурієнтів, які за станом психосоматичного здоров'я направляються до спеціальних медичних груп. Не краща ситуація з моральними проблемами – молодь спокійно ставиться до дошлюбних сексуальних стосунків, проституції, вживання легких наркотиків, водіння автомобіля в нетверезому стані та ін. Щасливими себе в Україні відчуває лише 6,5 % молодих людей [2].

Стан фізичного та психічного здоров'я молодих людей не може не впливати на визначення пріоритетів у дозвіллі молоді, що здебільшого носить розважально-релаксаційний характер: відвідування клубів, кафе, кінотеатрів (заможна молодь); дискотек, пошук пригод на вулиці (малозабезпечена молодь). Третина присвячує вільний час своєму хобі.

Разом із тим, молоді люди в Україні здебільше ідентифікують себе насамперед із українською, а також із загальноєвропейською культурними традиціями. Такими є висновки опитування громадської думки Центру Разумкова у квітні-травні 2006 року. Якщо молодь Івано-Франківської (45 %) і Закарпатської областей (35 %) вважають, що в майбутньому в Україні переважатиме українська культурна традиція, то у Криму (49 %) та Донбасі (41 %) переконані, що в різних регіонах переважатимуть різні культурні традиції [2].

Отже, на порядку денному постала проблема посилення виховної роботи на всіх рівнях функціонування молодіжного середовища, що, у свою чергу, вимагає розробки нових підходів, нових засад, інновацій в організації виховної роботи у всіх ланках системи освіти, й, звичайно у ВНЗ, де, на нашу думку, має бути забезпечений системний, комплексний підхід до виховної роботи, активне включення у навчально-виховний процес кожного студента ВНЗ, який, на глибоке переконання видатних філософів, психологів, педагогів багатьох поколінь, є унікальною, неповторною особистістю.

Педагогічні інновації – це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем. Отож, коли йдеться про інновації в організації виховної роботи у ВНЗ, вочевидь слід починати з вироблення основних засад, світоглядних орієнтирів виховання в сучасних умовах.

В історичному контексті методологічною основою виховання були різні парадигми: божественна, гуманістична та ін.. Сучасна українська педагогіка виходить з того, що головною метою виховного процесу є виховання всебічно, гармонійно розвинутої особистості, неодмінною складовою якого, на нашу думку, мають бути духовні засади.

Академік В. Кремень, визначаючи пріоритети у розвитку педагогіки, з цього приводу підкреслює, що в умовах сучасного світу необхідно, по-перше, підготувати людину до того, щоб у своїй діяльності вона усвідомлювала відповідальність за можливість жити в умовах глобалізованого світу; а по-друге, звести до мінімуму диспропорцію між матеріальністю і духовністю, що породжена розвитком науково-технічного прогресу і наукових технологій за останні декілька століть. Ця диспропорція, на думку вчених [3], несе у собі загрозу “кліоциду”, існуванню цивілізації взагалі.

Таким чином, проблема перспектив розвитку сучасної педагогіки пов’язана з відродженням духовності; ця проблема актуальна як для світу в цілому, так і для України зокрема. “Проблеми духовного відродження є стрижневими для незалежної України” [3], причому вони мають в ній (як і в будь-якій іншій державі) свої національно-релігійні аспекти. Вочевидь висновок – людина має повернутись до традицій духовності, що склалися у цьому суспільстві тисячоліттями.

У зв’язку з цим, як справедливо зауважує С. Кримський, “недоречно вимагати для нової України нової ідеології... Україна потребує своєї віковичної духовності, що народилася в надрах греко-слов’янської цивілізації України-Русі” [3]. Звернемо увагу і на той факт, що християнство покладено в основу європейської культури.

Вітчизняні педагоги (Г. Сковорода, П. Юркевич, К. Ушинський, Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова та ін.) вказували на значні потенційні можливості християнства у справі виховання і підготовки до життя підростаючого покоління [1]. Виховні цінності християнства не тільки не суперечать, а й зближують християнський світогляд із іншими релігіями — мусульманством, іудаїзмом, буддизмом, адже пропагують універсальні, вічні абсолютні цінності на засадах Любові й Добра – доступні й зрозумілі людям всіх народів і національностей. Отже, на нашу думку, найважливішою засадою сучасної української педагогіки має бути її духовний орієнтир.

Українські педагоги минулого і сьогодення вважають, що важливою засадою української педагогіки є також її національний орієнтир, національне виховання. Головною метою національного виховання на сучасному етапі розвитку суспільства є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадян України, які включають у себе національну свідомість, розвинену духовність,

моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру.

Видатні педагоги минулого, скажімо, К. Ушинський, Г. Ващенко та ін. у багатьох своїх працях підкреслювали, що виховання поза нацією не буває. К. Ушинський зазначав, що, не дивлячись на певну схожість педагогічних форм виховання усіх європейських народів, кожен із них має свою особливу національну систему виховання, свою особливу мету та засоби її досягнення. Отже, сучасна система українського виховання має формуватися як система національна і забезпечувати інтеріоризацію людиною національних цінностей власного народу.

Нарешті, слід підкреслити, що ще однією важливою засадою виховання має залишатися гуманізм (від лат. *Humanitas* – людяність, *humanus* – людяний, *homo* – людина) – визначальний принцип життєдіяльності особистості й людської спільноти, світогляд, в центрі якого знаходиться ідея людини як найвищої цінності світотворення. Гуманізм визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток всіх здібностей.

Саме така ідея гуманізму покладена в основу української педагогіки. Засади гуманізації виховання в сучасних умовах передбачають: створення умов для формування кращих якостей людини; розкриття її життєвого, творчого потенціалу; розвиток здібностей особистості; гуманізацію взаємовідносин між вихователями і вихованцями; повагу до особистості, її гідності; розуміння її запитів, інтересів; формування щирої, доброзичливої, милосердної людини.

Ми вважаємо, що лише у гармонійному поєднанні цих основних методологічних основ виховання – гуманізації, духовної і національної засад існує потенційна можливість забезпечити успіх як процесу, так і основних результатів виховання і сформуванню дійсно всебічно і гармонійно розвинутої особистості молодого людини. При нехтуванні однією із цих засад або, навпаки, превалюванні однієї з них існує загроза деформації процесу формування особистості й виховання або егоцентриста, або релігійного фанатика, або махрового націоналіста. Отже, з нашої точки зору, для забезпечення результативності виховної роботи у ВНЗ його педагогічний колектив у своїй діяльності має забезпечувати гармонійне поєднання всіх цих трьох методологічних складових виховання.

З нашої точки зору, одним із недоліків організації виховної діяльності у ВНЗ є відсутність систематичності і послідовності у цій роботі, а також єдиного координаційного центру, який би забезпечував всебічне виконання цих та інших виховних завдань.

Звичайно, ідея функціонування Центрів дозвілля, Центрів культури, Центрів культури і дозвілля, Студентських Клубів та ін.. у ВНЗ не нова у вітчизняній педагогічній практиці, про що свідчить зростання чисельності таких Центрів у ряді вищих навчальних закладів України [11; 12; 13; 14]. Науковці також звертають увагу на значні потенційні можливості таких Центрів у справі виховання студентської молоді [9].

Разом із тим, аналіз діяльності лише деяких таких Центрів свідчить про те, що увага в них приділяється, в першу чергу, роботі з обдарованою молоддю і спрямована на кінцевий результат успіху, визнання, високої оцінки творчості

лише незначної кількості студентів, талановита діяльність яких, без сумніву, створює позитивний імідж вищому навчальному закладу. Але, разом із тим, неодмінною умовою особистісне орієнтованого підходу у навчанні й вихованні (вимога сучасної української педагогіки) є формування і розвиток особистості кожного студента, незалежно від рівня його здібностей і обдаровань. Крім того, якщо студент не проявляє яскраво виражених здібностей до певного виду творчої діяльності, зовсім не означає, що його не цікавлять проблеми сенсу життя, творчого пошуку, дружби, кохання, пошуку супутника життя тощо.

На нашу думку, у ВНЗ має бути створена така система виховання, що не лише з перших моментів навчання “включить” першокурсника у виховний процес, а й створить умови для формування його особистості, всебічного і гармонійного розвитку упродовж всього періоду навчання у ВНЗ.

Саме такою має бути головна мета діяльності Центру культурології, виховання, творчого розвитку і організації дозвілля студентів (далі – Центр) у вищому навчальному закладі – координувати діяльність всіх структур [6], що забезпечують організацію виховання у ВНЗ, забезпечувати системність, систематичність і послідовність у цій роботі, а також сприяти студентській молоді в творчому розвитку, організації цікавого і змістовного, корисного для власного саморозвитку дозвілля. Спробуємо окреслити деякі структурні підрозділи Центру.

1) Одним із важливих структурних підрозділів Центру має бути музей ВНЗ. Знайомство студента-першокурсника із вищим навчальним закладом, із його *Almater*, повинно починатись саме із знайомства з експозиціями музею. Порядок створення і функціонування музеїв при вищих навчальних закладах визначається “Положенням про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України” [5].

Музей може складатися з одного чи декількох залів і містити відповідні експозиції (історичні, краєзнавчі, етнографічні, мистецькі та ін.), деякі з яких (наприклад, студентської творчості чи певного етнокультурного регіону) ми вважаємо інноваційними: 1) зал чи експозиція історії ВНЗ (університету) від дня заснування до сьогодні; 2) експозиція “Міжнародні зв’язки ВНЗ”; 3) зал чи експозиція технічної (художньої та ін.) творчості; 4) зал чи експозиція студентської творчості, в яких можуть бути представлені творчі вироби найталановитіших студентів (вишивка, картини, вироби з дерева, фотороботи, технічні пристрої та ін.); 5) музей мистецтва рідного (Поліського, Подільського та ін.) краю та інші зали-експозиції.

Зали музею, крім проведення традиційних екскурсій як для студентів, так і для широкого молодіжного загалу, можуть стати також навчальними лабораторіями при проведенні студентських семінарських і практичних занять із ряду гуманітарних дисциплін: історії України, української та зарубіжної культури (при вивченні тем вітчизняної культури), культурології, філософії та інших. Крім того, своєю активною просвітницькою діяльністю музей може сприяти активному включенню ВНЗ у соціально-педагогічне середовище міста, проведенню профорієнтаційної роботи серед учнів шкіл міста та області.

2) Соціологічна служба Центру – цей структурний підрозділ, що може створюватися на базі кафедр соціології у ВНЗ, очолює роботу по організації

різноманітних соціологічних опитувань серед молоді, аналізу певних виробничих навчальних чи виховних ситуацій, вивчення громадської думки студентів на теми (орієнтовний перелік): “Художньо-творчі (наукові, технічні, спортивні та ін..) інтереси студентів”; “Яким я бачу своє дозвілля?”, “Ціннісні орієнтації студентської молоді”, “Чи знаєте Ви цих видатних людей?”, “Якою я бачу свою майбутню професію?”, “Етико-естетичні аспекти життя студента”, “Цінності сучасної родини”, “Цінності моєї професії” та ін.. Зауважимо, що соціологічні опитування мають проводитися серед студентів всіх факультетів і курсів і пропонуватися студентам в контексті провідних заходів виховної роботи, що проводяться на певному курсі.

3) Психологічна служба Центру – створюється на базі кафедр психології ВНЗ. Психологічні служби, що діють у ВНЗ, без сумніву, проводять значну роботу серед молоді. Але результативність їх роботи залежить, в першу чергу, від бажання чи небажання самого студента звертатись за порадами до психолога. Разом із тим, як показує педагогічна практика, деякі студенти в силу ряду об’єктивних і суб’єктивних чинників замкнені в собі, зациклені на своїх проблемах, і, ймовірно, не вважають психологічну службу тією інстанцією, що допоможе вирішити їх проблеми.

Саме тому, з нашої точки зору, науково-практичний потенціал психологічної служби буде використаний найбільш результативно за умови проведення на кожному курсі обов’язкових (а не тільки за бажанням студентів) циклів семінарів відповідної тематики, хоча сама ця тематика, без сумніву, має готуватись з урахуванням результатів відповідних студентських анкетувань із вивчення їх інтересів. Цикл психологічних семінарів на кожному курсі має включати, на наш погляд, до 6-7 занять на рік, що проводяться фахівцями з психології, як правило, щомісяця, скажімо, на кураторських годинах, або в масштабах всього курсу в лекційних залах.

Подаємо орієнтовну тематику психологічних семінарів для кожного курсу: I курс – “Адаптація до навчання у ВНЗ. Здоровий спосіб життя. Яким я бачу власне дозвілля”; II курс – “Мое особистісне “Я”. Психодіагностика”; III-IV курси – “Підготовка до сімейного життя”; V курс – “Моя майбутня професійна діяльність”.

Як показує практичний досвід роботи, зокрема викладання психолого-педагогічних дисциплін, студентів особливо цікавлять проблеми, пов’язані із створенням майбутньої сім’ї, роллю чоловіка і жінки в родині, принципами виховання дітей, мірою втручання у життя молодого подружжя батьків та ін. Саме тому в роботі психологічної служби особливого значення набуває організація і проведення циклів занять із підготовки до сімейного життя, оскільки нинішні студенти – це, в недалекому майбутньому – не лише фахівці, працівники різних галузей, а й потенційні чоловіки і дружини, батьки, отже, виховувати культуру сімейних взаємовідносин треба починати ще зі студентських років.

Зауважимо, що форми роботи на семінарах можуть бути різноманітними, як-от: зустрічі з професіоналами певних спеціальностей (науковці, лікарі, діячі культури, спорту, релігійні діячі і т.д.); перегляд та обговорення відеоматеріалів, документальних, художніх кінофільмів; диспути; тестування та ін.. Для проведення

індивідуальних психологічних консультацій студентів (викладачів, співробітників) доцільним є створення кімнати (кімнат) психологічного розвантаження.

4) Юридична служба Центру – створюється на базі кафедр юридичних дисциплін (у ВНЗ із юридичними факультетами) та студентських юридичних служб із метою проведення заходів, спрямованих на ознайомлення студентів з їх юридичними правами й обов'язками, основами молодіжної соціальної політики держави, основами законодавства, а також організацію профілактичної роботи з попередження правопорушень серед студентської молоді, надання студентам індивідуальних юридичних консультацій.

Провідними формами роботи Юридичної, як і, скажімо, Психологічної служби, можуть бути обов'язкові семінари з права для студентів, наприклад, I-III курсів, які, до речі, можуть проводити студенти-юристи старших курсів (у ВНЗ, де є факультети правознавства), добре обізнані у сучасному праві.

5) Клуб-Студія творчого розвитку студентів – здійснює керівництво і координацію діяльності всіх творчих гуртків і студій ВНЗ.

6) Студентський клуб – займається питаннями організації дозвілля студентів (КВК, дискотеки, прогулянки та екскурсії вихідного дня, студентські бали, літературно-мистецькі вечори, концерти та ін.).

7) Спортивний клуб, до складу якого входять спортивні секції університету, займається організацією спортивно-оздоровчої роботи у позааудиторний час.

8) Кураторська рада – координує і узгоджує роботу кураторів.

9) Бібліотека – займається питаннями організації тематичних, літературних, художніх виставок, зустрічей із видатними особистостями і т.д.

Міжструктурною одиницею Центру є кінозал, що може бути використаний у процесі проведення різноманітних виховних заходів.

Важливим напрямком роботи Центру є узгодження планів виховної роботи факультетів, Соціологічної, Психологічної, Юридичної служб Центру, Студентського клубу, Спортивного Клубу, Клубу-Студії творчого розвитку студентів, бібліотекою і розробка на цій основі загального плану виховної роботи вищого навчального закладу.

Отже, для забезпечення позитивної результативності виховання в сучасних умовах виховна робота в освітніх закладах усіх ланок системи освіти має здійснюватись з урахуванням гармонійного поєднання основних методологічних засад виховання – гуманізації, духовної і національної; плануватись і проводитись з урахуванням, в першу чергу, принципів системності, систематичності й послідовності, реалізацію яких, зокрема, у ВНЗ може забезпечити функціонування Центрукультурології, виховання, творчого розвитку і організації дозвілля студентів.

Діяльність Центру, на нашу думку, дозволить покращити якість виховного процесу, залучити до нього кожного студента, допомогти кожному з них не лише в особистісному професійному, а й творчому зростанні, розкритті здібностей і обдаровань, проведенні змістовного дозвілля, вихованні поваги до національної і світової культури, духовних, загальнолюдських, національних, сімейних цінностей, що в цілому буде сприяти формуванню всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Література

1. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки / О. Вишневецький. – Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Дрогобич: Коло, 2006. – 326 с.
2. Ковальський Г. Соціальні проблеми молоді в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://old.niss.gov.ua/Monitor/april08/27.htm>
3. Кримський С. Б. Принципи духовності ХХІ століття / С. Б. Кримський // Дві Русі [за заг. ред. Л. Івшиної]. – К. : Факт, 2003. – С. 468–484.
4. Павленко Л.А. Оновлення системи науково-методичної роботи закладу освіти та професійного рівня педагогів шляхом упровадження інноваційних освітніх технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp9/
5. Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://uazakon.com/documents/date_87/pg_gfceot.htm
6. Положення про організацію і проведення виховної роботи у Чернігівському державному технологічному університеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stu.cn.ua/staticpages/vospitanie/>
7. Прудченко І. Навчально-виховний, науково-педагогічний комплекс у системі вищої педагогічної освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :npu.edu.ua/e-book/book/html/D/.../110.html
8. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05 / Савченко Сергій Вікторович. – Луганськ, 2004. – 455 с.
9. Сідельніков Д.П., Пристинський В.М. Центр духовно-естетичного і фізичного виховання студентів – інноваційна структура здоров'язбережувального середовища університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchdpu/
10. Тихенко Л.В. Інноваційні освітні процеси в системі позашкільної освіти Сумщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу :www.ospo.sumy.ua/.../naukovo-metodichni-ma...
11. Центр культури і дозвілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://onu.edu.ua/uk/culture/culture_center
12. Центр культури та дозвілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/webgr_view/
13. Центр культури та дозвілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.lnu.edu.ua/cult&sport/lys_mykyta/
14. [Центр культурного та естетичного виховання студентів НУХТ](http://old1.nuft.edu.ua/index.php/2011-09-20-18-41-30/2011-09-24-10-01-27) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://old1.nuft.edu.ua/index.php/2011-09-20-18-41-30/2011-09-24-10-01-27>
15. Шашенко С. Ю. Соціальне становлення студентської молоді у позааудиторний час у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Шашенко Світлана Юріївна. – К., 2003. – 256 с.

УДК 378.126.13

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація

У статті розглядається поняття «соціальна активність студентів» як соціально-педагогічна категорія, визначено та узагальнено ряд підходів щодо розуміння соціальної активності педагогами та соціологами.

Ключові слова: активність, соціальна активність, соціальна активність особистості, студенти.

Аннотация

В статье рассматривается понятие "социальная активность" студентов как социальнопедагогическая категория, определенно и обобщен ряд подходов относительно понимания социальной активности педагогами и социологами.

Ключевые слова: активность, социальная активность, социальная активность личности, студенты.

Annotation

In the article a concept "social activity" is examined students as a socialpedagogical category, certainly and the row of approaches is generalized in relation to understanding of social activity teachers and sociologists.

Keywords: activity, social activity, social activity of personality, students.

У зв'язку з розвитком демократичних процесів в Україні, зростанням ролі особистості, як активного суб'єкта життєдіяльності, особливого значення набуває «соціальна активність особистості», зокрема, студентів. На наш погляд, соціальна активність притаманна, в першу чергу, тим, хто володіє достатньо широкою загальною культурою, професійною майстерністю, свідомо прагне до прояву своїх здібностей. Безперечно, реальні прояви соціальної активності досить різноманітні: це винахідництво і практичні поради та моральна підтримка, це і конструктивні пропозиції щодо позитивної зміни в складній ситуації, це і дії на зміну найближчого соціуму тощо.

Метою статті є визначення науково-теоретичних основ і підходів до розкриття процесів розвитку соціальної активності. Різноманітні підходи до розуміння суті поняття „соціальна активність” і як філософської, і як соціологічної, і як соціально-педагогічної категорії засвідчують факт, що низка аспектів потребує вивчення, уточнення, оскільки уточнення самого поняття сприяє уточненню структури, видів, форм, рівнів і критеріїв соціальної активності.

Зважаючи на низку досліджень, можна стверджувати, що соціальна активність – це досить складна структура, що характеризується потребою до дії,

і яка реалізується в соціально значущій діяльності, в якій простежуються соціально-ціннісні вчинки і поведінка та соціально значущі (як раціональні, так і емоційні) мотиви дій людини. Так, наприклад, філософ Сократ стверджував, що головною потребою людини є потреба у самовдосконаленні, підкреслюючи залежність долі людини від її активності, продуктивності роботи над собою. Цю ідею продовжив німецький філософ І.Кант, який особливу увагу звертав на самоцінність людини, самовдосконалення, саморозвиток [3, с. 289].

Виступаючи суб'єктом, особистість пізнає світ, самого себе, її активність постійно пов'язана з становленням суб'єктності і є якісним показником даного процесу. Можна сказати, що об'єктність як інтегроване особистісне утворення відіграє істотну роль в активному перетворенні життя людини. Але при цьому, доводить А.Маслоу, "суб'єктність передбачає у людини наявність сукупності властивостей, що дозволяє їй управляти своєю діяльністю залежно від окреслених цілей" [5, с. 19].

Слід зазначити, що ще до цього часу (поч. ХХІ ст.) не існує визначення, даного поняття, хоча сьогодні соціальна психологія є саме такою галуззю психологічної науки, що вивчає закономірності поведінки, діяльності і спілкування людей у соціумі і яка має досліджувати дану проблему.

Поняття „активність”, „активний” пов'язаний з проявом життєдіяльності організму. Активність, як зазначає укладач Українського педагогічного словника С. Гончаренко, - це „здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури. Активність особистості проявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні. Інтегральна характеристика активності особистості – це активна життєва позиція людини, яка проявляється в її принциповості, послідовному відстоюванні своїх поглядів, ініціативності, діловитості, психологічній настроєності на діяльність [2, с. 21]”. Як свідчить дане визначення, активність проявляється в енергійній, інтенсивній діяльності у різних видах діяльності: праці, навчанні, спорті, іграх тощо. Обов'язковою умовою розвитку активності може бути різнобічна діяльність особистості, взаємодія з оточенням.

Соціальна активність визначається як діяльність, яка передбачає соціальні, вольові зусилля особистості, спрямовані на оволодіння зовнішніми обставинами. Це, у свою чергу, підтверджує думку А.Маслоу, що соціальна активність як актуальна потреба реалізується в певній системі цільових установок, мотивів, що визначають інтереси особистості [154]. Інше бачення соціальної активності простежується у Т.Мальковської, яка до характеристики соціальної активності вводить поняття „потреби”, що, певною мірою, відповідає сучасним теоретичним підходам [4].

Слід підкреслити, що ряд науковців вважають, що соціальна активність, проявляючись у діяльності людини, є складовою різноманітних і видів діяльності: трудова, політична, наукова, спортивна, художньо-творча тощо. Цікавою, на нашу думку, є позиція М. Третякова, який стверджує, що соціальна активна особистість в одному виді діяльності перебудовує свою внутрішню структуру до оволодіння іншими видами діяльності [11, с.13]. При цьому майже

завжди підтверджується взаємозв'язок різних видів діяльності, що дозволяє особистості виявляти нові сфери і форми застосування своїх сил, особливо там, де простежується їх соціальна потреба.

Але, на думку В. Мордковича, поняття „активність” слід розглядати ширше, ніж діяльність, хоча, у свою чергу, Г. Ареф'єва, О. Єлісеєв ототожнюють це поняття, наголошуючи, що активність завжди проявляється в діях і по-іншому проявлятися не може, тому що сама вона є не що не інше, як сукупність актів дій – зовнішніх і внутрішніх, матеріальних і ідеальних. Говорити про активність поза дією взагалі, очевидно, немає ніякого смислу.

У будь-якому випадку можна простежувати три основні підходи до розуміння активності: перший – це розгляд активності ширше, ніж діяльність; другий – це рівнозначність двох понять; третій – за ним активність виступає як характеристика діяльності.

Аналіз досліджень Л.Буєвої, Л. Канішевської, І. Кона, О.Марченка, С. Шевченко, В. Ядова та ін. дозволив виявити дві основні концепції щодо розвитку соціальної активності. При цьому, як засвідчують автори, *перша концепція* (загальнофілософська) залишилась на традиційних позиціях розвитку особистості як діяльнісного суб'єкта, причому особистість виступає як активно-вибірковий суб'єкт. Мається на увазі, що у взаємодії особистості і соціуму(середовища) вона виступає в активній ролі, включаючись у діяльність і перетворюючи реальну дійсність. Слід зазначити, що за першою концепцією успіх діяльності особистості визначається її достатнім знанням соціального середовища. Соціальна активність не з'являється сама по собі, вона є результатом появи потреб людини, а накопичений соціальний досвід дозволяє лише вдосконалювати діяльність і робить її соціально-значущою [9].

У другій половині ХХ ст. почали набирати поширення теоретичні положення, які пропагували представники *другої концепції*. Автори даної концепції (Є. Ануфрієв, Г. Ареф'єва, Л. Божович, О. Леонт'єв, К. Роджерс, Л. Степаненко, В. Сухомлинський та ін.), не відкидаючи впливів на соціальну реальність будь-якої людської діяльності, що може викликати певні зміни в соціальному середовищі, доводять, що під поняттями “активність” мається на увазі не будь-яка діяльність, а цілеспрямована, напружена, творча. При цьому проявляється така особистісна риса, протиположною якою є пасивність.

Представники другої концепції роблять акцент на розвитку соціальної активності творчого характеру. Тому роль особистості вони розглядають через призму її соціальної активності, через призму її взаємодії з середовищем. А включення особистості в соціум передбачає творчу активність особистості, її ініціативність, її здатність самостійно вибрати лінію поведінки, здійснювати самоуправління своїми діями .

Отже, можна зробити певний висновок: соціальна активність, як якість особистості, яка проявляється у різних видах соціально-значущої діяльності, має складну структуру, вона включає потребу, мотиви, інтереси, установки тощо. При цьому, на думку Л. Божович, „на прояв соціальної активності мають вплив провідні мотиви, що характеризують спрямованість особистості [1, с. 84]”.

Звичайно, кожна епоха розвитку суспільства висувала свої вимоги до якостей людини. Радянська епоха бачила в особистості такі якості, як ідейність, цілеспрямованість, моральну вихованість, цілісність, оригінальність тощо. Але найбільш значущою якістю людини вважалася трудова і громадська активність. Поступово поряд з поняттям „соціальна активність” почали з’являтися інші поняття „громадська активність”, „політична активність”, „творча активність”, „вольова активність”, „пізнавальна активність” та ін., які по суті є видами соціальної активності і відображають окремі її аспекти, спрямованість і сфери діяльності.

Водночас психологи прагнули вивити й обґрунтувати активність, виходячи із її різноаспектних проявів. Зокрема, К. Роджерс підкреслює, що активність – це „власна динаміка особистості як джерело перетворень, підтримки її життєво значущих зв’язків з навколишнім світом. Активність спрямована на саморозвиток особистості і в її діяльність, яка виступає як сфера само прояву людини [8, с. 74]”.

Досить помітний крок у дослідженні соціальної активності зробив у кінці ХХ ст. російський вчений Р.Немов, котрий вищим проявом соціальної активності визначив зверхнормативну діяльність особистості. При цьому було представлено авторську концепцію зверхнормативної діяльності, яка тлумачиться „як діяльність, що відповідає соціальним очікуванням, які не можуть бути пред’явлені особистості як нормативні, але які відповідають цілям, ідеалам і цінностям суспільства, заради прогресивного розвитку якого ця діяльність здійснюється [6, с. 95]”.

Під час дослідження не можна було не звернути увагу на те, що майже паралельно з науковими пошуками психологів простежувалась поява окремих праць в педагогічній науці, і, в першу чергу, можна назвати праці А. Макаренка, Б. Маренка, В. Сухомлинського. Не відкидаючи цінності наукових пошуків щодо суті поняття „активність” з позиції педагогіки, в яких на фактичному матеріалі доведено можливість вирішення завдань щодо виховання громадянської активності, нам імponує позиція В. Сухомлинського. Він вперше переконливо довів, що саме практична діяльність людини є основою розвитку соціальної активності підростаючого покоління.

Якщо аналізувати педагогічні погляди на проблему соціальної активності, то слід зазначити, що у 70-х роках ХХ ст. фундаментальні дослідження були проведені Т. Мальковською. Вона розглядає поняття „соціальна активність” як інтегроване поняття, яке може проявлятися і як збудник до діяльності, і як стійка якість особистості, її характерологічна риса [4, с. 10].

Звичайно, вивчаючи педагогічні аспекти соціальної активності, можна назвати її різновиди, які залежить від того, на що спрямована діяльність людини: пізнавальна активність, творча активність, громадянська активність, духовна активність, мистецька активність, музична активність, фізична активність, рухова активність, комунікативна активність, трудова активність, інноваційна активність, правова активність, навчальна активність та ін. При цьому незалежно від видів активності, які в принципі є складовими соціальної активності, окремі дослідники розглядають соціальну активність не лише як особистісну якість, а й як форму, спосіб діяльності.

До того ж процес формування соціальної активності має довготривалий характер і є досить складним і суперечливим. Це пояснюється тим, що сама особистість, і умови її діяльності, і соціальне середовище, в якому вона діє, кожного разу є іншими, змінними, не завжди прогнозованими. А це водночас диктує присутність зацікавленості особистістю проблемами інших людей, громади тощо; уміння самостійно вибрати способи і засоби діяльності; самостійно приймати рішення; здійснювати самоконтроль і самокорекцію (якщо це доступно).

Тому перед педагогами і соціальними педагогами постійно постає проблема: які умови необхідно створити, щоб стимулювати прояв позитивно спрямованої мотивації? Який має бути соціальний контроль, щоб він корегував поведінку молодшої людини? Які механізми соціально-педагогічного впливу необхідні в сучасних умовах, щоб пробудити в молоді бажання жити не лише заради власних інтересів, а й бачити життя навколо себе, втручатися в нього, перейматися інтересами і потребами соціального середовища? Як виявити психолого-педагогічний потенціал сільського соціального середовища, щоб підняти рівень соціальної активності молодого покоління?

На нашу думку, вирішити окреслені проблемні завдання можна за умови, якщо ми будемо розглядати активність як рух вперед, притаманний для діяльності. У цьому плані ми близько підійшли до ідеї В. Петровського, який визначає активність як „сукупність обумовлених індивідом моментів руху діяльності” [7, с. 45].

Звичайно, ми не відкидаємо суті поняття „соціальна активність, даного педагогами (Л. Канішевська, О. Марченко, А. Мудрик, Л. Степаненко та ін.), які акцентують увагу на тому, що соціальна активність визначається основним видом соціальної діяльності, в якій проявляється готовність до соціальних дій і спрямованість на перетворення соціальних відносин. При цьому ми поділяємо таку точку зору, що соціальна активність визначається „за основним видом соціальної діяльності, яким займається людина” [10, с. 26], оскільки саме вид діяльності сприяє оволодінню соціальною роллю, визначенню престижу, успіху, розвитку самооцінки та рівню домагань, відбувається розвиток особистісних якостей та окремих властивостей.

Отже, підводячи підсумок висловленому вище, можна визначити *соціальну активність як складну структуру: вона характеризується потребою до дії, реалізується в соціально-значущій діяльності, спрямованій назовні, і якій притаманні соціально-ціннісні вчинки і поведінка; інтересами, що відображають особистісні утворення, які інтегрують раціональне й емоційне начало і які визначають спрямованість людини на предмети і явища дійсності, а також мотивами її дій.*

Дослідження дозволяють стверджувати, що стійка система соціально значущих вчинків особистості репрезентує її соціальну поведінку, в якій відбивається усвідомлене ставлення до об'єкта діяльності. При цьому успіх прояву соціальної активності забезпечується спрямованою соціальною культурою особистості. Всі складові структури соціальної активності особистості взаємопов'язані взаємообумовлені, а сама вона є інтегративною якістю особистості, що визначає її місце, роль і становище в соціумі.

Таким чином, ми можемо сказати, що, перш ніж ставлення молоді людини до навколишнього світу стане загальнолюдським, тобто соціальним, вона повинна пройти певний шлях і самостійно чи під впливом соціально-педагогічних факторів включитися у систему виховання, освіти, праці, соціально значущих дій. Саме з ними, як стверджують науковці-педагоги, пов'язується універсальність передумов оптимального входження молоді людини у суспільну форму взаємодії та її участі у соціальних перетворювальних процесах [10, с.426]. Таке розуміння соціальної активності характеризує також ставлення особистості до різних сфер соціального життя, її конкретну соціально значущу діяльність, яка може мати різну спрямованість та інтенсивність.

Література

1. Божович Л.П. Проблемы формирования личности. – Воронеж: НПО МОДЭК, 1995. – 352 с.
2. Головенько В.А., Корнієвський О.А. Український молодіжний рух: історія та сьогодення. – К.: Укр НДУ проблем молоді, 1994. – 111 с.
3. Кант И. Лекции по этике: Пер. с нем. А.К. Судаковин. – М.: Республика, 2005. – 430 с.
4. Мальковская Т.Н. Социальная активность старшеклассников. – М.: Педагогика, 1988. – 144 с.
5. Маслоу А. Самоактуализация. Психология личности. – М.: Рал.-бук., Веклер, 1997. – 300 с.
6. Немов Р.С. Сверхнормативная деятельность как выражение социальной позиции личности // Вопросы психологии. – 1985. - № 4. – с.93-101.
7. Петровський В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности. – Р-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1996. – 512 с.
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
9. Сохань Л.В., К.К. Грищенко, Н.А. Сакада и др. Социальное управление и АСУ. - Киев : Наук. думка, 1983. - 240 с.
10. Степаненко Л. Деякі аспекти формування соціальної активності школярів // Соціальна педагогіка і адаптивність особистості. — Суми, 1994. — С.423–426.
11. Третьяков Н.Ф. Социальная активность личности: Дисс. ... канд. социолог. наук: 22.00.01. – Томск, 1972. – 210 с.

**В.Б.Синякова,
НПУ імені М.П.Драгоманова**

УДК 371.485

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Анотація

У статті обґрунтовано актуальність включення гендерного компоненту у зміст та організацію виховного процесу у сфері освіти, висвітлені складові гендерної компетентності педагога, аспекти формування гендерної компетентності на сучасному етапі, визначені перспективні шляхи її вдосконалення.

Аннотація

В статті обоснована актуальність включення гендерного компонента в содержание воспитательного процесса в сфере образования, рассмотрены составляющие гендерной компетентности педагога, аспекты формирования гендерной компетентности современности, указаны перспективные пути ее усовершенствования.

Ключевые слова: гендерная компетентность, гендерное воспитание, гендерная социализация.

Annotation

In article grounded urgency gender mainstreaming and the content of the educational process in the field of education are considered components of the gender competence of the teacher, the gender aspects of the formation of our expertise, are promising ways for improvement.

Keywords: gender expertise, gender education, gender socialization.

Останнім часом при оцінці діяльності як учнів, так і педагогів все частіше використовують компетентнісний підхід. У доповіді міжнародної комісії з освіти для XXI століття було визначено один із головних принципів, на яких ґрунтується освіта, – «навчитися жити разом, навчитися жити», отримати не тільки професійну кваліфікацію, але й компетентність, яка надасть особистості можливість подолати різні ситуації та працювати в групі [1].

Серед ключових компетентностей вітчизняні дослідники виділяють такі: «інформаційна, соціально-психологічна, громадянська, комунікативна, методологічна, життєва, професійна, психологічна (рефлексивна)» [3, с.49].

В умовах переходу до постіндустріального суспільства та з розвитком демократичних процесів в Україні дедалі актуальнішою є потреба інтеграції гендерної компетентності сучасного педагога.

Актуальність проблеми визначається ще й тим, що включення гендерного компоненту у зміст та організацію навчального процесу у сфері освіти сприяє формуванню егалітарної свідомості, вихованню особистості, вільної від гендерних стереотипів та упереджень за ознакою статі, здатної комфортно вписатись у концепцію демократичного суспільства. Але повноцінно здійснювати гендерне виховання підростаючого покоління можливе лише за умови наявності гендерно компетентного педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчують, що ряд українських та російських науковців, таких як О.Вороніна, І.Горошко, І.Жеребкіна, С.Жеребкін, О.Здравомислова, О.Кікінежді, В.Кравець, І.Мунтян, Л.Попова, І.Тартаковська, Г.Тьомкіна, О.Цокур та ін. зазначають у своїх працях про важливість гендерного компоненту професійної компетентності випускників вищих закладів освіти. Дослідники І.Іванова та В. Кравець звертають увагу на потребу підготовки кадрів, які володітимуть методикою та технологією здійснення гендерного виховання, будуть мати відповідний рівень гендерної культури. На необхідності інтеграції гендерного підходу в підготовку педагогів наголошують Л.І. Міщик, Т.П. Голованова, В.В. Васильєва, «оскільки це надасть реальну можливість майбутнім фахівцям сфери освітніх послуг із

повагою ставитись як до рівноправного розкриття людиною свого особистісного потенціалу, так і до рівної можливості його реалізації, незалежно від статі” [4, с.32].

Отже, метою статті є висвітлення основних аспектів формування гендерної компетентності педагогів. Адже лише педагог, який обізнаний з гендерними питаннями та готовий до вирішення їх на практиці, здатен здійснювати ефективний вплив на процес гендерної соціалізації підростаючого покоління.

Гендерна компетентність є ключовою якістю, яка ґрунтується на визначенні гендеру як структурної категорії в соціальному аналізі, і розуміється як необхідні знання для визначення соціальних детермінантів у поведінці та відносинах жінок і чоловіків, а також як уміння поводитися з цими детермінантами так, щоб для обох статей відкрилися нові можливості. Головним елементом гендерної компетентності є знання щодо соціального конструювання гендерних відносин і існування в них ієрархії [2].

Оцінювання гендерної компетентності педагогів, а також їхньої професійної підготовленості до реалізації принципів гендерного підходу в освіті, було здійснено нами за допомогою попереднього анкетування.

В експерименті брали участь педагоги, які працюють з підлітками. Аналіз отриманих результатів дозволив зробити висновок про ґрунтовну обізнаність педагогів із поняттями «гендер» та «гендерні характеристики особистості» (табл. 1).

Таблиця 1

Протокол анкети для педагогів «Гендер: стать чи культура?»

Питання	Відповіді, %
<i>1. Чим розрізняється зміст понять «стать» та «гендер»?</i>	
А) це одне й теж саме поняття	2,44
Б) розрізняються – стать це біологічні відмінності;	44,16
В) стать – це біологічні відмінності, а гендер – це соціально-біологічна характеристика,	53,55
<i>2. Який із запропонованих варіантів, на Вашу думку, найбільш повно розкриває поняття «гендерна роль»?</i>	
А) важко відповісти;	4,74
Б) ті ролі, які виконують чоловіки і жінки в суспільстві;	64,24
В) це спосіб поведінки людини відповідно до її гендеру	31,12
<i>3. Що таке андрогінність?</i>	
А) важко відповісти;	6,82
Б) це синонім слова «гермофродит»;	574
В) наявність у людини і чоловічих, і жіночих якостей;	37,25
<i>4. Що таке гендерні стереотипи?</i>	
А) важко відповісти;	0
Б) стереотип – це норма;	53,84
В) стереотипи – це ставлення до оточуючої дійсності, на основі порівняння їх з внутрішніми ідеалами;	46,26

5. Визначте поняття «егалітарні відносини»?	
А) важко відповісти	58,43
Б) структура, яка відтворює гендерну нерівність	13,55
В) відносини, що будуються на рівності між представниками різних статей	28,15

Водночас результати спостереження довели, що гендерні соціокультурні норми у більшості педагогів є традиційними, тобто на практиці вони по-різному ставляться до хлопчиків і дівчат (табл. 2).

Таблиця 2

Узагальнений протокол спостереження гендерного ставлення педагогів до учнів

Кількість учнів - 120 з них: хлопці - 52, дівчата - 68

Фіксоване явище	Кількість повторів, %	
	Хлопці	Дівчата
Запитання до учнів	34,24	65,85
Зауваження	81,13	18,95
Позитивна оцінка знань	43,53	46,56
Негативна оцінка знань	48,15	41,93
Індивідуальна робота	32,43	67,65
Відповідь на запитання учня	49,13	50,96
Позитивна оцінка особистісних рис	36,72	63,33
Негативна оцінка особистісних рис	52,84	47,26

А це значить, що педагоги потребували переорієнтації в егалітарному напрямку.

Робота щодо переорієнтації гендерних цінностей педагогів відбувалась за такими *напрямами*:

1. Засвоєння провідних ідей гендерної рівності, вмінь моделювання виховного процесу з урахуванням рівня розвитку гендерних характеристик вихованців та соціального статусу родин, в яких вони проживають; розробляти методичне та дидактичне забезпечення процесу гендерного виховання (конспекти занять, сценарії рольових ігор, тренінги); розробляти рекомендації для батьків.

2. Використання отриманих знань у практичній діяльності.

3. Гендерна самоосвіта педагогів.

З метою підвищення обізнаності педагогів з гендерними нормами сучасності та надання можливості порівняти їх з традиційними соціокультурними нормами нами був упроваджений шестигодинний *тренінг «Стать і гендер. Ціна стереотипів»* (4 сесії по 1 годині 20 хвилин) [5]. Реалізація першого напряму передбачала також розробку і впровадження циклу *навчально-методичних семінарів для педагогів «Гендерне виховання – шляхи оптимізації в сучасному суспільстві»*. Дана програма розроблена на основі програми гендерних курсів, які організуються

Міністерством освіти ФРН [6], будучи адаптована та розширена шляхом включення до неї модулів, які сприяють розвитку професійної підготовленості педагогів до реалізації принципів гендерного підходу в освіті, забезпечують їх знаннями щодо особливостей розвитку дівчат-підлітків, а також елементарними навичками психодіагностики, що дозволяють керувати процесом гендерної соціалізації.

Створюючи програму ми врахували, що реалізовувати гендерний підхід дозволяють такі вміння:

- діагностувати рівень розвитку гендерних характеристик особистості;
- здійснювати моделювання виховного процесу з урахуванням рівня розвитку гендерних характеристик вихованців;
- аналізувати існуючі освітні програми та технології з точки зору гендерного підходу і відповідно до запиту суспільства;
- розробляти методичне та дидактичне забезпечення процесу гендерного виховання (конспекти занять, сценарії рольових ігор, тренінги);
- розробляти рекомендації для батьків.

Програма науково-методичних семінарів для педагогів містила в собі теоретичний блок та практичні завдання. Їх структура наведена нами у методичних рекомендаціях [5].

Важливим напрямом роботи щодо підготовки педагогів до організації гендерного виховання став *цикл міні-лекцій «На шляху до гендерної рівності»*, що проводився за темами: «Базові поняття гендерної теорії» [5], «Роль матері в сімейному вихованні», «Взаємини чоловіка й жінки», «Внутрішньосімейні психологічні фактори, що мають виховне значення», «Як зрозуміти дитину різної статі», «Гендерна соціалізація та агенти гендерної соціалізації» [5].

Реалізація другого напрямку – *використання отриманих знань у практичній діяльності* – здійснювалася через таку форму роботи, як підготовка *семінару-практикуму для педагогів міста «Особливості гендерної соціалізації сучасних підлітків»*. Важливо наголосити, що свої виступи педагоги присвятили темі «Культура гендерних відносин як передумова сприятливого мікроклімату навчально-виховного процесу», провідною ідеєю якого став вислів В. Сухомлинського «Вихователь – виховуй себе». Ними також було розкрито необхідність використання інтерактивних технологій у процесі гендерної соціалізації – «Соціалізуючі можливості інтерактивних технологій».

Під час семінару соціальні педагоги міста були залучені до *естафети передового досвіду «Провідні технології гендерної соціалізації підлітків»*. Дана форми роботи передбачала попередню розробку бланку, де кожен педагог повинен був описати: власний досвід гендерної соціалізації та досвід гендерного виховання в педагогічній діяльності. Аналіз бланків дав змогу узагальнити провідні напрямки діяльності, які використовують педагоги для сприяння процесу гендерної соціалізації учнів (табл. 3).

Таблиця 3.

Напрямки роботи соціального педагога щодо гендерної соціалізації

Робота з класним колективом	Індивідуальна робота з учнями	Робота з батьками
Класні збори, класні години, бесіди, робота з періодичними виданнями, диспути, дискусії, конференції, проекти, акції, конкурси, вікторини, ігри-драматизації, етичні бесіди, театр-експромт, колективні творчі справи, заняття по оволодінню гендерною культурою поведінки, дотримання норм моралі у взаєминах із представниками іншої статі	Тренінги, анкетування, розв'язання ситуацій, тестування задля вивчення особливостей дітей, відвідування уроків з метою спостереження за учнями, бесіди з вчителями-предметниками про особливості дітей, індивідуальні бесіди з учнями, аналіз анкет, залучення конкретних учнів до проведення і підготовки заходів, психологічні і соціальні дослідження.	Батьківські збори, засідання батьківського комітету, батьківський всеобуч, анкетування батьків, обговорення з батьками ситуацій, обмін досвідом гендерного виховання дітей у сім'ї, відвідування сімей, консультації для одиноких батьків, дні відкритих дверей для батьків, залучення батьків до колективної класної діяльності, індивідуальні бесіди з батьками.

У процесі роботи з педагогами було встановлено, що особливо важливим є те, щоб у ході педагогічної підтримки педагог сприяв засвоєнню цінностей гендерної рівності, стимулював конструктивно-аналітичне ставлення до традиційних гендерних стереотипів, розвивав рефлексію, культивував емоційне і конструктивне ставлення до власного гендеру, створював умови для включення дівчини-підлітка в різні види діяльності.

Реалізація третього напрямку – *гендерної самоосвіти педагога*, мала на меті неперервне удосконалення підготовленості педагогів до реалізації принципів гендерного підходу в освіті. Зрозумівши свої інтереси в даний період часу, педагог мав визначитися з напрямками своєї роботи у поточному році. Саме тому нами був розроблений орієнтовний *план самоосвіти соціального педагога* [5].

Загалом було передбачено, що гендерно грамотний педагог повинен удосконалювати свою обізнаність щодо провідних складових гендеру у таких напрямках: професійний (відтворення егалітарних гендерних стереотипів); психолого-педагогічний (опанування провідних методів діагностики гендерних характеристик); психологічний (спілкування з урахуванням ідей гендерної рівності); методичний (розширення форм, методів і прийомів навчання, вільних від традиційних гендерних стереотипів).

Реалізація означених напрямів передбачала: розробку соціальними педагогами спільно із педагогічним колективом школи нових спецкурсів та гендерних модулів, що сприятимуть подальшій апробації новітніх методик; дослідження набуття школярами гендерної ідентичності у рамках навчально-виховного процесу; створення навчально-методичних кейсів щодо принципів та форм упровадження гендерно-освітніх занять (діалог, дискусії, аналіз конкретних гендерних життєвих ситуацій, гендерні ігри, методи психолого-педагогічної підтримки, методи створення вибору, складання гендерної

автобіографії, наративів тощо).

Підготовка педагогічного колективу до активного сприяння гендерній соціалізації підлітків передбачала їхню участь в інформаційних кампаніях щодо запобігання та системної протидії гендерному насильству, трансляції гендерних знань на широку громадськість, а також намагання будувати власні шлюбно-сімейні стосунки на паритетних засадах.

Слід підкреслити, що реалізація усіх заходів, передбачених соціально-педагогічними умовами, здійснювалася паралельно та з активним залученням усіх учасників соціально-педагогічного процесу (дівчат-підлітків, батьків, педагогів). Це забезпечило цілісність, систематичність, комплексність та багатогранність соціально-педагогічних впливів, а отже і їх результативність.

Результати проведеного педагогічного експерименту засвідчили підвищення рівня готовності педагогічного колективу до активного сприяння гендерній соціалізації підлітків. Так, вивчення досвіду роботи педагогів, залучених до експерименту показало, що отримані знання та навички вони активно використовують у своїй професійній діяльності. Про це свідчить наступне: самостійний відбір та творче опрацювання необхідної гендерної інформації з метою використання її у навчально-виховному процесі; усвідомлене і чітке викладання матеріалу гендерної спрямованості на тематичних заходах; набуття вмінь гендерного аналізу соціокультурних явищ і процесів (відображених у художніх творах, вправах, задачах, реальних життєвих ситуаціях культурного чи політичного життя) та їх активне використання під час обговорення гендерної тематики; усвідомлена відмова від традиційних гендерних стереотипів щодо «типової» хлопчачої чи дівчачої поведінки, а також прагнення дотримуватися принципів егалітарності та паритетності у ході розв'язання професійних проблем; розширення змісту гуманітарних дисциплін питаннями з гендерної тематики; створення ситуацій інтерактивного навчально-виховного середовища, що спонукатимуть підлітків обох статей до обговорення та усвідомлення власних проблем гендерної соціалізації; залучення підлітків до пізнання гендерних характеристик особистості методами психологічної самодіагностики; широке використання спільної пізнавальної діяльності для засвоєння гендерних знань; організація взаємоконтролю та самоконтролю гендерних стратегій поведінки.

Література

1. Кікінежді О. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи // Шлях освіти. – 2004. – № 1. – С.27–29.
2. Клєцина И. С. «Компетентностный подход» и гендерное образование в высшей школе [Электронный ресурс] // Актуальные вопросы современного университетского образования : материалы X Российско-Американской науч.-практ. конференции (С. Петербург, 14–16 мая 2007 г.) –СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. – С. 105–109. – Режим доступа: <http://www.humanpsy.ru/klyotsina/gender-educ>.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с. – (Бібліотека з освітньої політики).

4. Міщик Л. І. Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства «факультет-громадська організація»: монографія / Л. І. Міщик, Т. П. Голованова, В. В. Васильєва. – Запоріжжя: Просвіта, 2006. – 220 с.
5. Синякова В. Б. Соціально-педагогічний супровід процесу гендерної соціалізації дівчат-підлітків з неповних родин: методичні рекомендації / В. Б. Синякова; [під ред. доц. Л. М. Вольнової]. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 64 с.
6. Knab D. Schule der Gleichberechtigung / D. Knab // Frau und Mann zwischen Tradition und Emanzipation. – Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer, 1993. – 212 p.

**Л.І.Дябел,
НПУ імені М.П.Драгоманова**

УДК 37.035:31662

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ЇХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Анотація

В статті розглядається система цінностей студентської молоді і особливості формування їх в процесі соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, студентська молодь, цінності, формування особистості.

Аннотация

В статье рассматривается система ценностей студенческой молодежи и особенности формирования их в процессе социализации.

Ключевые слова: социализация, студенческая молодежь, ценности, формирование личности.

Annotation

In the article the system of values of student's youth and feature of their formation in the course of socialization is considered.

Keywords: socialization, student's youth, values, forming of personality.

Система ціннісного світу молоді за умов розбудови нового українського суспільства формується під впливом глобальної зміни ієрархії загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Трансформація суспільного життя вивела на перші місця цінності особистого рівня, які забезпечують власні потреби та комфортне самопочуття.

Тому проблеми формування ціннісних орієнтацій та культурних потреб, ствердження духовних і моральних засад у молодіжному середовищі надзвичайно актуальні для українського суспільства. Оскільки засвоєння людиною певних світоглядних орієнтацій та життєвих настанов відбувається здебільшого у молодому віці, звичайно з набуттям життєвого досвіду коригуються ціннісні настанови, однак підвалини політичних, моральних, культурних пріоритетів, система світоглядних цінностей та орієнтирів засвоюється людиною саме у юнацтві як наслідок процесу соціалізації.

Отже, рівень духовності та моралі, культурні запити та потреби сучасної молоді є одним з найбільш вагомих соціокультурних характеристик українського суспільства, а перспективи їх розвитку вирішальною мірою визначатимуть майбутнє України [4]. І, як зазначає А.О. Ярошенко, саме система освіти, освітні заклади є тими "спеціальними інститутами соціалізації, через які суспільство може і повинно проводити свої цінності"[7].

Тому метою нашої статті є виявлення особливостей щодо формування соціокультурних цінностей студентів як невід'ємної умови їх соціалізації під час навчання та життєдіяльності у закладах освіти.

Даним питанням, а саме, дослідженням ціннісної системи виховання молоді, займались А.Й. Капська, Н.Ф. Головатий, В.Г. Городяненко, В.Т. Циба, А.О. Ярошенко.

Ієрархія цінностей, якої дотримується особистість, повинна збігатися із цінностями груп, у межах яких вона живе та діє [5]. Іншими словами, існує залежність між цінностями особистості студента окремо та академічної групи в цілому, тобто їх співпадіння чи протистояння. Так, на нашу думку, чим більше буде співпадати ціннісна система особистості із цінностями академічної групи, університету, тим швидше буде відбуватися засвоєння тих норм та правил поведінки, прийнятих у тому чи іншому вищому навчальному закладі.

Змістову основу виховання особистості становлять такі цінності:

- трансцендентні (віра, надія, любов, провина тощо);
- соціоцентричні (свобода, рівність, творчість, гуманність, солідарність, злагода тощо);
- антропоцентричні (самореалізація, автономність, користь, щирість, індивідуальність).

Вибір цінностей залежить від потреб та інтересів студента, але вони повинні мати доступ до них. При цьому буде актуальним альтернативне самовизначення у виборі мети та сутності життя, що обумовлено онтогенетичним розвитком особистості.

Слід також відмітити, що соціалізація студентів має узгоджуватись із окремими принципами педагогіки особистості:

- визнання самоцінності особистості у визначенні цілей її виховання;
- індивідуальний підхід як підтримка морального становлення особистості;
- єдність поваги й довіри до особистості та вимогливості до неї;
- єдність свободи вибору та відповідальності особистості;
- єдність прав і обов'язків особистості;
- виховання як стимулювання внутрішнього життя особистості (за М. Красовицьким) [2].

Ціннісні системи базуються на соціальних нормах, які в свою чергу є вимогами до діяльності і відносин індивідів у певних умовах організації будь-якого суспільства. Іншими словами, вони очікують схвалену поведінку особистості, а саме: сприйняття, розуміння поставлених завдань, виконання своїх обов'язків, дотримання правил як стандартів поведінки, співпраці самих студентів та їх взаємодія із педагогічним колективом у рамках педагогічного університету. Відповідно до цих вимог обов'язком педагога є відповідальність

за якість знань, які має отримати студент, необхідність бути взірцем для студентів. Спрямованість особистості на ті чи інші цінності утворюють ціннісні орієнтації. Вони є найбільш гнучкими, передбачають вільний вибір, і відповідно, різнобічне урахування індивідуальних інтересів та потреб студентства, форма включення суспільних цінностей в механізми діяльності та поведінки особистості [1]. В основі їх формування лежать знання норм та принципів, цінностей, ідеалів, перетворення останніх в особистісні якості.

Досліджуючи значення ціннісних орієнтацій, соціологічна теорія застосовує два підходи щодо особистості: соціологічний (ставлення індивіда до соціальної дійсності внаслідок взаємодії з нею – життєва позиція); діяльнісний (особистість розглядається в єдності її позицій та дій) - тут позиція особистості є цілісним виявом як внутрішніх рушійних сил, так і моделей поведінки. Вона реалізується за допомогою певних психологічних установок, емоційних відношень, переконань, звичок тощо. Ці структури визначають діяльність людини, соціальну поведінку, однак вони залежать від зовнішніх умов, які впливають на внутрішні орієнтації. Тому існує постійна суперечність між активністю особистості і мотиваціями.

З точки зору ролі теорії особистості соціальна поведінка характеризується двома основними поняттями: соціальний статус та соціальна роль. Соціальний статус – це позиція в соціальній системі, пов'язана з належністю до певної соціальної групи чи спільноти, сукупність її соціальних ролей та якість і ступінь її виконання [5]. Він передбачає права та обов'язки, визначає конкретне місце, яке займає індивід у соціальній системі. Соціальний статус відображається як у загальній поведінці, образі (одязі, соціальній та професійній приналежності тощо), так і у внутрішній позиції (установках, ціннісних орієнтаціях, мотиваціях).

Соціальна роль – це сукупність дій, що виконує людина, яка займає певний соціальний статус у соціальній системі. Ролі визначаються насамперед тим, чого очікують від особистості інші.

Орієнтації, за допомогою яких людина зіставляє себе зі світом, складає її соціальний характер. Становлення характеру забезпечує соціально схвалену поведінку, що є основою пристосування особистості студента до нових умов, нової діяльності.

Необхідним компонентом формування орієнтацій є ціннісні ставлення, які виражаються в ціннісній установці. Усвідомленні студентом соціальні установки складають мотив його діяльності, який перетворює установки в активну діяльність, дає змогу студенту зіставити конкретні ситуації з системою цінностей, якими він керується в поведінці.

Оскільки соціалізація студентської молоді є цілеспрямованим процесом і має певну мету, то засобом її досягнення є ідеал, цінність якого для студента і є бачення свого майбутнього (перш за все професійного), наближення до досконалості. Водночас, кожна окремо і всі разом потреби, інтереси і цінності взаємодіють із соціальною ситуацією. Остання у вигляді соціально-економічних, соціально-політичних, соціокультурних факторів впливає на зміст різних сфер діяльності, на норми і вдосконалення данного соціального середовища тощо.

Методологічні підходи до вивчення процесу соціалізації, її структури цінностей, потреб та соціальних проблем на сучасному етапі полягають у тому, що:

- ✓ молодіжне покоління необхідно розглядати в контексті конкретних соціальних умов та особливостей соціального середовища, усвідомлюючи їх динамічність;
- ✓ поруч з загальними молодіжними проблемами виокремлювати ті, що притаманні саме цій специфічній соціально-демографічній групі відповідно до ролі і статусу в суспільстві;
- ✓ диференційований підхід до різних груп молоді має відбиватися на всіх етапах соціальних досліджень – від розробки програм і формування гіпотез до формування гіпотез узагальнюючих висновків і рекомендацій;
- ✓ потрібно забезпечити суб'єкт-суб'єктний підхід у вивченні взаємозв'язків між молоддю та суспільством, молоддю та різноманітними інститутами соціалізації, молоддю та іншими соціальними групами [3].

Для задоволення власних потреб як стратегічних життєвих цілей особистість намагається формувати багатоцільову полімотиваційну соціальну програму діяльності, пропускаючи мотив через фільтр закріплених у свідомості ціннісних соціальних настанов. Можна сказати, що комплекс життєвих цінностей щодо задоволення потреб визначає стратегію діяльності, тоді як система мотивів – її тактику [6]. Прояв незадоволення соціальних потреб студентів при перебуванні в новому соціальному мікросередовищі, як виявилось, полягає у недостатньому врахуванні педагогами вищої школи їх індивідуальних особливостей, у слабких міжособистісних зв'язках, у недостатньому формуванні навчально-мотиваційної сфери, у відсутності інформаційного забезпечення для достатнього рівня адаптивності студентів.

За результатами соціологічних досліджень, здійснених Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, Державним інститутом розвитку сімейної та молодіжної політики у системі ціннісних переваг і орієнтацій сучасної української молоді безперечно першість посідають цінності мікрорівня (сім'я, родичі, кохана людина, друзі). Тобто, у молодих людей формується якісно нове сприйняття навколишнього світу крізь призму насамперед особистих інтересів.

Толерантне ставлення як готовність визнавати, приймати поведінку, переконання і погляди інших людей, які відрізняються від власних, при цьому навіть втому випадку, коли ці переконання чи погляди тобою не розділяються і не схвалюються — характерні для досить малої частини молодих людей, які характеризуються відкритістю до інших людей. Решта молоді схильна до певної поміркованості й самодостатності, а також байдужості і замкнутості. Поширення, інтеріоризація таких цінностей, як готовність розуміти інших, враховувати їх інтереси, довіряти їм потребує комплексу заходів з боку соціальних інститутів[4].

У ході нашого дослідження було виділено три основні групи студентської молоді залежно від їхніх суб'єктивних орієнтацій, інтересів, цінностей у плані освіти і соціалізації.

До першої групи можна віднести студентів, котрі орієнтуються на освіту як на найважливішу складову їхньої професійної самореалізації, а також як на можливість самоствердитись і посилити свою соціально значущу роль у соціумі.

До другої групи ми відносимо студентів, які орієнтуються на отримання базової вищої освіти, тому ставлення у них до життєдіяльності у вищому навчальному закладі дещо інше: вона є для них як можлива стартова сходинка для того, щоб у майбутньому зробити спробу організувати свою справу, використовуючи здобуті знання, навички соціальної поведінки, комунікабельності тощо. Вони розуміють, що освіта потрібна, але до своєї обраної професії ставляться менш зацікавлено, ніж перша група студентів.

До третьої групи ми відносимо студентів, яких можна назвати як таких, що не визначилися. У їхніх оцінках, позиціях відсутня ясність і спрямованість, притаманна для перших двох груп. Можливо, ця група студентів ще не визначилась і їх самовизначення відбудеться пізніше.

Отже, ціннісні пріоритети молоді змінюються під впливом економічних, соціальних, культурних чинників. Необхідно відмітити посилення вітальних цінностей, що складають основу ціннісної свідомості молодих людей України. Наразі саме матеріальний добробут, власне здоров'я та здоров'я найближчого оточення і сім'я — основні складові ціннісної основи молодої людини. Для молоді характерна орієнтація на цінності освітнього зростання та фахового визначення, які є досить природними та навіть у кризовий період не втрачають актуальності. Можливо, саме за допомогою якісної освіти та набуття кваліфікації молоді люди вбачають можливість реалізувати вітальні цінності.

Орієнтація на цінності демократичного суспільства — можливість критики та демократичного контролю рішень владних структур, можливість висловлювання своїх думок з політичних та інших питань, можливість підприємницької ініціативи — присутня на досить високому рівні в ціннісній структурі молоді. Слід зазначити, що у період розбудови нашої країни не отримали належного рівня оцінки особистісний розвиток й культурне зростання. Втім, домінанта саме вітальних соціокультурних цінностей є природною з огляду на те, що без їх реалізації дуже важко очікувати суттєвих зрушень у структурі соціальних та демократичних цінностей. Виявлені домінантні вітальні цінності молоді цілком логічно залежать від утилітарних та прагматичних потреб та інтересів, тісно пов'язані з ними, що зумовлюється досить важкою життєвою ситуацією.

Тому соціокультурні цінності не вітальної орієнтації опиняються на периферії ціннісної свідомості. І це не може не впливати на формування певного типу ціннісних орієнтацій як домінантного: мається на увазі насамперед *матеріалістичний тип соціокультурних цінностей* [4].

Досліджена нами проблема щодо формування ціннісних орієнтацій та культурних потреб студентів у процесі їх соціалізації в умовах закладів освіти має ряд особливостей, а саме:

- врахування індивідуальних відмінностей ціннісної системи кожного окремого студента із системою норм, цінностей та інтересів колективу академічної групи, відповідно і вищого навчального закладу;

- збереження автономності особистості студента-першокурсника, але разом з цим врахування інтересів колективу;
- дотримання гуманності, щирості відносин членів колективу академічної групи та їх солідарності;
- формування відповідальності та дотримання норм і правил соціально схваленої поведінки, прийнятих у даному соціальному середовищі (група, університет);
- формування цінностей самореалізації та індивідуальної неповторності кожної особистості.

Література

1. Головатий Н.Ф. Соціологія молоді: Курс лекцій. – К.: МАУП, 1999. – 224 с.
2. Красовицький Михайло. Про модель принципів виховання // Шлях освіти. – 2002. - № 3. – С.7-11.
3. Молодь України у дзеркалі соціології / За заг. ред. О. Балакіревої і О. Яременка. - К.: УІСД, 2001. – 210 с.
4. Молодь в умовах становлення Незалежної України (1991-2001 роки): щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні/Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики;[редкол.: О.В.Белишев (голова) та ін.]. – Київ., 2011. – 316с.
5. Соціологія. Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За редакцією В.Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр „Академія”, 1999. – 384 с.
6. Циба В.Т. Соціологія особистості: системний підхід(соціально-психологічний аналіз): навчальний посібник – К.: МАУП, 2000. – 152 с.
7. Ярошенко А.О. Ціннісний дискурс освіти: Монографія. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – 156 с.

**Г. М. Олійник,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 378.124

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬО- ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ

Анотація

У статті проаналізовано поняття «освіта», «дозвілля», «освітньо-дозвіллева діяльність», розкрито різні види і форми дозвіллевої діяльності, визначено основні методи організації освітньо-дозвіллевої діяльності. Охарактеризовано учнів 5-7 класів як суб'єктів освітньо-дозвіллевої діяльності

Ключові слова: освіта, дозвілля, освітньо-дозвіллева діяльність, соціальний педагог, учні 5-7 класів.

Аннотация

В статье проанализировано понятие "образование", "досуг", "образовательно-досуговой деятельности", раскрыты разные виды и формы досуговой деятельности, определены основные методы организации образовательно-досуговой деятельности.

Охарактеризованы ученики 5-7 классов как субъектов образовательно-досуговой деятельности.

Ключовые слова: образование, досуг, образовательно-досуговая деятельность, социальный педагог, ученики 5-7 классов.

Annotation

A concept "education", "leisure", "education and recreational activities", is analysed in the article, different kinds and forms of leisure activity are exposed, the basic methods of organization of education and recreational activities are certain. Students are described 5-7 classes as subjects of education and recreational activities activity.

Keywords: education and recreational activity, leisure, social pedagogues, 5-7th grade pupils.

Соціально-педагогічна цінність освітньо-дозвіллевої діяльності полягає в тому, що вона стимулює розвиток творчих знань і здібностей, сприяє формуванню нових якостей, створює сприятливі умови для саморозвитку і самореалізації учнів середніх класів. Педагогічний підхід до організації освітньо-дозвіллевої діяльності пов'язаний з метою та особливостями діяльності суб'єктів.

Вивчення змісту й особливостей дозвілля зумовлена ще і потребами школярів у рекреації та дозвільному спілкуванні, залежно від рівня культури особистості здійснюється вибір форм дозвіллевих занять, спрямованих на активну творчість, навчання, освіти, самоосвіту, реалізацію культурних потреб. При такому баченні проблеми освітньо-дозвіллевої діяльності особливої уваги набувають її педагогічні аспекти, що впливають на суть навчально-виховної та пізнавально-розвивальної діяльності суб'єктів.

У сучасній науковій літературі є чимало праць присвячених проблемі дозвілля. У монографіях, дисертаціях значною мірою висвітлено теоретико-методологічні аспекти освітньо-дозвіллевої діяльності. (Л. Аза, А. Воловик, І. Зязюн, І. Зверева, В. Піча, А. Капська, В. Кірсанов, В. Перебенесюк, І. Бебешкіна, І. Петрова, Н. Цимбалюк, та ін.) окремі психолого-педагогічних та соціально-педагогічні аспекти, функції та принципи дозвілля, дослідженню основні засади його організації; сутність і специфіку дитячого дозвілля розкривають Н. Путіловська, В. Ручкіна, Т. Сущенко, В. Терський, С. Ашмаков та ін. Вперше проблему підготовки соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллевої діяльності учнівської молоді С. Пащенко.

На жаль, в науковій літературі недостатня кількість праць, присвячених підготовці соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллевої діяльності учнів 5-7 класів. Така ситуація призводить до появи суперечностей між потребами практики у розвитку освітньо-дозвіллевої діяльності та рівнем наукового усвідомлення найбільш ефективних шляхів і технологій організації дозвілля.

Поняття освітньо-дозвіллевої діяльності зумовлене визначенням змістом понять «освіти» та «дозвілля». Вивченням освіти як важливої сфери життєдіяльності суспільства й особистості займалися такі вітчизняні вчені, як В. Андрущенко, І. Зязюн, С. Гончаренко, В. Кремінь, Н. Ничкало, С. Ніколаєнко, О. Терепищій та ін.

В Україні, як і в інших розвинутих країнах, освіта визнана однією із головних складових загальнолюдських цінностей. Особливості розвитку сучасної цивілізації, зростання ролі особистості, демократизація суспільства, інтелектуалізація праці й швидкий розвиток сучасних технологій потребують створення умов, за яких проблеми освіти на державному й регіональному рівнях були б у центрі політичного бачення.

Освіта – це процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок та пов'язаного з ним того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості [6, 614].

Ми сприймаємо сучасну систему освіти як таку, що має гуманістично спрямовану модель, яка відображається у створенні сприятливих умов для самовираження та розвитку особистості дитини. І для вдосконалення цього процесу необхідно залучати нові методи та механізми організації освіти. Одним із таких механізмів є дозвілля, яке сприяє розвитку та накопиченню соціально-значущих якостей особистості.

Безперечно, дозвілля ми трактуємо в контексті реалізації інтересів особистості, пов'язаних з рекреацією, саморозвитком, самореалізацією, спілкуванням, задоволенням, оздоровленням, що впливає на вільний вибір особистістю дозвіллевих занять. Разом з тим у просторі дозвілля закладена можливість не тільки виховання, але й формування соціально-значущих якостей молодого покоління.

Говорячи про освітні ініціативи в структурі вільного часу й дозвілля молоді, необхідно знову звернутися до тенденцій, що спостерігаються у сфері освіти. Насамперед, дослідники відносять до них масовість і неінституційність, що представляють єдину, але разом з тим внутрішньосуперечливу лінію розвитку сучасної освіти, що відбиває, власне кажучи, її нерозривний зв'язок зі сферою вільного часу й дозвілля [4, 35].

Так, А. Вишняк та В. Тарасенко, трактуючи термін «дозвілля», як внутрішню культуру людини, наявність у неї певних особистісних якостей характеру, це організованості, потреби та інтереси, вміння, смаки, бажання, життєві цілі, що дозволяють змістовно та з користю проводити вільний час. Вони також підкреслюють, що якість дозвілля характеризується рівнем розвитку та функціонуванням відповідних закладів, без яких неможливе проведення свого дозвілля [4, 34].

У свою чергу, В. Суртаєв визначає дозвіллеву діяльність як один із найбільш важливих засобів реалізації сутнісних сил людини та оптимізації соціально-культурного середовища, що оточує її. На його думку, в освітньо-дозвіллевій діяльності, як правило, присутні моменти перетворення, пізнання та оцінки [14, 31].

На практичній значущості дозвілля наголошує Б. Мосалев, оскільки дозвілля виходить із потреб людей у рекреації, спілкуванні, самопізнанні самореалізації, саморозвитку та ін. Залежно від рівня культури індивіда здійснюється вибір форм дозвіллевих занять, що спрямовані на освіту, самоосвіту, активну творчість, навчання, культурні потреби. При такому

розумінні соціальної значущості дозвілля відкриваються можливості навчально-виховної та пізнавально-розвиваючої діяльності її суб'єктів, що досить помітно відображається в освітніх процесах дозвіллевої діяльності. [8, 7-9].

Як свідчить практика, різні вікові групи учнів проявляють свій інтерес до різних видів дозвіллевої діяльності. У нашому дослідженні ми розглядаємо учнів 5-7 класів як суб'єктів освітньо-дозвіллевої діяльності. Дана вікова категорія охоплює учнів 10-12 років. Молодший підлітковий вік характеризується виходом дитини на якісну нову соціальну позицію, пов'язану з пошуком свого місця в суспільстві. Основні психологічні потреби підлітка – прагнення до спілкування з однолітками, прагнення до самостійності і незалежності, до «емансипації» від дорослих, до визнання своїх прав з боку інших людей.

Підлітковий вік розглядається як особлива соціально-психологічна і демографічна група, що має свої установки, специфічні норми поведінки, які утворюють особливу підліткову субкультуру [9, 225-226].

Молодші підлітки відрізняються від старших підлітків тим, що у їхній поведінці ще переважають дитячі риси, їх цікавить передусім зовнішній бік життя дорослих, те враження, яке їхні вчинки справляють на інших. Проте самі вчинки часто бувають імпульсивними і безконтрольними. Молодші підлітки ще недостатньо усвідомлюють власні дії, не прагнуть до самоаналізу, а, отже, часто не визнають очевидної провини, намагаючись будь-що виправдатись. Ще однією із важливих ознак молодших підлітків є занижена самооцінка, яка поширюється на різке невдоволення собою, на учбову діяльність, і на всю систему взаємин з оточенням [7, 68].

Практика засвідчує, що для молодших підлітків дуже важливу роль відіграє освітньо-дозвіллева діяльність, яка виступає вагомим засобом соціалізації, освіти і самоосвіти, особистісного та творчого розвитку, залученням до громадської діяльності, розвитку творчих здібностей, формування нових знань, світогляду та культури.

Виходячи із цього, ми беремо за основу думку С. Пащенко, яка визначає освітньо-дозвіллеву діяльність як діяльність індивіда у вільний час, спрямовану на створення соціально-значущих знань і цінностей, розвитку творчого потенціалу, інтелектуального збагачення, усвідомлення себе як особистості [10, 17].

До речі, російська дослідниця В. Бочарова стверджує, що освітньо-дозвіллева діяльність спрямовує і визначає початок соціалізації дітей і підлітків, сприяє активному включенню їх у процес багатогранного пізнання навколишнього світу, знайомить їх з різними професіями, ремеслами, надає допомогу щодо оволодіння досвідом старших поколінь, прилучає до цінностей світової і національної культури [2, с. 82].

Виходячи із потреб учасників дозвіллевої діяльності, В. Суртаєв запропонував соціально-педагогічну модель дозвілля, як важливий фактор соціологізації особистості, пропонуючи механізми формування та організації її дозвіллевої активності, в основі яких лежать:

– енергетичне джерело активності, що базується на задоволенні освітньо-

дозвіллевих потреб молоді та їх духовному піднесенні;

- підвищення загального рівня культури молодих людей як формування культури дозвілля;
- створення сприятливих соціально-педагогічних умов реалізації дозвіллевого потенціалу особистості;
- пріоритетне залучення у освітньо-дозвіллеву діяльність молоді з достатньо вираженим, але не затребуваними соціально-культурним потенціалом;
- розвиток у молодих людей навичок саморегулювання змісту і напрямку вільного часу;
- цілеспрямоване організаційно-методичне забезпечення культурно-дозвіллевої діяльності молоді [14, 32-34].

По-своєму трактує дозвіллеву діяльність І. Сидор, яка доводить, що це сукупність творчих занять, які здійснюються разом із засвоєнням навчальних дисциплін, а також є особливою ланкою освітнього процесу, який здійснюється учасниками відповідно до їх власних інтересів з метою соціалізації. На думку автора, дозвіллева діяльність вирізняється від навчальної свободою вибору, відкриває можливості для інтелектуальної, фізичної, творчої, ігрової діяльності, що сприяє максимальній самореалізації молодої людини [12, 37].

Привертає увагу думка Н. Яременко, про те що особлива цінність дозвілля підлітків полягає в тому, що воно може допомогти особистості реалізувати всі найкращі якості, що в них потенційно закладені. Сфера освітньо-дозвіллевої діяльності потребує, щоб зміст цієї роботи був спрямований на розкриття загальнолюдських, загальнонаціональних і регіональних цінностей [51, 5].

Організаційні форми дозвілля відображають зовнішній аспект узгодженої діяльності суб'єкта та об'єкта. У науковій літературі форми дозвіллевої діяльності класифікують за кількістю людей, за напрямом діяльності, за видом діяльності, за стабільністю аудиторії. Дослідник Ю. Стрельцов [13, 36-37], класифікуючи форми дозвіллевої діяльності, найбільш доцільним вважає поділ форм на масові, групові та індивідуальні. До масових форм дослідник відносить: усно-презентаційні (зустрічі, бесіди, диспути), художньо-публіцистичні (вечори, розваги); художньо-видовищні (концерти, спектаклі, кінопокази, виставки, фестивалі); обрядово-святкові (обряди, свята, карнавали, масові гуляння); ігрові (розважальні програми, конкурси, олімпіади, турніри) та екскурсійно-туристичні (екскурсії, походи, експедиції). До складу основних групових форм автор відносить бесіди, зустрічі, обговорення, ігри, групові інтереси. Базовими формами індивідуальної роботи є заняття з педагогом, індивідуальні бесіди та консультації, робота з книгою, комп'ютером.

Дозвілля дає можливість людині займатися у вільний час різноманітною діяльністю за власним вибором і визначають п'ять груп видів дозвіллевої діяльності:

- відпочинок знімає втому і відновлює фізичні і духовні сили;
- пасивний відпочинок знімає напругу розслабленням, спогляданням природи, роздумами і т.п.;
- активний відпочинок є фізичною і культурною діяльністю;

- розваги мають компенсаторний характер і забезпечують людині зміну вражень;
- самоосвіта (читання, лекції, диспути, семінари) залучає людей до цінностей культури і поєднує в собі накопичення знань з розвагами;
- творчість забезпечує найбільш високий рівень дозвіллевої діяльності [11, 77].

Вивчення реального стану освітньо-дозвіллевої діяльності, дозволяє стверджувати, що серед учнів середніх класів поширеними видами дозвілля є такі, як читання книг, перегляд телебачення, заняття за інтересами з метою отримання інформації, що свідчить про розвиваючий компонент освітньо-дозвіллевої діяльності. Варто звернути увагу також на зростання популярності використання комп'ютера серед дітей молодшого шкільного віку як засобу інформації, так і розважальної форми дозвілля. Розвиваючий компонент освітньо-дозвіллевої діяльності учнів проявляється в таких видах діяльності, як відвідування музеїв, театрів, виставок, спортивних секцій, об'єднань за інтересами.

Проте слід зазначити, що серед учнів 5-7 класів гра залишається домінуючим видом освітньо-дозвіллевої діяльності, який містить як розважальний, так і розвиваючий компоненти.

У грі вперше формується і проявляється потреба дитини впливати на світ, стати суб'єктом своєї діяльності. При цьому сутність гри полягає в тому, що в ній важливий не результат, а сам процес, процес переживань, пов'язаний з ігровими діями. Гра по суті у своєрідній формі готує дитину до навчання і праці. Саме ця її особливість несе в собі великі виховні можливості, тому що, керуючи змістом гри, включаючи в сюжет гри певні ролі, можна там самим програмувати формування певних позитивних почуттів учасників. [1, 115].

Слід зазначити, що найбільш поширеним видом діяльності у сфері дозвілля є спілкування. Потреба у спілкуванні з'являється заради узгодження дій і не тільки у виробничій чи навчальній сфері, але й у сфері дозвіллевої діяльності. Спілкування – це необхідна умова життєдіяльності людини і суспільства; джерело творчого перетворення індивіда в особистість; форма передачі знань; вихідний момент самосвідомості особистості; регулятор поведінки людей у суспільстві; самостійний вид діяльності. Характеризуючи особливості людського спілкування, Л. Буєва наголошує, що у спілкуванні здійснюється раціональний, емоційний та вольовий взаємозв'язок індивідів, виявляється і формується спільність настроїв, думок, поглядів, досягається взаєморозуміння, здійснюється передача і засвоєння звичок, стилю поведінки, створюється згуртованість і солідарність, що характеризує групову та колективну діяльність [3, 111].

Найбільш поширеною формою спілкування у сфері дозвілля є міжособистісне, яке характеризується добровільністю та свободою і не пов'язане з будь-якою предметно-практичною діяльністю. На думку В. Суртаєва у соціально-педагогічному плані дозвіллове спілкування є формою неофіційних та нормативно-нерегламентованих взаємодій, бо людина зустрічається з іншою людиною не як з членом об'єднання, а як з особистістю. Характерною рисою такого спілкування є високий рівень емоційної насиченості, що вирізняє

дозвіллієве спілкування від ділового [14, 95-96].

Привертає увагу той факт, що протягом останніх десятиріч стрімко розвиваються інформаційні та комунікативні технології, що дають можливість розвитку нових форм спілкування. Особливо популярними серед учнів стали соціальні сайти, он-лайн ігри, чати, любительські форуми. До речі, підліткам іноді досить важко сприймати всю отриману інформацію в мережі. У такій ситуації соціальному педагогу необхідно допомогти вибрати, переосмислити та обмінятися певними думками щодо отриманої інформації. Головним завданням соціального педагога у такій ситуації є спрямування інформаційного процесу в соціальний, освітній та культурний контекст. Адже інформаційна культура має виконувати соціальні, освітні, педагогічні, психологічні, культурні, комунікативні, презентаційні, організаційні, рекреаційні та розважальні функції. Для виконання цих функцій соціальний педагог має володіти методами організації дозвілля.

Вивчення змісту основних занять під час дозвілля і дослідження І. Сидор дозволяє визначити такі методи організації освітньо-дозвіллевої діяльності:

- пов'язані з освітньою діяльністю (мозгового штурму, постановки ключових запитань, лекція, бесіда, показ, вправи, контент-аналіз, самоаналіз, експеримент);
- культурно-творчою діяльністю (методи організації творчого пошуку, методи вирішення творчих завдань);
- виховною діяльністю (метод педагогічних ситуацій, розв'язання конфліктних ситуацій, переконання, приклад, заохочення, стимулювання, доручення, вироблення правил);
- просвітницькою (виклад, демонстрування, презентація, дискусія);
- розважальною (сценічний показ, імпровізація, театралізація, рольові ігри);
- рекреаційною (ігри, змагання, заняття) [12, 138].

Виходячи з вище зазначеного, ми дійшли висновку, що всі методи організації освітньо-дозвіллевої діяльності є необхідними. Але у процесі організації дозвілля учнів 5-7 класів найдоцільнішим було б застосовувати такі виховні методи, як переконання, приклад, заохочення, стимулювання, доручення, вироблення правил та рекреаційно-розважальні, зокрема, рольові ігри, театралізація, заохочення, приклад, стимулювання, бесіда, змагання.

Доцільно звернути увагу на те, що у процесі організації активної діяльності учнів 5-7 класів у дозвіллі вагому роль відіграють стимули, які сприяють спільній освітньо-дозвіллевій діяльності учнів:

- зумовлені потребою в нових знаннях, отриманні інформації, бажанні постійно бути в курсі подій;
- пов'язані з налагодженням нових контактів, розширенні дружніх зв'язків, можливості спілкуватися з новими людьми;
- мають в основі суспільну думку (схвалення, осуд, колективний настрій, спрямованість, престиж колективних форм дозвілля);
- пов'язані із засобами самопізнання особистості (можливість проявити себе, порівняти з іншими, через дозвіллеві контакти закріпити свою роль у мікросередовищі);

– зумовлені потребою у спільних переживаннях та обміном емоційних цінностей;

– пов'язані з культурно-творчим розвитком (можливість навчитися, вдосконалити улюблений вид діяльності на дозвіллі).

Висновок: отже, у результаті вивчення соціально-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллевої діяльності учнів середніх класів, означене вище дозволяє нам сказати, що освітньо-дозвіллева діяльність – це діяльність, що стимулює розвиток творчих здібностей, сприяє формуванню культури, створює сприятливі умови для самоосвіти, самовиховання і саморозвитку особистості.

Література

1. Бойчелюк В. Й. Дозвіллезнавство : навч. посіб. / В. Й. Бойчелюк, В. В. Бойчелюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
2. Бочарова В. Г. Педагогика социальной работы // В. Г. Бочарова. – М: Аргус, 1994. – 207 с.
3. Буева Л. П. Человек: деятельность и общение. – М., 1978. – 267 с.
4. Вишняк А. И. Культура молодежного досуга / А. И. Вишняк, В. И. Тарасенко. – К. : [Выш. шк.], 1988. – 53 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.:Либідь, 1997. – 376 с.
6. Енциклопедія освіти / акад. пед наук України; головний ред. В. Г. Кремін. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Заброцький М. М. Вікова психологія: Навч. посібник. – К.: МАУП, 1998. – 92 с.
8. Мосалев Б. Г. Досуг: методология и методика социологических исследований: Учебное пособие / Б. Г. Мосалев. – М., 1995, 96с.
9. Пашенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллевої діяльності учнівської молоді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Пашенко Світлана Юріївна. – Запоріжжя, 2000. – 176 с.
10. Педагогический энциклопедический словарь/ Гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М. : Большая российская энциклопедия, 2002.- 528 с.: ил
11. Сидор І. П. Організаційно-педагогічні умови дозвіллевої діяльності студентів у педагогічних коледжах Великої Британії : дис. ...канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І.П. Сидор. – Тернопіль, 2010.– 313 с.
12. Стрельцов Ю. А. Культурология досуга: Учебное пособие. М.: МГУКИ, 2002. – 183 с.
13. Суртаев В. Я. Социально-педагогические особенности молодежного досуга: Учебное пособие. – Ростов-на-Дону, 1997. –200 с
14. Яременко Н. В. Дозвіллезнавство: навчальний посібник / Н. В. Яременко. – Фастів: „Поліфаст”, 2007. – 460 с.

**М.Г.Соляник,
НПУ імені М.П.Драгоманова**

УДК 37.013.42

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ У СКЛАДНИХ

ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ

Анотація

В статті на основі аналізу наукової літератури та результатів дослідження розглядаються особливості та специфіка соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Визначено та проаналізовано послуги, які надаються сім'ям у складних життєвих обставинах державними закладами/установами.

Ключові слова: сім'я, сім'я у складних життєвих обставинах, соціально-педагогічна підтримка, державні заклади/установи.

Аннотация

В статье на основе анализа научной литературы и результатов исследования рассматриваются особенности и специфика социально-педагогической поддержки семей, который оказались в сложных жизненных обстоятельствах. Определены и проанализированы услуги, которые предоставляются семьям в сложных жизненных обстоятельствах государственными заведениями/учреждениями.

Ключевые слова: семья, семья в сложных жизненных обстоятельствах, социально-педагогическая поддержка, государственные заведения/учреждения.

Annotation

In the article on the basis of analysis of scientific literature and research results features and specific of social-pedagogical support of monogynopaediums are examined, which appeared in difficult vital circumstances. Certain and analysed services which get monogynopaediums in difficult vital circumstances by state establishments/establishments.

Key words: family, the family in difficult circumstances, socio-pedagogical support, state establishments/establishments.

На сьогодні сім'я стає в центрі уваги діяльності багатьох установ. Сім'я є тим соціальним інститутом, який торкається всіх сфер життєдіяльності людини. Сім'я завжди була, є і буде визначальним інститутом у вихованні, розвитку та становлення дитини. Сім'я забезпечує дитині захист, безпеку, стабільність тощо. Сім'я, яка перебуває у складних життєвих обставинах на сьогодні перебуває у полі зору державних та недержавних закладів, установ та структур.

Актуальність соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах присвячені праці А.Капської, І.Пешої, Ж.Петрочко, О.Безпалько, І.Зверєвої, Т.Веретено, І.Трубавіної, Т.Семігіної та ін.

Проблемами сімей, які опинилися у СЖО опікуються як на державному, так і недержавному рівнях.

На державному рівні безпосередньо опікуватися цією проблематикою покликаний ряд Міністерств: Міністерство праці та соціальної політики України, Міністерство освіти та науки України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство юстиції України, Міністерство молоді та спорту України та ряд інших Міністерств (рис.1).

Для ефективної роботи у подоланні труднощів сімей у складних життєвих обставинах задіяні фахівці таких установ як: відділ у справах сім'ї та молоді; служба у справах дітей; центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; заклади охорони здоров'я; відділ освіти; управління праці та соціального

захисту населення; районний відділ управління Міністерства внутрішніх справ України; спеціалізовані закладів соціального спрямування.

Відповідно до законодавства України про роботу з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах і які не можуть подолати їх самостійно, працюють Центри соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, а також служби у справах дітей; Центри соціально-психологічної реабілітації; Центри матері та дитини; благодійні фонди; громадські організації тощо. Тобто, ми бачимо, що підтримку даній категорії населення забезпечують як державні, так і не державні установи та заклади [5].

На державному рівні робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах в основному спрямована на:

1. Вирішення соціально-економічних та побутових питань: відновлення житла, розв'язання житлово-побутових проблем, в тому числі поліпшення житлово-побутових умов, сприяння в отриманні реєстрації, сприяння працевлаштуванню, отриманню натуральної (гуманітарної) допомоги, оформленню матеріальної допомоги, залучення спонсорів, благодійних фондів та недержавних організацій до вирішення матеріальних проблем сімей, забезпечення продуктами харчування та тимчасовим житлом в закладах соціального обслуговування.

2. Роз'яснювально-інформаційну роботу: надання членам сім'ї інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації, інформування про наявні пільги та соціальні виплати відповідної категорії, надання контактів служб, установ, організацій, до яких можна звернутися по відповідну допомогу, про заклади, які можуть надати послуги сім'ям з дітьми та дітям, умови отримання соціальних послуг, про реабілітаційні програми, діючі групи взаємопідтримки та взаємодопомоги тощо.

3. Психологічну допомогу: надання психологічних консультацій з метою покращення мікроклімату сім'ї, збереження психологічного здоров'я членів сім'ї, набуття впевненості в своїх силах, адаптація до середовища, поліпшення взаємин з оточуючими, обговорення наявних проблем з членами сім'ї та надання рекомендацій щодо їх вирішення, формування навичок подолання труднощів та конфліктів з оточенням, організація та координація психотерапевтичних груп та груп самопомоги, психологічна діагностика корекція та реабілітація.

4. Соціально-педагогічну допомогу: планування спільно з родиною дій щодо усунення причин, які спричинили складні життєві обставини, моніторинг виконання запланованих дій, виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів членів родини, педагогічне консультування та формування навичок самопредставництва, захисту прав, ведення домашнього господарства, догляду та виховання дітей, розвиток комунікативних навичок, посередництво в організації дозвілля, спортивно-оздоровчої, творчої діяльності, залучення до спортивних змагань, художньої самодіяльності, волонтерської роботи, діяльності громадських організацій, профорієнтація, сприяння в отриманні послуг з професійної перепідготовки, професійного навчання членів сім'ї, які не працювали або втратили професійні навички внаслідок складної життєвої ситуації, допомога у пошуку роботи.

5. Збереження та відновлення здоров'я: формування здорового способу життя й подолання залежностей, навичок захищених статевих відносин, профілактики ВІЛ/СНІДу та інших інфекційних захворювань збереження репродуктивного здоров'я, сприяння в підтримці й охороні здоров'я, посередництво у здійсненні профілактичних, лікувальних та оздоровчих заходів.

6. Правова допомога: надання юридичних консультацій, проведення бесід з питань чинного законодавства, гарантій та пільг, здійснення заходів, спрямованих на захист прав та інтересів членів сім'ї, захист прав дітей, оформлення правових документів, представництво інтересів.

Чим більше з'являється сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, тим більше уваги приділяється вирішенню цього питання на законодавчому рівні. Це закони, накази, державні цільові програми, стандарт надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, постанови тощо.

Державні установи/заклади, які працюють із зазначеною категорією клієнтів спрямовані на вирішення певного кола питань. Так, відділи у справах сім'ї та молоді організують оздоровлення та відпочинок дітей та молоді з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; сприяють працевлаштуванню та зайнятості членів сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; звертаються з клопотанням з метою сприяння у наданні необхідної допомоги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах; сприяють вирішенню питання щодо надання сім'ям означеної категорії матеріальної допомоги.

Служба у справах неповнолітніх повідомляють ЦСССДМ про виявлення сімей з дітьми, у яких є випадки насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення тощо; порушують питання про вилучення дитини із сім'ї та її влаштування в альтернативні форми; захищають житлових та майнових прав дітей; здійснюють спільно з центрами ЦСССДМ соціальне інспектування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; беруть участь у судових засіданнях з розгляду справ, за якими проходять неповнолітні, надають судам інформацію про їхній соціальний стан.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді координує та здійснює соціальний супроводу та діагностування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у тому числі обов'язкове соціальне інспектування; забезпечує системний облік сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; розробляє спільно із сім'єю, яка опинилася у складних життєвих обставинах, план її супроводу; інформує служби у справах неповнолітніх про випадки жорстокого поводження з дітьми представляють у разі потреби інтереси членів сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у суді; поширюють соціальну рекламу послуг різним типам сімей.

Заклади охорони здоров'я повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; надають медичну та медично-консультативну допомогу сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах; забезпечують санаторне лікування дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у санаторних закладах системи охорони здоров'я за наявності медичних показань для санаторно-курортного лікування; при потребі залучаються до інспектування

сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах тощо.

Управління праці та соціального захисту населення за запрошенням управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту беруть участь у роботі дорадчого органу; повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

сприяють працевлаштуванню працездатних членів сімей даної категорії; розглядають справи осіб з числа сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, щодо призначення державної допомоги, субсидій тощо.

Районний відділ управління Міністерства внутрішніх справ України за запрошенням беруть участь у роботі дорадчого органу; надсилають ЦСССДМ відомості про виявлення сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; організують та контролюють профілактичну та просвітницьку роботу з неповнолітніми, молоддю, схильними до правопорушень, з числа сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, та їхніми батьками; надають допомогу в отриманні паспортів дітям з числа сімей цієї категорії; здійснюють контроль за неповнолітніми, які перебувають на обліку кримінальної міліції у справах неповнолітніх тощо [4].

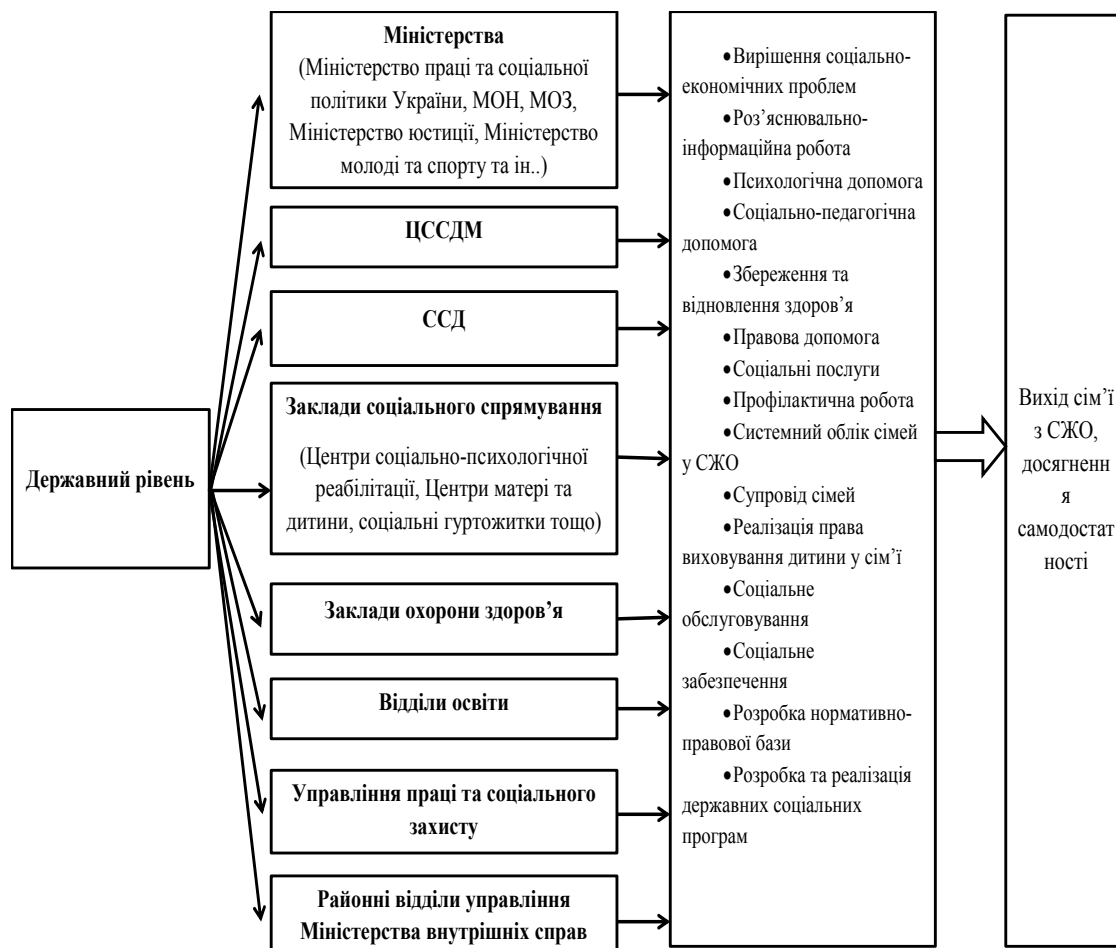

Рис.1. Державний рівень соціально-педагогічної сімей у складних життєвих обставинах.

Якщо розглянути послуги, які надаються фахівцями (154 особи), котрі працюють з сім'ями, котрі опинилися у складних життєвих обставинах у державних установах, то за даними опитування, яке було проведене нами у 2012 році серед фахівців соціальної сфери, було виявлено, що сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах отримує досить різноманітну і досить помітну

допомогу чи послуги на державному рівні (рис.2). Це, зокрема: соціально-педагогічна робота з дітьми (95%), надання психологічної допомоги (86%), допомога у працевлаштуванні (93%), робота з підвищенні батьківського потенціалу (94%), організація дозвілля (88%), оздоровлення дітей (93%), захист житлових та майнових прав (87%), надання інформаційної підтримки (89%), матеріальна підтримка (74%), профілактична робота (85%), консультативні послуги (94%).

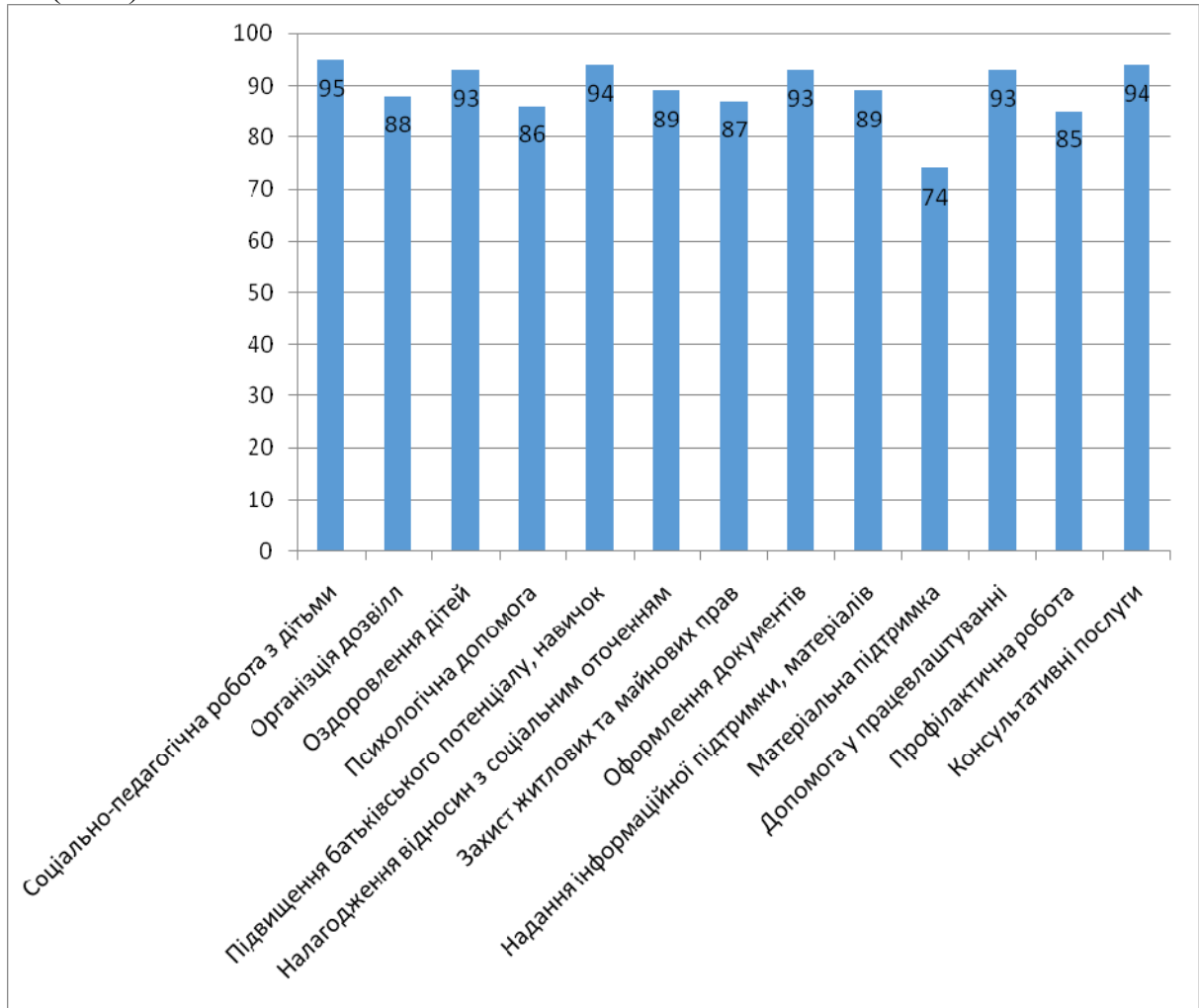

Рис.2. Розподіл відповідей фахівців соціальної сфери на питання «Які форми соціальної підтримки сім'ям у СЖО надають спеціалісти ЦСССДМ вашого міста/району» (у %)

Важливою ланкою у вирішенні проблем сімей у складних життєвих обставинах ще може виступати громада, яка має тісно співпрацювати з державними установами/закладами на вирішення питань сімей у складних життєвих обставинах.

Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальна громада – жителі, котрі об'єднані постійним місцем проживання у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [2].

Сприяти вирішенню проблеми незабезпечення необхідними ресурсами

державою може розподіл компетенції і владних повноважень між органами державної влади і структурами громадянського суспільства. Цей розподіл має успіх у розвинутих країнах Європи і відомий як принцип субсидіарності. Це законодавче регулювання взаємодії державних та недержавних структур, де передбачено перевагу громадським установам перед державними. Цей принцип базуються на усвідомленні відповідальності громадянина перед собою і своєю родиною та суспільній відповідальності за громадянина та його родину. Це відбувається завдяки розвитку місцевого самоврядування і місцевих співтовариств, перерозподіл відповідальності за благополуччя родини від держави до самої родини [3].

Але для того, щоб громада виступала активним суб'єктом соціально-педагогічної діяльності у роботі з сім'ями у складних життєвих обставинах має бути здійснена робота по її активізації. Цей процес складається з кількох етапів: залучення громадян до розуміння та сприйняття існування проблем дітей, сімей; формування бажання та визначення можливих шляхів вирішення цих проблем; визначення осіб та установ, які можуть допомогти у вирішенні цих проблем; формування вмінь членів громади співпрацювати з органами влади. Крім цього має бути створена команда, постановка цілі/мети діяльності громади, розробка плану роботи, його затвердження, впровадження, моніторинг та оцінка [1].

Отже, державні установи вирішуючи проблеми сімей, мають залучать до цього громаду та дотримуватися комплексного підходу щодо надання соціальних послуг, які в першу чергу мають бути зорієнтовані на підвищення власних ресурсів сім'ї, щоб сім'я самостійно могла вирішувати свої проблеми. Важливою метою в роботі з такими сім'ями має бути відновлення виховного потенціалу сім'ї, оскільки лише сім'я може якнайкраще забезпечити розвиток дитини, її соціалізацію тощо.

Література

1. Вакулєнко О.В., Комарова Н.М., Романова Н.Ф. Залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах : методичні рекомендації. – К.: Держсоцслужба, 2010. – 180 с.
2. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
3. Мобілізація громади на підтримку дітей та сімей. Тренінговий модуль з підготовки тренерів . / О.А.Гальчинська, О.Ю.Герасимова, Т.Клаф, Н.М.Комарова. – К.: Фенікс», 2012. - 80 с.
4. Наказ від 14.06.2006 № 1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0824-06>
5. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник. / І. Д. Зверєва та ін. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 104 с.

УДК 37018.4:37.01342

ОСОБЛИВОСТІ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Анотація

У статті розглянуто особливості театрального мистецтва, яке впливає на професійну діяльність соціального педагога, на його становлення як творчу особистість.

Ключові слова: театральне мистецтво, професійна діяльність, сценічна грамота, емпатія, рефлексія.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности театрального искусства, которое воздействует на профессиональную деятельность социального педагога, на его становление как творческую личность.

Ключевые слова: театральное искусство, профессиональная деятельность, сценическая грамота, эмпатия, рефлексия.

Annotation

This article discusses the features of theatrical arts, which have an impact on the professional activities of a social educator, to its emergence as a creative person.

Key words: performing arts, professional activities, the stage of ratification, empathy, reflection.

Урізновидовій і різножанровій палітрі мистецтва унікальним духовно-виховним потенціалом володіє театр, який у сучасні часи використовувався як потужний педагогічний інструментарій. Видатний французький просвітитель XVIII ст. Ф. Вольтер вважав, що “людський розум для удосконалення і очищення моральних вчинків не придумав нічого доблагоднішого і кориснішого, ніж театральні видовища” [3, с.8].

Мистецтво активно формує суспільно-естетичний ідеал, виражаючи його в художніх образах, за допомогою яких соціальні ідеї, моральні норми, естетичні цінності суспільства перетворюються в особистий досвід людини, яка сприймає цей образ, в органічній набутки характеру.

Само театральне мистецтво суттєво впливає на розумовий, естетичний, моральний розвиток особистості, збуджує фантазію, розвиває смак людини, робить її життя яскравим, багатогранним.

Метою даної статті є визначення ролі театрального мистецтва у структурі професійної діяльності майбутнього соціального педагога.

Безперечно, мистецтво відіграє важливу роль у формуванні здібностей та вмінь майбутнього соціального педагога як професіонала. Цю думку поділяють такі учені як А.Й. Капська, О.В.Киричук, Г.О. Єскіна, С.О. Швидка та ін.

Театральна педагогіка, що базується на системі К.С.Станіславського прагне сформувати саме ті якості у майбутніх акторів, якими необхідно володіти у професійній діяльності соціальному педагогу.

Такі якості, як розвинута пам'ять, уява, емоційне сприйняття навколишнього середовища, мислення – мотивація, виправдання, логічна вивіреність вчинків, мовлення. Тотожними є - самооцінка своєї дії, своїх вчинків, володіння своїм фізичним тілом, уміння переключатись й керувати своїм емоційним станом, що є основою сценічної майстерності, самоконтроль, самокритичність. Та не менш важливі у професійній діяльності соціального педагога такі якості як проникнення у світ переживань іншої людини, тобто емпатія, швидке встановлення контакту з людьми, будь якою аудиторією, відчуваючи та враховуючи настрій, сподівання та бажання, візуальність – зовнішня привабливість (або відраза у акторів, в залежності від ролі) але завжди яскравість і звичайно красномовність - володіння технікою мовлення, логічною побудовою фрази, емоційністю, що є однією з основних вимог сценічної майстерності і не менш важливим у професійній діяльності соціального педагога.

Соціальному педагогу, як спеціалісту, який реалізує свої знання у сфері соціально-педагогічної роботи або в освітньо-виховній діяльності, необхідно володіти комунікативними, аналітичними, організаторськими, прогностичними, проектувальними вміннями та проявляти морально-етичні, психоаналітичні, психолого-педагогічні якості творчої особистості.

Разом із тим, сценічне мистецтво є засобом пізнання інших людей, їхніх почуттів, прагнень, тому створює умови для людського єднання, зближення. Дає змогу заглянути в чужу душу, пережити її горе, радість, викликає інтерес, зацікавлення до інших людей і їх духовного життя, що так необхідно майбутньому соціальному педагогу. Розвиваючи такі якості як гуманність, доброту, терпимість, тактовність, справедливість, відповідальність тощо.

Сутністю драматичного мистецтва є дія, мистецтво відтворення того чи іншого образу або сюжету через матеріал живої особистості людини, оскільки драматизація у найвищій мірі може розвинути у людини, а особливо у молодій людини здібність сприймати пластичний образ подій, пластичне сприйняття життя взагалі в дії та через дію, а завдяки синтетичності театрального мистецтва дає можливість різнобічному розвитку творчих можливостей та здібностей студента, майбутнього соціального педагога.

Основною ознакою взаємодії мистецтва з людиною є глибока емоційна основа. Емоційне мислення впливає на вчинки, їх змістовне й емоційне наповнення, організує поведінку людини на майбутнє, спонукає до самовдосконалення, самокритичності, самоаналізу.

Театр, володіючи багатющою образною системою, здатен відтворити усі цінності людського життя й духу, актуалізуючи їх як у глядача так і у виконавців. Сценічна дія відбувається у безперервному потоці живого людського мовлення, й живих сценічних рухів, жестів, міміки, володіючи,

властивому тільки для театрального мистецтва, безпосередністю емоційно-почуттєвого впливу акторської гри, що у комплексі створює виключну могутність ідейно-художнього вдосконалення.

Заняття з сценічної грамоти перш за все впливає на пам'ять, волю, уяву, почуття, увагу, мислення. Вони допомагають розвинути логіку, володіти своїм тілом и не соромитись його, звільнитися від внутрішніх зажимів, втілити через гру ідеї та мрії, які не збулися.

У великих драматичних творах, у сучасній драматургії у сценаріях соціального театру розглядаються теми, які близькі кожній людині, вони постають як засіб вивчення життя окремої людини або цілої сім'ї. Театр дає нагоду побачити проблему на відстані, розглядаючи її з різних точок зору. У театрі глядачі залучаються до творчого процесу разом з акторами і між ними встановлюється особлива система спілкування. Саме цю особливість театрального мистецтва використовує у своїй діяльності з клієнтами соціальний педагог професіонал. Програти проблему, побачити її з різних точок зору і таким чином, знайти відповідь, знайти рішення.

Творча ігрова діяльність завжди виконувала адаптаційну та інноваційну функції. Адже людині, щоб знайти себе, у соціумі необхідно "програти" багато ролей. Через гру можна зрозуміти своє "я" й навчитися спілкуватися. Сценічна гра є важливим інструментом виховання, який сприяє розвитку ініціативи і самодіяльності, створює атмосферу свободи, впевненості у собі, творчого розкріпачення та умови для саморозвитку та надає можливість кращої адаптації до умов соціального середовища й зростанню творчо-професійних якостей й компетентності майбутнього соціального педагога.

Технологія навчання театральній діяльності переслідує саме таку мету, що надає можливість зростанню особистісних якостей, творчо-професійних якостей й компетентності майбутнього соціального педагога, які допомагають особистій соціалізації студента та умінню допомогти іншим.

Безумовно, сцена прищеплює свободу, розкутість, вміння природно триматися. Це важливо для всіх і особливо для тих, у кого занижена самооцінка, коли проявляється невпевненість в собі, страх показатися смішним, незграбним. При цьому важливо, щоб підготовка до сценічної дії стала однією з активних форм самоосвіти і самовиховання. Тому цінним є не стільки результат творчості, а те, що формує здібності і потреби, які мають вихід у процесі оволодіння сценічним образом. І тут головне не самопрояв, не бажання демонстрації самого себе, а розкриття перед глядачами створеного образу, бажання нести насолоду і радість іншим.

Професійна діяльність соціального педагога характеризується сформованістю єдиного комплексу знань, вмінь, навичок, професійних позицій, та дозволяє судити про рівень підготовленості соціального педагога і його здатності виконувати посадові функції. Вона є мірилом професіоналізму, від якої залежить успішність реалізації як соціальних, так і життєдіяльних функцій.

Для налагодження ділових та особистісних контактів, майбутньому соціальному педагогу необхідно знати загальні положення теорії спілкування, добирати оптимальні засоби та прийоми спілкування. У театральному мистецтві процес спілкування та взаємодії є найважливішою рушійною силою

творчості. Опановуючи основи театрального мистецтва майбутні соціальні педагоги розвивають в собі комунікативні якості через пізнання та володіння психофізичною природою творчості, уміння говорити з різними людьми у різних аудиторіях.

Слід зазначити, що система К.С. Станіславського як загально-педагогічне учення досліджує природу творчого комунікативного впливу однієї людини на іншу або на групу людей, пояснює генезис творчого самопочуття в комунікативному процесі й, що найголовніше, розкриває природу людської виразності, значущості та шляхи її розвитку.

Розвиваючи художню уяву, соціальний педагог набуває навичок образно мислити та втілювати ці образи. Основа уяви - це перш за все логічне осмислення: аналіз, оцінка ситуації, визначення причин, а з іншого боку - це образність, емоційність, художньо-образне мислення. Уява сприяє пошуку оптимального вирішення поставленої проблеми, а також допомагає передбачити можливі результати впливу, у певній мірі, передбачити почуття та вчинки партнерів по спілкуванню.

Ці вміння допомагають соціальному педагогу у становленні як особистості, набути ціннісні орієнтації для виконання соціальних ролей.

Вміння – це успішне вирішення завдань на основі набутих знань та розвитку психічних, фізичних якостей та властивостей особистості. Вміла дія – це завжди дія із знанням справи. Мається на увазі не тільки знання про те, як виконати ту чи іншу дію, але і знання основних особливостей своєї справи в цілому.

Домінуючою якістю у професійній діяльності соціального педагога є високий рівень емпатії, тобто, співпереживання, можливість емоційно, а не тільки раціонально, відчувати внутрішній стан іншої людини, відчувати її переживання. Саме тоді відбувається ефект взаємопроникнення у процесі спілкування та забезпечується реальний психологічний контакт. Відповідно, уявлення про співрозмовника пропонує засоби впливу на нього.

Але в діяльності соціального педагога, як і в акторській сценічній діяльності, крім співпереживання – емпатії важлива і рефлексія – здібність ніби з боку бачити, як сприймається партнером чи партнерами сам соціальний педагог. Для цього необхідно добре володіти навичками професійного самопізнання, щоб постійно відчувати своє особисте “я” в процесі взаємодії. Реалізація цього аспекту у професійній діяльності, майбутнього соціального педагога потребує навичок керувати увагою.

К.С. Станіславський розвитку уваги приділяє особливу роль – чуттєва, активна увага допомагає викликати стійкий стан зосередженості.

Реалізація функцій та професійних ролей соціального педагога передбачає велику кількість об'єктів уваги, тому виконуючи творчі вправи та завдання з сценічної грамоти майбутні спеціалісти опановують стійкою та оперативною увагою, вчать керувати нею. Інтенсивна увага є компонентом творчого натхнення. Увагу відмічають три аспекти інтелектуальний, емоційний, вольовий та три рівні: вміння направляти увагу на кілька об'єктів й виділяти головні та контролювати другорядні; вміння відчувати появу нових об'єктів уваги й включати їх до кола уваги, а також передбачати появу нових

об'єктів. Важливо також уміння переключати увагу з одного об'єкта на інший за різних обставин та здійснювати контроль.

Підпорядковуються всі уміння соціального педагога творчому самопочуттю на різних етапах діяльності. Творче самопочуття - це психологічний настрій, це почуття яким необхідно керувати. Акумулює самопочуття усвідомлення цілі роботи та її важливості, мобілізація. Для мобілізації творчого самопочуття К.С.Станіславський пропонує “метод фізичних дій” – виконання фізичних дій, які відповідають обумовленому емоційному стану і здатні викликати у людини емоції. На допомогу приходять магічне “якби”, і послідовна дія, а не штучне витискання настрою.

Метод фізичних дій є ефективним засобом мобілізації творчого самопочуття майбутнього соціального педагога й подолання нетворчого стану безпосередньо перед початком діяльності.

Володіючи елементами театральної педагогіки майбутні соціальні педагоги готуються до виконання різних професійних ролей. Технологія організації та проведення різних форм театального заходу: чи то драматична вистава, інтерактивна, вулична, пантоміма, лялькова тощо, чи то різні форми освітньо-дозвіллевої діяльності для дітей та молоді, що сприяє самореалізації особистості в різних видах творчості, надає можливість майбутнім спеціалістам успішно виконувати роль аніматора.

Соціальний педагог за своїм професійним призначенням прагне, по можливості, попередити проблему, своєчасно виявити та встановити причини, які породжують її, забезпечити превентивну профілактику різного роду негативних явищ, відхилень у поведінці людей, у спілкуванні і, таким чином, оздоровити оточуюче середовище.

Таким чином, можна зробити висновок, що театр як художнє явище, як творчий організм, де неоднозначно переплетені різні прояви людської діяльності - художньої, виробничої, комунікативної, організаторської, ігрової - надає необмежену можливість для освітнього, професійного, морального, культурного та фізичного розвитку творчих здібностей майбутнього соціального педагога, для самореалізації, саморозвитку та становленню майбутнього спеціаліста як творчої особистості і відіграє значущу роль у структурі професійної діяльності соціального педагога.

Проблема формування творчої особистості майбутнього соціального педагога не є вичерпною й потребує подальшого дослідження.

Література

1. Єскіна Г.О. Формування ціннісних орієнтацій молоді засобами аматорського театру: Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.06 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. - К., 2001. – 194с.
2. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. – К.: УДЦССМ, 2001-223с
3. Мисли о театре / Сост. Л.М. Герчикова. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1985. – 192 с.
4. Соціальна педагогіка. Підручник /За редакцією професора Капської А.Й. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 289 с.

5. Станиславский К. Работа актера над собой. – Собр. Соч. – Т.2,3. – М.,1955.-349с.
6. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. А.Й. Капської. – К., 2000.-329с.

**О. Б. Шендерук,
Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка**

УДК 378(477) -19/20

АНАЛІЗ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація

Автор статті розкриває зміст та сутність вищої освіти в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття, розподіляє етапи розвитку вищої національної освіти, аналізує різні підходи науковців щодо вищої освіти України даного періоду. Виділяє позитивні та негативні сторони вищої освіти умовно розподілених періодів.

Ключові слова: вища освіта, вища школа, ВНЗ, концепція вищої освіти.

Аннотация

Автор статьи раскрывает содержание и сущность высшего образования Украины конца ХХ- начала ХХІ столетия, предлагает этапы развития высшего национального образования, анализирует разные подходы ученых относительно высшего образования Украины данного периода. Выделяет положительные и отрицательные стороны высшего образования условно поделенных периодов.

Ключевые слова: высшее образование, высшая школа, ВУЗ, концепция высшего образования.

Annotation

The author of the article reveals the content and essence of Ukraine higher education in the end of the ХХ-beginning of the ХХІ century, divides it into the period, analyses the different approaches of scientists concerning higher education in Ukraine of the searching period and detaches its positive and negative sides conventionally divided periods.

Key words: higher education, higher school, higher educational establishment, the concept of higher education.

Пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку держави є освіта, яка спрямована на зміцнення інтелектуального та духовного потенціалу нації. Аналіз теоретичних педагогічних досліджень, урядових документів, практичного досвіду свідчать про недостатній рівень особистісної обізнаності викладачів вищих закладів освіти стосовно того, що саме відбувається в системі вищої освіти, для розв'язання завдань реформування вищої школи. У зв'язку з цим ми звернулись до спадщини минулого, ретроспективний аналіз якого дозволить виділити провідні ідеї для

модернізації системи вищої освіти на сучасному етапі.

Слід відмітити, що питання реформування вищої освіти в останні роки стали предметом досліджень багатьох авторів. Питанням вищої освіти в Україні присвячені ґрунтовні дослідження відомих українських вчених А. А. Андрущенко, С. С. Вітвицької, М. І. Дробнохота, В. М. Журавського, О. С. Заболоцької, В. Г. Кременя, Ю. Р. Самчука, З. І. Слєпканя, А. О. Ярошенко та ін. Розглядаються співвідношення природничого та соціально – гуманітарного знання в розвитку творчих нахилів студентів [6]; зміни у змісті освітніх дисциплін і розробка нової дидактичної стратегії вищої школи [5]. Деякі науковці торкаються у своїх працях питань модернізації системи підготовки фахівців певного напрямку. Питанню вищої технічної освіти присвятили свої роботи С.В. Бондаренко, І.М. Кравчук, Т. О. Куцаєва, О.Н. Любар, Л.А. Медвідь. Але не вистачає, на нашу думку, спеціальних досліджень, які б стосувалися саме цього періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття, у яких узагальнено розглядалась би державна політика в освітній сфері. Це й зумовило вибір теми статті, метою якої є здійснення наукового аналізу нормативних документів про вищу освіту; простеження динаміки розвитку євроінтеграційних процесів; виявлення її особливостей і тенденцій (кінець ХХ – початок ХХІ століття); розгляд інновацій в системі вищої освіти цього періоду та визначення недоліків. Освіта досліджуваного нами періоду стає «відкритою системою», а її аналіз є нашою метою.

В історії розвитку вищої освіти України період кінця ХХ – початку ХХІ століття був дуже насичений. Відбулося багато подій та змін, які не могли не вплинути на викладача, його особистість, його погляди та переконання і, врешті-решт, на його педагогічну майстерність. На зміну раціональної моделі освіти приходять синергетична, з усією її багатоаспектністю та варіативністю. Багаторічний досвід традиційної вищої школи безперечно має велике значення для розвитку освіти, але у ХХІ столітті в освіті змінюються пріоритети. Так, традиційна модель, яка зводилась до передачі знань, вмінь та навичок, втратила свою актуальність і перспективність. Традиційна система освіти була зорієнтована на навчальний предмет, а не на особистість студента. Вона носила репродуктивний характер, переважали вербальні методи навчання, авторитарний стиль спілкування, жорстка регламентація навчального процесу. Відбулися зміни в акцентах педагогічної діяльності. На даному етапі розвитку вищої освіти перевага надається діалогічному навчанню. Надається все більше і більше простору для самостійного прийняття рішень, вибору змісту і способів навчання і поведінки. Цей період (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) можна умовно поділити на III етапи, а саме:

I етап охарактеризувався такими знаменними подіями, як Освітня реформа України, яка розпочалася у 1992 році і згідно до якої розроблено і затверджено Державну програму «Освіта України ХХІ століття», створенням єдиного Міністерства освіти і науки, Академії педагогічних наук, відкриттям нових університетів, активним запровадженням державної мови, з навчальних планів ВНЗ було вилучено ідеологічні курси, розпочалося тотальне введення тестування. Зміни в досліджуваній нами період (90-ті рр. ХХ століття) торкнулися головним чином гуманітарної освіти, особливо блоку соціально-

гуманітарних дисциплін. Домінуючим предметом стала історія України. Курси філософії, економічної теорії, політології були збагачені сучасними світовими досягненнями. Щоправда, і досі продовжуються дебати про необхідність виключення гуманітарного блоку з підготовки, наприклад, фахівців з медицини. Хоча соціально-гуманітарні дисципліни, на нашу думку, відіграють велику роль у формуванні сучасних фахівців. Позитивним було посилення інтеграції вищої освіти і середньої спеціальної освіти.

II етап розпочався з листопада 1995 року і охарактеризувався оптимізацією мережі закладів. Відбувся перехід до ступеневої системи навчання. Розпочалася підготовка фахівців за новими спеціальностями, з'явилися національні університети, ефективною стала співпраця українських ВНЗ із зарубіжними партнерами. В цей час формується нормативно-правове поле освіти. В 1997 році Україна підписала Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій в галузі вищої освіти. Головну ідею, зафіксовану в Лісабонській конвенції, можна процитувати так: «...Велике розмаїття систем освіти в європейському регіоні відображає його культурну, соціальну, політичну, філософську, релігійну й економічну різноманітність, яка становить виняткове надбання, що потребує усіякої поваги»; прагнення країн-підписантів полягає в тому, щоб «...надати всім людям цього регіону можливість повною мірою користуватися цим джерелом різноманіття, полегшивши доступ жителям кожної держави й учням навчальних закладів до освітніх ресурсів інших держав...» [4, с. 304].

До ознак вузівської освіти цього періоду можна віднести: захоплення прагматизмом, абсолютизація статусу й ролі суто ринкових відносин та їх експрополяція на сферу педагогіки, недооцінка етичного начала в соціальному бутті і стосунках викладача і студентів. В 1997 році 219 технікумів було реорганізовано, 10 з них було ліквідовано, а на базі інших 209 створено 165 вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації. У ході реформування вищої освіти було здійснено перехід до ступеневої системи підготовки кадрів. ВНЗ почали за зразком західних університетів готувати бакалаврів та магістрів, з'являються нові спеціальності, необхідні для ринкової економіки (менеджмент, маркетинг тощо). Недоліки в вищій освіті цього періоду:

- зростання кількості приватних ВНЗ, які не завжди відповідали якісним показникам;
- обмеження можливостей підвищення кваліфікації викладацьких кадрів;
- надмірне адміністрування;
- примусовість у питаннях відвідування занять при декларуванні збільшення уваги до самостійної роботи студентів;
- поспішність та суб'єктивізм в освітній практиці.

III етап – початок XXI століття і продовжується до сьогоднішнього дня. Цей період характеризується появою та тотальним запровадженням інформаційних технологій, комп'ютерних систем, лазерного зв'язку, біотехнологій. З 1999 року в багатьох ВНЗ почала реалізовуватись нова концепція вищої освіти. Вона передбачала зміни освіти по трьом напрямкам: чому навчати (зміст), в якій послідовності (структура) і яким чином (технологія). Змістовна характеристика

цього етапу:

- гуманізація;
- індивідуалізація;
- соціологізація;
- фундаменталізація;
- інтернаціоналізація.

В цей період відбувається перехід до Болонської системи (19 червня 1999 року), за якої узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національної системи вищої освіти. Україна разом з іншими країнами-учасницями, приєдналась до Болонського процесу 19-20 травня 2005 року (IV Конференція міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти). Болонський процес, як процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зумовлено світовими тенденціями глобалізації, які потребують створення європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підвищення конкурентоспроможності європейської вищої школи тощо. «На шляху цих реформ, - зазначають В. Журавський і М. Згуровський, - виникне багато складних проблем, але особливість найближчого періоду часу в тому, що уникнути зазначених перетворень уже неможливо. Бо, не проводячи реформ або зволікаючи з ними, наша країна підсилюватиме ізоляційні явища як з боку Європи, так і з боку Росії, дедалі більше поглиблюючи власну суспільну й економічну кризу» [3, с. 8].

Початок ХХІ століття – період інформаційних технологій. Постає завдання: переорієнтувати зміст навчання з загального запам'ятовування матеріалу на виховання здатності до самонавчання, до конструктивної діяльності, фундаменталізації освіти. Зростає роль самостійної роботи.

До 2004 року було розроблено галузеві стандарти на більшість спеціальностей (бакалавр – 90%, спеціаліст – 85%, магістр – 70%). На жаль, ця робота ще не завершена, хоча має велике значення в забезпеченні високої якості освіти. Відбувається відновлення приватних ВНЗ. В Україні працює нині 350 ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Кількісний склад ВНЗ вимагає змін, оскільки з'явилося багато філій. “У 2006 році в Україні діяло приблизно 1000 філій різних ВНЗ, лише в Криму їх більше 13012. Останнім часом Міністерство освіти і науки зробило скорочення за рахунок закриття тих, які неякісно працюють. За роки незалежності Україна наблизилась до розвинутих країн за динамікою чисельності студентів на 10 000 населення. В 1990–1991 роках цей показник становив 316 осіб, а в 2006–2007 – 597, тобто виріс у 1,5 рази. Дуже болючою залишається і проблема фінансування. За перші роки незалежності України фінансування системи освіти знизилась в 3 – 4 рази” [9, с. 6 – 7]. Лише в 2005 році з'явилася тенденція зростання фінансування освіти.

12 липня 2006 року Кабінет Міністрів України ухвалив концепцію Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки. Вона спрямована на розширення обсягів охоплення населення освітою і на інтеграцію України до європейського освітнього простору. У 2007 році Міністерство освіти і науки змогло матеріально підтримати наукову діяльність 112 ВНЗ III–IV рівнів

акредитації (86 % всіх державних ВНЗ). Це призвело до зростання кількості викладачів, які займаються науковою роботою. Державна цільова програма «Наука в університетах» розрахована на 2008–2010 роки. Нове в цій програмі – експеримент із створенням університетів нового типу – дослідницьких. Вихід вищої школи із кризи та її успіхи це, на нашу думку, заслуга керівників – міністрів освіти і науки України П. М. Таланчука (1992–1994 рр.), М. Ф. Згуровського (1994–1999 рр.), В. Г. Кременя (1999–2005 рр.), С. М. Ніколаєнка (2005–2007 рр.), та всіх викладачів, які, працюючи у важких умовах, забезпечили прорив у діяльності вищої школи.

Які ж недоліки в системі вищої освіти цього періоду? На нашу думку, це наступні:

- вища освіта перетворилася з елітарної на масову;
- змінилися вимоги до професійної, методологічної та світоглядної підготовки фахівців;
- протиріччя і інертність у подоланні стереотипів імперативної педагогіки, схильність викладачів до збереження методів, які колись були ефективними;
- слабке запровадження суб`єкт – суб`єктної концепції освіти;
- обмеженість фінансових можливостей, яка гальмує процес індивідуалізації навчання;
- педагогічна практика останніх років запровадила чимало нового в галузі інформаційних технологій. Але вони застосовуються часто без достатнього наукового обґрунтування.

За роки незалежності України окремі елементи з напрямів розвитку світової інтеграційної моделі вищої освіти вже втілені або втілюються в життя. Позитивним моментом є той факт, що все ж таки вдалося зберегти кількість студентів ВНЗ. “Якщо в 1990–1991 роках в Україні навчалася 1 млн. 200 тисяч студентів, то нині 1,5 млн ” [7, с.6]. Перспективи вищої освіти України на наступне десятиріччя сформульовані у програмі «Україна–2010». В основі програми ідея пріоритету прав і безпечної діяльності та визначення інтегральних показників до 2010 року. Згідно з цією програмою передбачається:

- завершити оптимізацію мережі ВНЗ відповідно до потреб суспільства. “Показник освіченості становитиме приблизно 200 студентів на 10 000 населення” [8, с.2];
- заклади освіти мусять стати осередками розвитку науково-просвітницької діяльності, зокрема окремих напрямів фундаментальних наукових досліджень;
- поряд з бюджетним фінансуванням планується використовувати приблизно 70 % коштів галузевих інноваційних фондів;
- очікується зростання частки молодих науковців віком до 30 років і науковців середнього віку (30-40 рр.).

Отже, освіта – це «мегамашина» [11, с. 33], за допомогою якої суспільство прагне не допускати помилок минулих поколінь. Європейські країни розпочали дискусію навколо того, як озброїти людину необхідними вміннями та знаннями для забезпечення її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що

швидко розвивається.

Аналіз наукової літератури та документів показав, що основними принципами змісту сучасної освіти в Україні є гуманітаризація, диференціація, інтеграція та відкритість системи освіти.

Умовно ми поділили період кінця XX - початку XXI сторіччя в історії вищої освіти України на три етапи: 1) 1992-1995 рр.; 2) 1995-1999 рр.; 3) 2000-і до сьогодні.

Треба відмітити той факт, що досвід європейських держав може мати суттєве значення для української освіти, однак не можна піклуватися лише їхніми доробками. Багатофункціональність та різноманітність сучасної системи знань, осягнення нових методів дослідження можуть бути ефективними для подальшого розвитку національної вищої освіти. Українська освітня система потребує, на нашу думку, «освітнього прориву» після того, як ми зможемо проаналізувати всі набуті знання, підходи та попередній досвід.

Мобільна, досконала та динамічна освіта – це мета, на яку має орієнтуватися Україна.

Зміна філософії викладання, новий погляд на навчально-виховний процес та його організацію приведе, на нашу думку, до високої якості національної вищої школи.

Таким чином, до основних тенденцій розвитку вищої освіти кінця XX – початку XXI століття можна віднести :

1. Підвищення ефективності форм та методів навчання.
2. Впровадження інновацій і технічних засобів, які позитивно вплинули на професійний рівень підготовки викладацького складу та студентства.
3. Залучення студентів до науково-дослідної роботи, до співпраці.

Необхідно відмітити, що існує багато проблем і складностей у системі вищої освіти України. Тому подальші перспективи нашого дослідження пов'язані саме з цим питанням, а також із вивченням питань самовдосконалення і саморозвитку викладачів ВНЗ.

Література

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). –К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Дробноход М. На шляху становлення : освіта XXI ст./ М. Дробноход // Рідна школа. –1995. – № 4.с.2-5.
3. Журавський В. С. Болонський процес : головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти /– К. : ІВЦ «Вид-во «Політехніка», 2003. – 200 с.
4. Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти.– К.: Парламент. вид-во,2004.– 404с.
5. Кремень В. Освіта і наука України : шляхи модернізації : Монографія. - К. : « Грамота», 2003.- 216 с.
6. Новіков Б.Б. Творчість як спосіб здійснення гуманізму: Монографія. –К.: НТУ « КПУ », 1998.-310 с.
7. Осипчук Н. Про справи освітянські // Освіта України. -1999-№ 1.- с.13.
8. Осипчук Н. «Україна – 2010» Що вона прогнозує // Освіта України.-1999 - 20 січня.
9. Рудь Ю. Як оцінити викладача. // Освіта.– 2005. – 15-22 черв.(№25).– С. 6-7.

10. Хуторской А. В. Дидактическая евристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М.: Изд.-во Моск.ун.-та, 2003. – 415 с.
11. Ярошенко А. О. Развитие освіти як «відкритої системи» в умовах інформаційного суспільства // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Філософія. Психологія. Педагогіка № 3 (21) частина 1.- К., 2007.- С. 33-38.

**Костюшко Г. О.,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 34.012

УКРАЇНСЬКІ РОДИННІ ТРАДИЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація

У статті аналізуються теоретичні підходи до сутності понять «традиції», «родинні традиції», визначаються засоби поширення українських родинних традицій, напрямки соціально-педагогічної роботи з підготовки молоді до сімейного життя.

Ключові слова: традиції, родинні виховні традиції, обряди, ритуали, звичаї, народний етикет, символи, підготовка молоді до сімейного життя.

Аннотация

В статье анализируются подходы к понятиям «традиции», «родовые традиции», определяются средства, с помощью которых реализуются украинские родовые традиции, направления социально-педагогической работы по подготовке молодежи к семейной жизни.

Ключевые слова: традиции, родовые воспитательные традиции, обряды, ритуалы, обычаи, народный этикет, символы, подготовка молодежи к семейной жизни.

Annotation

In this article approaches to such notions as «traditions»; «ancestral traditions» are analyzed. Conditions of preparation of young people for family life, taking into account traditional national experience, are stipulated

Key words: traditions, ancestral educational traditions, rites, rituals, folk etiquette, preparation of young people for family life.

Складні процеси, які відбуваються в суспільному житті нашої держави в останній час, актуалізують необхідність збереження та розвитку духовного потенціалу українського народу, національних особливостей, етнокультурних традицій і важливе місце в цьому процесі займають сімейно-родинні цінності. У сучасних умовах все більшої гостроти набувають питання пошуку шляхів підвищення престижу повної, багатодітної сім'ї, морально-духовної підготовки молоді до шлюбно-сімейних відносин. Тому особливу увагу педагоги, психологи, соціологи надають відродженню історичного минулого, педагогічного досвіду попередніх поколінь, традицій, звичаїв, пов'язаних із становленням та розвитком української сім'ї, родини. Саме етнічні родинні традиції закладають підвалини для міцної сім'ї, в якій формуються духовні та

моральні сімейні цінності, які сприяють розвитку та зміцненню української нації.

З урахуванням вищезначеного метою статті є узагальнення теоретичних підходів щодо українських родинних традицій та умови їх використання в соціально-педагогічній роботі з молоддю.

Ґрунтовне відображення розвитку традицій у сучасній науковій літературі з'ясувало наявність різних підходів до цього суспільно-історичного феномена.

Традиції (лат. tradition – передача, переказ) – це досвід, звичай, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично та передаються з покоління в покоління [1] – це:

- 1) елементи соціальної і культурної спадщини [7];
- 2) форми діяльності та поведінки, а також звичаї, правила, цінності, уявлення, які мають міцне історичне коріння та передаються з покоління в покоління [11];
- 3) результат духовної діяльності, яка передається нащадкам шляхом наслідування [8];
- 4) важливий чинник регуляції життєдіяльності людини [2].

Аналіз місця та ролі родинних традицій у вихованні підростаючого покоління зустрічається в працях І. Гербарта, А. Дістервега, Я. Коменського, І. Песталоцці. Дослідження родинних обрядів, звичаїв вивчали такі відомі історики, етнографи, мовознавці: М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Духнович, М. Костомаров, М. Максимович, О. Потебня, Г. Сковорода, М. Сумцов, К. Ушинський, Ф. Вовк. Значення національних традицій у вихованні наступних поколінь відображені й у працях А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького, Г. Ващенко.

Новий етап у розвитку України як суверенної держави сприяв відродженню духовних, національних, державних, культурологічних засад.

У державній національній програмі «Освіта» (“Україна ХХІ століття”) зазначено, що одним із стратегічних завдань реформування освіти є саме створення умов для “виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній традиції, духовності” [5].

В умовах незалежної України відродженням народної педагогіки, національного виховання, родинних традицій займалися М. Стельмахович, О. Семенов, Є. Сявавко, Т. Мацейків, Ю. Руденко тощо. Особливу роль і значення українським родинним традиціям надавав відомий педагог, професор, академік АПН України М. Г. Стельмахович. Як зазначав М. Стельмахович, головна мета родинного виховання – через українознавство формувати в дітей і молоді духовність рідного народу, виховувати високо свідомих патріотів українського народу, нації, носіїв і творців національної та загальнолюдської культури, вільних громадян незалежної України [11].

Сучасні наукові дослідження свідчать про все більшу увагу науковців, педагогів, психологів до опанування і передачі національних культурних надбань українського народу, дослідження ціннісних родинних орієнтацій українців, вірності сімейним традиціям, історичній пам'яті (Т. Алексеєнко, І. Бех, В. Костів, В. Кравець, А. Марушкевич, В. Постовий, П. Щербань).

Дослідженню етнічних традицій, родинному вихованню присвячені праці російських дослідників В. Волкова, В. Крисько, В. Кукушина тощо.

На думку В. Костіва, майбутнє родини, збереження й примноження сімейних і суспільних багатств повністю залежить від успадкування тих народно-педагогічних ідей минулого, що віками склалися і трансформувалися у свідомості й життєдіяльності конкретної етнічної групи, родини. Автор слушно наголошує, що відродження прогресивних елементів народно-педагогічних традицій, звичаїв соціалізації дітей і молоді в минулому сприяє ефективному родинному вихованню молодого покоління [2].

Виходячи з того, що родинне виховання ґрунтується на збереженні та примноженні родинних традицій, необхідно, на наш погляд, більш детально розкрити сутність самого поняття «родинні традиції».

Аналіз поняття «родинні виховні традиції» в науковій літературі дозволив виділити такі основні підходи, як:

- сукупність духовно-моральних цінностей, ідеалів і засобів навчання й виховання, що передаються в родині від покоління до покоління через працю, усну народну творчість, звичаї та обряди [9];

- найбільш укорінена в сімейно-побутових відносинах українського народу система ідеалів, трудового досвіду та знань, творчості, переконань, смаків, установок, норм поведінки, звичаїв, обрядів, які склалися історично та передаються із покоління в покоління в народній творчості, обрядах, звичаях [7];

- об'єктивне соціально-педагогічне явище, спосіб акумуляції та передачі наступним поколінням знань про родину, її духовно-моральні цінності та ідеали, джерело інтелектуального та морально етичного формування особистості, основний механізм стабілізації стосунків у сім'ї та родині [7].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, ми можемо виділити наступне: родинні традиції – це система цінностей, яка передається з покоління в покоління в різних сферах людського життя (трудова, морально-етична, фізична, естетична тощо) була і є запорукою гармонії та стабільності української родини.

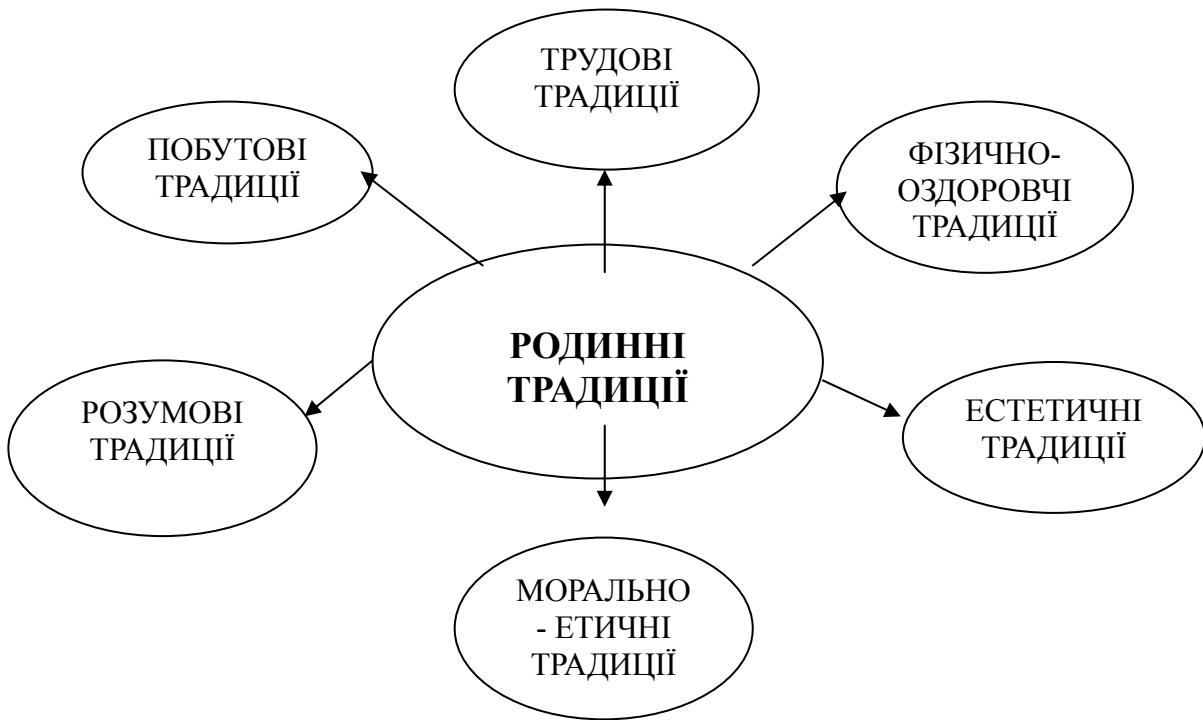
Аналіз наукових розвідок дозволив виділити наступні підходи, щодо класифікації родинних традицій, а саме:

- родинні виховні традиції охоплюють *всі сфери родинного життя українців* (трудова, морально-етична, фізично-оздоровча, комунікативна, естетична, громадська тощо);

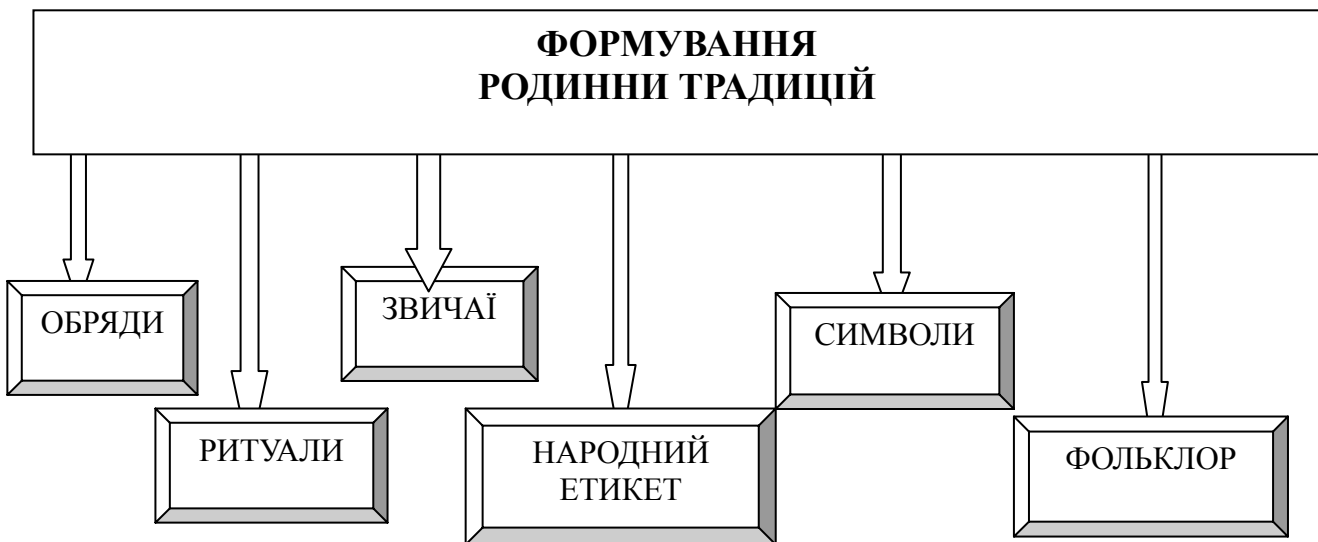
- родинні виховні традиції *виходять за межі сімейних традицій* (у розумінні поняття сім'ї як значно меншої групи, родина передбачає наявність подружньої пари та їх дітей і зв'язок з близькими та більш віддаленими членами родини);

- родинні традиції *охоплюють всі етапи життя людини* від народження до смерті;

- родинні традиції *зберігають досвід попередніх поколінь і удосконалюються* сучасними тенденціями.

Реалізація родинних традицій здійснюється через систему обрядів, ритуалів, звичаїв, народний етикет, усну народну творчість, символи тощо.

Обряд – це виконання людьми символічно-умовних дій, якими супроводжуються певні події родинного життя (народження, весілля, похорон та ін.), календарні свята, а також окремі трудові процеси (сіяння, косовиця) [4].

Обрядовість сімейна визначається в родинно-сімейній енциклопедії як супроводження сімейного життя українців різноманітними обрядами та ритуалами, які в образно-символічній формі відзначали найважливіші стадії розвитку родини в її життєвому циклі: утворення сім'ї, народження дитини, її повноліття, сімейні ювілеї, смерть когось із членів сім'ї. Основні його елементи – родильні, весільні та поховальні й поминальні обряди.

Ритуал (від лат.ritualis – обрядовий) – сукупність обрядів, що супроводжують релігійну відправу та становлять її зовнішнє оформлення [1]; усталений звичаєм, традицією порядок [3].

У той же час дослідниці українського фольклору М. і З. Лановики вважають, що “подібним за значенням до обряду є ритуал, що означає форму складної поведінки, системи дій та мовлення, яка у минулому була основним вираженням культових взаємин” [4].

Звичай дослідниця А. Марушкевич визначає “як практичну дію, що дає взірєць для наслідування” і акцентує на тому, що народні виховні традиції і звичаї – це дві взаємопов’язані між собою форми виховного впливу на молоде покоління. Але звичаїв можна дотримуватись за звичкою, а традицій – свідомо, на основі переконання особистості в доцільності та суспільному значенні саме такої поведінки, мислення, діяльності [7]. Окрім того, дослідниця знаходить і інші відмінності цих понять, а саме: *родинні виховні традиції* виступають як загальні принципи поведінки, а *родинні виховні звичаї* як детальні приписи вчинку в конкретній ситуації, щодо виховних наслідків традиції формують складні звички, а *родинні звичаї* формують стереотипні, напівавтоматичні звички, щодо функціонального аспекту, то традиції функціонують у всіх сферах суспільної свідомості, а звичаї діють в усталених (стереотипних) стосунках [7].

Народний етикет знаходить своє виявлення через спілкування (словесні формули), жести, міміку, символи тощо. Як доводить етнограф А. Пономарьов, мова символів глибоко національна, і це визначається не лише набором своєрідних етнічних знаків, а й характером зв’язків із традиційним корінням: у народів, свідомість яких багато в чому залежить від вірувань, релігії, ритуалів, етнічні стереотипи складають систему їхнього світосприйняття і по суті є головними рисами національного життя; у народів, котрі тією чи іншою мірою втратили ці глибинні зв’язки, етнічні стереотипи поширюються лише на зовнішні правила поведінки [6].

У перекладі з грецької слово символ означає «з’єднувати», «зливати», «зв’язувати», «знак, пізнавальна ознака» [10].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови знаходимо таке визначення поняття «символ»: 1. Умовне позначення якогось предмета, поняття, або явища; 2. Художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття і т. ін.; 3. Умовне позначення якої-небудь величини, поняття, запроваджене певною наукою; 4. Основи віровчення: а) стислий виклад головних догматів християнства; б) переконання, світогляд, погляди [1].

Походження системи символів родинних традицій українців є найдавнішим і найбагатшим. Символіка містить у собі важливий філософський, релігійний, моральний, патріотичний, естетичний погляд народу. Прояв родинного символізму ми можемо знайти в системі подружніх стосунків, пріоритетності жінки перед чоловіком, що проявляється в системі сватання та шлюбу, запрошування гостей на весілля, розташування членів сім’ї за столом під час трапези (батько завжди сидів на чолі стола, почесне місце по правому боці займала дружина), символи вітання (в першу чергу зі старшими за віком, під час зустрічі з подружньою парою насамперед віталися з жінкою, в умовах оселі віталися з чоловіком, а потім із дружиною) [6].

Отже, аналіз виховних родинних традицій українців та засобів їх реалізації показують величезний потенціал соціально-педагогічного досвіду українського народу щодо соціалізації та підготовки молоді до сімейного життя, доцільність і ефективність його використання серед сучасного підростаючого покоління.

Звертаючись до українських традицій родинного виховання в соціально-педагогічній роботі необхідно враховувати:

- сучасний стан української сім'ї та проблеми (збільшення кількості розлучень, громадських шлюбів, послаблення батьківського впливу на дітей, відповідальності, послаблення родинних зв'язків, зміна стандартів поведінки, сімейних цінностей тощо), які поширюються в останній час з метою запобігання цим явищам і прогнозування перспектив зміцнення сім'ї;

- перспективу соціально-просвітницької роботи з батьками через заклади соціального спрямування (школи, інтернати, клуби, реабілітаційні центри) з використанням традиційних та інноваційних форм соціально-педагогічної роботи (виставки сімейної творчості, фотовиставки, стенди трудових династій, сімейні свята, сімейні вечори, екскурсії з батьками й дітьми, зустрічі з батьками багатодітних сімей, які мають щасливий сімейний досвід, концерти сімейної творчості тощо);

- цілеспрямовану підготовку шкільної молоді до створення сім'ї, сімейного життя, відповідального батьківства на етнопедагогічних засадах.

Отже, потреба дослідження витоків походження народних родинних традицій виховання дітей та формування шлюбно-сімейних відносин сприятиме, на нашу думку, відродженню традиційного статусу української родини, дотриманню духовно-моральної свідомості молоді в підходах до укладання шлюбу, прагненню до створення повноцінних і відповідальних сімейних взаємостосунків.

Література

1. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка: У 3-х т. Том II. Основи родинного виховання. - Івано-Франківськ, 2006. – 288 с.
3. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. – Тернопіль: навчальна книга – Богдан, 2007. – 848 с.
4. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2001. – 591с.
5. Національна доктрина розвитку освіти України у столітті // Освіта. - № 60-61.
6. Пономарьов А. П. Українська етнографія: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.
7. Родинна педагогіка: Навчально-метод. посібник / А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексеєнко та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
8. Родинно-сімейна енциклопедія. За заг. ред. Ф. С. Арвата та ін. – К.: Богдана, 1966. – 438 с.
9. Семенов О. Використання родинних виховних традицій у навчальних закладах України // Шлях освіти, 1998. - № 2. - с. 21-23.
10. Словник символів культури України /За загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко. – К.: Міленіум, 2002. – 260 с.

**О.В.Шевчишена,
м. Хмельницьк,**

УДК: 37.015.3.001.76

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО ОВОЛОДІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Анотація

В статті представлений аналіз наукових підходів щодо проблеми психологічної готовності вчителя до оволодіння інноваційними технологіями. Розроблено модель психолого-педагогічного супроводу формування особистісної готовності педагога до інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційна діяльність, психологічна готовність вчителя до оволодіння інноваційними технологіями, творча активність педагога.

Аннотация

В статье представлено анализ научных подходов, касающихся проблемы психологической готовности учителя к овладению инновационными технологиями. Разработано модель психолого-педагогического сопровождения личностной готовности педагога к инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновационная деятельность, психологическая готовность учителя к овладению инновационными технологиями, творческая активность педагога.

Annotation

The analysis of psychological and pedagogical of a problem psychological readinnes of teachers to mastering by innovative technologies is presented in the article. The model of psychology caland pedagogical support of formation of personal reaginnes of the teacher to innocative activity is developed.

Keywords: innovative activity, psychological readinnes of the teacher for by innocative technologies, creative activity.

Сучасна освіта покликана готувати людину, яка готова сприймати динаміку змін навколишнього середовища як належну складову власного способу життя. Тому зміни, які сьогодні відбуваються в контексті освітньої системи, стосуються не лише учнівської аудиторії, але і працівників педагогічної сфери.

Нові пріоритети та соціокультурні цінності незалежної України вимагають від вчителя мобільності, гнучких стратегій поведінки у динамічно змінних ситуаціях, творчих якостей та навичок швидкого оволодіння сучасними освітніми технологіями. Модернізація сучасної освітньої системи вимагає залучення до навчально-виховного процесу таких педагогів-практиків, які б

відзначались новим розумінням педагогічної творчості, готовністю продукувати нові педагогічні ідеї, запроваджувати та втілювати інноваційні освітні технології в зміст навчально-виховної роботи. Сучасній школі потрібний педагог, який прагне до професійного збагачення та творчої самореалізації, самоосвітньої діяльності та самоактуалізації, здатний удосконалювати зміст своєї діяльності відповідно до вимог часу та світових стандартів. В умовах модернізації сучасної освіти, входження України в єдиний освітньо-інформаційний простір суспільство відчуває потребу в педагогічних працівниках, які будуть відзначатися різнобічною компетентністю, креативністю, готовністю до розв'язання складних соціальних завдань та відповідальними за їх виконання. Необхідність докорінної зміни освітньої парадигми вимагає формування педагога, який готовий реагувати на виклики сучасної освіти та працювати в умовах конкуренції освітніх послуг і професійних змагань.

Тому нова освітня політика України потребує глибокого наукового осмислення та змістовного оновлення як форм та методів педагогічної взаємодії, так і професійної діяльності вчителя зокрема. Лише інноваційна за сутністю освіта покликана формувати педагога, який здатний діяти самостійно та приймати рішення у динамічно змінних ситуаціях, готовий долати стереотипні підходи до навчально-виховного процесу, запроваджувати нові психолого-педагогічні технології та втілювати їх у практику.

Враховуючи той факт, що педагогічна діяльність перебуває в динаміці постійних змін, саме педагогічні працівники є домінуючими суб'єктами у забезпеченні інноваційного середовища школи та апробації нових психолого-педагогічних технологій.

Однак впровадження освітніх інноваційних технологій у навчально-виховний процес передбачає проблеми, які зумовлені невідповідністю нововведень законам інноваційного процесу. Так, Н.Фоменко вважає, що закони, які діють в інноваційній системі загальної середньої освіти, не завжди слугують основою успішної реалізації прогресивних інноваційних технологій [19]. Закон стереотипізації педагогічних інновацій, на думку автора, передбачає тенденцію перетворення педагогічних інновацій на стереотип мислення і дії практичного спрямування [19]. Закон зворотності педагогічних нововведень, за переконаннями автора, передбачає повторне відродження інновацій за певних умов [19]. Прикладом можуть бути «Школа успіху і радості» С.Френе, технологія вільного виховання М.Монтессорі, технологія розвитку творчої особистості Г.Альтшуллера. Автор акцентує увагу на «традиційних нововведеннях», які передбачають відродження певних педагогічних систем або їх елементів [19]. Однак, на думку Н.Фоменка, такі інновації часто викликають протидію, оскільки їх стереотипно сприймають як такі, які існували вже раніше [19].

Таким чином, аналіз досліджень Н.Фоменка дає змогу нам стверджувати, що «масове впровадження» освітніх інновацій, як і будь-яких інших нововведень, здатне породжувати протиріччя, які зумовлені: 1) співіснуванням різних педагогічних концепцій, нестандартних підходів та виховних ідей, окремих методик щодо розв'язання педагогічних задач; 2) механічним

перенесенням психолого-педагогічних технологій, змісту навчання й виховання, форм та методів педагогічної взаємодії з інших галузей або концепцій, розроблених в минулому, що призводить, в першу чергу, до ігнорування специфіки освітньої системи, її історії і традицій, а відтак, до втрати інноваційного смислу освітніх технологій в умовах функціонування сучасної школи.

О.Г.Козлова зазначає, що застосування освітніх інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах хоч і передбачає змінну динаміку кінцевого результату освітнього процесу, але не завжди в позитивному ракурсі [14]. Тому, на думку В.В.Химинця, знання законів інноваційної системи сприяє розумінню динаміки розвитку і суперечностей інноваційних освітніх процесів, розкриттю принципів управління ними, а також ефективному впровадженню інноваційних технологій у практичну діяльність [20].

Аналіз досліджень зазначених науковців дає змогу нам констатувати, що сучасна школа відчуває потребу в новому педагогові-новаторі, який би відзначався високим рівнем психологічної готовності до професійної діяльності в умовах інноваційного режиму.

Оскільки від професійного зростання педагога залежить якість освіти підростаючого покоління, то прагнення вчителя до оволодіння інноваційними технологіями, а відтак, до самоосвітньої діяльності та саморозвитку має стати його внутрішньою потребою.

Соціальне замовлення на гнучку та відповідальну особистість дитини ставить відповідні вимоги до професійних і особистісних рис педагога. За висновками І.В.Гавриша [2], Е.Ф.Зєєра [8], Т.М.Демиденка [3, 4], Н.І.Клокар [10], О.В.Козлової [12; 13; 14], Є.В.Макогона [16], В.І.Урського [18], В.В.Химинця [20] однією з важливих рис та умов успішності діяльності педагога як професіонала є його готовність до інноваційної діяльності. Е.Ф.Зєєр зазначає, що інноваційні процеси, які сьогодні відбуваються в соціально-економічному житті суспільства, ставлять нові вимоги не лише до рівня освіченості випускника школи, але й кваліфікаційного рівня і компетентності сучасного педагога [8]. В.І.Урський переконаний, що реалізація інноваційної діяльності потребує не лише володіння знаннями педагогічної інноватики, але й потенційної готовності фахівця до даного виду діяльності [18].

Вивчення інноваційної діяльності педагогічних працівників вітчизняними науковцями дозволяє нам стверджувати, що результативність інноваційної діяльності вчителя залежить не лише від його професійної майстерності, а й від особистісної готовності здійснювати перетворення в контексті навчально-виховного процесу.

Здійснити психолого-педагогічний аналіз досліджень з проблеми психологічної готовності педагога до оволодіння інноваційними технологіями; 2) проаналізувати особливості впливу психологічної готовності вчителя до інноваційної діяльності на прояв творчої активності; 3) розробити якісну модель психолого-педагогічного супроводу формування особистісної готовності вчителя до інноваційної діяльності.

Проблема інноваційної діяльності та психологічної готовності вчителя до оволодіння інноваційними технологіями була предметом дослідження Л.

Ващенко [1], І.В. Гавриша [2], Т.М. Демиденка [3, 4], О.О. Демчук [5], Т.М. Дичківської [6], О. Жукової [7], Е.Ф. Зеєра [8], І.М. Ігнатовича [9], Н.І. Клокар [10], О.Г. Козлової [11, 12, 13], Є.В. Макогога [16], В.А.Сластеніна, Л.С. Подимової [17], В.І. Уриського [18], Н.Фоменка [19], В.П. Чудакової [21]. Науковці сходяться на думці, що гнучка динаміка освітньої системи нашого суспільства спонукає по новому розглянути проблему професійної діяльності педагогічних працівників. Вчені переконані, що необхідно акцентувати увагу не на застосуванні окремих інноваційних технологій, а на формуванні психологічної готовності вчителя до їх застосування. За їх дослідженнями, джерела готовності педагога до застосування психолого-педагогічних нововведень охоплюють проблематику гуманістичної спрямованості вчителя на навчально-виховний процес, спрямованості педагога на гуманізацію інноваційних процесів, професійного самовдосконалення особистості вчителя, вдосконалення його професійної майстерності, розвиток творчих якостей педагога, формування педагогічної рефлексії, а також оволодіння ним прийомами самоаналізу професійної діяльності. Відповідно, за переконаннями авторів, професійна гнучкість та позитивне налаштування вчителя на застосування інноваційних технологій, виступають не просто в якості індивідуальних особливостей, а в якості вмінь, які підлягають формуванню та корекції.

В.І.Уриський виносить на розгляд термін «вчитель інноваційної орієнтації». Даний тип педагога, на думку автора, є найбільш перспективним, оскільки – це особистість, яка здатна вчасно враховувати ситуацію соціальних змін брати на себе відповідальність у різноманітних ситуаціях [18]. Виходячи з аналізу психолого-педагогічних джерел, під «готовністю» В.І.Уриський розуміє активно-діяльнісний стан особистості, установку на певну поведінку та мобілізованість сил на виконання завдання [18]. На думку автора, готовність вчителя до інноваційної діяльності є складним інтегративним утворенням, суть якого складає взаємодія мотиваційно-орієнтаційного, змістовно-операційного та оцінно-рефлексивного компонентів [18]. За висновками В.І.Уриського, готовність педагога до інноваційної діяльності є цілісним станом особистості вчителя, який виражає її загальну культуру, ціннісні орієнтації і морально-психологічну готовність до даного виду діяльності [18].

На думку І.В.Гавриша, готовність до професійної інноваційної діяльності є інтегративною якістю особистості вчителя, який розуміє зміст та цілі даного виду професійної діяльності, володіє операційною структурою її здійснення за рахунок інтеграції загальнонаукових, психолого-педагогічних та фахових знань, умінь і навичок [2].

За переконаннями Є.В.Макогога, готовність педагога до інноваційної діяльності – це інтегральна якість, яка характеризується наявністю і належним рівнем сформованості мотиваційно-орієнтаційного, змістовно-операційного та оцінно-рефлексивного компонентів у їх поєднанні, що проявляється в прагненні та підготовленості до здійснення інноваційної діяльності на професійному рівні [16]. О.М.Ігнатович стверджує, що під готовністю до інноваційної діяльності слід розуміти особистісні властивості, які характеризуються мотивованістю педагогічних працівників у створенні, засвоєнні і розповсюдженні освітніх

Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова
інновацій [9].

В.П.Чудакова переконана, що «будь-які нововведення, ініційовані на рівні керівництва, приречені на неефективність, якщо виконавчий рівень (вчителі) не сприймає педагогічні інновації як значущі, корисні та необхідні» [21]. Тому автор вважає, що саме психологічні чинники потребують детального дослідження та врахування у процесах управління освітніми інноваційними проектами [21].

Розгляд теоретичних аспектів розв'язання організаційних і психологічних проблем формування психологічної готовності педагога до інноваційної діяльності дає змогу нам стверджувати, що психологічна готовність вчителя до оволодіння інноваційними технологіями є відповідною ієрархічною системою диспозицій – від змістовно-операційного компоненту до мотиваційного аспекту особистості. Проаналізувавши публікації зазначених авторів під *психологічною готовністю вчителя до оволодіння інноваційними технологіями* надалі будемо розуміти *інтегральне утворення особистості, яке характеризується специфічним поєднанням наявності професійних знань і вмінь педагога з високим рівнем мотивації до засвоєння нововведень та формування культури самоаналізу щодо застосування інноваційних освітніх технологій в контексті навчально-виховного процесу.*

О.Жукова вважає, що готовність до інноваційної діяльності формує інноваційну позицію педагога [7]. Авторка переконана, що вона виступає в якості важливої умови максимальної реалізації функціональних можливостей вчителя та розкриттям його творчого потенціалу [7]. За переконаннями науковця, у структурі професійної спрямованості особистості педагога готовність до інноваційної діяльності є домінуючим показником його здатності нестандартно вирішувати нетрадиційні для навчально-виховного процесу проблемні ситуації [7].

Тому окремої уваги, на нашу думку, заслуговує розгляд питання впливу психологічної готовності вчителя до інноваційної діяльності на прояв творчої активності. Теоретичне осмислення сутності інноваційної діяльності педагога вітчизняними науковцями дає змогу нам вважати, що високий рівень психологічної готовності вчителя до оволодіння інноваційними технологіями здатний впливати як на прояв творчої активності вчителя, так і на творче освоєння ним психолого-педагогічних технологій. Джерелом творчої активності особистості, на думку О.В.Лободи, виступає потреба, що визначає її спрямованість на творчий процес [15]. За переконаннями автора, потреба в творчих перетвореннях – показник високого рівня розвитку особистості [15]. В свою чергу творчість педагога-новатора, на думку І.В.Уриського, проявляється в ефективному використанні набутого досвіду в нових умовах, удосконаленні відомого у відповідності з новими вимогами та завданнями освітнього процесу; в гнучкості при використанні запланованого в нестандартних ситуаціях; влучній імпровізації як на основі точного знання і компетентного розрахунку, так і на високорозвинутій та глибокій інтуїції, умінні продукувати ідею та реалізовувати її в певних ситуаціях за певних умов, бачити різноманітні варіанти вирішення однієї й тієї ж проблеми, використовувати досвід інших [18].

Теоретичний аналіз досліджень вітчизняними науковцями з проблеми психологічної готовності вчителя до оволодіння інноваційними технологіями дає змогу нам стверджувати, що професійна діяльність вчителя в інноваційному режимі здатна ставати для нього внутрішньою потребою та набувати стійкого і дієвого характеру. Педагог з високим рівнем психологічної готовності до інноваційної діяльності не лише успішно володіє особистісно-орієнтованими технологіями, а й прагне здійснювати осмислення психолого-педагогічних інновацій шляхом обміну досвідом з однодумцями, брати активну участь у їх створенні, здійснювати апробацію інновацій у навчально-виховному процесі а також експериментально підтверджувати їх ефективність у практиці власної професійної діяльності.

Як відомо, формування психологічної готовності вчителя до оволодіння інноваційними технологіями передбачає зміни професійного мислення. Однак, досить часто, характер мислення досвідченого вчителя відзначається помітною стійкістю. Тому його корекція може бути утруднена в силу передумов об'єктивного характеру та суб'єктивних особливостей (тривалий стаж роботи, відсутність належних умов в навчальному закладі, невідповідність результатів професійної діяльності матеріальному стимулюванню та соціальній оцінці, виконання педагогом невластивих йому функцій, завищена самооцінка вчителя, амбітні риси характеру).

Тому за основу ми обираємо положення, згідно якого забезпечення психологічної допомоги педагогічним працівникам в оволодінні інноваційними технологіями повинно здійснюватися крізь призму належної організації та забезпечення психолого-педагогічного супроводу формування психологічної готовності вчителя до інноваційної діяльності як на рівні шкільної психологічної служби, так і на рівні адміністрації навчального закладу, методичних кабінетів та обласному рівні.

Тому під психолого-педагогічним супроводом формування психологічної готовності вчителя до інноваційної діяльності надалі будемо розуміти цілісну систему організаційних та психолого-педагогічних заходів, технологій і процедур, які спрямовані на допомогу педагогічним працівникам у подоланні стереотипного мислення, розвитку особистісних якостей, які сприяють психологічній готовності вчителя до оволодіння інноваційними технологіями та творчій самореалізації.

Основними завданнями психолого-педагогічного супроводу формування психологічної готовності вчителя до інноваційної діяльності повинні стати:

- сприяння повноцінному професійному розвитку та саморозвитку педагогів, їх адаптації до освітніх вимог;
- формування у вчителів стійкої мотивації щодо застосування інноваційних освітніх технологій у навчально-виховному процесі;
- формування у педагогів компетентності щодо застосування особистісно-орієнтованих, інтерактивних, діалогових технологій у педагогічній взаємодії;
- удосконалення горизонтальної та вертикальної співпраці членів педагогічного колективу щодо покращення якості ефективного використання навчальних технологій у процесі професійної діяльності;
- залучення вчителів до інтерактивної взаємодії з метою розвитку

особистісних якостей, які б сприяли творчому освоєнню інновацій у навчально-виховному процесі;

- забезпечення матеріального та науково-методичного супроводу впровадження інновацій у практику педагогічної діяльності;

- забезпечення належних умов для координування науково-психологічних досліджень щодо апробування інновацій у педагогічній взаємодії на регіональному та обласному рівнях.

Важливу роль у корекції стійких установок та стереотипного мислення вчителів відіграє шкільна психологічна служба загальноосвітніх навчальних закладів. Саме вона покликана вирішувати завдання психологізації освітнього простору, адаптовувати психологічні знання про інновації до потреб педагогічних працівників шляхом просвіти та методами активного соціально-психологічного навчання. Ефективність інтерактивного навчання вчителів, в свою чергу, забезпечують тренінгові заняття з розвитку творчих вмій та навичок саногенного мислення фахівця в контексті застосування інноваційних технологій.

Адміністрація загальноосвітніх навчальних закладів та методичні кабінети, в свою чергу, повинні забезпечити належні умови для психологічної підтримки педагога під час адаптації до роботи в умовах інноваційної діяльності, надавати допомогу вчителям у можливостях зрозуміти свої сильні сторони і обмеження (шляхом анкетування і тестування за бажанням), і, відповідно, надавати рекомендації педагогам, враховуючи при цьому їх індивідуально-психологічні особливості.

Оскільки діяльність педагога диктує необхідність поповнення його знань інноваційними технологіями, то модернізація освітньої системи в Україні неможлива без проведення нових досліджень в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Тому відповідальною особою за результати психолого-педагогічного супроводу формування психологічної готовності вчителя до оволодіння інноваційними технологіями вважається також особистість викладача. Саме від його креативності, ерудованості, обізнаності, та різнобічної компетентності залежить якість професійного та творчого освоєння вчителем інноваційних технологій у навчально-виховному процесі. Система психолого-педагогічних знань, умінь та навичок викладача дає змогу напрацьовувати та удосконалювати змістовний компонент психолого-педагогічного супроводу формування психологічної готовності вчителя до оволодіння інноваційними технологіями.

Тому варто зазначити, що ефективність психолого-педагогічного супроводу формування психологічної готовності вчителя до інноваційної діяльності залежить від трьох чинників, зокрема:

1. Залучення висококваліфікованих фахівців (психологів, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, методистів, викладачів) та їх готовність до застосування заходів, технологій і процедур з формування психологічної готовності вчителя до інноваційної діяльності як на рівні загальноосвітніх навчальних закладів, так і на рівні перепідготовки педагогічних кадрів.

2. Забезпечення належних умов та матеріально-технічної бази у навчальному закладі.

3. Систематичність психолого-педагогічного супроводу формування психологічної готовності вчителя до оволодіння інноваційними технологіями.

Систематичність і наступність психолого-педагогічного супроводу формування психологічної готовності вчителя до інноваційної діяльності, в свою чергу, забезпечують такі форми роботи, як психолого-педагогічні семінари, конференції з обміну досвідом, круглі столи, диспути, науково-практичні конференції, практикуми, проблемні творчі семінари, проблемні творчі групи, динамічні пошукові групи, школи педагогічної майстерності, школи передового педагогічного досвіду, творчі лабораторії. Предметом розгляду та обговорення можуть бути впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес, переваги інтерактивного навчання, стимулювання учнівської творчості методами активного навчання, розвиток креативного мислення школярів засобами тренінгових технологій, стимулювання творчої активності дітей шляхом застосування особистісно-орієнтованих технологій та ігрових педагогічних технологій.

Аналіз психолого-педагогічних джерел з даної проблематики, розробка та забезпечення цілісної системи психолого-педагогічного супроводу формування психологічної готовності вчителя до інноваційної діяльності сприяє, на нашу думку, професійному збагаченню вчителя, становленню і розвитку його професіоналізму. Педагог, який характеризується високим рівнем професіоналізму, здатний вирішувати завдання навчально-виховного процесу, орієнтуючись на досягнення сучасної психології і педагогіки, відзначається соціальною компетентністю, готовий працювати в умовах конкуренції освітніх послуг та професійних змагань, володіє високим рівнем педагогічної майстерності та креативності.

Організація та забезпечення цілісної системи психолого-педагогічного супроводу формування особистісної готовності педагога до оволодіння інноваційними технологіями забезпечує високий рівень професіоналізму вчителя, креативності та творчої активності, а відтак, надійність його професійної діяльності в умовах модернізації освітньої системи. Однак, необхідно зазначити, що для забезпечення надійності професійної діяльності, важливу роль також відіграє розвиток професійних здібностей педагога. Тому проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. У його ході виявлено ряд питань, які потребують практичного вирішення, зокрема: розробки тренінгу для вчителів з розвитку інноваційного мислення фахівця.

Література

1. Ващенко Л. Інноваційні процеси в системі загальної середньої освіти: особливості управління // Освіта і управління. – 2003. – Т.6. - № 3. – С. 97-104.
2. Гавриш І.В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: дис. ...доктора пед. наук: 13.00.04 / І.В.Гавриш. – Х., 2006. – 475 с.
3. Демиденко Т.М. інформаційна складова підготовки вчителя до інноваційної діяльності // Нові технології навчання: Наук. – метод. зб. / Редкол. В.О.Зайчук, О.Я.Савченко, М.Ф.Дмитреченко та ін.. – К.: Н.МЦО, 2002. – Вип.32.
4. Демиденко Т.М. Система інноваційної підготовки майбутніх учителів // Проблеми освіти: Наук. – метод. зб. – К.: Науково-метод. Центр вищої освіти, 2003. – Вип.

5. Демчук О.О. Компетентнісний підхід до модернізації професійної освіти / О.О.Демчук // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – 2009. - № 1-2. – С. 192-193.
6. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. – К., 2004.- 279с.
7. Жукова О. Готовність майбутнього фахівця та викладача до інноваційної навчальної діяльності // Вісник Львівського університету- Серія педаг -2010- Вип. 26. - с. 29-33.
8. Зеер Э.Ф. Профессионально-образовательное пространство личности / Рос. гос. проф.-пед. Ун-т; Нижнетагил. гос. проф.. колледж им. Н.А.Демидова - Екатеринбург, 2002. – 126 с.
9. Ігнатів І.М. Психологічна структура елементарного інноваційного циклу // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. Т.ХІ, част. 2. – К., 2009. – 568 с.
10. Клокар Н.І. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 1997. – 227 с.
11. Козлова О.Г. Методика інноваційного пошуку вчителя: Навч.-методичний посібник. – Суми: ВВП «Мрія – 1», ЛТД, 1998. – 96с.
12. Козлова О.Г. Підготовка вчителя до інноваційної діяльності в системі післядипломної освіти. Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1999. – 235 с.
13. Козлова О.Г. Сутнісні складові інноваційної діяльності вчителя. – Суми: ВВП «Мрія – 1», ЛТД, 1999 – 92 с.
14. Козлова О.Г. Підготовка вчителя до інноваційної діяльності в системі післядипломної освіти: Автореф. канд. дис.. – К., 1999. – 20 с.
15. Лобода О.В. Творча активність як мотиваційне ядро в здійсненні творчої професійної діяльності психолога-практика / О.В.Лобода // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. - № 25 (49). – С. 156 – 162.
16. Макогон Е.В. Формирование готовности педагога к поисковой деятельности в условиях последиplomного образования: дис. канд. пед. наук. – К., 1998.
17. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. – М., 1997.
18. Уруський В.І.Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності: методичний посібник. – Тернопіль: ТОКІППО, 2005. – 96с.
19. Фоменко Н. Педагогічна інноватика у реформуванні неперервної освіти // Рідна школа. – 1997. - № 5. – С. 70-72.
20. Хименець В.В. Інноваційна освітня діяльність. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 360 с.
21. Чудакова В.П. Технологія формування готовності педагогів до інноваційної діяльності як чинник забезпечення якості освітнього середовища у профільній школі // Шкільному психологу. Усе для роботи.- 2010. - № 11 (23). – С. 34-38.

**А.І.Сікалюк,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 37.032 (045)

СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНА СКЛАДОВА МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА

Анотація

У статті теоретично обґрунтовано сутність соціально-етичних цінностей як особистісних якостей майбутніх менеджерів. Проаналізовано праці сучасних науковців, присвячених проблемі соціально-етичного виховання. Сформовано власну позицію щодо трактування сутності поняття «соціально-етичні цінності».

Ключові слова: соціально-етичні цінності, професійна діяльність майбутнього менеджера, соціально-етичне виховання, особистісні якості майбутніх менеджерів.

Аннотация

В статье теоретически обоснована сущность социально-этических ценностей как личностных качеств будущих менеджеров. Проанализированы труды современных ученых, посвященные проблеме социально-этического воспитания. Сформулирована собственная позиция относительно трактовки сущности понятия «социально-этические» ценности.

Ключевые слова: социально-этические ценности, профессиональная деятельность будущего менеджера, социально-этическое воспитание, личностные качества будущих менеджеров.

Annotation

The essence of social and ethical values as personal qualities of future managers has been theoretically proved in the article. The works of modern scientists on the problem of social and ethical education have been analyzed. Own position on the interpretation of the essence of the notion «social and ethical values» has been formed.

Key words: social and ethical values, professional activity of a future manager, social and ethical education, personal qualities of future managers.

Формування соціальної особистості, здатної у будь-якій сфері діяльності дотримуватись певних норміпринципів міжособистісних стосунків, міжособистісної комунікативної взаємодії є актуальною проблемою сьогодення, особливо у період соціально-економічного розвитку суспільства і держави.

Сучасна система підготовки студентів економічних спеціальностей, зокрема менеджерів-економістів у вищих навчальних закладах, сьогодні в основному спрямована на посилення змісту у фаховому плані, що, певною мірою, виправдано. Проте практика засвідчує, що постала необхідність звернути увагу й на інший бік підготовки студентів економічного профілю - формування у них особистісних якостей. Такими незаперечними якісними утвореннями особистості студентів є соціально-етичні цінності.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що вивчення соціально-етичних цінностей студентів здійснювали ряд науковців: сутність і структуру етичних цінностей у вітчизняній виховній системі досліджували Т.Аболіна, О.Вишневський, М.Краєвський, О.Сухомлинська та ін. Основні напрями удосконалення процесу етичного виховання визначаються у концепціях культурологічного підходу (Г.Дегтярьова, Н.Крилова, Ю.Нагорного, О.Шевнюк та ін.), а також на основі системного і комплексного підходів до фахової підготовки, що відображено у працях Б.Ананьєва, В.Андрущенко, Л.Буєвої, І.Зязюна, М.Казакіної, А.Капської та

Водночас проблемі етичних орієнтацій молоді присвячена низка наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників: М.Бердяєв, П.Балу, В.Вернадський, Г.Ващенко та ін.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність соціально-етичних цінностей як особистісних якостей майбутніх фахівців економічних спеціальностей, зокрема менеджерів.

Проблема зміни основних норм і цінностей на початку ХХІ століття є результатом прискорення і глобалізації всіх життєвих процесів у сучасному суспільстві у постсоціалістичний період, що призвело до переорієнтації молоді на інші (західні, релігійні, вузько-релігійні) цінності, а це, у свою чергу, веде до формування у випускників вищої школи ціннісних орієнтацій відповідного типу.

Широке залучення гуманістичної моделі соціально-виховного процесу сьогодні передбачає концентрацію уваги особистості як на національних цінностях, так і на орієнтації на соціально-етичні цінності.

Визнання пріоритету загальнолюдського змісту моральності над соціально-груповим (професійним, релігійним, національним) є одним із домінуючих принципів державної освітньої політики в галузі соціально-етичного виховання студентської молоді. Методологічною основою для такої позиції є: Державна національна програма («Україна ХХІ століття»), Концепція національного виховання, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті, які орієнтують педагогічні та науково-педагогічні кадри вищої школи на створення умов як для професійного розвитку, так і соціального зростання особистості та виховання нового покоління - соціально орієнтованого на загальнолюдські етичні цінності.

Одним із основних шляхів ефективного розв'язання завдань підготовки спеціалістів (на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр») економічного профілю є переорієнтація на поєднання якісно нового змісту і форм у навчально-виховному процесі. Зокрема, це стосується розвитку соціально-етичних якостей особистості відповідно до професійних якостей майбутнього фахівця економічної сфери, зокрема менеджера економіки. Це пояснюється тим, що молоде покоління стоїть перед дилемою вибору ціннісних орієнтирів на тлі соціально-економічної нестабільності, падіння життєвого рівня населення, що безперечно, обумовлює суперечливість позицій студентської молоді як стосовно їхніх цінностей, так і їхньої поведінки.

За таких умов зростає роль відповідної соціально-етичної парадигми сучасного менеджера економіки та прищеплення норм і принципів у процесі професійної підготовки майбутніх працівників управлінського поля, здатних реалізовувати себе у сфері соціально-управлінської діяльності.

Немає сумніву в тому, що для успішної підготовки майбутніх менеджерів економічної сфери учасники даного процесу повинні мати глибокі знання й уявлення про соціально-етичні цінності, які притаманні

фахівцям певних конкретних професій. Слід зазначити, що одним із педагогічних чинників, який відображає і впливає на формування у студентів основних етичних цінностей, окрім освіти і національної культури, засобів масової інформації, можна, зокрема, назвати мистецтво живого слова, яке спроможне допомогти вирішувати не лише одвічні питання моралі, але й гострі соціально-етичні проблеми сучасної спільноти.

Виходячи із мети сучасної освіти - формування всебічно розвиненої людини як вищої цінності суспільства, - можна погодитись із твердженням про те, «що соціальний розвиток людини передбачає не лише підготовку високоосвіченої, професійно спрямованої, морально вихованої особистості, здатної реалізувати не лише виробничі завдання» [1, с.4], але й досить відкрито дотримуватись певних етичних норм взаємодії з іншими людьми, які можуть представляти іншу спільноту, інші світогляди, інші позиції.

Таким чином, для розвитку теорії і практики соціального виховання у нових умовах випускників вищої школи економічних спеціальностей на особливу увагу заслуговує розробка й обґрунтування науково-методичних засад щодо організації соціально-етичної взаємодії, у тому числі й у сфері професійної комунікації. Вона, у свою чергу, базується на певних соціально-ціннісних орієнтаціях особистості в конкретному виді діяльності.

Доречно зазначити, що необхідність формування соціально-етичних цінностей зумовлена конкретними вимогами як до фахової підготовки фахівця економічного профілю, так і загальнолюдськими проблемами, що проявляються в сучасному суспільстві. Зокрема, особливістю теоретичної розробленості проблеми формування у студентів соціально-етичних цінностей є те, що вона розкривається на перехресті багатьох наук: філософії, соціології, психології, педагогіки, культурології. А це, безперечно, призводить до того, що простежуються розбіжності у розкритті змісту даного поняття і даної проблеми.

У зв'язку з цим, вивчення, в свою чергу, особливостей процесу формування соціально-етичних цінностей у студентів, майбутніх менеджерів (як представників економічного профілю) пояснюється не лише цілеспрямованістю їхнього професійного становлення, соціальних якостей - формування відповідальності, дисципліни, ініціативи, підпорядкування особистих інтересів загальним, уміння приймати рішення, розгортати позитивно спрямовану взаємодію тощо, а й проявом певних особистісних соціально-етичних цінностей, які в цілому ми розглядаємо саме через специфіку професії - управлінської діяльності: (справедливість, толерантність, рівноправність, повага, компромісність, рефлексивність) і які характеризують етичний аспект особистості.

Соціально-етичне виховання вводиться до системи формування соціально значущих якостей особистості і передбачає свідоме відтворення набутих знань, уявлень і позицій як щодо соціальної ролі, так і щодо етики працівника економічної сфери у поведінці з іншою людиною. Як

механізм, що, певною мірою, регулює поведінку, соціально-етичний феномен включає, зокрема, соціальний аспект поведінки (залежно від конкретних функцій і соціальних ролей) і етичні вимоги та норми до неї.

Водночас вивчення й аналіз праць сучасних науковців, присвячених проблемі соціально-етичного виховання, дозволили виявити, що останнім часом вона привертає увагу, у першу чергу філософів, соціологів, які роблять акценти на соціальній складовій даного поняття (В.Андрущенко, В.Малахов, В.Гур, Т.Щириця та ін.) і доводять, що «етика є стиль і спосіб облаштування спільного життя людей» [2], а соціальна етика - система теоретичних положень про ідеали, моральні принципи та норми поведінки різних класів, соціальних груп і верств суспільства.

Засвоєння соціально-етичних цінностей як продуктів суспільного розвитку, про що стверджують у своїх працях Б.Ананьев та Г.Костюк, пов'язане із процесами інтеріоризації (застосування знань з метою вирішення наочно дієвих завдань). Зокрема, інтеріоризація відображає як процес перетворення зовнішньої предметної діяльності на внутрішню так і процес формування внутрішніх розумових структур психіки завдяки засвоєнню соціальних відносин [8, с.210]. Ці два аспекти в діяльності людини є надзвичайно важливими в педагогічній науці, і їх значущість досить переконливо розкривається Н.Кузьміною [5] й А.Петровським [8].

Актуалізація соціальної етики пов'язана з різними чинниками: подолання світового конфлікту, поява нових параметрів співіснування і соціального порядку, нових технологій і форм спілкування, що свідчить про безумовний соціальний прогрес.

У свою чергу, Л.Петько з позицій педагога доводить, що соціальне – це внутрішньо особистісні переконання, які формуються у процесі розвитку та взаємодії і характеризують людину як суспільну істоту, забезпечуючи її самоцінність як індивідуальності [9], що обов'язково проявляється в етичній поведінці.

Визначення етичної поведінки як специфічного способу людської діяльності дає можливість феноменологічно вичленити поняття «етика», співвіднести його складові з особливим структурним зрізом – суспільством. Це дозволяє розглядати соціальну етику в такому контексті, як «цілісна єдність способів і продуктів людської діяльності, в яких реалізується її активність і, яка слугує її самовдосконаленню, задоволенню потреб, гармонізації потреб, відносин між людьми і природою» [10, с.138]. Визначення «соціальної етики» специфічним змістом суспільства відображає сутність соціально атрибутивного визначення соціально-етичних цінностей.

Оскільки сукупність етичних цінностей, способів їх створення і споживання відображає певну культуру, то формування особистості, яка оволоділа б загальнолюдськими цінностями, неможливо без знання про цінності, які лежать в основі тієї чи іншої соціальної групи суспільства. Безперечно, цінності, як життєві орієнтації, піддаються змінам: у різних культурах і в різні епохи вони відтворюються неоднаково. Проте, як

доводять Б.Гершунський і Р.Шерман, наявність пакету загальнолюдських цінностей визначає ставлення однієї людини, окремої особистості до «іншої», як до складової частини єдиного цілого людства [3, с.6.]

Досвід багатьох країн засвідчує, що світова модель навчання і виховання, яку засновано на базі уявлень про існування єдиних загальнолюдських цінностей, притаманних всім націям і культурам, вбачає свою мету в трансформації.

Виходячи із вищесказаного, можна висловити думку про те, що термін «соціально-етичні цінності» слід розуміти як складову загальнолюдських цінностей, як такий, що забезпечує розуміння єдності людства, яке з'являється в результаті співставлення складових при вивченні моральної спадщини в її історичному розвитку.

Зважаючи на те, що серед дослідників немає однастайності у визначеності цілісного поняття «соціально-етичні цінності», ми виходимо на його характеристику в такому плані: соціально-етичні цінності мають своє поле у прояві професійно-етичних цінностей, вони відображають систему і характер суспільних відносин. У практиці вони проявляються в діяльності і поведінці, залежать від професійних функцій і соціальних ролей.

Так, загальні функції менеджера, на думку В.Черевко, базуються на його знаннях: організаційних, управлінських і комунікативних. Загальні функції майбутнього менеджера окреслили також американські вчені М.Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоурі [7, с.23]: планування, організаційні, мотивація, контрольні. На нашу думку, найбільш повно окреслив функції менеджера А.Карпов: прогнозування, організація, мотивування, прийняття рішень, контроль, корекція і комунікація.

Означені професійні функції менеджера допомагають йому зрозуміти суть розподілу і координації праці, необхідність проектування цілей і шляхів їх досягнення, стимулювання, мотивації на досягнення успіху при позитивно спрямованій взаємодії всіх учасників процесу. Аналіз, контроль і корекція вчинків та уміння реалізовувати стратегічний план дій впливають на прийняття рішень і поведінку виконавців. Такі напрями цінностей як теоретичні, економічні, політичні, соціальні, етичні, естетичні та релігійні потребують від управлінців вибору теми управління і цілей, які можуть поєднувати як загальноетичні норми, так і професійно - орієнтовані.

Підтримуючи викладені позиції та взявши до уваги наявність у вихованні студентів соціально-етичних складових, вважаємо за доцільне сформулювати власну позицію щодо трактування сутності поняття «соціально-етичні цінності».

У широкому розумінні поняття «соціально-етичні цінності» можна розглядати як один із факторів, що відображає взаємозв'язок людини і суспільства. Тому їх слід сприймати як інтегративну одиницю, яка трансформує етичний аспект взаємодії людини, соціальних інституцій і спільноти.

Отже, враховуючи теоретичні дослідження вчених, ми можемо дійти

висновку, що:

- соціально-етичні цінності - це реальні поняття, які становлять сукупність абсолютів, що забезпечують єдність людства, усвідомлених і оцінених суб'єктом згідно з ідеалом і особистісним досвідом в галузі моральної свідомості;

- засвоєння таких понять відбувається у процесі інтеріоризації цінностей, який завершується формуванням ціннісних орієнтацій особистості - спрямованості особистості на соціально-етичну діяльність у певній сфері;

- інтеріоризація загальнолюдських етичних цінностей є процесом перетворення об'єктної орієнтації особистості (уявлення про загальнолюдські цінності) в її суб'єктну орієнтацію: готовність діяти згідно зі сформованими уявленнями про соціально-етичні цінності;

- орієнтація особистості на соціально-етичні цінності може бути сформована у процесі професійної підготовки з використанням адекватного змісту, форм і методик.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у розробці та впровадженні методик соціально-педагогічного впливу на формування соціально-етичних цінностей, які є професійною складовою майбутніх управлінців.

Література

1. Ананьев Б.Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. – М.: Директ – Медиа, 2008. - С. 4.
2. Андрущенко В.П. Історія соціальної філософії. – К.: Либідь, 2000. – 451 с.
3. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. – М.: Совершенство, 1998. - С.6.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Либідь, 1989. - 276 с.
5. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования. – М.: Дело, 1980. – 347 с.
6. Малахов В.А. Этика. Курс лекций. Навч. посібник. – 4-те вид. – К.: Либідь, 2002. – 384 с.
7. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. – М.: Дело, 1997. – С. 23.
8. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. – М.: Политиздат, 1982. – С.210.
9. Петько Л.В. Психолого-педагогічні чинники формування соціально-комунікативної активності підлітків // Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг: КДПУ, 2000. – Вип. 12. – С. 144 – 153.
10. Словарь феноменологических терминов. – М.: Основа, 2003. – С. 138.

**М.С. Сидорчук,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 159.923.2 – 053.6:316.35

**ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У
ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ**

Анотація

У статті розкрито особливості старших підлітків – вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації, а також особливості їхньої самоактуалізації у закладах даного типу.

Ключові слова: самоактуалізація, старші підлітки, центр соціально-психологічної реабілітації, вихованці центрів соціально-психологічної реабілітації.

Аннотация

В статье раскрыты особенности старших подростков - воспитанников центров социально-психологической реабилитации, а также особенности их самоактуализации в заведениях социальной защиты детей.

Ключевые слова: самоактуализация, старшие подростки, центр социально-психологической реабилитации, воспитанники центров социально-психологической реабилитации.

Annotation

The article describes the features of the older teenagers - pupils socio-psychological rehabilitation, as well as the characteristics of their self-actualization in the institutions of social protection of children.

Keywords: self-actualization, older teenagers, the center of social and psychological rehabilitation, pupils socio-psychological rehabilitation.

В умовах сучасних соціальних та економічних перетворень висувуються високі вимоги до особистості людини і, в першу чергу, до її здатності самостійно визначати свій життєвий вибір і досягати поставлених цілей. Проблема розвитку та реалізації людського потенціалу постає якісно новим чином. Особливо актуальним є “питання про необхідність створення умов для мотивації до особистісного зростання, розвитку творчого потенціалу особистості та її самоактуалізації” [5, с. 116]. Отже, постає нагальною проблема вивчення умов саморозвитку особистості, її самоактуалізації у новій соціально-економічній ситуації.

Велике значення для повноцінного розвитку особистості відіграє середовище, у якому вона перебуває та виховується. Останнім часом все більше уваги до себе привертають діти, тип виховання яких належить до так званих нестандартних, тобто ті, які опинилися поза межами сімейного виховання, у закладах тимчасового чи постійного перебування для дітей.

В Україні одним із закладів тимчасового перебування дітей є центр соціально-психологічної реабілітації – заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги [8].

Вихованцями центрів соціально-психологічної реабілітації є діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, переведені з притулків для дітей, залишилися поза сімейним оточенням, зазнали насильства і потребують

Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова
соціально-психологічної допомоги [8].

Як показує практика, переважно у центр потрапляють діти віком 13-17 років, оскільки цей вік вважають найбільш сензитивним для розвитку потреб, спрямованості особистості, оформлення ідеалів, а отже з'являється велика ймовірність виникнення у дитини складнощів та невміння справитися з власними емоціями та переживаннями. Формується самооцінка, самосвідомість, потреба пізнати себе як особистість. Виникає потреба у самовираженні, значимості для інших, намагання бути на рівних з дорослими; посилюється статева ідентифікація. Особливого значення це набуває коли підліток опиняється на вулиці, а згодом у центрі соціально-психологічної реабілітації.

Варто зазначити, що у період навчання у старших класах школи в учнів актуалізуються: самосвідомість – як усвідомлення себе суб'єктом діяльності, самовизначення мети та сенсу власного життя, самоідентифікація та спрямованість на реалізацію засвоєних соціальних ролей, самовдосконалення через розширення суспільних відносин та активну соціальну діяльність.

Підкреслимо, що дорослішання з „дитини в підлітка" незмінно супроводжується прагненням більш заглиблено зрозуміти себе, розібратися у своїх почуттях, настроях, думках, відносинах. Життя підлітка повинне бути заповнене якимись змістовними відносинами, інтересами, переживаннями. Саме в підлітковому віці починає встановлюватися певне коло інтересів, що поступово здобуває відому стійкість. Це коло інтересів є психологічною базою ціннісних орієнтацій підлітка. У цьому віці відбувається переключення інтересів із приватного і конкретного на абстрактне і загальне, спостерігається ріст інтересу до питань світогляду, релігії, моралі й естетики. Розвивається інтерес до психологічних переживань інших людей і до своїх власних.

Саме тому особливу увагу слід звернути на особливості самоактуалізації старших підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації. Здійснюючи теоретичний аналіз самоактуалізації старших підлітків, на нашу думку, варто звернути увагу на ті психічні процеси, які відбуваються з особистістю у даний віковий період. Велику роль у цьому плані також відіграє самооцінка старшого підлітка, адже вона має значення не менше, ніж оцінювання поведінки підлітка дорослими.

Самооцінка в підлітковому віці має значення не менше, ніж оцінювання поведінки підлітка дорослими. Вона стає важливим фактором психічного розвитку підлітка, регулятором і мотивом поведінки. У підлітковому віці може виникнути конфлікт між самооцінкою і власними домаганнями підлітка, якщо він не в змозі їх досягти. У таких випадках виникають образливість, недовіра, агресивність, непорозуміння з товаришами.

Відповідно прагнення старшого підлітка розібратися в собі й оцінити себе породжує підвищену чутливість до думки інших. Не маючи ще чіткого уявлення про себе, він буває невпевнений у правильності самооцінки і гостро переживає думки інших про себе, їхнє ставлення до нього. Дослідженнями психологів Т. Дрогунової, Л. Божович, Г. Собієвої доведено, що це є однією з основних причин уразливості підлітка, невмотивованих, безпідставних, з погляду старших, бурхливих реакцій на зауваження, життєві події тощо.

Старший підліток значно об'єктивніше ставиться до власних вчинків. Він більше схильний до самоаналізу, хоч і не завжди ще здатний розібратися в самому собі. Старші підлітки прагнуть знайти своє місце в житті, думають, ким бути, куди піти після закінчення школи. Старших підлітків приваблюють складні справи, виконуючи які можна виявити свої знання і здібності, проте відсутність досвіду не завжди дає їм змогу успішно здійснювати заплановане.

Для самоактуалізації потрібні дуже хороші умови. Якщо талановиті одинаки ще здатні самі вести боротьбу за себе і свою особистість, то “для актуалізації вищих потенціалів у загальній масі потрібні сприятливі соціальні; умови, суспільство сприяння. Жодне з існуючих у людській історії суспільств не надавало оптимальної можливості для самоактуалізації всіх його членів” [4, 244].

Що стосується самоактуалізації, то вперше проблему потреби особистості в самоактуалізації дослідив К. Гольдштейн. Виходячи з нового уявлення про динаміку живої системи, він вважав, що організм як жива система прагне до актуалізації тих можливостей, які закладені у ньому від природи. Процес розгортання цих можливостей К. Гольдштейн назвав «самоактуалізацією» і акцентував, що самоактуалізація особистості є основним мотивом і метою її життя [3].

На думку А. Маслоу, “ з самоактуалізацією людина набуває єдності, цілісності, інтеграції, стає відкритішою для відчуттів, відрізняється неповторністю, експресією та спонтанністю, більш повно функціонує, має більш творчі здібності і гостріше почуття гумору, упевнюється в існуванні вищих ідеалів краси, радості, чесності, добра, істини та сенсу” [6, с.13].

За визначенням поняття «самоактуалізація» в «Оксфордському словнику сучасної англійської мови для студентів» [9], поняття the self-aktualization, self-aktualization – здійснювати щось практичне. Таким чином, самоактуалізація – це практичний аспект діяльності, вчинки, дії людини, спрямовані на виконання життєвої мети. Особливості процесу самоактуалізації полягають у тому, що:

- кожна дія повинна завершуватися конкретним результатом;
- об'єкт, на який спрямована ця діяльність, і суб'єкт цієї діяльності співпадають;
- суб'єкт як джерело активності, може реалізувати її самостійно, без допомоги інших людей.

Нам імпонує визначення О. Бандури, в тому що “самоактуалізація - це процес актуалізації людиною власних потенціалів та використання їх як засобів реалізації сенсу життя” [1, 105].

А. Маслоу були виділені психологічні характеристики особистості, що самоактуалізується:

- активне сприйняття дійсності й здатність добре орієнтуватися у ній;
- прийняття себе та інших людей такими, як вони є;
- безпосередність у вчинках і спонтанність у виявленні своїх почуттів та думок;
- зосередженість уваги на тому, що відбувається зовні, на відмінну від орієнтації тільки на внутрішній світ;

- почуття гумору;
- розвинені творчі здібності;
- неприйняття умовностей, але без показного їх ігнорування;
- стурбованість благополуччям інших людей, а не забезпечення тільки власного щастя;
- здатність глибоко розуміти життя;
- встановлення з оточуючими людьми (хоч і не зі всіма) доброзичливих особистих взаємин;
- здатність дивитися на життя «розплющеними» очима, оцінювати його неупереджено, об'єктивно;
- безпосередня включеність у життя з повним зануренням у нього так, як це роблять діти;
- перевага надається новим, неходженим і часто небезпечним шляхам;
- уміння покладатися на свій досвід, розум і почуття, а не на думку інших людей, традиції та умовності, позиції авторитетів;
- відкрита й чесна поведінка в усіх ситуаціях;
- готовність стати непопулярним, невизнаним більшістю людей за нетрадиційні погляди;
- здатність брати на себе відповідальність, а не уникати її;
- докладати максимум зусиль для досягнення поставлених цілей [6, с.13].

Прояви самоактуалізації можна спостерігати на кожному віковому етапі. Проте нижня вікова межа можливого спостереження повноцінних актів самоактуалізації відноситься до підліткового віку і пов'язується з:

- 1) набуттям підлітком понятійного рівня мислення;
- 2) наявністю визначеної зрілості механізмів центрального гальмування;
- 3) накопиченням у попередній період розвитку досвіду позитивного вирішення ситуативних проблем;
- 4) наявності тенденції до саморозвитку у мотиваційній сфері.

Як відомо, у цьому випадку можливий перехід від фантазування, мрій та ігрових мотивів, які домінують у дитинстві, до створення реалістичних життєвих планів і спроб їх реалізації через багатоступеневі стратегії та саморегуляцію. Саме у цих перших спробах самоактуалізації відбувається співставлення й узгодженість мотиваційної сфери, механізмів когнітивного аналізу і вольових аспектів, які необхідні для виконання задуманого. Успіхи у спробах самоактуалізації допомагають підлітку формувати ієрархічну структуру мотивів, набувати вищих форм емоцій та особистісного смислу [2].

На думку Л.В. Копець, тенденції до самоактуалізації пригнічуються також певними нормами в соціальному та культурному оточенні. «Властивість пригнічувати мають культурні стереотипи маскуліності, традиційні уявлення про жіночу роль. Такі особистісні прояви, як співчуття, теплота, чутливість, якщо вони властиві чоловіку, можуть не сприйматися в соціальному оточенні. Для самоактуалізації потрібні дуже хороші умови. Якщо талановиті одинаки ще здатні самі вести боротьбу за себе і свою особистість, то для актуалізації вищих потенціалів у загальній масі потрібні сприятливі соціальні; умови, суспільство сприяння. Жодне з існуючих у людській історії суспільств не надавало оптимальної можливості для самоактуалізації всіх його членів». [4, с. 156]

Отже, приналежність до групи і почуття самоповаги – необхідні умови для самоактуалізації, оскільки людина може зрозуміти себе, тільки одержуючи інформацію про себе від інших людей. І навпаки, патогенні механізми, що заважають розвитку особистості, такі: пасивна позиція по відношенню до дійсності; витіснення та інші способи захисту "Я", а саме - проекція, заміщення, спотворення справжнього стану речей на противагу внутрішній рівновазі і спокою.

Зважаючи на те, що у підлітковому віці великого значення набуває референтна група, цей вік є найбільш сенситивним для здійснення самоактуалізації особистості. «Лише в підлітковому віці набувають значення деякі аспекти самоактуалізації, які в кращому випадку можуть бути реалізовані вже в зрілому віці», – вважає О. Мотков [7, с. 113].

На наш погляд, внаслідок самоактуалізації у старшому підлітковому віці відбуваються зміни у структурі стилю життя особистості, що безпосередньо впливає на формування системи ціннісних орієнтацій.

Ми дотримуємося погляду Русової В.В. в тому, що при формуванні здатності підлітків до самоактуалізації доцільно використовувати особистісно-самоактуалізуючий підхід, основними принципами якого є:

- принцип усвідомлення самоактуалізації мотиваційно-сміслової сфери особистості;
- принцип вивчення і оцінки структури особистісного потенціалу;
- принцип самоактуалізації і планомірного цілепокладання;
- принцип операціоналізації процесу самоактуалізації і втілення особистісного потенціалу у результати діяльності;
- принцип особистісного і суспільного емоційно-почуттєвого утвердження процесу і результату самоактуалізації.

Провідними орієнтирами на шляху створення умов для розвитку особистості у центрах соціально-психологічної реабілітації можуть бути:

- утвердження позиції підлітка як рівноправного учасника виховного процесу, що в свою чергу сприяє виникненню неформального, доброзичливого мікроклімату в колективі, співробітництва працівників центру з вихованцем за типом „партнер-соратник”, „дорослий-дорослий”;
- забезпечення повноцінної життєтворчості особистості, що сприяє максимальному саморозкриттю можливостей індивідуального розвитку підлітка, стимулює його внутрішні сили до творчого зростання і самовдосконалення;
- культивування діалогічної форми суб’єкт-суб’єктної взаємодії соціального педагога з вихованцем на основі „інтимно-особистісного спілкування”, що спонукає до взаєморозуміння, співпереживання, вільного обміну думками, враженнями;
- прояв підлітком активної життєвої позиції, „сміслотворчості”, позитивного суб’єктного досвіду самовизначення, творчості, „комунікації як корпорації”, „установки на іншого”;
- створення ситуації успіху, захищеності, підтримки, позитивних емоційних переживань вихованця у предметно-перетворювальній та комунікативній діяльності, а також у діяльності, спрямованій на його суспільно

значуще професійне та особистісне самовизначення, на інтелектуально-моральний розвиток [10, с. 24–28].

Отже, з метою підвищення ефективності діяльності центрів соціально-психологічної реабілітації нами були визначені та проаналізовані особливості самоактуалізації старших підлітків в умовах центру.

Література

1. Бандура О. Самоактуалізація як механізм формування інтегрованого стилю життя особистості // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник/Ред. кол. Н.Софій (голова), І.Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор), та ін. - К.: Контекст, 2000. - 336 с.
2. Вахромов Е.Е. Понятия «самоактуализация» и «самореализация» в психологии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hpsy.ru/public/x041.htm>
3. Goldstein K. Human nature in the light of psychopathology. Cambridge, 1940.
4. Коpecь Л. В. Психологія особистості: Навч. гюсіб. для студ. вищ. навч. закл. -2-ге вид. - К: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. -458с.
5. Костерюк Г.С. Избранные психологические труды. М.: Педагогика, 1988. –304 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность. - СПб.: Евразия, 1999. – 346с.
7. Мотков О.И. О парадоксах процесса самоактуализации личности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psychology-online.net/>
8. Постанова Кабінету Міністрів від 28 січня 2004 р. N 87 Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/87-2004-п>
9. Oxford English Dictionary, second edition, edited by John Simpson and Edmund Weiner, Clarendon Press, 1989, twenty volumes, hardcover, ISBN 0-19-861186-2
10. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічні умови адаптації підлітків у загальноосвітніх санаторних школах-інтернатах // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2005. – №4. – С.24–28.

**І. О.Буднік,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 37.013.42 (043.3)

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ АНІМАЦІЇ У РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація

У статті дається теоретичний аналіз загальних підходів до проблеми розвитку творчого потенціалу особистості старшокласників, використовуючи при цьому інноваційні методи та анімаційні форми в навчально-виховному процесі навчальних закладів. Визначається соціально-педагогічна діяльність як найважливіший елемент соціальної середовища, що формує творчий потенціал школярів.

Ключові слова: анімація, педагогічна анімація, творча особистість, творча особистість старшокласників

Аннотация

В статье даётся теоретический анализ общих подходов к проблеме развития творческого потенциала личности старшеклассников, используя при этом инновационные методы и анимационные формы в учебно-воспитательном процессе учебных заведений.

Определяется социально-педагогическая деятельность как важнейший элемент социальной среды, формирующей творческий потенциал школьников.

Ключевые слова: анимация, педагогическая анимация, творческая личность, творческая личность старшеклассников

Annotation

The article provides theoretical analysis of the common approaches to the development of creative potential of high school students, using innovative methods and animated form in the educational process in schools. Determine the social and educational activities as an essential element of the social environment that generates creativity of students.

Keywords: animation, educational animation, creative personality, creative personality seniors.

Сучасне суспільство потребує гармонійно розвинутих, творчо мислячих особистостей і саме школа має навчити кожного вихованця самостійно мислити, діяти в нестандартних умовах, вирішувати найрізноманітніші завдання сьогодення (соціальні, навчальні побутові тощо). Саме тому питанню виховання творчої особистості у процесі шкільної соціалізації знаходиться у центрі наукової уваги.

Реалізація освітніх функцій здійснюється в системі навчально-виховної діяльності вчителя і це підкреслюється у Законі України «Про освіту», Законі України «Про дошкільну освіту», Законі України «Про загальну середню освіту», у державній національній програмі “Освіта”(Україна XXI ст.), Концепцією національно-патріотичного виховання молоді та іншими нормативно-правовими документами.

Важливе місце в цій системі посідає навчально-виховна діяльність, спрямована на всебічний і гармонійний розвиток особистості учня, що поєднує духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість [1].

Інтеграція України до європейського та світового співтовариства ставить нові вимоги до формування й розвитку творчої особистості, що є необхідною умовою досягнення успіху на цьому шляху. За таких умов розвиток творчого потенціалу виступають умовою перетворення, оновлення і гармонійного розвитку нашої держави.

Саме тому в сучасній педагогічній теорії та практиці навчально-виховної роботи особливої значущості набуває проблема підтримки дітей та молоді, створення виховного середовища сприятливого для розвитку творчого потенціалу особистості з високим рівнем сформованості творчих здібностей, здатної до самостійної діяльності, бо саме творчий потенціал та можливості юнаків та дівчат, вже завтра вимагатимуться сучасним суспільством, складними технологічними і новими гуманітарними процесами.

На сучасному етапі розвитку загальної середньої та вищої освіти однією із найбільш актуальних проблем залишається формування творчої особистості учня. Рішення цієї проблеми пов'язане з необхідністю розвитку навиків оволодіння учнями сучасними методами пізнання світу, який відрізняється динамізмом і надшвидкісними темпами життя, поряд з високим рівнем науково-технічного прогресу привніс в наше життя багато важко вирішуваних проблем в соціальній, культурній та освітній сферах.

Стратегія сучасної освіти полягає в тому, щоб надати можливість всім, без винятку, виявити свої таланти, творчий потенціал та реалізувати свої особисті плани. Навчання і виховання, як і всякий інший процес, пов'язане з рухом. Воно, як і цілісний педагогічний процес, має задану структуру, а отже, і рух під час навчання йде від розв'язання одного навчального завдання до іншого, просуваючи пізнання школяра шляхом: від незнання до знання, від неповного знання до повнішого та точнішого. Навчання не зводиться до механічної «передачі» знань, умінь і навичок, оскільки воно є двобічним процесом, в якому тісно взаємодіють педагоги й учні: викладання та учіння.

У традиційній системі освіти вчитель вважається основним і найбільш компетентним носієм знань та до того ж і контролюючим суб'єктом пізнання, тоді як за новою парадигмою освіти вчитель більше виступає в ролі організатора самостійної активної пізнавальної діяльності тих, хто навчається, він стає компетентним консультантом і помічником учнів.

В останні роки у навчально-виховному процесі закладів освіти формується новий напрям - анімація. Технології анімації розуміють в якості основних підходів у вихованні «пожвавлення» і «піднесення» відносин між людьми, широке використання духовно-культурних цінностей, традиційних видів і жанрів художньої творчості, забезпечуючи тим самим умови для включення особистості в творчі, оздоровчі, освітні, розважальні види діяльності. Педагогічна анімація, на сучасному етапі, є одним із головних напрямів забезпечення якісної виховної роботи з учнями, зокрема старшокласниками, вона являє собою найбільш прогресивну та інноваційну модель створення і розвитку освітнього простору, відповідаючи при цьому вимогам часу. Власне, учені Ю. Красний, Л. Курдюкова та інші досліджують достатньо новий напрям педагогічної науки – «анімаційну педагогіку») [2].

У малій енциклопедії з соціальної педагогіки «анімація» визначається Т. Лесіною як «вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на реалізацію фахово обґрунтованих дій з метою оздоровлення соціального клімату певного середовища, створення атмосфери креативності...» [3].

Шкільна анімація проводиться силами школи, хоча й не включена в учбовий процес. Вона спрямована на допомогу самовираженню через використання ігрових, театралізованих та психотерапевтичних методів. У такій роботі важливим є врахування ритму життя школярів та їх індивідуальних можливостей; врахування їх бажань та допомога у самостійному виборі різних видів анімаційної діяльності. Важливо, щоб дитина приймала не тільки фізичну, але й інтелектуальну та емоційну участь в анімаційній діяльності. [4, с.69].

Анімаційна діяльність – це «вирощування» суб'єктної позиції партнера, діяльність, що створює принципово нові умови для самовираження та самореалізації особистості в умовах нових соціокультурних ситуацій розвитку, діяльність, яка розгортається, переважно, у площині вільного часу. У вільний час можна побачити свідоме керування старшокласниками своїми потребами і прагненнями, опанування свого внутрішнього світу, формування життєвих прагнень і перспектив. Вони починають серйозно замислюватись над питанням про те, чи зможуть вони працювати в тій галузі, яку для себе обирають.

Школярі, вибираючи свій життєвий шлях, не ідуть в напрямі своїх “безпосередніх інтересів, а прагнуть вирішити проблему вибору. Вони розглядають вибір професії як свого роду висновок з аналізу потреб та наявних здібностей, із зіставлення цих своїх особливостей з тими вимогами, які ставить до людини та чи інша професія. Не випадково старшокласники починають цікавитись питаннями психології здібностей, мислення, самовиховання” [5, с.132].

Перспективним напрямом у наш час стає комп’ютерна анімація та дослідження умов її використання в навчально-виховному процесі. Вітчизняні вчені І. Давидова, С. Дюдін розробили відповідну класифікацію анімаційних технологій: анімація фізичних об’єктів – результат анімації фізичного об’єкту – трьохвимірний «одухотворений» матеріальний об’єкт та анімація інформаційних об’єктів – результат анімації інформаційного об’єкту – «одухотворений» графічний, текстовий, числовий об’єкт. У цьому ракурсі розуміється оживлення та одухотворення, виготовлених із різних матеріалів іграшок, моделей, персонажів, з використанням технологічних прийомів та операцій.

Формування творчих здібностей потребує особливої уваги, додаткових педагогічних впливів і напруги, що повинно враховуватися і на уроках у загальноосвітній школі, й в усіх сферах позашкільної діяльності, а також в системі середньої спеціальної і вищої освіти. Тому, на думку Л.С. Виготського, «найкращим стимулом дитячої творчості є така організація життя і середовища дітей, що створює потреби й можливості дитячої творчості» [6, с.93].

Разом з тим, існує низка суперечностей, які гальмують розвиток творчого потенціалу старшокласників загальноосвітнього навчального закладу, а саме суперечності між:

- потребами суспільства у молодих людях, здатних до генерації нових людей і традиційними методами роботи у загальноосвітньому навчальному закладі;
- прагненнями сучасних молодих людей до участі у інтерактивних, інноваційних формах роботи й неготовністю педагогів загальноосвітніх навчальних закладів до їх підготовки, організації, проведення;
- індивідуальною траєкторією розвитку творчого потенціалу дитини і традиційно-масовим характером навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі.

Реалії сьогодення вимагають від вчителів середньої школи пошуку нових ефективних форм і прогресивних методів виховання, які були б адекватними новій парадигмі освіти. Одним з найбільш перспективних шляхів удосконалення навчально-виховного процесу є впровадження інноваційних підходів, зокрема анімаційних. Не замінюючи собою традиційних, вони розширюють межі і можливості, припускають практичне застосування знань з урахуванням конкретних умов, в конкретних колективах, з конкретними людьми [7].

Аналіз форм та методів творчої діяльності старшокласників, які спрямовані на їхню самореалізацію показав, що найбільш дієвими з них є:

- Гра – самостійний і законний для учнів, дуже важливий вид їхньої діяльності. Гра виявляє знання, інтелектуальні сили. Вона показує рівень організаторських здібностей учнів, розкриває творчий потенціал кожного учня.

- Тренінг - це запланований процес модифікації (зміни) відношення, знання чи поведінкових навичок того хто навчається, через набуття навчального досвіду, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі.

- Динамічні таблиці - допомагають учням зрозуміти процес «народження» і функціонування правила: потрібні елементи з'являються і зникають, рухаються, збільшуються, переміщуються; іноді для створення бажаного ефекту застосовується звукове оформлення, анімаційні вставки тощо.

- Літературний портрет - мультимедійний проект, що містить документи, фотографії, таблиці, ілюстративний матеріал, аудіо та відео фрагменти, скомпоновані у послідовному порядку, що дає змогу найбільш повно й яскраво розповісти учням про життєвий і творчий шлях письменника чи поета.

- Віртуальні екскурсії - Відео розповідь про музеї та історичні місця України; до кожного відео сюжету розроблені відповідні завдання, які учні виконують під час уроку, така екскурсія знайомить учнів з Україною, її історією, природою, видатними людьми, розширює кругозір учнів, сприяє їх розвитку навіть в умовах, коли справжня екскурсія з певних причин неможлива.

- Методи театралізації, який реалізується через особливий словник спілкування, обряди, ритуали. Театралізація знайомить учнів з різноманітними сюжетами життя.

- Змагання – внутрішня „пружина” розкручування творчих сил, стимулювання до пошуку, відкриття, перемог над собою.

- Методи ситуацій, що виховують, тобто покликаних до життя процедур самореалізації, довіри, уявної довіри, недовіри, організованого успіху та інші.

- Імпровізація – дія, не усвідомлена й не підготовлена заздалегідь, експромт. Імпровізація виводить на практичну й творчу заповзятливість та породжує спокуси творчого зусилля.

- Методи рівноправного духовного контакту. Вони засновані на спільній діяльності дітей і дорослих „на рівних”. І всі учасники є рівноправними членами будь яких творчих об'єднань чи угруповань, заснованих на демократичному, гуманізованому спілкуванні [8].

Отже, розвиток творчої особистості старшокласника – важлива складова сучасного педагогічного процесу, що вимагає від кожного впевнених знань і вміння зробити вибір. Кожен педагог повинен працювати над тим, щоб навчально-виховний процес став орієнтованим на перетворення творчого учня в основного суб'єкта освітнього процесу.

Ефективність навчально-виховного процесу залежить від уміння вчителя застосовувати оптимальні педагогічні технології, в тому числі і анімаційні, які б проектували креативні (творчі) якості особистості учня:

- гнучкість розуму;
- фантазію;
- натхнення;
- нестандартність;
- наявність власної точки зору.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу та результати педагогічної практики щодо розвитку творчих здібностей старшокласників засобами педагогічної анімації можна зробити висновки, що проблема творчої основи старшокласника залишається відкритою для дослідницької діяльності як науковця-теоретика, так і практика, анімаційні технології по формуванню активної життєвої позиції дитини, мають важливе значення на сучасному етапі розвитку суспільства.

Література

1. Постанова від 3 листопада 1993 р. N 896 К. про Державну національну програму "Освіта" "Україна XXI століття".
2. Красный Ю. Анимация развивает ребенка / Ю. Красный, Л. Курдюкова // Искусство в школе. – 2005. – №3. – С. 53-56.
3. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія /За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008 – с. 12.
4. Ганьшина Г.С. Социально-культурная анимация как форма творческой самореализации. В кн.: Социально-культурная анимация: от идеи к воплощению. Сб. науч. ст. – Тамбов: ТГУ. – 2010.- с.69.
5. Костюк Г.С. Вікова психологія / Г.С. Костюк. – К., 1978. – с. 132.
6. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
7. Ищук В. В. Анимация как средство решения педагогических задач [Электронный ресурс] / В.В.Ищук, М.И.Нагибина. – Режим доступа: http://www.vesnik.yspu.ru/releases/uchenuie_praktikam/1_1.
8. Бушканец М.Г. Педагогические аспекты научной организации свободного времени школьников. – М., 1987.-197с.

**Г.С.Мільчевська,
НПУ імені М.П.Драгоманова**

УДК 379.83:711.455.8:159.923.2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТАРШОГО ПІДЛІТКА В ДИТЯЧОМУ ЗАКЛАДІ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

Анотація

В статті на основі аналізу наукової літератури та результатів дослідження розглядаються особливості та специфіка самореалізації старшого підлітка в умовах дитячого

закладу оздоровлення та відпочинку. Визначено та проаналізовано соціально-педагогічні умови самореалізації старшого підлітка.

Ключові слова: самореалізація, соціально-педагогічні умови, старший підліток, дитячий заклад оздоровлення та відпочинку.

Анотація

В статье на основе анализа научной литературы и результатов исследования рассматриваются особенности и специфика творческой самореализации старшего подростка в условиях детского учреждения оздоровления и отдыха. Определены и проанализированы социально-педагогические условия самореализации старшего подростка.

Ключевые слова: самореализация, социально-педагогические условия, старший подросток, детское учреждение оздоровления и отдыха.

Abstract

In the article, based on the analysis of scientific sources and research results, the peculiarities and specificity of senior teenager's self-realization in a children rest camp are repented. The article defines and analyzes the social and pedagogical conditions of senior teenager's self-realization in a children rest camp.

Key words: self-realization, social and pedagogical conditions, senior teenager, a children rest camp.

Проблема самореалізації старшого підлітка є досить важливою в соціально-педагогічній науці. Це зумовлено, насамперед, тими специфічними новоутвореннями, які виникають у цьому віці. А саме: почуття дорослості, бажання приймати самостійні рішення та вести самостійний спосіб життя, потреба в самореалізації тощо.

В свою чергу, дитячий заклад оздоровлення та відпочинку (ДЗОВ) розкриває перед вихованцями широкий простір можливостей для розвитку здібностей, надає їм право вільного вибору змісту, форми та виду діяльності. Але все це може бути можливим за умови ефективної організації виховної роботи, яка б сприяла створенню позитивної атмосфери для розвитку та самореалізації молоді людини.

Особливості самореалізації та можливі напрями діяльності старших підлітків вивчають такі вітчизняні вчені, як А. Баришева, Ж. Воронцова, Н. Громова, В. Зарицька, А. Ковальова, Л. Левченко, І. Мартинюк, В. Муляр, Є. Цесаревська та інші.

Для досягнення ефективності процесу самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку обов'язковим є визначення соціально-педагогічних умов, які сприятимуть позитивному результату в процесі самореалізації.

Цікавою є позиція О. Карпенко, яка згідно специфіки дослідження визначає умови як «певне середовище, обстановку, в якій розгортається діяльність чи процес, а також як обставину, фактор, які зумовлюють розвиток індивіда» [2, с.104]. На думку вченої, педагогічні умови реалізуються за допомогою певних засобів. В свою чергу, створюється певна структура компонентів (умова-шляхи-способи), які дозволяють вирішувати педагогічні

завдання та здійснювати педагогічний вплив на суб'єкта. Так, умови є загальними і об'єктивними, в той час як шляхи і способи – більш конкретними та індивідуальними. До умов соціального становлення підлітків в тимчасових об'єднаннях за інтересами дослідниця відносить:

- функціонування творчих мікрогруп як соціального середовища;
- позитивне ставлення підлітків до запропонованих форм роботи і видів діяльності;
- наявність технологій виховної роботи з підлітками;
- активне співробітництво тощо [2].

Враховуючи специфіку нашого дослідження, важливою соціально-педагогічною умовою особистісної самореалізації старшого підлітка в ДЗОВ вважаємо *створення сприятливої атмосфери* (здорового психологічного клімату) в тимчасовому колективі. В свою чергу, саме члени колективу (старші підлітки) своїми зусиллями, вихованістю, позитивним настроєм, психологічним комфортом створюють сприятливу атмосферу для розвитку та самореалізації.

Ми поділяємо думку А. Кузнецова, який зазначає, що «здоровий психологічний клімат – один із вирішальних факторів успішної життєдіяльності людини у всіх сферах соціальних суспільних відносин, важлива умова досконалості способу життя і формування особистості» [3, с.8].

Як правило, в підлітковому колективі ДЗОВ виникають певні емоційні угруповання, які мають спільні інтереси та захоплення. Це досить звичне явище. У будь-якому колективі (згідно соціометричних досліджень) є «зірки», які мають невід'ємний авторитет серед однолітків та значно впливають на розвиток всього колективу в цілому. Дещо нижчий соціальний статус мають так звані «популярні» члени колективу, які, в свою чергу, комфортно відчують себе в колективі, але при цьому не прагнуть зайняти роль лідера. Досить складна ситуація виникає із «ізольованими» підлітками, які спілкуються з обмеженою кількістю людей та віддають перевагу більш пасивним формам проведення вільного часу. І остання найбільш важка категорія – це «знехтувані» або «аутсайтери», - підлітки, які зовсім не приймають участі в житті колективу та проводять свій вільний час наодинці. Так, вожаті та педагоги-вихователі у своїй роботі зустрічаються з різними категоріями дітей, а тому повинні обирати адекватні форми роботи для кожного підлітка та орієнтуватися на специфіку колективу в цілому. Адже, на нашу думку, психологічний клімат в колективі залежить від психологічного комфорту кожного його учасника.

Для створення сприятливої атмосфери необхідно, перш за все, виявити та проаналізувати можливі негативні явища, які виникли або можуть виникати в процесі життєдіяльності колективу підлітків. Підвищена тривожність, постійний стан стресу, агресивність або дратівливість старших підлітків негативно впливають на розвиток всього колективу. Адже, тривожність – це стан нервово-психічного напруження, яке пов'язано з тим, що навіть нейтральна ситуація сприймається особистістю як небезпечна. Певний рівень тривожності необхідний в будь-якому виді діяльності (для досягнення кращого результату), але якщо ця тривожність надмірна – це знижує результативність та гальмує діяльність. Так, характерними проявами тривожності є: дратівливість,

пасивність, неадекватна реакція, скутість, тощо [4].

Для діагностики рівнів тривожності старших підлітків в ДЗОВ ми використовували шкалу реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності (Ч.Д. Спілберг, Ю.Л. Ханіна) [1]. Метою проведення даної методики було визначення рівня ситуативної (проявляється в даний момент) та особистісної тривожності особистості старшого підлітка. Шкала реактивної та особистісної тривожності складається з двох частин, кожна частина включає близько 20 завдань. Перша частина направлена на визначення того, як старший підліток відчуває себе в даний момент в ДЗОВ, тобто діагностика його актуального стану (оцінка ситуативної тривожності). Завданням другої частини є з'ясування звичайного повсякденного стану молодшої людини (оцінка тривожності як властивості особистості).

Цікаву думку щодо шляхів подолання тривожності має В. Маралов. Так, вчений виокремлює наступні способи:

1. Перш за все, потрібно ліквідувати основні причини виникнення тривожності (підвищити самооцінку, вселити впевненість в підлітка, розвинути навички спілкування з іншими, тощо).

2. Прищепити підліткам спеціальні навички саморегуляції, які допоможуть подолати тривожність:

- показати на прикладах, що тривожність відчувають всі люди, що саме тривожність допомагає долати різноманітні завдання, тому не слід її боятися;

- налаштувати підлітків на певний емоційний стан безпосередньо перед діяльністю, актуалізувати приємні спогади («Ти пам'ятаєш як гарно в тебе вийшло минулого разу?»);

- навчити молодих людей контролювати свої жести, міміку, голос;

- використовувати «мислене тренування» – мислено програвати ситуацію тривожності до та після скоєної дії.

3. Вагоме значення в процесі роботи з тривожними підлітками має позиція дорослого, який завжди повинен нагадувати молодій людині про її індивідуальність та неповторність.

4. По можливості необхідно позбавлятися тривожного очікування, яке для деяких є найстрашнішим та нестерпним [4].

На нашу думку, особливу увагу слід звернути на так званих «альтернативщиків» - підлітків, які не визнають авторитет, правила та устав дитячого закладу. Такі вихованці можуть спеціально викликати конфліктні ситуації в своєму загоні та таборі в цілому. Тому, перш за все, вожатому необхідно з'ясувати причини такої поведінки та обрати адекватні методи роботи з даною категорією підлітків.

Для згуртування колективу і подальшого його розвитку ми використовували метод аналізу ситуаційних вправ. Цей метод передбачає аналіз групою (колективом) певної реальної ситуації. В процесі роботи визначаються ключові проблемні питання та формулюються ідеї щодо розв'язання цієї ситуації. Підлітки отримують друковані матеріали з описом обраної ситуації. Наприкінці опису можна визначити питання для обговорення або запропонувати учасникам відповідні інструкції на початку роботи. Аналізуючи реальну ситуацію, підлітки мають відокремити суттєві факти від

несуттєвих, зробити висновки та прийняти рішення на підставі цих висновків. Аналіз ситуаційних вправ найбільш продуктивно відбувається у складі малих груп, які надалі можуть об'єднуватися та представляти свої висновки для подальшого обговорення в рамках всього колективу [5].

Безумовно важливою та значимою соціально-педагогічною умовою є *мотивація* підлітків щодо включення в різноманітні види діяльності.

В свою чергу, мотивацію старшого підлітка розглядаємо як сукупність стимулів, які допомагають йому обирати той чи інший вид діяльності. В якості стимулів вважаємо за доцільне виділити наступні:

- врахування інтересів та захоплень підлітка;
- створення ситуації «успіху» в певному виді діяльності;
- опора на позитивні якості підлітка;
- підвищення соціального статусу підлітка в колективі тощо.

Так, не можна ігнорувати «домашніх» підлітків, які дуже часто намагаються вести пасивний спосіб життя та бути у вузькому колі ровесників або взагалі на самоті. Саме таких вихованців потрібно, в першу чергу, залучати до загонових справ, організації тематичних табірних заходів, виконання доручень вожатих та адміністрації дитячого закладу. Це надасть їм почуття впевненості в собі та «потрібності» іншим, а також стане мотиваційним стимулом на подальшу діяльність в таборі.

Для діагностики переважаючих мотиваційних стимулів та тенденцій спрямованості старших підлітків ми використовували методику «Визначення спрямованості особистості» (вперше опубліковану Б. Бассом). Дана методика дозволяє визначити наступні види спрямованості особистості:

- спрямованість на себе – орієнтація на винагороду, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, тривожність, дратівливість;
- спрямованість на спілкування – прагнення підтримувати відносини з людьми за будь-яких умов, орієнтація на суспільну діяльність та соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних взаємовідносинах з людьми;
- спрямованість на справу – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якомога краще, орієнтація на співробітництво, здатність відстоювати свою точку зору [1].

Безперечно, *встановлення довірливого комунікативного контакту в дитячому колективі* – важлива умова продуктивної самореалізації старших підлітків в ДЗОВ. Практика засвідчує, що саме спілкування має значний вплив на процес розвитку старшого підлітка. Зважаючи на специфіку нашого дослідження, ми розглядаємо процес спілкування (встановлення комунікативного контакту) в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку в контексті двох моделей: «підліток-вожатий» та «підліток-підліток».

Зазначимо, що саме в цьому віці надзвичайно гостро підліток відчуває потребу в підтримці з боку дорослих. Він прагне поділитися своїми переживаннями, успіхами та невдачами. Але зважаючи на свою сором'язливість для нього складно першому розпочати спілкування. Тому для вожатого дуже важливо знайти спосіб встановлення та налагодження довірливого комунікативного контакту з підлітками.

Другим важливим аспектом в процесі спілкування є встановлення комунікативного контакту з ровесниками. Так, підлітку вже недостатньо одержати схвалення з боку вожатих. Формування нових цінностей, зміна стереотипів та моделей поведінки призводять до нових (більш цікавих для підлітка) форм спілкування, де головне місце посідають ровесники.

В процесі роботи зі старшими підлітками в ДЗОВ з метою встановлення довірливого комунікативного контакту ми використовували такі форми роботи як індивідуальні бесіди, тренінгові заняття, аналіз відеофрагментів та рольові ігри.

Серед соціально-педагогічних умов самореалізації старших підлітків в ДЗОВ необхідно виокремити також *продуктивну діяльність вожатих*, педагогів-вихователів, студентів-практикантів, адміністрації закладу. Так, підготовка педагогів – вихователів до роботи зі старшими підлітками є важливою складовою професійної підготовки фахівця. Якість виконання завдань діяльності дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, насамперед, залежить від рівня підготовки педагогічного персоналу до роботи з різними віковими категоріями дітей. Відповідно до Типового положення про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2009 р. № 422, на посади педагогічних працівників приймаються особи, які мають педагогічну освіту. Так, працівники дитячого закладу мають право на: внесення пропозицій щодо поліпшення оздоровчо-виховного процесу та процесу відпочинку; вибір форм підвищення кваліфікації, необхідної для продовження трудової діяльності у такому закладі; участь у роботах методичних об'єднань, нарад, зборів, інших органів самоврядування дитячого закладу, у заходах, пов'язаних з організацією оздоровчо-виховного процесу та процесу відпочинку; вибір педагогічно-обґрунтованих форм, методів, засобів роботи з дітьми; соціальне та матеріальне заохочення за сумлінне виконання покладених обов'язків; об'єднання у професійні спілки, участь у громадських організаціях, діяльність яких не заборонена законодавством.

Для підвищення продуктивності роботи вожатих нами було створено методичні рекомендації. Дана розробка містить теоретичні відомості та практичні поради щодо форм та методів соціально-педагогічної роботи зі старшими підлітками в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку з метою їх особистісного саморозвитку та самореалізації. Перша частина методичних рекомендацій «Особливості самореалізації старших підлітків в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку» включає теоретичну інформацію про самореалізацію особистості, психолого-педагогічну характеристику старшого підліткового віку та специфіку роботи дитячого закладу оздоровлення та відпочинку як простору для виявлення та розвитку здібностей, можливостей, таланту підлітка. Друга частина «Форми і методи соціально-педагогічної роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку» складається з шести практичних блоків. Кожен з цих блоків містить діагностичні методики та відповідні форми і методи роботи зі старшими підлітками в умовах ДЗОВ. Крім того, на допомогу вожатим для

полегшення організації та проведення різноманітних занять ми розмістили значну кількість додатків в кінці методичних рекомендацій.

На нашу думку, значну увагу потребують студенти-практиканти (майбутні педагоги), які, як правило, не мають достатнього досвіду роботи з дітьми старшого підліткового віку. Саме для них ми розробили комплекс занять, який складається з двох блоків (теоретичного та практичного) та має за мету: ознайомлення майбутніх вожатих з особливостями організації виховної роботи в ДЗОВ, нормативно-правовою базою діяльності вожатого в ДЗОВ, психологічними особливостями старшого підліткового віку, напрямками та специфікою особистісної самореалізації старшого підлітка; допомогу у створенні «методичної скриньки» вожатого, використанні технологій самореалізації старшого підлітка в ДЗОВ тощо. Заняття розраховані на 16 академічних годин та передбачають використання різноманітних форм проведення (лекцій, бесід, рольових ігор, тренінгів, мозкових штурмів тощо).

У свою чергу, досліджуючи проблеми і шляхи підготовки майбутніх педагогів до роботи в дитячих оздоровчих таборах, І. Трубавіна пропонує певні групи вмінь, якими повинен володіти кожний педагог-вихователь. А саме:

- конструктивні: планувати виховну роботу, відбирати доцільні види діяльності; здійснювати особистісно-орієнтований підхід до кожної дитини в умовах колективу загону; здійснювати індивідуальний підхід до учнів з урахуванням психолого-фізіологічних і вікових особливостей;

- організаторські: виявляти й організовувати актив загону, управляти ним у різних умовах; організовувати різні види колективної та індивідуальної діяльності дітей, розвивати їхню активність; здійснювати контроль і допомогу у виконанні доручень дітьми;

- комунікативні: організовувати плідну взаємодію з дітьми, регулювати внутріколективні та міжколективні стосунки; знаходити педагогічне доцільні форми спілкування; передбачати результат педагогічного впливу на стосунки з дітьми;

- дослідницькі: вивчати індивідуальні особливості дитини і колективу; критично оцінювати свій досвід, результати своєї діяльності; усвідомлено удосконалювати педагогічну майстерність; використовувати в роботі дані психолого-педагогічних досліджень, передовий педагогічний досвід;

- прикладні: творчі (малювати, співати, танцювати, виразно читати); спортивно-туристські [6, с.102-104].

Отже, для результативності процесу самореалізації старшого підлітка в ДЗОВ необхідно дотримуватися таких соціально-педагогічних умов як створення сприятливої атмосфери в дитячому колективі; включення старшого підлітка в різноманітні види діяльності; встановлення довірливого комунікативного контакту («підліток-вожатий», «підліток-підліток»); продуктивна діяльність педагогів-вихователів, вожатих, психологів та соціальних педагогів дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

Література

1.Истратова О.Н. Психодиагностика. Коллекция лучших тестов / О.Н. Истратова, Т.В.

Эксакусто. – Изд-во 2-е. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 375 с.

2. Карпенко О.Г. Соціальне становлення особистості підлітка в тимчасових об'єднаннях за інтересами: дис. ...канд. пед. н.: 13.00.01 / Карпенко Олена Георгіївна; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 1999. – 191 с.
3. Кузнєцов А.М. Психолог у дитячому тимчасовому колективі / А.М. Кузнєцов. – Кіровоград: «Інформаційна мережа», 2004. – 62 с.
4. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: Учебн. пособ. для студ. сред. пед. учеб. завед. – 2 изд., стер. – М.: Изд. центр «Академия», 2004. – 256 с.
5. Технологія проведення тренінгів з формування здорового способу життя молоді / Г.М. Бевз, О.П. Главник. – К.: Український інститут соціальних досліджень. – 2005. – Кн. 1. – 176 с.
6. Трубавіна І.М. Проблеми і шляхи підготовки майбутніх педагогів до роботи в дитячих оздоровчих таборах / І.М. Трубавіна // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. - №9. – С. 102-104.

**Н.О.Мирошніченко,
НПУ імені М.П.Драгоманова**

УДК 37. 032: 371.72 – 053.6

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація

У статті уточнена і розширена сутність поняття «ціннісне ставлення до репродуктивного здоров'я» в контексті його формування у підлітків загальноосвітньої школи.

Ключові слова: репродуктивне здоров'я підлітків, ціннісне ставлення, організаційно-методичні умови, адаптація, соціалізація, індивідуалізація.

Аннотация

Статья является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы формирования ценностного отношения к репродуктивному здоровью у подростков общеобразовательных школ.

Ключевые слова: репродуктивное здоровье подростков, ценностное отношение, организационно-методические условия, адаптация, социализация, индивидуализация.

Annotation

The article is dedicated to the problem of organization methodical conditions of formation valuable attitude to reproductive health of teenagers. The thesis is designed to specify the essence of the notion of «value attitude to the reproductive health» in the context of its formation with the teenagers of schools.

Key words: reproductive health of teenagers, value attitude, components of a value attitude, organization methodical conditions, adaptation, socialization, individualization.

Формування у підростаючого покоління ставлення до свого здоров'я як до домінуючої людської цінності – одне з основних завдань держави. Між тим сучасні умови розвитку українського суспільства характеризується погіршенням здоров'я населення взагалі і дітей, і молоді зокрема. Особливо це стосується репродуктивного здоров'я підлітків.

Основні підходи до збереження і зміцнення здоров'я дітей визначені Національною Доктриною розвитку освіти, Державними національними програмами «Здоров'я нації», «Репродуктивне здоров'я», «Про рекламу та заходи з попередження і зменшення вживання тютюнових виробів», Законами України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю», «Про захист населення від інфекційних захворювань», «Про заходи з попередження і зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» та ін.

Різноманітні аспекти означеної проблеми привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У філософсько-соціологічному аспекті її розглядали Б. Ананьєв, А. Здравомислов, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Н. Чавчавадзе та ін. Вивченню і осмисленню сутності категорії «цінність», розкриттю впливу ціннісних новоутворень на розвиток і життєдіяльність особистості, ставлення особистості до життєвих цінностей досліджували С. Анісімов, О. Лазурський, В. М'ясищев, Б. Ломов, С. Рубінштейн та ін. Ученими М. Амосовим, Г. Апанасенко, І. Брехманом, В. Петленком та ін. досліджено феномен здоров'я. Наукові праці Е. Бабаяна, Е. Бехтеля, Д. Зарідзе, Г. Морозова, В. Оржеховської, О. Пилипенко, С. Свириденко, Е. Скворцової, І. Стрельчука, Н. Фелінської свідчать, що гострота проблеми стану здоров'я у сучасному суспільстві тісно пов'язана зі стійким ростом абіологічних тенденцій у негативних відхиленнях поведінки неповнолітніх.

Питання збереження здоров'я, формування культури здоров'я і здорового способу життя у школярів висвітлюються у дослідженнях Т. Бойченко, Г. Бондаренко, В. Бурдуна, Е. Вільчковського, Г. Власюк, В. Горащука, Н. Денисенко, О. Дубогай, Г. Дабагяна, С. Кириленко, М. Кобринського, С. Свириденко, Г. Силіної та ін.

У дисертаціях В. Акутиної, Г. Бондаренко, О. Василенко, Є. Вакуленко, С. Лапаєнко, Н. Юнаєвої, А. Якушева, розглядаються різні підходи до підвищення ефективності педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин, статевого виховання підлітків, з урахуванням їхніх вікових особливостей і способу життя.

Для розуміння методологічних основ ціннісного ставлення до репродуктивного здоров'я необхідно розглянути його у взаємовідношенні: здоров'я - репродуктивне здоров'я - здоровий спосіб життя - ціннісне ставлення до репродуктивного здоров'я. Всесвітня Організація охорони Здоров'я розглядає здоров'я як ступінь здатності індивіда або групи, з одного боку, реалізувати свої бажання і задовольнити свої потреби, а з іншого - змінювати оточення або кооперуватися з ним. Загальновідомо, що людина є предметом вивчення багатьох природничих (біологія, антропологія, фізіологія, медицина та ін) і суспільних (філософія, психологія, педагогіка, соціологія тощо) наук. Як відомо, здоров'я населення є інтегральним показником суспільного розвитку держави, відображенням її політичного, соціально-економічного та морального стану, могутнім фактором формування демографічного, економічного, трудового потенціалів держави й суспільства. В останні десятиліття світова наука віднесла проблему здоров'я, в широкому розумінні цього поняття, до кола глобальних проблем, рішенням яких обумовлені характеристики майбутнього

розвитку людства, та й навіть сам факт подальшого існування його як біологічного виду.

Важливою складовою здоров'я є репродуктивне здоров'я. Поняття «репродуктивне здоров'я» отримало своє поширення у світі з 1980-х років минулого століття, і за своїм змістом тісно пов'язане з правом жінок і чоловіків на охорону здоров'я у сфері репродуктивної системи та здорового способу життя. Під репродуктивним здоров'ям, у відповідності з рекомендаціями Програми дій Міжнародної конференції з питань народонаселення і розвитку розуміється стан повного фізичного і соціального благополуччя, а не просто відсутність хвороб і недуг в усіх сферах, що стосуються репродуктивної системи, її функцій і процесів, включаючи відтворення і гармонію в психосоціальних стосунках у сім'ї [1, с.101]. Репродуктивне здоров'я розглядається як частина громадського здоров'я (частина здоров'я суспільства) - медико-соціальним ресурсом і потенціалом суспільства, який сприяє забезпеченню національної безпеки. Здоров'я суспільства обумовлено комплексною дією соціальних, поведінкових та біологічних факторів, для його поліпшення лежить в основі тривалості і якості життя, добробуту людей, гармонійного розвитку особистості і суспільства.

Поняття «репродуктивне здоров'я» тісно пов'язане з поняттям «здоровий спосіб життя» [2]. З філософської точки зору «спосіб життя» - це поняття, що характеризує особливості повсякденного життя людей. Воно охоплює працю, побут, форми використання вільного часу, задоволення матеріальних і культурних потреб, участь у громадському та політичному житті» [3, с.303].

Отже, здоровий спосіб життя - спосіб життєдіяльності, спрямований на збереження і поліпшення репродуктивного здоров'я. Сучасні дослідники трактують здоровий спосіб життя як «форми повсякденного життя, які відповідають гігієнічним правилам, розвивають адаптивні можливості організму, сприяють успішному відновленню, підтримці і розвитку його резервних можливостей, повноцінному виконанню особистістю соціально - психологічних функцій». Підсумовуючи вищевикладене та аналіз сучасних дисертаційних досліджень, присвячених проблемі формування ціннісного ставлення до здоров'я та здорового способу життя, вважаємо за необхідне зазначити недостатнє висвітлення питання психологічної сутності зазначеного процесу, недостатнє розкриття механізмів і засобів розвитку ціннісного ставлення до здоров'я, неповну експериментальну вивченість умов його розвитку, що свідчить про важливість вивчення психологічних складових даного процесу, підтверджує актуальність цього дослідження і обґрунтовує обрану тему та його мету.

На нашу думку, здоров'я повинно бути однією з головних цілей в житті, самоціллю. Інакше здоров'я буде використовуватися в якості засобу (а не виступати умовою, як вказує Ст. Беленов) досягнення всіх інших значущих цінностей і ставлення до нього не буде ціннісним.

Цінності мають істотний вплив на свідомий вибір людиною життєвих цілей і стратегій поведінки. Якщо розглядати виховання (одна з основних педагогічних категорій) як «передачу історичного та культурного досвіду від покоління до покоління» та «впровадження в свідомість певної системи

цінностей», то критеріями будуть служити «добро» - як вчинення благих вчинків, «істина» - як керівництво при оцінці дійсності, «здоров'я» - як творення. Таким чином, загальнолюдські цінності «були і залишаються моральним імперативом побудови народної освіти» [4, с. 42].

Грунтуючись на тих висновках, які були нами зроблені в процесі аналізу наукових робіт, сформулюємо робоче визначення поняття «цінність», якого і будемо дотримуватися в нашому дослідженні. Цінність є явища, властивості і предмети, які мають позитивну значущість для суспільства в цілому і окремих особистостей і в єдності об'єктивно-суб'єктивного, абсолютно-відносного виступають в якості символів блага у світі реального й ідеального.

Психолого-педагогічний аналіз наукових праць з проблеми ціннісних відносин дозволив сформулювати наступне визначення цієї категорії: Ціннісне ставлення до репродуктивного здоров'я - це особливе ставлення, при якому зв'язок суб'єктного «я» та репродуктивного здоров'я розуміється та оцінюється на особистісно-значущому рівні, коли відбувається внутрішнє прийняття репродуктивного здоров'я як цінності, коли відчуття постійної потреби в ньому є показником сформованості «стійкого переконання, коли ціннісні відносини - найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і обмежують значуще, суттєве для даної людини. Підкреслимо, що ціннісне ставлення до репродуктивного здоров'я з діяльністю утворюють нерозривне ціле, яке існує завдяки детермінаційній взаємозв'язку між ціннісним ставленням і ціннісним усвідомленням.

У такому разі формування ціннісного ставлення до репродуктивного здоров'я у підлітків це процес осмислення та переосмислення підлітком свого ставлення до репродуктивного здоров'я, яке проявляється в ході його спілкування з іншими людьми, активного освоєння норм і засобів здорового способу життя, взаємодії, поведінки; що виражається, з одного боку, у побудові нового образу себе («Я»), а з іншого - у виробленні більш адекватних знань і переконань щодо репродуктивного здоров'я, з їх подальшим втіленням у вигляді конкретних дій. Як педагогічна проблема, ціннісне ставлення до репродуктивного здоров'я є об'єктом громадянського виховання, а саме спосіб організації життєдіяльності особистості, значущість і актуальність даної проблеми в контексті здорового способу життя. Процес формування ціннісного ставлення до репродуктивного здоров'я включає реалізацію мети профілактичної діяльності адекватними педагогічними способами. Така діяльність у школі, обмежуючи і мінімізуючи вплив негативних чинників, є умовою поліпшення технології всього навчально-виховного процесу, що забезпечує її цілеспрямований характер. І навпаки, прорахунки у педагогічній діяльності, що негативно впливають на учня, створюють додаткову ситуацію ризику. Процес формування ціннісного ставлення до репродуктивного здоров'я неможливий без відповідної організації, управління та керівництва ним; він повинен бути добре продуманий, науково обґрунтований. Тому питання організації даного процесу виступають на перший план. Поняття «організація» трактується як внутрішня упорядкованість, узгодженість, взаємодія більш або менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлених його

Підлітковий вік традиційно вважається найважчим у виховному відношенні, що пов'язують найчастіше з статевим дозріванням як причиною різних психофізіологічних і психічних відхилень. У час бурхливого росту та фізіологічної перебудови організму у підлітків виникають почуття тривоги, підвищена збудливість, змінюються депресією. Емоційну нестабільність посилює з'являється в процесі статевого дозрівання сексуальне збудження [6, с.75]. Різко підвищується інтерес до своєї зовнішності, формується новий образ фізичного «Я».

У підлітковому віці переплітаються суперечливі тенденції. З одного боку, досить характерними стають негативізм, дисгармонійність у будові особистості, зміщення усталеною системи інтересів і спрямувань дитини. З іншого боку, підлітковий вік відрізняється безліччю позитивних факторів: зростає самостійність, більш різноманітними та змістовними стають міжособистісні відносини, розширюється сфера його діяльності тощо [7, с.203].

Формування системи ціннісних відносин особистості підлітка здійснює :

- а) адаптація, яка полягає в усуненні тривоги і підтримці балансу в системі " людина-середовище допомогою модифікації ціннісних орієнтацій;
- б) соціалізація, що відображає внутрішнє прийняття цінностей значущих інших;
- в) індивідуалізація, спрямована на вироблення власної автономної системи цінностей.

Слід зазначити, що особливістю становлення та розвитку ціннісного ставлення до репродуктивного здоров'я у підлітка, як його індивідуальної характеристики, є те, що воно за своєю природою соціальною але індивідуальною по формі вираження і ґрунтується на трьох основних типах систем ціннісних орієнтацій: тип « адаптується» до системи (орієнтація на цінності виживання і самоствердження), тип «ідентифікується» до системи (в основі конформність, що дозволяє орієнтуватися на традиційні цінності), тип « самоактуалізуючий» до системи (автономна, орієнтується на цінності здорового способу життя та особистісний ріст, з розвиненим критичним мисленням). Відношення реального і можливого, відношення між «є» і «може бути» - ось та інтелектуальна інновація, яка стає доступною в підлітковому віці. Саме сьогодні в освітньому просторі України постала необхідність побудови такого процесу формування ціннісного ставлення до репродуктивного здоров'я у школярів, який би на достатньому науково - методичному рівні забезпечив його формування у підлітків загальноосвітньої школи.

Література

1. Бодрова В. В. Политика народонаселения : настоящее и будущее / В. В. Бодрова, Е. Н. Бодрова. – М. : МаксПресс, 2000. – 240 с.
2. Репродуктивное здоровье (руководство для врачей) / Б. М. Ворник (ред.) ; М-во здравоохранения Украины ; Укр. ассоциация планирования семьи. – К. : ИЦ «Семья». 1999. – 128 с.
3. Современный философский словарь / под. ред. В. Е. Кемерова. – М. ; Бишкек ; Екатеринбург, 1996. – 608 с.
4. Канішевська Л. В. Педагогічні основи виховання соціальної зрілості учнів старших

- класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, які залишилися без піклування батьків / Л. В. Канішевська. – К. : СТИЛОС, 1998. – 147 с.
5. Социальные технологии : толковый словарь / отв. ред. В. Н. Иванов. – М.; Белгород: Луч–Центр инновац. технологий, 1995. – 120 с.
 6. Гасникова Е. Н. Методологические и организационные основы сохранения и укрепления репродуктивного здоровья подростков / Е. Н. Гасникова // Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту : зб. наук. пр. Сер.: Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. 271. – С. 24–30.
 7. Гаснікова О. М. Підготовка вчителя загальноосвітніх шкіл до формування у підлітків ціннісного ставлення до репродуктивного здоров'я / О. М. Гаснікова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Ін-ту проблем виховання АПН України. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. 13., кн. 2. – С. 256–263.
 8. Гаснікова О. М. Актуальные аспекты формирования здорового образа жизни в современном обществе / Гаснікова О. М. // Педагогічна освіта : теорія і практика : зб. наук. пр. – К. : КМПУ ім. Грінченка, 2009. – №10, част. II. – С. 13–18.

**Н. М. Дзюбенко,
НПУ імені М.П.Драгоманова**

УДК 373.5.015.31:33

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація

У статті теоретично обґрунтовано сутність та особливості процесу формування у старшокласників економічної культури.

Ключові слова: економічна культура, формування економічної культури старшокласників, економічна культура особистості, загальна культура особистості.

Аннотация

В статье теоретически обоснована сущность и особенности процесса формирования у старшеклассников экономической культуры.

Ключевые слова: экономическая культура, формирование экономической культуры старшеклассников, экономическая культура личности, общая культура личности.

Annotation

The essence and features of senior pupils' forming process were theoretically grounded in the article.

Keywords: economic culture, formation of senior pupils' economic culture, economic culture of personality, general culture of personality.

Сучасний етап розвитку незалежної України характеризується значними трансформаційними процесами в соціально-економічній сфері, оновленням структури ринкових відносин, посиленням уваги до системи формування конкурентоспроможності молодих громадян та їх здатності до повноцінної життєдіяльності в суспільстві при нових економічних умовах. Перехід до регульованої ринкової економіки змінює пріоритети освітньої політики,

передбачаючи формування в особистості відповідних економічних знань, досвіду економічної поведінки та економічної культури в цілому. Враховуючи той факт, що освіта є своєрідним інтелектуальним фундаментом і водночас показником якості життя суспільства, розв'язання означеної проблеми повинне стосуватися, насамперед, освітньої системи.

Аналіз наукових робіт з проблеми формування економічної культури засвідчив, що в педагогічній літературі (Л.І. Дрозденко, Л. П. Кураков, І.А. Сасова та ін.) економічна культура особистості розглядається як частина, елемент трудової культури, яка виявляється у підготовці випускників школи до життя і праці та стає однією з необхідних умов формування їхньої громадянської, трудової і моральної зрілості.

У роботах Т. В. Боровикової [1] економічна культура розглядається як компонент метасистеми загальної культури, пов'язаний з усіма основними компонентами особистісної культури.

У цьому контексті набуває актуальності проблема формування економічної культури старшокласників загальноосвітньої школи. Саме в юнацькому віці найбільш активно формується соціальна зрілість, соціальний досвід, проявляється свідомий пошук свого місця в соціально-економічному просторі. Сучасні старшокласники – це значний людський ресурс майбутніх соціально-економічних перетворень країни, її інтелектуальний та виробничий потенціал, і саме від рівня їхньої підготовленості до самореалізації в умовах ринку, знання законів ринкової економіки значною мірою залежатиме розв'язання питань економічної стабільності в Україні.

Економічна культура особистості має формуватися на основі загальнолюдських цінностей, тому що без їх урахування, розвиток усього світового співтовариства, існування і зростання економічної системи, спрямованої тільки на одержання максимальних прибутків, неминуче веде до втрати духовності суспільства.

Така економіка, прагнучи задовольнити матеріальні потреби суспільства, що постійно зростають, не бере до уваги глобальні екологічні проблеми, не враховує факт обмеженості природних і людських ресурсів.

Сьогодні життєздатною може бути тільки економічна система, яка буде враховувати соціальні аспекти життя суспільства, фактори, передумови та цінності, що дійсно сприяють виживанню, збереженню й розвитку людства, зміцненню його єдності, розкриттю його потенціалу. З огляду на це, формування економічної культури особистості на загальнолюдських засадах в умовах дії нових тенденцій соціокультурного розвитку країни є однією з найгостріших сучасних проблем.

Слід зауважити, що вітчизняна педагогічна думка, практичний досвід кращих педагогічних колективів вищих і загальноосвітніх навчальних закладів розвивають і збагачують проблему формування економічної культури молоді в умовах розвитку сучасних економічних відносин. Такі вчені, як С. Булавенко, М. Вачевський, А. Нісімчук, І. Прокопенко, Д. Тхоржевський та інші розробили нові підходи до організації економічної освіти і виховання школярів і учнівської молоді через систему трудової підготовки, через предметну освіту та

систему сімейного інституту, на основі виховної системи, зв'язків навчальних закладів з виробничими підприємствами тощо.

Соціологічному аналізу економічної культури молоді, її історичній еволюції та трансформації за умов становлення ринкових відносин в Україні, обґрунтуванню чинників зростання присвячене дослідження І. Майструк, в якому автор концентрує увагу на таких важливих для нашого дослідження поняттях, як «економічна культура» і «економічна культура молоді» [3].

Економічна культура молоді представлена у роботі як соціальна цінність, яка характеризується сукупністю засвоєних молоддю економічних знань, розвиненістю економічного мислення, професійних вмінь і практичних навичок, законослухняністю; ступенем включення в економічну діяльність, через яку виявляються ділові риси (ініціативність, підприємливість, повага до чужої власності). Автор доводить, що сучасна економічна свідомість молоді, її практична поведінка в економічній сфері і економічна культура формуються внаслідок складної і суперечливої взаємодії різноманітних чинників, зокрема, особливостей сімейного виховання, традицій оточення, впливу соціального середовища, засобів масової комунікації, життєвого досвіду, рівня освіти.

Входження в сучасну сферу соціально-економічної діяльності є сприятливим ґрунтом для випробування юнацтвом своїх потреб і можливостей, оскільки провідну роль у психічному розвитку старшокласників відіграють соціальні фактори. Вони визначають сутність тих змін, завдяки яким старшокласники наближаються до статусу дорослої людини. Ці зміни відбуваються під впливом суспільства, яке їх тією чи іншою мірою проектує, передбачає, готуючи нове покоління своїх членів. Вплив суспільства на становлення їхніх якостей здійснюється не безпосередньо, а через активність юнаків і дівчат, через різні види їх діяльності, в якій поєднується суспільне й індивідуальне.

Згідно з традиційною віковою періодизацією, створеною А. Петровським, старший шкільний вік, або ж рання юність, охоплює вікові межі 14,5 – 17 років і припадає на період навчання в 10 – 11-х класах загальноосвітнього навчального закладу. Це вік безпосередньої підготовки особистості молодої людини до життя, вибору майбутньої професії, шлюбу й створення сім'ї.

Як доводять численні дослідження, цей період характеризується відносно спокійним біологічним розвитком організму, більш ритмічною, порівняно з підлітковим віком, життєдіяльністю, збільшенням фізичної сили, росту, активності й витривалості. На цей час припадає завершення формування та функціонального розвитку всіх органів і систем юнаків та дівчат. Розширення кола соціальних ролей і обов'язків сприяє формуванню основних компонентів спрямованості особистості, зокрема, світогляду, переконань, духовних потреб, ідеалів, пізнавальних інтересів тощо.

Саме в ранньому юнацькому віці головним новоутворенням є відкриття власного «Я», розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності та її властивостей, поява життєвого плану, настанова на свідому побудову власного життя. Значної ваги у свідомості старшокласників набуває усвідомлення ними тих якостей людей, що їх оточують, і своїх власних, які зумовлюють людські взаємини.

Перш за все, перед старшокласниками постає проблема самовизначення, вибору свого життєвого шляху як завдання першочергової життєвої важливості. Самовизначення є центральним новоутворенням раннього юнацького віку. Головною ознакою цього явища науковці виділяють потребу юнацтва зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити себе членами суспільства, визначити себе в світі, тобто зрозуміти себе і свої можливості поряд з розумінням свого місця і призначення в житті. Старшокласники починають серйозно замислюватись над питанням про те, чи зможуть вони працювати в тій галузі, яку для себе обирають. Вони розглядають вибір професії як свого роду висновок з аналізу потреб та наявних здібностей, із зіставлення цих своїх особливостей з тими вимогами, які ставить до людини та чи інша професія. Не випадково старшокласники починають цікавитись питаннями економіки, бізнесу – вони прагнуть оцінити свої можливості в сфері виробництва, підприємництва.

Фундаментальними потребами у ранній юності є потреба в самореалізації та самовираженні та потреба з'ясування сенсу життя. Передусім це виявляється в упорядкуванні, інтегруванні всієї системи потреб і світогляду, який формується у них. Старший шкільний вік – це вік інтенсивного формування світогляду. Це починається з практичного засвоєння певних моральних звичок, настанов, симпатій чи антипатій, які пізніше усвідомлюються та виявляються у формі норм і принципів поведінки.

Для цього віку, крім традиційних цінностей соціуму, особливе значення має орієнтація на особисте спілкування, тому в становленні системи ціннісних орієнтацій старшокласників важливу роль відіграє спілкування з однолітками, ситуації зіткнення з протилежними поглядами, думками. Ми повністю згодні з тими науковцями, котрі вважають, що найважливішими детермінантами процесу формування особистості старшокласника, які регулюють процес включення його до соціуму і змісту системи його ціннісних орієнтацій, є потреба у спілкуванні та потреба у відстороненні (И. Кон, В. Лисенко, А. Маковецький). Важливо відзначити, що саме в цьому віці зміст спілкування старшокласників розширюється, до переліку тем входять питання додаткових заробітків, економічної допомоги батьків, можливості отримати економічний прибуток шляхом надання послуг у сервісній сфері. Не менш важливим є те, що у старшокласників закладаються основи морально-етичної оцінки соціально-прийнятної та аморальної економічної поведінки в суспільстві, ставлення до спекуляції, хабарництва, економічних махінацій тощо. Саме ці аспекти актуалізують необхідність формування економічної культури саме у старшому шкільному віці.

У старшокласників зростає результативність самовиховання як усвідомленої діяльності, спрямованої на вдосконалення себе самого, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних. Цьому сприяє поступове підвищення самокритичності в оцінці власної поведінки, діяльності, наявних рис характеру, реальних можливостей і властивостей. Самовиховання при цьому спрямовується на віддалену мету, пов'язану з життєвими перспективами. У сфері потреб і мотивів спостерігаються новоутворення: потреба й бажання віднайти сенс життя; важливу роль

починають відігравати такі особистісні якості, як прагнення до аналізу, оцінки себе та оточуючих, налаштованість на подолання труднощів [2, с. 32–37].

У старшому шкільному віці учні переконуються, що ринок – це сфера альтернатив і підприємницького ризику, прояву інтелектуальної непересічності та своєрідна перевірка економічної самостійності. При цьому для молодих людей ринок може стати потужним стимулом розвитку почуття господаря, самостійності і самодіяльності. В його умовах знайдуть себе люди заповзятливі, ділові, працьовиті, професійно компетентні, які вміють швидко адаптуватися до мінливих умов, здатні до ризику, самостійного вибору сфер діяльності, прийняття відповідальних рішень і саморегуляції поведінки. Така ситуація вимагає формування особистості високоморальної, з почуттям людської гідності. Якщо у самосвідомості й поведінці молодих людей не буде цих якостей – цивілізовані ринкові відносини приречені на провал.

Отже, здійснений нами аналіз літературних джерел, дає змогу визначити економічну культуру старшокласників як систему узагальнених економічних знань, умінь і навичок, спеціальних інтелектуальних здібностей і якостей, а також моральних принципів та ціннісних норм особистості, які необхідні старшокласникам для адаптації у сучасному економічному середовищі і забезпечення їх подальшої продуктивної професійної діяльності, адекватної факторам сучасного економічного розвитку України.

Формування економічної культури визначено як процес поступового, накопичувального руху особистості молодшої людини, що отримує реалізацію в економічних аспектах життєдіяльності старшокласника, виступаючи як сукупність інтелектуальних, світоглядних, мотиваційних, ціннісних та поведінкових компонентів особистості.

Аналіз соціально-психологічних проявів молодшого юнацького віку дозволив нам визначити особливості формування економічної культури старшокласників:

- у даний віковий період відбувається накопичення й актуалізується значення інформації економічного змісту;
- прокидається інтерес до питань, розвитку економічних механізмів, шляхів економічного розвитку, отримання економічного прибутку тощо;
- період усвідомленого вибору майбутньої професії опосередковано пов'язаний для старшокласників і з статусом даної професії на ринку праці, її престижністю та прибутковістю;
- бачення особистої самостійності та самореалізації пов'язано з аспектами економічної незалежності та економічної самостійності;
- набуваються основні навички економічної поведінки (покупки, розрахунки, заповнення документів за наявності зразків тощо);
- старшокласники не просто визнають цінність матеріальних благ, вони починають усвідомлювати можливості фінансових заощаджень, планування витрат, накопичення, тобто вони здатні до побудови власної економічної стратегії;

• формується ціннісне ставлення до грошей, багатства, визначаються меркантильні та альтруїстичні мотиви подальшої економічної поведінки молоді людини.

Отже формування економічної культури старшокласників стає неодмінною умовою підготовки майбутніх громадян здатних відродити і розвинути економіку, яка буде обернена до людини, готових до відродження та примноження економічного потенціалу нашої країни.

Література

1. Боровикова Т. В. Экономическая культура как компонент системы общей культуры // Актуальные проблемы философии, культуры. Армагеддон. – М., 1998. – 138 с.
2. Корінна Л. В. Формування громадянських цінностей старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. – Житомир, 2004. – 226 с.
3. Майструк І. М. Економічна культура молоді за умов становлення ринкових відносин в Україні : автореф. дис. ... канд. соц. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» – Київ, 2009. – 24 с.

II. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

О.Г.Карпенко,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 378.137.23

ГРОМАДЯНСЬКЕ СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЯК СКЛАДОВА ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Анотація

У статті розглядаються педагогічні можливості, які при певних методах і формах роботи, впливають на соціальний розвиток і громадянське становлення студентів; визначаються шляхи оптимальної педагогічної взаємодії для професійного розвитку.

Ключові слова: студенти, громадянське становлення, професійне становлення, педагогічна взаємодія.

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические возможности, которые при определенных методах и формах работы, влияют на социальное развитие и гражданское становление студентов; определяются пути оптимального педагогического взаимодействия для профессионального развития.

Ключевые слова: студенты, гражданское становление, профессиональное становление, педагогическое взаимодействие.

Annotation

Some pedagogical possibilities which at certain methods and forms of work are examined in the article, influence on social development and civil becoming of students; the ways of optimal pedagogical co-operation are determined for professional development.

Keywords: students, civil becoming, professional becoming, pedagogical co-operation.

Проблеми сучасного суспільного розвитку, особливо в умовах становлення громадського суспільства в Україні, невід'ємні від розуміння цінностей. І однією з найважливіших характеристик зрілої особистості – є її ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації, будучи одним із центральних особистісних утворень, виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності і в тій своїй якості визначають широку мотивацію її поведінки та роблять суттєвий вплив на всі сторони її діяльності. Тому ціннісні утворення особистості визначають спрямованість, мотивацію, мету її діяльності. А оскільки діяльність є основою, яка дозволяє найбільше оптимально задовольняти потреби студентської молоді щодо активності його як члена суспільства, побудови нових взаємовідносин з людьми, реалізації ініціативи і самостійності, та позанавчальна діяльність є саме тією конкретною умовою, яка дозволяє включити молодь у проблеми і турботи суспільства, людей, створювати нові взаємостосунки, нову систему спілкування, що накладає на студентів нові обов'язки, високі вимоги до діяльності.

Метою статті є визначення поведінкового компонента соціально-громадянської спрямованості студентської молоді, суть якого полягає у прагненні до соціального служіння, визнання, утвердження себе як соціальної особистості. Так, скажімо, у діях молодих людей можна визначити два напрямки: по-перше, прагнення до спілкування, яке допомагає за допомогою міркувань інших перевірити власні погляди; по-друге, прагнення до відособлення для того, щоб зосередитися на своїх думках, почуттях, діях, переосмислити накопичені враження.

Нами простежено, що чимало вітчизняних та зарубіжних науковців (Л.І.Божович, Б.З.Вульф, О.В.Киричук, І.С.Кон, А.В.Мудрик та ін.) вважають, що найбільш інтенсивне формування громадянської спрямованості здійснюється в старшому підлітковому та юнацькому віці, оскільки в цей період відбуваються надзвичайно суттєві психологічні зміни і з'являються особливості, які за певних умов життя, діяльності і виховання особистості стають стійкими її рисами. Психологами, педагогами та соціологами встановлено, що студентський вік (18-22 роки) характеризується як вік усвідомленого відкриття внутрішнього духовного світу, морального самопізнання, вироблення світоглядної позиції, громадянського самовизначення. А це дозволяє побачити складність взаємовідносин до себе, виявити вплив нового соціуму і нового мікросередовища, а також особливості формування в нових умовах багатосторонньої особистості.

Для студента особливої актуальності набуває проблема не лише особистісного, а й громадянського самовизначення. На думку І.Беха [4], А.Мудрика [8], студентів хвилюють надзвичайно важливі питання: як складеться майбутнє, як знайти відповідне місце роботи, як стати громадянином потрібним своїй державі. Нам потрібно враховувати той факт, що соціально-громадське самовизначення студента здійснюється у двох площинах: з одного боку, він очікує соціальних установок, спрямованих на нього, з другого, пристосовуючи до себе різні соціальні ролі, він робить спробу сам вибрати своє місце у соціумі.

Водночас, відзначаючи таку ознаку студентської молоді, як неоднорідність її соціального стану, хочеться відзначити, що у цьому віці розвивається самовизначення, певна соціальна і громадянська спрямованість. А це передбачає формування у молодих людей стійких, усвідомлених уявлень про свої обов'язки і права стосовно суспільства, інших людей моральних принципів і переконань, розуміння обов'язку, відповідальності, уміння аналізувати власний життєвий досвід, спостерігати за явищами дійсності і давати їм оцінку, що загалом може сприяти формуванню пізнавального компонента соціально-громадянської спрямованості особистості.

Усвідомлення реального життя через призму особистого досвіду, уявлень характеризує процес формування соціально-громадянської спрямованості як глибоко особистісний. Це, очевидно, пояснюється ще не досить усталеною системою формування цих цінностей в умовах загальноосвітньої школи, недостатньо соціальною спрямованістю виховного процесу в ній та переглядом, переоцінкою цінностей, що й відбилося на сформованості пізнавального компонента соціально-громадянської спрямованості особистості.

Практика показує, що для студентської молоді, яка виходить на самостійний рівень особистісного розвитку, є особливо важливим факт зв'язку з *соціумом*. Саме цей зв'язок стає для неї регулярним і постійним завдяки поступовому її включенню у різноманітні види діяльності. Проте самоствердження особистості є повноцінним, у першу чергу, у процесі її соціально-цінної і особистісно значущої діяльності. Але межі діяльності об'єктивно обмежені як віковими особливостями і статусом молоді, так і тими умовами, в яких розгортаються її соціально-виховна життєдіяльність.

Безперечно, основним видом діяльності, в який вони зобов'язані включитися, є *навчання*. Але досвід роботи багатьох вузів дозволяє висловити думку, що одне лише навчання неспроможне задовольнити прагнення молоді до самореалізації, самоутвердження, оскільки їй потрібні джерела нових вражень, зміна видів діяльності. Для них стає важливим утвердитися не лише у ролі хорошого студента, але й у ролі соціально-діяльної особистості. Це пояснюється тим, що вони піднялися на той рівень, коли визріває потреба посісти певне місце у соціумі: *виконувати більш відповідальні доручення, вступати у нові, досить рівноправні відносини з оточенням і школярами*, що є вже певною основою соціально-громадянської спрямованості особистості. Водночас, на жаль, у суспільстві в цілому, і в студентському середовищі зокрема, спостерігається і негативні тенденції, які негативно впливають на процес соціально-громадянського становлення: зростає прагнення завоювати будь-якою ціною високий статус у суспільстві, у навчальному закладі, досягнення за будь-яких умов бажаного матеріального забезпечення, зростання індивідуалізму, катастрофічне збільшення числа наших сучасників, які живуть лише сьогоднішнім днем.

Таким чином, саме у молоді роки відбувається усвідомлення суспільних явищ які відображають предметний бік соціальних і моральних відносин, цінностей суспільства, розвиток соціальних почуттів і потреб, які мають громадянську спрямованість (перш за все - потреби щодо взаємодії, співробітництва і відповідних мотивів, які спонукають до реалізації відносин, а також до включення у практичну діяльність, яка має соціальну спрямованість). Крім того, у цьому віці формується усвідомлення дорослості, готовності до самостійного життя, що потребує свого соціального визнання і прояву, відчуття духовної свободи і почуття самостійності. Але, як не прикро, слід відзначити, що рівень соціальної самостійності студентів, особливо перших двох курсів, часто не відповідає їх віку і статусу, що призводить до прояву таких негативних якостей, як пасивність, байдужість, замкнутість, а іноді й агресивність.

На нашу думку, розв'язати наявні суперечності у студентській молоді можна шляхом включення її у соціальноцінну діяльність, якою є соціально-виховна позааудиторна діяльність. Саме різноманітна і багатогранна соціально-виховна діяльність створює найбільш сприятливі можливості для задоволення потреб молоді щодо включення її в активне життя у навчальному закладі і поза ним, побудови нових взаємовідносин з людьми, дітьми, реалізації самостійності, оцінки соціуму, суспільства. В цілому розглянуті особливості молоді людини дозволяють розглядати їх як одну із важливих умов

формування соціально-громадянської спрямованості особистості у процесі соціально-виховної діяльності.

Водночас практичну діяльність можна розглядати як частину загально-професійної підготовки, як найбільш ефективний засіб для вирішення навчально-виховних завдань у процесі підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи. Дійсно, практична діяльність в навчально-виховному процесі може включати в себе три структурні компоненти. Це дає змогу педагогам організувати самостійну роботу студентів спочатку на базі їх власного досвіду, а потім на базі набутих ними знань і вмінь, розвиваючи при цьому їх власну думку чи позицію з приводу тієї чи іншої суспільної проблеми.

Залучення студентської молоді до пошуку оптимальних форм, методів і засобів впливу на людину у соціально-виховній діяльності має ряд переваг у виховному аспекті. Контактуючи з своїми однолітками і однодумцями, будуючи свої відносини з педагогами у соціально-виховному процесі, студенти оволодівають соціальним досвідом спілкування. Цьому сприяють відносини відповідальної залежності, які з'являються у процесі виховної роботи, а це, у свою чергу, створює умови для формування свідомості, переконливості погодженості особистих прагнень із прагненнями інших людей. У конкретній діяльності і при оцінюванні її результативності студенти усвідомлюють, що успіх діяльності одних залежить від якості дії інших, а успіх всієї справи залежить від співпраці, взаємодопомоги, взаємовиручки, особистої відповідальності. Включення студентів у систему багатогранних соціальних відносин створює сприятливі можливості для взаємодії учасників різних курсів, різних за статусом людей. Цьому сприяє взаємодія з педагогами, вчителями, громадськими організаціями, іншими студентськими мікрогрупами, що дозволяє розширити соціальні контакти, зробити соціально-виховну роботу більш змістовною і цілеспрямованою.

Соціально-виховна діяльність відкриває шлях до творчості, ініціативи, самостійності, розвиває організаторські здібності, стимулює розвиток самовдосконалення, що дає змогу студентам взяти на себе відповідальність за створення комфортної психологічної атмосфери під час їх взаємодії з іншими людьми. Зміна лідерства, виконання разових доручень сприяє виробленню умінь і навичок управління соціально-виховним процесом, накопиченню практичного досвіду. Так, наприклад, позиція організатора змушує студента задуматись над пошуком нових дієвих форм соціально-виховної роботи. Самостійність прийнятого рішення ефективно впливає на розвиток ініціативи. Покладені на студентську молодь обов'язки, право відповідальності справляють суттєвий вплив на стійкість їх громадянської думки, ідеалу, яка залежить не лише від позитивних характеристик цих ідеалів, а, перш за все, від того, на якій базі вони формуються.

Ефективність соціально-виховної діяльності при формуванні соціально-громадянської спрямованості пояснюється тим, що у студентів є прагнення до соціально значущої діяльності, спілкування, самоствердження. Тому важливо саме шляхом включення студентської молоді у практичну виховну роботу закріпити у неї потребу в соціально значущій діяльності, оскільки це пов'язано з появою в особистості системи уявлень, понять поглядів, переконань, які

визначають її ставлення до суспільства, людей, норм моралі, обов'язків, що у свою чергу є основою поведінки людини у різноманітних життєвих ситуаціях.

Соціально-виховна діяльність дозволяє ліквідувати розрив між теорією і практикою пізнання через лекції. Студентам стає більш зрозумілим шлях від емпіричного спостереження за фактами до теоретичного знання. З'являється змога пізнати соціальну дійсність шляхом використання різних засобів і з різних боків. Наприклад, практика показує, що порівнюючи й аналізуючи різні проекти соціально-виховної роботи студентів різних курсів і вихователів різних шкіл, вони переконуються, що людині завжди притаманне особливе бачення світу, прагнення до гармонії людини і природи, усього довкілля, а такі явища, як насильство, вбивство, жорстокість вони відносять до аномалій суспільного життя, яке є невідтворюваним явищем. Автори проектів, здійснюючи свою роботу в різних умовах, розкриваються перед іншими через їх прагнення абстрагуватися від обстановки, яка викликає тривогу, через вираження у проектах їх власного бачення добросвіту, добродії, доброчесності, бажання допомогти учасникам проекту у реалізації задуму. Завдяки цьому здійснюється взаємозв'язок досвіду діяльності студентів у нових проектах і тих, котрі реалізували подібні проекти раніше. Але кожне нове покоління студентів стає носієм як професійних, так і громадських якостей.

Сьогодні уже не дивують щоденні повідомлення про вбивство, викрадення, торгівлю людьми. Дітей давно не лякають фільми жахів, а лише тішать і розважають їх. Сьогодні, як ніколи, потребує захисту практичний гуманізм, гуманістичний спосіб оволодіння світом. А це потребує олюднення не лише весь навчальний процес, а особливо -виховний, допомогти молоді побачити його зв'язок у безкінечно багатомірній реальності з людиною, її працею, талантом, творчістю, життям. Тому вся життєдіяльність виховних процесів і програм зможе дати результати лише за умови саме такого розуміння соціально-виховної роботи зі студентською молоддю.

Студенти, які при цьому включаються у вирішення цих проблем і які організовують соціально-виховну роботу, стикаються з гострими суперечностями виховної роботи на сучасному етапі. Однієї з таких суперечностей у виховному процесі сьогодні є проблема використання яскраво-образних форм роботи як засобу досягнення цілі національно-громадянського виховання. Таке використання "красивостей", зайвої образності є надуманим і аморальним явищем. На думку О.Киричук не відкидає її вся естетична цінність будь-якого проекту виховної роботи, але "затьмарювати" мозок молоді зовнішніми ефектами, не примушуючи її думати, міркувати, аналізувати, співпереживати - це, на нашу, аморально, оскільки така організація виховного процесу є не що інше, як демонстрація яскравих форм, які можуть справляти емоційне враження. Мало того, такий підхід веде до педагогічних помилок, кар'єристської демонстрації "бурхливої" діяльності, прояви педагогічної недобросовісності, в результаті чого сама ідея виховання втрачає своє соціальне призначення. Зустрічалися у практиці і такі випадки коли студенти чи вчителі не розуміли чому їх виховний "феєрверк" різко засуджувався колегами чи педагогами вищого навчального закладу [6].

Реальна соціально-виховна діяльність пропонує такі ситуації, які потребують від педагогів і студентів подолання труднощів проявляючи при цьому нерозривний зв'язок волі з мотивами і здійснюючи безпосередній вплив на формування соціально-громадянської спрямованості. Слід відзначити особливий емоційний характер виховної роботи, яке заздалегідь забезпечує всім учасникам психічне, інтелектуальне та фізичне навантаження. Це кропітка робота над наповненням змісту проекту; це пошуки адекватних до змісту засобів і прийомів ефективного впливу на всіх учасників дії, та активізації інтересу проектованої проблеми всіх присутніх; це делікатна педагогічна робота з кожним із студентів, які реалізують даний проект; це виведення кожного із учасників на засвоєння закладеної у конкретний проект мети.

На формування соціально-громадянської спрямованості студентської молоді досить помітно впливає підведення підсумків на останньому етапі їх соціально-виховної діяльності (і як учасника, і як організатора): на конференції, на засіданні круглого стола, на зустрічах з цікавими людьми, у школі народознавства, клубах за інтересами тощо [9].

Насиченість цих та інших форм виховної роботи специфічними якостями (публіцистичність, образність, чітко спрямованого сюжету, врахування життєвого досвіду молоді, їх ставлення до соціальних і суспільних проблем, емоційність та змістовність) дозволяє впливати на духовну і пізнавальну сферу студентської молоді. Враження, які залишаються після проведення різних видів соціально-виховної діяльності, зазвичай, відкладаються в пам'яті людини і відновлюються тоді, коли з'являються необхідність: наприклад, зрозуміти й оцінити поведінку іншої людини в конкретній ситуації чи коли з'являється невпевненість у своїх судженнях і оцінках.

Негативний вплив на формування соціально-громадянських якостей студентів справляє той факт, що досить рідко обговорюється в групі та чи інша дискусійна інформація, колективно вирішуються проблеми соціально-морального характеру. Наявна у вищих навчальних закладах організація соціально-виховної роботи досить слабо стимулює формування потреб щодо соціально-громадянського самовизначення, яке базується на розвиненому почутті відповідальності перед суспільством. В цілому все вище висловлене свідчить, що участь студентів у соціально-виховній діяльності автоматично не веде до активізації соціально-громадянської спрямованості.

Тому для досягнення мети і позитивного результату необхідно добре продумана система підготовки, організації, підведення підсумку й оцінки ходу і результатів діяльності студентів. Потенціал соціально-виховної діяльності у вищій школі щодо формування соціально-громадянської спрямованості особистості може бути реалізований лише за відповідних умов, які дозволяють найбільш результативно сформувати громадянську позицію студентської молоді у цілеспрямованих, різноманітних видах діяльності.

Таким чином, своєрідність виховного процесу як прояву соціально-виховної діяльності студентів пов'язана з впливом на них різних соціально-педагогічних ситуацій, в якій кожен з них стоїть перед необхідністю вибору тієї чи іншої діяльної позиції. Визначальне значення у виховному процесі мають не умови самі по собі, а взаємодія особистості з цими умовами, місце студента у

мікрогрупі, його ставлення до соціально-виховної діяльності, однокурсників, школярів, самого себе.

Література

1. Алфимов В.М., Артемов Н.Е., Тимошенко Г.В. Творческая личность старшеклассника: модель и развитие. – Киев-Донецк: Б.И., 1993. – 64 с.
2. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань: КГУ, 1988. – 228 с.
3. Балакірєва О., Яременко О. Методологічні підходи та методи соціологічних досліджень соціальних проблем і соціалізації молоді // Молодь України у дзеркалі соціології. – К.: УІСД, 2001. – 210 с.
4. Бех И.Д. Нравственность личности: стратегия становления. – Рівне, 1991. – 143 с.
5. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. – Воронеж: НПО МОДЭК, 1995. – 352 с.
6. Киричук О.В. Проблемы педагогической взаимодействия // Психология. – вип. 37. – К., 1991. – С.43-52.
7. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інф. збірник МОН України. – 1996 - № 13.
8. Мудрик А.В. Социализация и воспитание. – М.: ВЛАДОС, 1996. – 96 с.
9. Приходько М.І., Пінчук Л.М. Технологія педагогічної взаємодії. –Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – 61 с.

І.А. Ясточкіна,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 373.5.015.3:159.942.5

МЕТОДИ ПСИХІЧНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У СТУДЕНТІВ

Анотація

У статті розкрито поняття «тривожні стани», «психічна саморегуляція», розглянуто основні методи психічної саморегуляції: аутогенне тренування, нервово-м'язова релаксація, дихальні техніки, візуалізація, способи, пов'язані із впливом слова.

Ключові слова: тривожність, тривожні стани, саморегуляція, методи саморегуляції, корекція.

Аннотация

В статье раскрыты понятия «тревожные состояния», «психическая саморегуляция», рассмотрены основные методы психической саморегуляции: аутогенная тренировка, нервно-мышечная релаксация, дыхательные техники, визуализация, способы, связанные с влиянием слова.

Ключевые слова: тревожность, тревожные состояния, саморегуляция, методы саморегуляции, коррекция.

Annotation

Concepts «The anxious states», «psychical self-regulation», are exposed in the article, the basic methods of psychical self-regulation are considered: autogenic training, relaxation, respiratory

Студентські роки є важливим етапом життя людини, сповнені активної навчально-професійної, громадської діяльності, інтенсивним міжособистісним спілкуванням, пошуком себе та свого місця у суспільстві, плануванням свого майбутнього. Проте, з іншої сторони, період ранньої дорослості характеризується низкою подій, які супроводжуються тривожними настроями, бентежать молодих людей. Вони торкаються як особистісної, так і соціальної сфери у вузькому та широкому вимірі. Це – переживання за рідних і близьких людей, кризові події власного життя, ситуації, пов'язані із навчальними та професійними труднощами, соціально-економічна нестабільність у країні тощо. Не завжди молода людина здатна самотійно утримати тривогу в оптимальних межах, володіє ефективними методами її зменшення. Тоді як регуляція тривожних станів, емоційної напруги – одна з найважливіших сторін гармонійного буття [2].

Тривожність визначається як індивідуальна психологічна особливість, що проявляється у схильності людини до частих та інтенсивних переживань станів напруження, занепокоєння, хвилювання, а також у низькому порозі їхнього виникнення [5].

Тривожні стани здебільшого розглядаються науковцями як тимчасові епізодичні емоційні стани людини, які виникають в умовах ймовірних несподіванок як при відстроченні, затримці приємних ситуацій, так і при очікуванні неприємних. Тривожні стани є нестійкими переживаннями, можуть виконувати адаптивну та дезадаптивну функції. В рамках даної статті ми розглядаємо тривожні стани у дезадаптивному контексті, як такі, що характеризуються різким зниженням або підсиленням інтенсивності тривожних переживань, які не відповідають стимулу та особливості соціальної ситуації і перешкоджають повноцінному функціонуванню особистості, дезорганізаційно впливають на той вид діяльності, в якому проявляються. Дезадаптивні тривожні переживання свідчать про дисгармонійність у розвитку особистості і потребують корекції, одним із ефективних засобів якої може виступати психічна саморегуляція [4;5].

Корекція включає в себе комплекс заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку або поведінки людини за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу. Метою психокорекції є забезпечення повноцінного розвитку й функціонування особистості, підвищення ефективності працездатності [9].

Тривожність є достатньо складним і багатоплановим утворенням у структурі особистості. Зниження високого рівня тривожності має відбуватися, на нашу думку, комплексно. Людина повинна вміти контролювати і регулювати свої емоції. Необхідно розвивати вміння самотійно коригувати її підвищений рівень за допомогою методів саморегуляції. У цьому контексті слушною є думка Т.С. Кириленко про те, що в генезі особистісної тривожності лежить недостатня сформованість або порушення механізму психічної саморегуляції. А отже, формування у студентської молоді вмінь регулювати та контролювати

власні емоційні прояви необхідне як для фізичного, так і для психічного здоров'я [1].

Саморегуляція – комплекс заходів, який спрямовано на керування власними внутрішніми станами, імпульсами, ресурсами, куди відноситься: самоконтроль, надійність, сумлінність, пристосованість, відкритість до нового [1]. Психічна саморегуляція – це управління своїм психоемоційним станом, що досягається шляхом впливу людини на саму себе за допомогою слів, уявних образів, керування м'язовим тонусом і подихом [8].

З метою виявлення особливостей усвідомлення студентською молоддю проявів власної тривожності, а також визначення шляхів її зниження нами було розроблено анкету, яка складається із семи незакінчених речень, а також проведено опитування серед студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» НПУ імені М.П. Драгоманова (охоплено 60 респондентів). Одним із запропонованих для відповідей питань стало: «Мої власні рецепти боротьби з тривогою, надмірним хвилюванням...». Серед способів подолання тривоги 20% (по 12 ос.) зазначили самозаспокоєння та відволікання на інші справи, переключення уваги. 18,33% (11 ос.) у тривожній ситуації обмірковують її переваги та недоліки, вважають за краще добре подумати. 16,67% (10 ос.) нормалізують дихання. На спілкування з «приємними людьми», підтримку рідних і друзів розраховують 15% (9 ос.). Стільки ж студентів намагаються з'ясувати, знайти раціональне пояснення тривожним станам. Вирішенням проблеми, виробленням плану дій займається 11,67% опитаних (7 ос.). Творчі справи (музика, вірші, малюнки) та позитивні думки рятують від надмірного хвилювання також по 7 осіб. Смачною їжею (особливо солодким) знижують емоційну напругу 10% опитаних (6 ос.). Чай чи кава після надмірного занепокоєння допомагає 6,67% студентів (4 ос.). Такі ж самі показники зайняли вислови: «робота над собою» та «не думати про погане, віра у краще» (по 6,67%). По 5% (3 ос.) молоді наголосили на заняттях з користю для себе; «зробити собі щось приємне»; прогулятися; поспати; зайнятися фізичними вправами чи спортом; або «зосередитись на тривожній ситуації», «максимально сконцентруватись». Так само 5% опитаних схильні вдаватися до заспокійливих лікарських засобів. Серед інших способів зменшення тривожності: посмішка; молитва; рахунок («до 10», «до 100»); читання – по 3,33% студентів (по 2 ос.) Незначний відсоток осіб рятується від надмірного хвилювання за допомогою: активних дій (роблять щось позитивне), мрій, віри у себе, «заплющених очей», холодної води, спокою, «завантаженості справами», шопінгу, перегляду фільмів жахів, аутотренінгу, йоги, медитації (по 1,67%).

Більшість опитаних студентів усвідомлюють необхідність протидії тривожним настроям. За результатами опитування переважають способи саморегуляції тривожних станів здебільшого пасивного характеру. На жаль, незначний відсоток студентів знижують емоційну напругу за допомогою таких спеціальних методів саморегуляції, як дихальні вправи, аутотренінг, медитація, візуалізація.

І хоча з віком збільшується кількість способів регуляції дезадаптивних тривожних станів, інформація щодо конструктивного самовідновлення, оптимізації свого стану завдяки самостійному використанню прийомів

формування позитивних психоемоційних станів відсутня у більшості із опитаних студентів. Переважають так звані «природні способи регуляції», відомі багатьом та прості у використанні.

Саморегуляція тривожних станів у широкому розумінні здійснюється двома шляхами: попередженням їхнього виникнення і зниженням вже сформованих станів. При цьому може бути використаний широкий арсенал методів саморегуляції. До основних методів психічної саморегуляції на довільному й усвідомлюваному рівнях дослідники відносять: аутогенне тренування, нервово-м'язову релаксацію, фізичні вправи, дихальні техніки, використання позитивних образів (візуалізація), а також способи, пов'язані із впливом слова, його програмуючою і регулюючою роллю тощо [6;7;9].

Аутогенне тренування запропоноване в 30-ті рр. ХХ сторіччя австрійським лікарем І. Шульццем. Воно побудоване на послідовному самонавіюванні відчуття ваги і тепла в кінцівках, потім відчуття тепла в області сонячного сплетіння, відчуття тепла в області серця, і, нарешті, відчуття приємного прохолодного чола. Усі ці локальні феномени сприяють розслабленню, зняттю нервової напруги, оптимізують відновлення працездатності [3].

Аутотренінг – метод, що поєднує елементи саморегуляції й самонавіювання. Полягає у самотійному без сторонньої допомоги, використанні вивчених або заздалегідь підготовлених навіювань у стані глибокого розслаблення (так званого аутогенного занурення) з метою створення необхідного психічного стану. Аутотренінг допомагає людині управляти своїми емоціями, відновлювати сили, зберігати і підвищувати працездатність, знімати надмірну психічну напругу. Звичайне заняття аутотренінгом триває 20-30 хвилин. Займатися аутотренінгом рекомендується 2-3 рази на день. Особливо ефективні тренування вранці, відразу після пробудження й увечері перед сном. У цей час кора головного мозку трохи загальмована, що створює кращі умови для самонавіювання. Повністю опанувати вправою можна за 1,5 місяця [2].

Психічна саморегуляція включає вироблення навичок керування увагою, регуляції ритму дихання й м'язового тону, оперування уявними образами й словесними формулами, що дозволяє здійснювати цілеспрямоване програмування свого стану й поведінки. Це досягається за допомогою навчання людини входженню в особливий стан «аутогенного занурення» різного ступеня. Спочатку формується стан релаксації (зменшення напруги, розслаблення), якому властиве відчуття тепла, важкості у всьому тілі, відволікання від зовнішніх подразників, переживання стану спокою, відпочинку, внутрішньої безтурботності, усунення тривоги, занепокоєння й нормалізація вегетативних дисфункцій. На основі релаксації досягаються більш глибокі стадії «аутогенного занурення», що супроводжуються відчуттям легкості, невагомості тіла, мобілізації внутрішньої волі. Це створює передумови для формування станів з високою активністю, працездатністю й діяльнісною зміною свідомості із цілеспрямованим вольовим програмуванням свого функціонального стану й поведінки [6]. Застосування спеціально розроблених методик психічної саморегуляції дозволяє зменшити тривогу та тривожність, дратівливість, конфліктність.

Між психічними станами і напругою м'язів існує тісний зв'язок. У якості ознайомлення студентів з дієвим способом зменшення надмірної тривожності пропонується використати метод «прогресивної релаксації» (м'язового розслаблення), розроблений у 30-х роках минулого століття Едмундом Якобсоном (Джекобсоном). Займаючись реєстрацією об'єктивних ознак емоцій, він помітив, що емоційне збудження супроводжується м'язовою напругою. З'ясувалося, що певному типу емоційного реагування відповідає напруга певної групи м'язів. Так, пригнічений настрій супроводжується напругою дихальної мускулатури, а тривожні стани і страх викликають напругу м'язів губ, язика, глотки, гортані і потиличних м'язів.

На думку автора, наші психічні проблеми й наше тіло взаємозв'язані одне з одним: тривога й занепокоєння викликають м'язову напругу, а напруга м'язів, у свою чергу, підсилює негативні емоції. Звідси відповідно до теорії Джемса-Ланге, для нейтралізації емоційної напруженості (тривоги, страху) пропонується розслаблювати м'язи. Техніка довільного розслаблення м'язів при афективних станах сприяє зняттю емоційної напруженості, а також попереджає виникнення цих станів. Е. Якобсон запропонував використати, на перший погляд, парадоксальний шлях – спочатку максимально напружити м'яз й лише потім спробувати скинути напругу. Виявилось, що, використовуючи «принцип контрасту», можна більш чітко сприймати ступінь розслаблення м'язів, а потім і свідомо керувати цим станом.

Алгоритм проведення вправи «Прогресивно м'язова релаксація за Якобсоном-Еверлі» полягає у нормалізації дихання, поетапному розслабленні: грудної клітини, м'язів ніг, стегон, рук, плечей, м'язів обличчя, роботі з внутрішніми органами. Характерною рисою даної вправи є чергування сильної напруги й швидкого розслаблення відповідної м'язової групи. При цьому суб'єктивно процес розслаблення у свідомості у нормі має бути представлений відчуттями пом'якшення, поширення хвилі тепла й приємної ваги в відповідній ділянці тіла, почуттям спокою й відпочинку [6]. Варто додати те, що регулярні фізичні навантаження підвищують ефективність вправ на розслаблення м'язів.

Нормалізація дихання – дієвий спосіб оптимізації тривожного стану, зазначений значною частиною опитаних студентів. Аджеподих – єдина вегетативна функція, що підкоряється контролю свідомості, співвідношення вдиху й видиху впливає на настрій людини. Нервові імпульси з дихальних центрів мозку поширюються на його кору й змінюють її тонус. Тип дихання, при якому вдих робиться швидко і енергійно, а видих – повільно, після затримки дихання, викликає зниження тонусу центральної нервової системи, нормалізацію кров'яного тиску, зняття емоційної напруги. Повільний вдих і різкий видих тонізують нервову систему, підвищують рівень її функціонування. Спокійне, рівне і глибоке дихання сприяє зниженню напруженості [9]. Сенсація дихальних вправ полягає у свідомому контролі за ритмом, частотою, глибиною дихання. Різні типи ритмічного дихання включають затримки дихання різної тривалості і варіювання вдиху і видиху.

Крім того, на думку фахівців, позіхання дозволяє майже миттєво збагатити кров киснем і позбутися від надлишку вуглекислоти. М'язи шиї, обличчя, рота, які напружуються в процесі зівання, прискорюють приплив крові

до головного мозку. Позіхання поліпшує кровопостачання легенів, підвищує тонус організму, створює імпульс позитивних емоцій. Краще позіхати з одночасним потягуванням усього тіла. Підвищенню ефективності зівання сприяє посмішка. Після зівання настає розслаблення м'язів, виникає почуття спокою [2].

Візуалізація – це створення внутрішніх образів у свідомості людини, тобто активізація уяви за допомогою слухових, зорових, смакових, нюхових, дотикових відчуттів, а також їх комбінацій. Візуалізація допомагає людині активізувати її емоційну пам'ять, відтворити ті відчуття, які вона відчувала колись. Відтворюючи у свідомості образи зовнішнього світу, можна швидко відволіктися від напруженої ситуації, відновити емоційну рівновагу [8].

Сутність візуалізації (роботи з позитивними образами) полягає в тому, щоб позбутися зайвої напруги шляхом фіксації уваги не на негативних емоціях, а на позитивних переживаннях. При цьому варто думати не про проблеми, а напрямки їхнього подолання. Підсвідомість людини слабко реагує на словесні формули й набагато чутливіша до образів, що створюються у свідомості. Тому для зменшення тривожності потрібно вчитися створювати переконливі, яскраві образи. Для одних людей краще підходять зорові образи, для інших – слухові, для третіх – тілесні, але найкраще стимулюють і надихають комбіновані образи, у яких беруть участь усі модальності [3; 9].

Ефективними методами саморегуляції, які часто використовуються в комплексі з іншими, є методи, пов'язані із впливом слова, зокрема, самонавіювання, самопереконання, самонаказ, самосхвалення (самозаохочення).

Самонавіювання здійснюється шляхом багаторазового повторення слів або визначених словесних формулювань. Формулювання самонавіювань будуються у вигляді простих і коротких тверджень, з позитивною спрямованістю (без частки «не») [2;3]. Самопереконання – це своєрідна раціональна психотерапія. Воно здійснюється у розмовах із самим собою або з ким-небудь іншим. Самонаказ – це коротке, уривчасте розпорядження, зроблене самому собі. Наприклад, «Розмовляти спокійно!», «Мовчати, мовчати!», «Не піддаватися на провокацію!». Це допомагає стримувати емоції, поводитися гідно.

Люди часто не одержують позитивної оцінки своєї поведінки з боку інших. Тому важливо заохочувати себе самим, використовуючи самосхвалення. У випадку навіть незначних успіхів доцільно хвалити себе, подумки говорячи: «Молодець!», «Розумник!», «Здорово вийшло!».

Вібрація звуком впливає на всі органи, особливо на серцево-судинну систему, підсилює захисні адаптаційні реакції організму. У звукорухових вправах використовується звук у сполученні зі співом з метою вібраційного впливу на певні органи. Вважається, що звук «й» вібрує глотку і гортань, звук «и» викликає вібрацію головного мозку, «а» та «о» – область грудей, «е» і «у» – легенів, серця, печінки, шлунка [2].

Методи психічної саморегуляції, спрямовані на корекцію дезадаптивних тривожних станів студентської молоді, відображені у створеній нами пам'ятці, при складанні якої були використані авторські розробки Д. Грінбергера, М. Корольчука, М. Одінцової, К. Падески, Г.Прихожан, І. Стишенок.

У результаті психічної саморегуляції можуть виникати три основних ефекти: ефект заспокоєння (усунення емоційної напруженості); ефект відновлення (ослаблення проявів втоми); ефект активізації (підвищення психофізіологічної реактивності) [8].

Комплексне використання розглянутих методів, на нашу думку, удосконалив систему саморегуляції студентів, знижуючи тим самим дезадаптивні тривожні стани. Застосовувані комбінації методів саморегуляції можуть бути індивідуальними, своєрідними. Таким чином, своєчасна саморегуляція виступає як психогігієнічним, так і психокорекційним засобом. Вона запобігає накопиченню надлишкових явищ перенапруження, сприяє відновленню сил, нормалізує емоційний фон, посилює мобілізацію ресурсів організму.

Література

1. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості: навч. посібник. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
2. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
3. Марищук В.Л. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса / В.Л. Марищук, В.И. Евдокимов. – СПб.: Издательский дом «Сентябрь», 2001. – 325 с.
4. Омельченко Я. Психологічна допомога дітям з тривожними станами / Я. Омельченко, З. Кісарчук. – К.: Шк. світ, 2008. – 112 с.
5. Психологічний словник [Текст] / за ред. В.І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.
6. Психологія професійного здоров'я / Под ред. Г.С. Никифорова. – СПб.: Речь. – 480 с.
7. Смирнов Б.А. Психологія деятельности в экстремальных ситуациях / Б.А. Смирнов, Е.В. Долгополова. – [2 изд., испр., доп.]. – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2007. – 292 с.
8. Стишенок И.В. Тренинг уверенности в себе: развитие и реализация новых возможностей. – СПб.: Речь, 2008. – 230 с.
9. Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы коррекции / Ю.В. Щербатых. – СПб.: Питер, 2008. – 256 с.

**О. В.Вакуленко, С.М.Кудряк, Н. Ф.Романова,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 37.013.42

УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ЗБЕРІГАЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація

Управління є особливою соціальною функцією, яка виникає із потреби самого суспільства і виявляється у діяльності, що здійснюється шляхом об'єднання, узгодження, регулювання, координації, контролю. Організація системної роботи щодо формування здорового способу життя учнівської молоді вимагає управління процесом на основі професійних знань та умінь. Управління таким процесом може здійснюватися ефективно за умови включення до управлінської культури керівника освітнього закладу - культури здоров'я.

Ключові слова: управління, культура управління, управлінська культура керівника освітнього закладу, культура здоров'я, здоровий спосіб життя, здоров'язберігаюче освітнє середовище.

Аннотация

Управление – особенная социальная функция, которая возникает из потребности общества и проявляется в деятельности путем объединения, согласования, регулирования, координации и контроля. Организация системной работы по формированию здорового образа жизни ученической молодежи требует управления процессом на основе профессиональных знаний и умений. Управление таким процессом может выполняться эффективно при условии включения в управленческую культуру руководителя образовательного учреждения - культуры здоровья.

Ключевые слова: управление, культура управления, управленческая культура руководителя образовательного учреждения, культура здоровья, здоровый образ жизни, здоровье сохраняющая образовательная среда.

Anotatsiya

Upravlinnya є Especially sotsialnoyu funktsiyeu, yak vinikaє iz most consumers suspilstva i have viyavlyaetsya diyalnosti scho zdiysnyuetsya Shlyakhov ob'ednannya, uzgodzhennya, reguluyvannya, koordinatsii, control.

Organizatsiyasistemnoirobotschodoformuvannyahealthymethodzhyttyauchnivskoimolodivi magaєupravlinnyaprocessonosnoviprofesiynihknowledgethatumin. Upravlinnya such processes Mauger zdiysnyuvatisya efektyvnosti minds for inclusion to upravlinskoї culture kerivnika osvitnogo hock - Culture Health Protection.

Klyuchovi words: Upravlinnya, culture upravlinnya, upravlinska culture kerivnika osvitnogo mortgage Zdorov'ya culture, health sposib zhyttya, zdorov'yazberigayuche osvitne seredovishe.

Розбудова національної системи освіти в сучасних умовах з урахуванням кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя, історичних викликів ХХІ століття вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на розв'язанні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток, не дають можливості забезпечити нову якість освіти.

В силу об'єктивної дії інтегративних і дезінтегративних процесів у системі управління закладами освіти, яка швидко змінюється, у сучасній Україні керівник освітнього закладу, який є професіоналом, повинен постійно підвищувати посадово-професійну, культурну компетентність, розвивати в собі здібності до свідомої самоорганізації власної діяльності і самоуправління своїми інтелектуальними, моральними і фізичними резервами. Це зумовлено тим, що зростання складності управлінської діяльності при недостатній управлінській культурі дезорієнтує цей процес, внаслідок чого знижується його ефективність [15].

Мета публікації: дослідити теоретико-методичні підходи феномену формування управлінської культури керівника навчального закладу у науково-педагогічній літературі, зокрема актуальність культури здоров'я як складової культури управління.

Стратегія розвитку національної системи освіти повинна формуватися адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить стійкий рух та

розвиток України в першій чверті ХХІ століття, інтегрування національної системи освіти в європейській і світовий освітній простір.

Науковцями досліджено феномен професійно-педагогічної культури (Є.Бондаревська, Н.Крилова та ін.); визначено зміст, механізми, тенденції та умови формування її окремих складників: духовної (Б.Братусь, В.Зінченко і ін.); методологічної (В.Краєвська, С.Кульневич і ін.), морально-етичної (Є.Богданов), комунікативної (А.Мудрик), інформаційної (І.Грішина), технологічної (В.Лола). Методологічні та технологічні питання управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у відповідності з досягненнями теорії освітнього менеджменту та сучасною практикою досвіду кращих шкіл України розкрито у працях вітчизняних науковців Л. Ващенко, Л.Даниленко, Г.Ельнікової, Л.Калініної, В.Маслова, О.Боднар, К.Гораш.

За своїм змістом культура управління – це сукупність досягнень у організації і здійсненні процесу управління, організації управлінської праці, використанні техніки управління, а також сукупність вимог, які висуваються до систем управління і працівників, обумовлених нормами і принципами суспільної моралі, етики, естетики, права [3].

Культура управління, як складова частина загальнолюдської культури, має разом з тим ряд особливостей, які відрізняють її від усіх інших видів і форм культури. У науковій літературі існує велика кількість підходів до визначення умов здійснення управлінської діяльності. Так, наприклад, Н. Нижник вважає, що велике значення для культури управління має рівень культури організації процесу управління. А. Фельзер, О. Доброневський до культури процесу управління включають також раціональну організацію управлінської праці. На погляд Н.Островерхової, незалежно від особливостей управлінських функцій, дослідження проблеми формування управлінської культури їх реалізації у практичній діяльності керівника НЗ має здійснюватися з позицій системного, діалектичного, синергетичного, компетентнісного та інформаційного наукових підходів [12].

Науковець Г. Єльнікова наводить характеристики, які відповідають загальному поняттю “професійна культура” [4].

1. Загальна (загальнолюдська) культура. Під загальною культурою розуміють найбільш просту форму “культурності”, коли людина одержала певну освіту, засвоїла деякі правила етикету і досягла відповідного рівня в користуванні ними. Носій цієї культури повинен мати широкий світогляд, глибоку ерудицію, справжні поняття про честь, совість, громадську мужність, уміти володіти собою в будь-якій, навіть екстремальній ситуації.

2. Політична культура. Не менш важливим аспектом управління є політична культура керівника освітнього закладу, яка вимагає від нього глибокої всебічної підготовки, знання основ політики в галузі освіти і культури, уміння повсякденно керуватися ними в своїй діяльності. Важливу роль в цьому покликані відігравати сучасна наука, засоби масової інформації. Але першорядне значення, безумовно, має самоосвіта і безперервне навчання самих керівників.

3. Культура спілкування. Сьогодні ці слова звучать на різних рівнях, їх повторюють не тільки педагоги, для яких цей аспект є обов'язковим атрибутом їх професії, але й філософи, соціологи, економісти, керівники підприємств і представники управлінської науки.

4. Культура мови. Культура спілкування не можлива також без високої культури мови керівника, знання державної мови. Мова є важливою формою людського спілкування. Велику роль живого слова вчителя неодноразово підкреслював видатний український педагог А.С.Макаренко, який вважав слово важливим інструментом педагогічної техніки.

5. Естетична (художня) культура. Серед різноманітності рис і факторів, якими характеризується всебічно і гармонійно розвинена особистість, важливе значення, особливо для керівника, має естетична, абохудожня культура.

6. Правова культура. Дуже важливим аспектом професійної придатності будь-якого керівника є правова культура, знання юридичних основ управління. Перш за все, це стосується трудового законодавства, відповідних нормативних документів, регулюючих працю працівників освітнього закладу.

7. Менеджерська культура. Є ще один бік управлінської діяльності керівника освітнього закладу, що безпосередньо зумовлений специфікою його праці. Фахівці, зокрема професор Ю. Конаржевський, виділяють в ній власне культуру адміністративного апарату, культуру самого процесу управління, культуру умов праці і культуру документації[7].

Стратегічними напрямками державної політики у сфері освіти на сьогодні є: реформування системи освіти, в основу якої покладатиметься принцип пріоритетності людини; модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу; створення та забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, створення навчальних закладів різних типів і форм власності; побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді; формування безпечного освітнього середовища, екологізації освіти; розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі. Пріоритетом державної гуманітарної політики щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського виховання, формування здорового способу життя як складової виховання, соціальної активності.

Сучасні вимоги до зміцнення здоров'я та формування здорового способу життя у навчальному процесі висвітлено у Концепції Європейського регіонального бюро ВООЗ, Ради Європи та Комісії Європейського суспільства «Європейська мережа шкіл зміцнення здоров'я». Формування ціннісного відношення педагогічного складу до власного здоров'я та здоров'я учнів навчальних закладів як необхідній умові розвитку людини визначено Національною доктриною розвитку освіти України в ХХІ столітті (2013 р.), Положенні про Всеукраїнський конкурс - захист сучасної моделі навчального закладу "Школа сприяння здоров'ю" (2011 р.).

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури виявив потребу включення культури здоров'я до професійної культури педагогічного та керівного складу, у тому числі й до управлінської культури. Розширення обсягу знань з питань створення здоров'язберігаючого освітнього середовища сприяє підвищенню власного рівня здоров'я педагогів та формує готовність до формування культури здоров'я учнів (M.Goodstat, P.Puska й ін.) [11, 14].

Особливістю, на нашу думку такої складової в управлінській культурі керівника навчального закладу є те, що формування культури здоров'я як складової управлінської культури має відбуватися у двох напрямках: формування здоров'язберігаючої професійної управлінської культури, а також підвищення рівня власної культури здоров'я керівного та педагогічного складу навчальних закладів.

Проблема формування культури здоров'я всіх учасників педагогічного процесу стала однією з управлінських проблем. Її актуальність обумовлена соціально-педагогічним значенням, особливо в умовах модернізації освіти, пов'язаною з активізацією інноваційних процесів, зростанням числа експериментальних шкіл. На сьогодні необхідна розробка певних організаційно-педагогічних умов позитивного рішення проблеми одночасно з організацією дослідно-експериментальної роботи та підвищенням кваліфікації керівників та педагогів навчальних закладів.

Організація системної роботи щодо формування здорового способу життя учнівської молоді вимагає управління процесом на основі професійних знань та умінь. На нашу думку, управління таким процесом може здійснюватися ефективно за умови включення до управлінської культури керівника освітнього закладу - культури здоров'я. Термін «культура здоров'я» (за Г. Капрановою) – це інтегративне особистісне утворення, яке проявляється в ціннісному ставленні до здоров'я власного та людей, які оточують, спрямованості до збереження та зміцнення всіх аспектів здоров'я, у здоров'ятворчій поведінці та дбайливому ставленні до навколишнього середовища [6].

Узагальнюючи думки науковців, ми запропонували термін «здоров'язберігаюча управлінська культура керівника навчального закладу» – це управлінська культура, яка включає культуру здоров'я, як обов'язковий компонент, що сприяє збереження та розвитку цінності власного здоров'я та формуванню професійного вміння ефективно запроваджувати засади здорового способу життя у навчальному закладі у взаємодії педагогічного складу і батьків на основі побудови партнерських стосунків із громадою.

Системоутворювальним принципом здоров'язберігаючої педагогіки є пріоритет турботи вчителя про здоров'я учнів, у межах якого виділяються умови: науково-методична обґрунтованість роботи, підготовка й добір кадрів, достатнє матеріальне забезпечення школи. Як приклади формування здорового способу життя, культури здоров'я можемо привести дослідницькі роботи Г. Капранової (модель формування культури здоров'я у навчальному закладі, Н. Зимивець (модель процесу формування відповідального ставлення до здоров'я в учнівської молоді) [5; 6].

Управлінська складова забезпечує роботу структури всього процесу, його організацію як цілісного комплексного процесу. Вона передбачає оцінювання початкового рівня ставлення до здоров'я, аналіз факторів здоров'я, визначення мети й завдань діяльності, способів її реалізації, розробку комплексної програми, політики (внутрішніх положень щодо організації діяльності), проведення потрібних структурних змін, забезпечує функціонування безпечного й підтримуючого середовища, моніторинг й оцінювання реалізації діяльності, узгодження зусиль усіх об'єктів процесу.

Здоров'язберігаюча управлінська культура як інтегральна характеристика особистості є показником її загальнокультурного розвитку, а також компонентом її професійної культури. У навчальному закладі здоров'язберігаюча управлінська культура керівників освітніх закладів є однією з ознак готовності до діяльності щодо збереження та зміцнення здоров'я учнів. Формування здоров'язберігаючої управлінської культури необхідно запроваджувати поетапно, зважаючи на конгнітивно-інтелектуальну, цінносно-мотиваційну та дієво-практичну сфери особистості та за всіма аспектами, які складають цілісність феномена здоров'я (духовне, психічне, фізичне, соціальне).

Здоров'язберігаюча управлінська культура в широкому значенні слова – складний компонент загальної управлінської культури, система цілісного розвитку, а у вузькому – якісне створювання особистості, що виявляється в її ставленні до ЗСЖ, до свого здоров'я, зумовлює свідоме прагнення особистості самостійно й творчо вдосконалювати фізичну, психічну й духовну сфери власної життєдіяльності на основі самопізнання й адекватної самооцінки стану здоров'я, а також сприяє професійній діяльності як з боку розробки змісту, так і вміння запроваджувати на системній основі.

Нами запропоновано управлінську модель формування здоров'язберігаючого середовища у навчальному закладі (рис. 1). Основними напрямками роботи за розробленою моделлю є: 1) формування здоров'язберігаючої управлінської культури керівного складу навчального закладу, 2) формування культури здоров'я педагогів навчального закладу, 3) формування культури здоров'я учнів із залученням батьків. Як особливі напрями можна розглядати такі: удосконалення навчально-методичного забезпечення здоров'язберігаючого педагогічного процесу, організація здоров'язберігаючого середовища педагогічного процесу та охорони праці.

Основою формування здоров'язберігаючої управлінської культури є освітній процес, який включає сукупність мети, завдань, компонентів, критеріїв, показників, принципів та педагогічне управління. Здійснити реалізацію запропонованої педагогічної системи можливо лише за умови усвідомлення всіма педагогами, керівниками навчальних закладів повної відповідальності за збереження здоров'я учнів на основі принципів: гуманізації, природовідповідності, культуровідповідності, цілісності та єдності, задіяності особистості в значущу діяльність загального взаємозв'язку, системного підходу до структури змісту освіти, що відповідають цілям допомагати зберегти й зміцнити здоров'я школярів, створювати умови для їх успішності в житті.

Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.

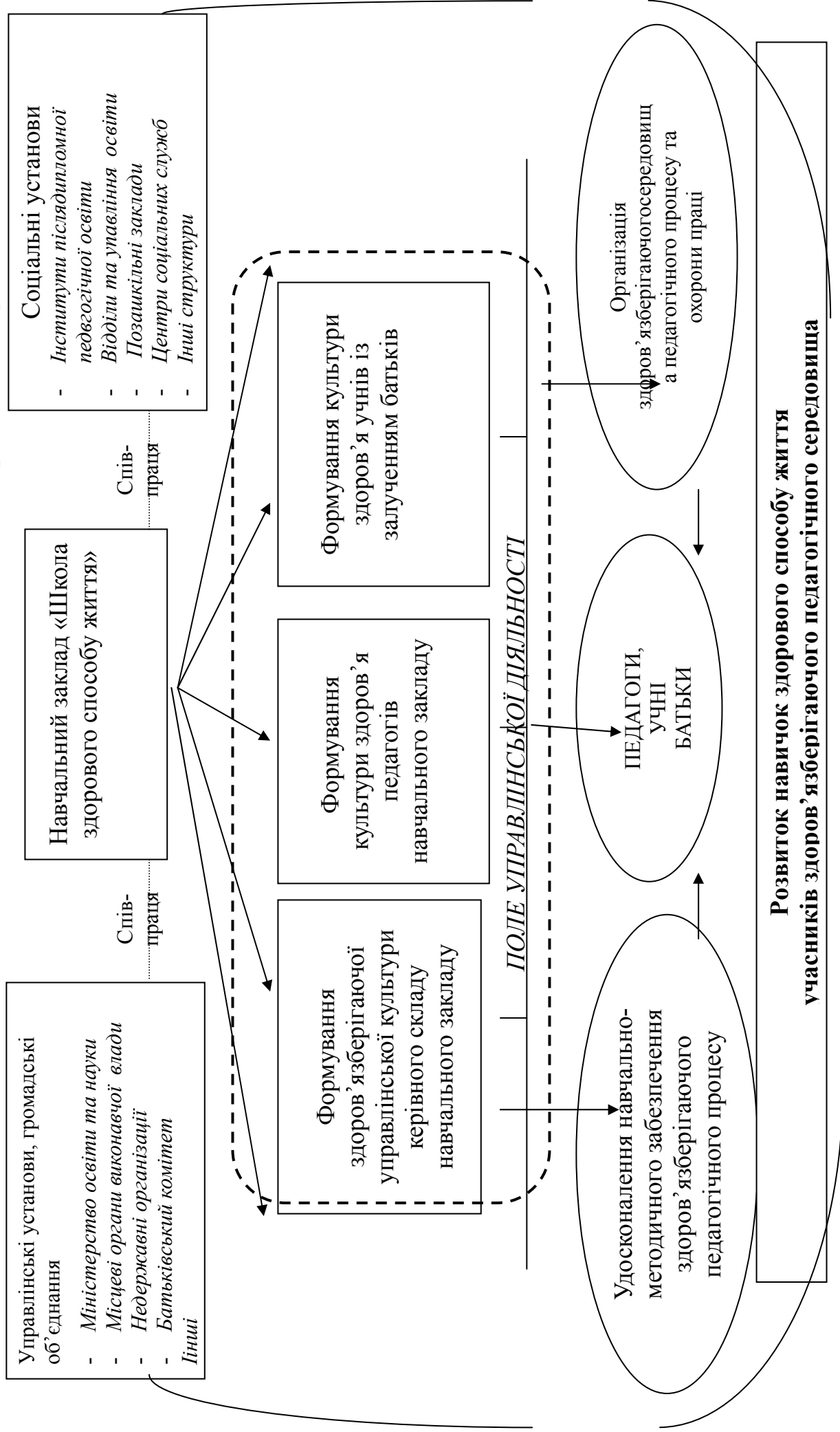

Рис. 1. Управлінська модель формування здоров'я зберегаючого середовища у навчальному закладі

Здоров'язберігаюча управлінська культура є складним, багатокомпонентним явищем загальної управлінської культури керівників освітніх закладів. Це система цілісного розвитку, що об'єднує усвідомлення ними системи знань, умінь, навичок з формування, збереження, зміцнення здоров'я на духовному, соціальному, психічному та фізичному рівнях; розуміння здоров'я як вищої цінності, свідоме ставлення до ЗСЖ та прагнення до щасливого життя; засвоєння на практиці оздоровчих технологій. ЗСЖ є еталоном природної поведінки, що змінює всі сфери, запровадження управлінської діяльності щодо побудови шкіл здорового способу життя, метою яких є формування усвідомлених навичок здорового способу життя всіх учасників навчально-виховного процесу.

Освітня організація - це відкрита система, цілісність і життєздатність якої забезпечується завдяки елементам з яких вона формується. Одним з основних елементів є керівник, який забезпечує її функціонування. Саме він формує базис внутрішнього середовища установи. Його формування як цілісної структури відбувається з огляду на специфіку діяльності установи. Система освітнього менеджменту під час формування внутрішнього середовища установи має забезпечити відповідність характеристик його найважливіших складових зовнішнього середовища.

Література

1. Васильченко Л. Управлінська культура керівника школи в системі післядипломної педагогічної освіти / Л. Васильченко [Електронний ресурс] // Освіта.ua (Вид-во «Плеяди»), 2008. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/manager/1181/>.
2. Григора В.В. Управління навчальним закладом / Григора В.В., Касьянова О.М., Мармаза О.І. – Ч. 2. – Харків : Основа, 2003. – 258 с.
3. Єльнікова Г.В. Управлінська компетентність. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
4. Єльнікова Г.В. Управлінська компетентність: методичні матеріали / Г.В. Єльнікова. – К. : Ред. загальнопед. газет, 2005. – 128 с.
5. Зимівець Н. В. Соціально-педагогічні технології формування відповідного ставлення до здоров'я в учнівській молоді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05/ Зимівець Наталія Володимирівна. – Луганськ, 2008. – 247с.
6. Капранова Г. В. Формування культури здоров'я у старшокласників загальноосвітньої школи промислового міста: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. / К., 2010. – 320 с.
7. Конаржевский Ю.А. Внутришкольный менеджмент. –М.: МП Новая школа, 1993.- 140 с.
8. Королук С.В. Розвиток управлінської культури керівника загальноосвітнього навчального закладу в процесі підвищення кваліфікації: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Центр. ін-т післядипл. пед. освіти АПН України. – К., 2006. – 20 с.
9. Маслов В.І., Боднар О.С., Гораш К.В. Наукові основи та технології компетентного управління загальноосвітнім навчальним закладом: Монографія. Тернопіль: Крок, 2012.- 320 с.
10. Макаренко А. С. Методика организации воспитательного процесса. В кн.: Педагогические сочинения: В 8-ми т., т. 1.- М: Педагогика, 1983. – 366 с.
11. Молодь за здоровий спосіб життя: щоріч. Доп. Президенту України, Верхов. Раді України, Каб. Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2—9 р.) / М-во України ц справах сім'ї, молоді та спорту, Держ. ін.-т розв., сім'ї та

молоді. – К.: СПД Крячун Ю.В., 2010. – 156 с.

12. Островерхова Н. М. Технології контрольно-аналітичної діяльності завуча. – К.: Шкільний світ, 2007. – 120 с.
13. Сорочан Т.М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика. Монографія. - Луганськ: Знання, 2005. – 384 с.
14. Формування здорового способу життя молоді: стратегія розвитку українського суспільства /О.О.Яременко (кер. авт. кол.), О.В. Вакуленко, Ю. М. Галусян та ін. – К. : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2005. – Ч. 1. – 160 с.
15. Шамова Т. И. Управление образовательными системами: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Т. И. Шамова, Т. М. Давыденко, Г. Н. Шибанова ; под ред. Т. И. Шамовой. – М. : АСADEМIA, 2002. – 384 с.

**Р.Х.Вайнола, О.О.Бичковська,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК : 316.33. 37.013.42

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ РЕКЛАМНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація

У статті обґрунтовано засади популяризації здорового способу життя; визначено роль та місце рекламно-інформаційних технологій у популяризації здорового способу життя студентської молоді.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, рекламно-інформаційні технології, засоби масової інформації, реклама, соціальна реклама, молодь.

Аннотация

В статье обоснованы принципы популяризации здорового образа жизни, определены роль и место рекламно-информационных технологий в популяризации здорового образа жизни студенческой молодежи.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, рекламно-информационные технологии, средства массовой информации, реклама, социальная реклама, молодежь.

Annotation

In the article the principles of healthy lifestyle, the role and place of advertising and information technology in promoting healthy lifestyles students.

Keywords: healthy lifestyle, advertising and information technology, media, advertising, social advertising and youth.

У сучасних умовах розвитку держави особливо актуалізується питання популяризації здорового способу життя дітей та молоді. Це зумовлено тим, що ця категорія населення є уособленням майбутнього людства, зокрема студентська молодь – один із основних людських ресурсів розвитку країни. Статистичні дані щодо рівня здоров'я української молоді свідчать про те, що він бажає бути кращим.

Так, за даними вибіркового опитування населення всіх областей України “у 2002 році на «добре» оцінили своє здоров'я 56% молоді, а у 2010 році їх стало всього на 0,5% більше (56,5 %). Порівняння отриманих даних з даними 1998 року показало, що кількість оптимістів щодо стану свого здоров'я після 2000 року суттєво зменшилася, оскільки на той період 68% молоді вказували на добрий стан свого самопочуття” [3, с.37].

Наразі, необхідність вирішення вищезазначеної проблеми підтверджено положеннями таких законодавчих документів як Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2015 роки», Постанова «Про затвердження Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009-2015 роки», Розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір».

Одним із основних засобів популяризації здорового способу життя молоді є рекламні-інформаційні технології. У свою чергу, базовим джерелом для реалізації будь-яких інформаційних технологій є засоби масової інформації. Невід'ємною їх складовою, і водночас, одним із найпотужніших засобів впливу на масову свідомість виступає реклама та соціальна реклама. Соціальна реклама може попередити поширення негативних явищ серед студентської молоді, а також сприяє популяризації здорового способу життя.

Вивчення аспектів здоров'я та шляхів його збереження стали предметом дослідження філософів, медиків, психологів, педагогів. Теоретико-методологічні засади цих питань сформульовано у працях Ш. Амонашвілі, М. Амосова, І. Брехмана, А. Здравомислова, В. Колбанова, Ю. Лисицина, Л. Сущенко та ін. Популяризацію здорового способу життя як напрям соціально-педагогічної діяльності у молодіжному середовищі та рекламні-інформаційну діяльність фахівців соціальної сфери за цим напрямом вивчають Н. Авдеева, О. Безпалько, Р. Вайнола, О. Вакуленко, М. Галагузова, Н. Зайцева, І. Зверева, А. Капська, О. Сватенков, А. Стрелковська та ін.

Проведений аналіз наукової літератури свідчить, що проблема популяризації здорового способу життя молоді достатньо актуалізована, проте, відчувається недостатня кількість досліджень, які б визначали та розкривали питання популяризації здорового способу життя студентської молоді саме засобами рекламні-інформаційних технологій.

Тому мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та визначенні ролі й місця рекламні-інформаційних технологій у популяризації здорового способу життя молоді.

Ми вважали за доцільне зупинитися на трактуванні термінів «здоровий спосіб життя» та «популяризація здорового способу життя». Це дозволить нам більш широко розглянути засади популяризації здорового способу життя та рекламні-інформаційні технології в її контексті.

Здоров'я є складним динамічним процесом, який тісно пов'язаний зі способом життя людини. Взаємозв'язок між способом життя і здоров'ям найбільш повно відображає поняття «здоровий спосіб життя» [4, с.181]. Це поняття об'єднує все, “що сприяє виконанню людиною професійних, громадських та побутових функцій в оптимальних для здоров'я умовах і

відображає орієнтованість діяльності особистості у напрямі формування, збереження та зміцнення як індивідуального, так і громадського (суспільного) здоров'я» [1, с.14].

Дослідниця проблем здорового способу життя О.Вакуленко вважає, що він являє собою біологічно і соціально доцільні, адекватні потребам і можливостям людини форми та способи життєдіяльності, які свідомо реалізуються і забезпечують формування, збереження та зміцнення здоров'я, досягнення активного довголіття [1].

Здоровий спосіб життя – це спосіб життєдіяльності, направлений на збереження та покращення здоров'я людей. «Сповідування ідеології здорового способу життя передбачає зміну ставлення індивідуума та суспільства до стану особистого (а через нього і суспільного) здоров'я» [7, с.5].

Для того, щоб обґрунтувати поняття «популяризація» в контексті популяризації здорового способу життя ми проаналізували термінологічні поєднання із поняттям «здоровий спосіб життя»,

Так поняття «формування» визначається як «дія за значенням формувати». У свою чергу поняття «формувати» визначається як «виробляти в будь-кому певні якості, риси характеру тощо» [6, с.39]. Тобто, поняття «формування» трактується як більш тривале та широкє: «виробляти певні якості», тобто закладати, виховувати певні якості. У нашому випадку сповідування здорового способу життя розглядається, як позитивна якість, яку слід «у кому-небудь виробляти», тобто у студентської молоді. Але до процесу вироблення такої якості повинні долучатися одночасно декілька суб'єктів, окрім того рекламно-інформаційні технології та засоби масової інформації не можуть «виробляти в кому-небудь певні якості чи риси характеру», але можуть сприяти виробленню цих рис. Такими рисами можуть бути відмова від шкідливих звичок та сповідування здорового способу життя.

Поняття «пропаганда» у малій енциклопедії соціальної педагогіки трактується як «поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань» [6].

Зміст дефініції «пропаганда» є наближеним до дефініції «популяризація», однак має свої особливості, які, на нашу думку, не коректні у поєднанні із визначенням «здоровий спосіб життя», особливо, коли рекламно-інформаційні технології виступають інструментом його реалізації. Конкретніше, рекламно-інформаційні технології не можуть здійснювати «постійне, глибоке та детальне роз'яснення» ідей здорового способу життя, оскільки лаконічність є основним їх призначенням. Навіть засоби масової інформації не завжди можуть виділити велику платформу для глибокого та детального висвітлення яких-небудь подій. До того ж, існує правило – чим коротша і лаконічніша інформація, тим краще вона засвоюється.

У свою чергу поняття «популяризація» трактується в словникових джерелах, по-перше, як «виклад чого-небудь у загальнодоступній, дохідливій формі» та, по-друге, як «поширення серед народних мас надбань вітчизняної та світової культури, пропаганда знань, заходів тощо; популяризування». Сутнісне наповнення цього визначення, на нашу думку, абсолютно розкриває та чітко змальовує діяльність рекламно інформаційних технологій у сфері здорового

способу життя. Мова йде про «поширення серед народних мас», «виклад» інформації про цінність здоров'я, важливість здорового способу життя, наявність негативних явищ і хвороб та їх запобігання «у загальнодоступній, дохідливій формі».

Мета популяризації, виходячи із вищезазначеного трактування цього поняття, полягає у необхідності як можна простіше, але переконаніше мотивувати студентську молодь до ведення здорового способу життя, переконувати в прийнятті цінностей здоров'я.

Популяризація здорового способу життя студентської молоді є одним із найбільш пріоритетних напрямків у теорії та практиці соціальної педагогіки. Робота фахівців соціальної сфери у цьому напрямку спрямована на виховання у молоді активного та бережливого ставлення до власного здоров'я, усвідомлення здоров'я, як найбільшої цінності людини, інформування щодо негативних явищ у суспільстві та їх профілактика.

Ми виходили з теоретичних міркувань соціологів О. Балакіревої та О. Яременко, які вважають, що особливість становища молодих людей полягає в тому, що, з одного боку, «вони входять у той соціальний простір, який було організовано незалежно від них попередніми поколіннями», а з іншого боку, «молодь може поламати, змінити, перебудувати створені структури» [1].

Студентство є особливою соціальною групою суспільства, яку правомірно вважають резервом інтелігенції, що поєднує у своїх рядах молодих людей майже однакового віку, освітнього рівня - представників усіх класів, соціальних прошарків і груп населення. Зазначимо, що на думку ряду дослідників, студентська молодь також є вразливою категорією, оскільки студент, вийшовши з усталеного соціального середовища (сім'ї, школи), з-під постійного контролю, замкнутої сфери спілкування, не відразу може адаптуватися до нових умов, наслідком чого є розвиток асоціальних вчинків та поведінки в цілому. Саме тому серед молоді слід популяризувати здоровий спосіб життя.

Таким чином, великого значення сьогодні набуває повне й відповідальне інформування студентської молоді про сутність та складові поняття «здоровий спосіб життя». Ключову роль у цьому процесі мають відігравати рекламно-інформаційні технології.

Поняття «рекламно-інформаційні технології» містить три складові: реклама, інформація, технологія. Ми здійснили спробу дати стисле тлумачення кожному з цих термінів.

В енциклопедичній літературі з соціальної педагогіки запропоновано визначення технології (з грецьк. — мистецтво, майстерність, уміння) як «сукупності прийомів і способів одержання, обробки чи переробки; опис виробничих процесів, інструкцій з виконання, технологічні правила, вимоги, карти, графіки» [6, с.204].

Іншими словами технологія – це сукупність прийомів, застосовуваних у якій-небудь справі, майстерності. У нашому дослідженні мова йде про технології рекламні та інформаційні. Тобто рекламно-інформаційні технології розглядаються нами як сукупність знань та прийомів у процесі створення реклами та інформаційних повідомлень.

Однак, вважаємо за доцільне більш детально розглянути поняття «рекламно-інформаційні технології», виходячи з його складових.

Інформація – це знання, відомості, обізнаність. У «звичайному» розумінні, слово інформація застосовується як синонім інтуїтивно зрозумілих слів: відомості, значення, повідомлення, обізнаність. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року визначає поняття інформація – як «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [2].

Ми вважали за доцільне представити різні класифікаційні підходи до угруповання видів інформації.

За формою представлення інформація буває [8]: неперервна інформація (величина, яка характеризує неперервний у часі процес); дискретна інформація (послідовність символів, яка характеризує перервну змінну величину).

За змістом інформація поділяється на такі види [2]: інформація про фізичну особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; інформація про стан довкілля (екологічна інформація); інформація про товар (роботу, послугу); науково-технічна інформація; податкова інформація; правова інформація; статистична інформація; соціологічна інформація тощо.

Інформація має наступні властивості [8]: об'єктивність: не залежить від обставин чи чийсь думки; достовірність: відбиває справжній стан справ; повнота: має достатньо відомостей для розуміння і прийняття рішення; актуальність: є важливою при роботі в постійно змінних умовах; цінність (корисність, значущість): забезпечує вирішення поставленого завдання, потрібна для того, щоб приймати правильні рішення; зрозумілість (ясність): виражена мовою, яка є доступною для сприйняття.

Р. Фляк зазначає інформаційні ресурси як ідеї людства та вказівки по їх реалізації. До них належать книги, статті, різноманітну документацію, інструкції тощо [8].

Таким чином, проаналізувавши поняття «технологія» та «інформація» ми можемо дати визначення інформаційним технологіям.

Інформаційні технології – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її споживачів або/чи користувачів [6].

Р. Вайнола зазначає, що базовим змістовим джерелом для реалізації будь-яких інформаційних технологій стають засоби масової інформації, оскільки саме цей соціальний інститут є одним із найголовніших та найбільш ефективним і впливовим на даному етапі розвитку нашого суспільства [1].

На думку К. Левченко, з раннього дитинства людина опиняється в інформаційному полі, вона не може жити без інформації, сприймаючи її через безліч каналів, і на основі її обробки формує свою поведінку. ЗМІ створюють своєрідний інформаційний світ, в якому людина, зокрема молода людина, виробляє певний світогляд щодо життя, способу життя, стилю життя, типів поведінки тощо, хоча, інформація ЗМІ має, здебільшого, несистематизований, а часом і суперечливий характер [4].

Згідно ЗУ «Про інформацію», засоби масової інформації – це «засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації» [2]. Головним завданням ЗМІ є розповсюдження масової інформації – тієї, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб.

До засобів масової інформації належать кіно, радіо, телебачення, періодичні друковані видання, реклама, мода, дизайн та ін. Преса – загальна назва періодичного друку, тобто газет і журналів. «Масова комунікація» (англ. – mass media) – систематичне поширення інформації за допомогою технічних засобів (через пресу, радіо, телебачення, кіно, звуко- і відеозапис) з метою утвердження духовних цінностей даного суспільства і здійснення ідеологічних, політичних, економічних та організаційних впливів на позицію, думки і поведінку людей [4, с.10].

Слід сказати, що засоби масової інформації відіграють особливу роль у популяризації здорового способу життя. Тому ми вважаємо за доцільне, розглянути реальний вплив засобів масової інформації на здоровий спосіб життя молоді засобами рекламних технологій.

Соціальна реклама – в свою чергу, є інформацією будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку [2].

В Україні соціальна реклама — це невід’ємна частина діяльності держави, пов’язаної з вирішенням соціальних проблем українського суспільства. За шістнадцять років історії української соціальної реклами її форма, зміст, напрями застосування, нормативно-правове регулювання зазнали значних як позитивних, так і негативних змін [4]. Однак так і залишилася одним із технологічних інструментів впливу на особистість.

Загальною метою створення й упровадження соціальної реклами є зміна ставлення громадськості до існуючих суспільних проблем, а в довгостроковій перспективі — формування позитивно спрямованої поведінки особистості, що ґрунтується на системі суспільно значущих цінностей [7].

Визначення певних теоретичних підходів до понять «засоби масової інформації», «реклама» та «соціальна реклама» надало нам можливість дійти висновку, що ці поняття є базовими для обґрунтування сутності та специфіки рекламно-інформаційних технологій.

Отже, нами було теоретично обґрунтовано та визначено роль й місце рекламно-інформаційних технологій у популяризації здорового способу життя студентської молоді. Нами встановлено, що рекламно-інформаційні технології – це сукупність знань та прийомів у процесі створення реклами та інформаційних повідомлень. Рекламно-інформаційні технології ми будемо трактувати як один із провідних факторів формування суспільної свідомості та суспільної поведінки, що закріплюють у суспільній думці поняття про здоров’я, його цінність та важливість здорового способу життя, інформують суспільство про можливі загрози для здоров’я, наявні захворювання та шкідливість певних згубних звичок.

Література

1. Вакуленко О. В. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 2001. - 267 с.
2. Закон України "Про інформацію" № 2657-ХІІ ВР від 2 жовтня 1992 року 26.
3. Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991-2011 роки): щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні/ М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики; [редкол.: О.В.Белишев (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – 316 с.
4. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / Кер.авт.кол. О. Яременко, Н. Бутенко, О. Вакуленко та ін. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 109 с. 50
5. Соціальна педагогіка. 5-те вид. переробл. та доп. Підручник. / За ред. проф. А. Й. Капської. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 488 с.
6. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. -К.: Центр учбової літератури, 2008. - 336 с.
7. Ставлення молоді України до здорового способу життя Звіт за результатами дослідження, проведеного Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді за підтримки ЮНІСЕФ Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту Державний інститут розвитку сім'ї та молоді Київ 2010 Мішин А. О., Белишев О. В., Семигіна Т. В. та ін. 61 с.
8. Фляк Р. Р. Інформаційні технології. Основні поняття та визначення. – Підручник. Доступ на: <http://te.zavantag.com/docs/1554/index-27105.html>.

**О.Г. Карпенко, Т.О.Голубенко,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 378.148:374

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПАТРОНАЖНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Анотація

У статті розкрито роль практичної підготовки в процесі формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Ключові слова: практична підготовка, теоретична готовність, патронажна робота.

Аннотация

В статье раскрыта роль практической подготовки в процессе формирования готовности будущих социальных работников к патронажной работы с пожилыми людьми.

Ключевые слова: практическая подготовка, теоретическая готовность, патронажная работа.

Annotation

The article deals with the role of practical training in the formation of future social workers to work with the patronage elderly.

Keywords: practical training, theoretical readiness, patronage job.

Входження України у європейський та світовий освітній простір – це значуща соціальна проблема, яка потребує серйозної і різнопланової теоретичної і практичної роботи, порівняного дослідження моделей вищої освіти зарубіжних країн. Тільки враховуючи світовий досвід та завдання інтеграції досягнень науки і технології в освіту можна забезпечити відповідність інтелектуального й технологічного ресурсу України вимогам економічних реформ та завдань європейської інтеграції, тенденціям поступу у ХХІ століття і гуманістичним перспективам особистості [10, с. 69].

У зв'язку із зростаючими вимогами до рівня кваліфікації та соціальної відповідальності майбутніх фахівців соціальної сфери, виникає необхідність у вдосконаленні системи підготовки до майбутньої професійної діяльності. Разом з тим, виникає потреба у вивченні особливостей майбутньої професійної діяльності, зокрема здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку та умов підвищення її ефективності з позицій потреб сучасного суспільства.

Актуальною є проблемою визначення умов та чинників, які сприяють підвищенню рівня підготовки фахівців, зростанню їх якості [10, с. 101]. Так, в умовах переходу до ринкової економіки, через різку зміну характеру та форм соціальних відносин, злам звичних стереотипів життєдіяльності, втрату багатьма людьми соціального статусу і невизначеність перспектив розвитку як для суспільства в цілому, так і для кожного особисто, виникли серйозні труднощі, з якими тисячі людей не можуть впоратись самотійно. Соціальне напруження обумовило розгортання соціальної роботи як спеціалізованого виду діяльності, виникла необхідність у підготовці фахівців із соціальної роботи різних спеціалізацій. Нова спеціальність - соціальна робота - впевнено посіла належне їй місце на теренах вищої школи. Послідовно просуваючись вперед, вона дістає правове, організаційне, науково-методичне забезпечення, вбирає апробований вітчизняний і зарубіжний досвід, прагне відповідати реаліям і динамізму суспільного життя ХХІ ст. [1].

Особливості формування спеціаліста соціальної сфери розглядаються у наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Л.Галагузової, А.Капської, О.Карпенко, О.Пічкара, В.Поліщук, Є.Холостової та ін.; практичні аспекти професійної підготовки – Н.Ларіонової, І.Козубовської, Л.Міщик та ін.; окремі проблеми професійної підготовки фахівців соціальної сфери висвітлені в працях І. Звереві, С. Харченка.

Зазначимо, що недостатньо ще вивчена проблема формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. Даний процес повинен ґрунтуватися не тільки на теоретичних знаннях, але й на практичних, які набуваються під час проходження практики.

Мета статті – розкрити сутність практичного навчання та його роль у процесі формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Завданнями дослідження є дослідити процес практичного навчання майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; сформулювати вміння, навички до патронажної роботи з людьми похилого віку; створити умови для формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

На сучасному етапі практична підготовка є підставою для виокремлення у ролі важливої педагогічної умови успішного функціонування процесу готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку ідею поєднання теоретичного та практичного компонентів. Саме практична підготовка разом із набутими теоретичними знаннями допомагає осмислювати, вирішувати різноманітні ситуації та готуватися до майбутньої професійної діяльності.

Зазначимо, що роль практики у процесі пізнання навколишнього світу базується на розвитку та удосконаленні форм, засобів предметно-чуттєвої творчої діяльності людини. «Практика» як педагогічна категорія є складовою навчально-виховного процесу, метою якої є навчити студентів застосовувати у діяльності науково-теоретичні знання та практичні навички, одержані під час вивчення загальних та спеціальних дисциплін, сприяти формуванню готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності, зокрема патронажної роботи з людьми похилого віку.

На сучасному етапі практика може виконувати наступні функції: *«навчальну* (актуалізація, розширення теоретичних знань, їх творче застосування у розв'язанні конкретних завдань, формування професійних умінь та навичок); *розвиваючу* (розвиток пізнавальної активності майбутніх соціальних працівників, професійного мислення); *виховну* (формування наукового світогляду, гуманістичної особистості, стійкого інтересу та поваги до своєї професії, культури спілкування, професійної тактовності)».

Процес практичного навчання базується на принципах:

- відповідності змісту та організації практики вимогам, що висувуються до соціального працівника;
- систематичності, неперервності, ускладнення її методів організації від курсу до курсу;
- зв'язку практики з вивченням теоретичних курсів, єдності науково-теоретичної обґрунтованості практики та реальності навчально-виховного процесу;
- комплексному характері практики, який передбачає освоєння міжпредметних зв'язків різних дисциплін для опанування патронажною роботою з людьми похилого віку;
- інтеграційних зв'язків між навчальним закладом та базами практик;
- диференціації й індивідуалізації змісту та організації практичного навчання.

Як зазначає В.Поліщук, що при здійсненні аналізу зарубіжного і вітчизняного досвіду підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери свідчить про наявність таких проблем:

- співвідношення теоретичного та практичного компонентів у процесі підготовки фахівців соціальної сфери; у багатьох зарубіжних країнах у процесі підготовки соціальних працівників/соціальних педагогів практичний компонент займає 50%-60%;
- у вищих навчальних закладах України відсутній єдиний підхід до організації і проведенні практик (терміни та тривалість, відповідність соціальних установ – баз практик, вимог до змісту);

- під час проходження практики студенти не залучаються до активної участі в аналітично-пошуковій і дослідницької діяльності;
- самоосвіта, самовдосконалення, формування професійно важливих якостей майбутніх фахівців соціальної сфери;
- відсутнє належне навчально-методичне забезпечення практик [9, с. 214].

О.Карпенко вказує, що одним із основних принципів організації практики є її систематичність, безперервність і зв'язок з вивченням теоретичних курсів. Практика організовується і проводиться цілеспрямовано, з ускладненням її змісту і завдань від курсу до курсу, послідовним забезпеченням наступності методів і засобів її організації, управління практичною роботою студентів.

Інші важливі принципи організації практики: зв'язок з життям; відповідність змісту й організації вимогам, які пред'являються до професії соціального працівника; комплексний характер, який передбачає реалізацію в процесі практики різноманітних функцій соціального працівника тощо [4, с. 3-4].

Практика допомагає студентам краще зрозуміти суть, доцільність і можливості соціальної роботи, сприяє формуванню реалістичного підходу до майбутньої професійної діяльності.

Ми погоджуємось з О. Карпенко і визначаємо наступні основні завдання практичного навчання майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку:

- виховання професійно-значущих якостей майбутніх соціальних працівників при організації та здійсненні патронажної роботи з людьми похилого віку;
- закріплення, збагачення знань у процесі їх застосування при вирішенні конкретних ситуацій під час практичного навчання;
- обґрунтування при виборі ефективних форм, методів при здійсненні патронажної роботи з людьми похилого віку;
- формування та розвиток професійних умінь і навичок, як умова до здійснення зазначеної професійної діяльності.

Практична підготовка студентів повинна розглядатися як неперервний процес, що охоплює систему різноманітних видів практик, практичного спрямування теоретичної підготовки.

Сучасна система практичної підготовки майбутніх соціальних працівників включає в себе наступні види: 1 курс - ознайомча, 2-3 курси – навчально-професійна, організаційно-виховна, IV курс – виробнича.

Найбільш ефективним є розробка системи практичної підготовки майбутнього фахівця з соціальної роботи. До цієї системи повинні входити навчальний заклад, установа, яка надає місце проходження практики, студент та координатор практики, який повинен виступати також у ролі посередника. Саме така система здатна вирішити такі проблеми, як: спадкоємність практичного навчання, виробка спільних критеріїв оцінки студентата установи; обмін досягненнями та запобігання помилок у практичному навчанні.

Враховуючи вищезазначене з метою покращення ефективності процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної

роботи з людьми похилого віку, нами були розроблені методичні рекомендації, містять вказівки щодо організації патронажної роботи з людьми похилого віку як складової практики студентів спеціальності „Соціальна робота”: освітньо-кваліфікаційний рівень „бакалавр”, завдання, які студент повинен виконати під час організації патронажної роботи з людьми похилого віку і вимоги до оформлення.

При розробці даних рекомендацій, ми спирались на поступове отримання студентами теоретичних знань та умінь в процесі вивчення загальних та спеціальних дисциплін під час усього навчально-виховного процесу.

Так, починаючи з 1 курсу, студенти, у процесі академічного навчання, починаючи з оволодіння елементарними знаннями, вирішуючи найпростіші завдання, поступово формуються як майбутні фахівці у процесі проходження навчальної ознайомчої практики. *Мета навчальної ознайомчої практики:* ознайомлення з системою установ та організацій, діяльність яких пов'язана із застосуванням знань при організації та здійсненні патронажної роботи з людьми похилого віку та аналіз ефективності їх функціонування.

Формувати світогляд спеціалістів соціальної роботи на рівні початкових знань про соціальну сферу, соціальні проблеми, які виникають у людей похилого віку у процесі взаємодії з соціальним середовищем, соціальні процеси в суспільстві та форми соціальної допомоги людям похилого віку [3, с. 7-8].

Кожне практичне заняття завершується обговоренням побаченого і почутого й аналізом його на основі вивченої теорії. Такі практичні заняття є органічним доповненням до курсів «Вступ до спеціальності» і «Історія соціальної роботи», «Психологія» та ін., які вивчаються у першому та другому семестрах.

На 2 та 3 курсах, після отримання теоретичних знань з таких дисциплін, як «Соціальна політика в Україні», «Спеціалізовані соціальні служби», «Теорія соціальної роботи», «Правові засади соціальної роботи» та ін., студенти проходять навчальну професійно-орієнтовану практику з метою набути досвід роботи в команді спеціалістів соціальної сфери, контактів з клієнтами соціальних закладів, поглибити знання про структуру діяльності соціальних установ, максимально наблизити студентів до соціальної реальності, умов роботи установ різного спрямування, сприяти оволодінню елементами професійних навичок, апробації отриманих теоретичних знань та підвищення мотивації до навчання.

На 3 курсі студенти, після набуття теоретичних знань та умінь під час вивчення таких дисциплін, як «Соціальна робота з різними категоріями населення», «Соціальне партнерство», «Технології соціальної роботи», «Методологія та методи соціологічних досліджень», «Психологія особистості», «Менеджмент соціальної роботи» та ін., направляються на організаційно-виховну практику з відривом від занять.

Мета організаційно-виховної практики полягає в ознайомленні з існуючою системою патронажної роботи з людьми похилого віку та аналізі діяльності соціальної установи, використанні соціологічних методів з метою

збору інформації щодо окремих суспільних проблем і визначення ставлення людей до них [3, с. 54].

На 4 курсі, студенти, набувши ґрунтовних знань та умінь, враховуючи поглиблення їх за допомогою вивчення спеціальних дисциплін, зокрема «Соціально-медичний патронаж», «Інноваційні методи соціальної роботи», «Соціальна геронтологія» та ін., на протязі усього навчально-виховного процесу, проходять з відривом від занять виробничу практику.

В ході виробничої практики інтегруються знання в галузі теорії, методики і технології соціальної роботи, соціального прогнозування і проектування, менеджменту соціальної сфери, інноваційних технологій, соціально-медичного патронажу. Передбачено вивчення проблем, пов'язаних із соціальним управлінням, розробкою та створенням етапів здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку. На цій основі студенти готують соціальні проекти, складають соціальні ситуації та шляхи їх вирішення.

Метою виробничої практики є:

- розвиток вміння свідомого і варіативного розв'язання соціальних проблем та задоволення потреб людей похилого віку;
- активізація та інтерес до самостійного пошуку нових, творчих способів розв'язання професійних завдань;
- розвиток здібностей студента формувати взаємозв'язок індивіда, групи і суспільства, аналізувати потреби клієнтів і працювати над їх задоволенням шляхом розробки соціальних проектів;
- усвідомлення необхідності піддавати наявні форми соціального обслуговування аналізу, оцінці і організовувати нові у відповідності до потреб людей похилого віку при здійсненні патронажної роботи соціальними працівниками [3, с. 79-80].

Таким чином, у процесі планування та організації практичного навчання майбутніх соціальних працівників патронажній роботі з людьми похилого віку, ми намагалися дотримуватися таких принципів: практика повинна бути неперервною протягом усього періоду навчання студентів; її зміст і форми проведення – поступово ускладнюватися; студенти повинні мати можливість вибору місця практики відповідно до майбутньої спеціалізації; вона повинна мати навчальний і дослідний характер, тобто давати студентам можливість вивчити і серйозно осмислити різноманітні соціальні і психологічні явища, процеси і проблеми, які виникають у людей похилого віку та потребують здійснення патронажної роботи.

Практичне навчання повинно надати можливість студентам проявити себе, апробувати інноваційні технології та свої ідеї щодо здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку.

За допомогою вищезазначених рекомендацій процес формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку буде найбільш ефективно сприяти, паралельно із вивченням фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін, співвідносити теоретичні знання про патронажну роботу з людьми похилого віку із реальною дійсністю.

Отже, у практиці, як навчально-професійній формі, студент здійснює дії

та вчинки, які відповідають нормам власне професійних і соціальних відносин фахівців, які виступають у міжособистісній взаємодії й спілкування. Саме завдяки практиці засвоєні в навчанні знання, уміння, навички виступають уже не як предмет навчальної діяльності, а як засіб діяльності професійної [8, с. 94]. Володіючи переліком знань про професію, студенти під час практики конкретизують ці знання, а головне – персоніфікують завдяки безпосередній участі в професійній діяльності, приміряючи існуючі еталонні вимоги до себе як до майбутнього спеціаліста [8, с. 95].

У своїх подальших дослідженнях ми розглянемо питання щодо зарубіжного досвіду поєднання теоретичного та практичного компонентів у процесі формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Література

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наукових праць. - К.: Університет "Україна", 2004. - 448 с.
2. Галагузова Ю.Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов: дисс.... д-ра пед. наук: 13.00.08. – М., 2001. – 373 с.
3. Голубенко Т.О. Організація патронажної роботи з людьми похилого віку як складова практики студентів спеціальності „Соціальна робота”: освітньо-кваліфікаційний рівень „бакалавр” / За заг. ред. О.Г. Карпенко. - К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. - 134 с.
4. Карпенко О.Г. Організація практики студентів за спеціальністю 040200 „Соціальна робота ” (методичні рекомендації). – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. – 41 с.
5. Ларіонова Н. Б. Організація практики студентів спеціальностей „Соціальна педагогіка” і „Соціальна робота” : навч.-метод. посіб. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 88 с.
6. Ларіонова Н. Б. Практика в системі професійної підготовки студентів спеціальностей „Соціальна педагогіка” і „Соціальна робота” : навч.-метод. посіб. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 69 с.
7. Ларіонова Н.Б. Практика як фактор оптимізації професійного становлення майбутніх соціальних педагогів / Н.Б. Ларіонова //Соціальна педагогіка: теорія та практика. – №4, 2009. – С. 93-96.
8. Міщук Л.І. Теоретико-методологічні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти: дис.... д-ра пед. наук: 13.00.05. – Запоріжжя, 1997. – 377 с.
9. Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: Монографія / За ред. Н.Г. Ничкало. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – 424 с.
10. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: Монографія / Авт. кол. О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, С.С. Вітвицька, Н.Г. Сидорчук, О.М. Спірін, Н. В. Якса та ін. / За заг. ред. проф. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 316 с.

УДК 316.621

ТЕХНОЛОГІЯ АДАПТАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Анотація

У статті проаналізовано основні програми допомоги людям похилого віку; визначено поняття «технологія»; охарактеризовано окремі форми адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища.

Ключові слова: технологія, соціальний працівник, люди похилого віку, заклади соціального обслуговування.

Аннотация

В статье проанализировано основные программы помощи людям пожилого возраста; определено понятие «технология»; охарактеризовано некоторые формы адаптации людей пожилого возраста к условиям новой социальной среды.

Ключевые слова: технология, социальный работник, люди пожилого возраста, учреждения социального обслуживания.

Annotation

The main programs of help to the elderly people have been analyzed in the article; the definition “technology” has been defined; some forms of the elderly people adaptation to the conditions of the new social environment have been characterized.

Key words: technology, social employee, elderly people, institutions of social service

Актуальність порушеної проблеми полягає в тому, що в закладах соціального обслуговування (геріатричних пансіонатах) приділяється неналежна увага з боку соціальних працівників щодо розроблення та впровадження в роботу з людьми похилого віку технологій, які б сприяли позитивному адаптивному процесу мешканців до умов геріатричного пансіонату.

Дослідженням проблем людей похилого віку займалися Г. С. Абрамова, М. Д. Александрова, Л. І. Анциферова та ін. Медико-соціальні проблеми, які виникають у людей похилого віку при вступі до закладів соціального обслуговування, досліджували Ю. С. Авербух, І. Н. Веселкова, О. В. Землянова; організацію медичного обслуговування осіб похилого віку вивчали Н. Ф. Дементьева, І. О. Жук, Н. М. Доценко.

Мета статті полягає у розробленні технології адаптації людини похилого віку до умов геріатричного пансіонату.

Відповідно до мети нами окреслено такі завдання:

- 1) розкрити та охарактеризувати основні програми допомоги людям похилого віку;
- 2) проаналізувати поняття «технологія»;
- 3) визначити технології адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища.

Розробляючи технологію адаптивних процесів у структурі життєдіяльності клієнтів геріатричного пансіонату нами було взято до уваги визначені критерії адаптації літніх людей до соціального середовища та наукові доробки вчених, які досліджували спектр проблем людей похилого віку.

Основними критеріями адаптації літніх людей до нових умов життєдіяльності визначено: соціально-педагогічний (самооцінка соціальної сфери життєдіяльності, адаптивні характеристики, соціальна взаємодія); психологічний (самооцінка психологічної сфери життєдіяльності, особистісні психологічні характеристики, тривожність); фізіологічний (самооцінка, стан здоров'я, функціональний стан, емоційний комфорт).

Ми вважали за доцільне проаналізувати програми допомоги людям похилого віку, які розроблені науковцями для роботи з даною категорією населення. За основу своїх програм вчені Н. Ф. Дементьєва, Є. І. Холостова брали концепцію, котра базувалася на трьох основних компонентах:

- 1) “селекція (пошук певних складових, які були присутні в житті людини протягом життя і втрачені з віком);
- 2) оптимізація (пошук резервних можливостей літньої людини);
- 3) компенсація (полягає у створенні факторів, які б компенсували вікову обмеженість в пристосування до процесу старіння) “[3, с. 127].

Запропонованої концепції при розробці програми допомоги людям похилого віку дотримується й Х. О. Порсева, вважаючи її найбільш сприятливою для даної вікової категорії. На її думку “така концепція дає можливість комплексно підійти й охопити всі сфери життєдіяльності осіб даної вікової категорії; залучити інноваційні методи роботи, зокрема, використання стратегій соціального увічнення, передачі смисло-ціннісних надбань та персоналізації в наступних поколіннях, що в сукупності дасть змогу ґрунтовно підійти до аналізу та зміни ціннісно-сислової сфери пенсіонерів”. Переваги даної концепції найповніше розкриваються в роботі груп самопомоги та взаємодопомоги [3, с. 128]. Програма Х. О. Порсевої, в основі якої лежить корекція особистості та ціннісно-сислової сфери, має для нашого дослідження науковий та практичний інтерес. Ми погоджуємося з поглядами науковця і стосовно того, що створення певних клубів, груп взаємодопомоги є ефективною формою організації повсякденної діяльності літніх людей.

Аналіз експериментальної програми допомоги літнім людям уможливило розроблення соціально-педагогічної технології адаптації клієнтів до умов геріатричного пансіонату, які мають на меті реалізацію соціально-педагогічних умов (на індивідуальному рівні, мікрогруповому та макросередовищному рівнях) та сприяють успішній адаптації літньої людини до нового соціального середовища.

Так, під технологією соціальної роботи Р. Х. Вайнола розуміє “сукупність форм, методів та прийомів, що використовуються соціальними службами, закладами соціального обслуговування, соціальними працівниками для вирішення завдань соціальної роботи” [1, с. 34].

Як зазначає А. Й. Капська, “педагогічну технологію соціальної адаптації можна назвати комплексом, який включає певні уявлення про передбачувані результати; засоби діагностики поточного стану мешканців пансіонату; пакет

методів педагогічного впливу; критерії вибору оптимальних методів адаптації для конкретних умов” [2, с. 171].

Для адаптації найбільш сприятливими є особистісно-орієнтовані педагогічні технології, в основі яких лежить незаперечне визнання індивідуальності, самобутності, самоцінності кожної людини, наділеної своїм неповторним суб'єктивним світом і досвідом. Використання особистісно-орієнтованих педагогічних технологій адаптації людей похилого віку до нових умов не може здійснюватися без урахування внутрішнього протесту людини похилого віку як носія суб'єктивного досвіду. “Застосування цих технологій і управління ними залежить від індивідуальних здібностей людини похилого віку як суб'єкта адаптаційних процесів, що робить такі технології гнучкими, варіативними, багатофакторними” [2, с. 171]. Соціальна адаптація літніх людей посилюється за рахунок методів і техніки психокорекції: індивідуальних (бесід, консультацій) групових (комунікативні, невербальні з елементами музикотерапії, дискусії).

Отже, за робоче визначення ми беремо дефініцію, розроблену Р. Х. Вайнолою [1]: під *технологіями* впровадження адаптивних процесів у структуру життєдіяльності клієнтів геріатричного пансіонату розуміємо систему форм та методів, які сприяють реалізації соціально-педагогічних умов та спрямовані на позитивний результат адаптаційного процесу – адаптованість.

Зважаючи на необхідність активізації внутрішніх сил та механізмів адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища нами добиралися педагогічно доцільні методи, які спрямовані на успішну адаптацію літніх людей. Це зумовило зміст пропонованої нами технології процесу адаптації літньої людини, яка включає в себе науково обґрунтований та раціонально відібраний інформаційний матеріал та форми роботи, що забезпечують умови для мотивації та активізації механізмів адаптації людини похилого віку.

Виходячи з логіки нашого дослідження, вважаємо за необхідне охарактеризувати окремі форми адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища. В основу цієї роботи був покладений такий алгоритм:

- характеристика конкретної форми роботи;
- впровадження форми роботи в середовище життєдіяльності (геріатричний пансіонат) за допомогою різноманітних методів;
- відпрацювання навичок визначеної форми в процесі експериментальної діяльності літніх людей.

Робота за таким алгоритмом певною мірою сприяє формуванню групової згуртованості, навичок вербального й невербального спілкування (за результатами констатувального експерименту відсутність та обмеженість комунікації є однією з головних ознак прояву дезадаптивної поведінки у мешканців пансіонату), зняття тривоги, психологічної напруги, підвищенню самооцінки, створенню позитивної атмосфери в соціальному середовищі.

Запропонована нами технологія передбачає два етапи: підготовчий та основний.

На *підготовчому етапі* досліджували спектр проблем, які є актуальними для літніх людей, що мешкають в геріатричному пансіонаті. Означене коло проблем дозволило визначити соціально-педагогічні умови (на індивідуальному, мікрогруповому та макросередовищному рівнях), які сприяють кращому

адаптивному процесу літньої людини. З метою вивчення стану проблеми адаптації людини похилого віку до умов життєдіяльності в геріатричному пансіонаті використовувалися такі методи, як метод анкетування, неструктурованої бесіди та метод спостереження в роботі з літніми людьми.

Перед початком дослідження було проведено роз'яснювальну роботу з літніми людьми, ознайомлено їх з метою дослідження та поняттям «анкетування», проінформовано про соціально-педагогічний експеримент, який застосовують для отримання даних про типовість того чи іншого явища в групі досліджуваних. Аналізуючи результати анкетування, ми змогли виявити мікросередовище та макросередовище (геріатричний пансіонат), з яким взаємодіє літня людина, що уможливило виділення найбільш значущих проблем літніх людей і визначення соціально-педагогічних умов, які сприяють успішній адаптації людини похилого віку до нових умов життєдіяльності.

Результати дослідження переконують, що в літніх людей, які мешкають в геріатричному пансіонаті, чимала кількість різних проблем. Досить часто літні люди виокремлювали з них другорядні, при цьому їм досить важко конкретно окреслити причини, які спричиняють виникнення проблемних ситуацій. Проаналізувавши коло проблем, наявних у життєдіяльності мешканців пансіонату, ми змогли виокремити із них загальні, які, на нашу думку, досить помітно впливають на пристосувальний процес мешканців пансіонату до нових умов життєдіяльності та зумовлюють специфіку адаптаційного процесу:

1) обмеженість кола спілкування (Чернігівський геріатричний пансіонат – 85,6% (77 осіб), Петриківський – 83,7% (134 особи));

2) відсутність заходів, які б проводились з літніми людьми у вільний час (Чернігівський геріатричний пансіонат – 54,4% (49 особи) та Петриківський – 23,1% (37 осіб));

3) відсутність повсякденної зайнятості (Чернігівський геріатричний пансіонат – 54,4% (49 осіб) та Петриківський – 61,9% (99 осіб));

4) наявність конфліктів між мешканцями пансіонату (Чернігівський геріатричний пансіонат – 38% (34 осіб) та Петриківський – 53% (85 осіб).

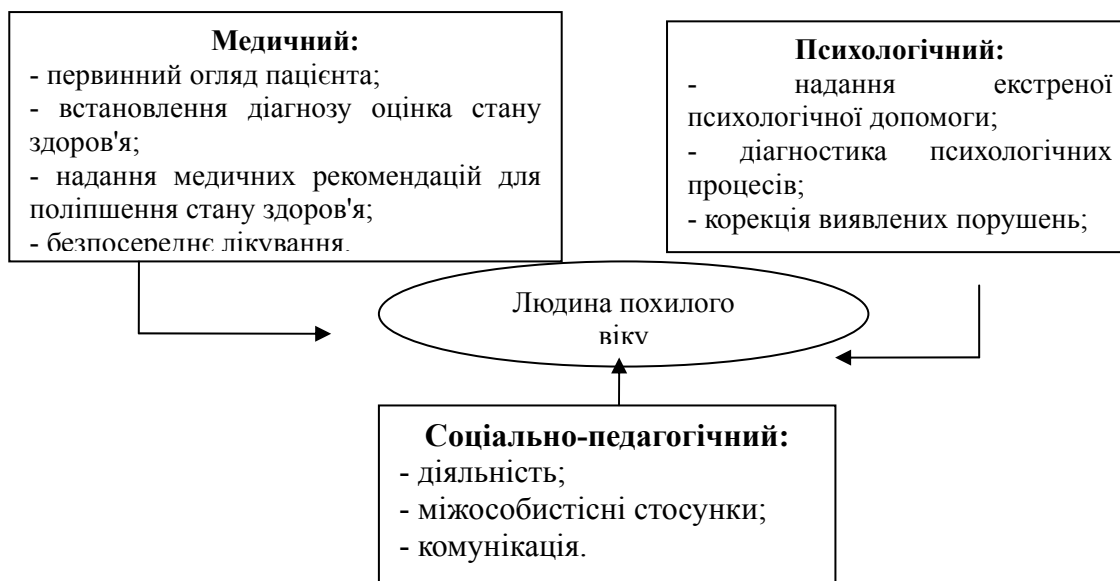

Рис. 1. Характеристика основних соціальних проблем мешканців геріатричних пансіонатів

Таким чином, соціально-педагогічна робота з літніми людьми, які мешкають в геріатричному пансіонаті має бути спрямована на вирішення основних соціальних проблем, які там існують. На рис.1. зображені основні аспекти життєдіяльності, які впливають на процес адаптації людини похилого віку та визначають специфіку адаптаційного процесу в умовах геріатричного пансіонату. Наявні соціальні проблеми дають можливість цілісно побачити основні негаразди, які існують у літніх людей та впливають на процес адаптації до умов геріатричного пансіонату.

Наступний етап експериментальної роботи був спрямований на подолання основних соціальних проблем життєдіяльності мешканців пансіонату та задоволення їх потреб за допомогою розроблених і впроваджених нами в життєдіяльність геріатричних пансіонатів технологій адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища.

Розроблена нами технологія впровадження адаптаційних процесів людей похилого віку до умов нового соціального середовища включає в себе соціально-педагогічні умови, ми розглядаємо за трьома рівнями, які сприяють позитивному адаптивному процесу.

Відповідно до кожної умови нами було розроблено форми роботи, які реалізовувалися за допомогою визначених методів роботи з людьми похилого віку, що уможливило корекцію особистісної сфери життя мешканців пансіонату і, як наслідок, вироблення в літніх людей позитивного ставлення до себе, до оточуючих людей та середовища, у якому вони перебувають.

Для впровадження умов *на індивідуальному рівні* було застосовано технологію роботи з людьми похилого віку, що має на меті досягнення внутрішнього комфорту, особистісної гармонії і дає відчуття літній людині вічності життя, неминучості певних періодів буття. Така технологія застосовувалася в роботі об'єднання *«Слово Боже у моєму серці»*, яке зорієнтоване на корекцію самооцінки літньої людини, самотності, зокрема, усвідомлення вічності життя. Реалізація цієї технології допомагає покращити психологічний стан людини похилого віку. Функціонування об'єднання *«Слово Боже у моєму серці»* передбачає відвідування просвітницьких лекцій, проведення індивідуальних бесід з представниками церкви, допомагає літнім людям відчувати зв'язок з іншими людьми, наповнює буденні дні світлими, хвилюючими почуттями. Діяльність об'єднання включає такі види занять, як лекції, бесіди, консультативна допомога, сповідь.

Впровадження у роботу геріатричного пансіонату технології, яка сприяє досягненню в літніх людей стану впевненості в собі, підвищенню самооцінки, формуванню психологічної стійкості, передбачає таку форму роботи, як об'єднання *«Аптека для душі»* і зорієнтована на корекцію ставлення до себе, до власного «Я», почуття пригніченого настрою, самотності, почуття гідності, поваги до себе. Як переконають результати дослідження, люди похилого віку досить невпевнені в собі, у свої діях та вчинках.

Реалізація умови на *мікрорівні* спонукала нас розробити технологію для роботи з літніми людьми, яка б сприяла виробленню навичок спілкування. Вона передбачає роботу клубу комунікації *«Назустріч людям»* з використанням тренінгу, підготовки стенду, тематичних днів, дискусійних груп.

Функціонування клубу «Назустріч людям» зорієнтоване на корекцію комунікативної сфери життя мешканців пансіонату, міжособистісних стосунків.

Упровадження технологій адаптації літніх людей до умов нового соціального середовища передбачає розширення кола спілкування, чому сприяє робота *дискусійних груп*, яка має на меті оволодіння навичками вербального спілкування; навичками правильно та лаконічно висловлювати свої думки; задоволення потреби в спілкуванні. Метод дискусійного характеру полягає в створенні умов, за яких літня людина може не тільки висловлювати свою точку зору, але й протиставляти її поглядам інших мешканців геріатричного пансіонату.

Впровадженню у життєдіяльність геріатричного пансіонату технології адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища, яка реалізовує творчий потенціал мешканців пансіонату, сприяє така форма роботи, як об'єднання за інтересами *«Майстри «Золоті ручки»»*. Особливий інтерес у клієнтів викликала робота, яка передбачає в'язання, вишивку, малювання, гру в шахи, пасивне читання, музичну психотерапію, що за своєю сутністю є повсякденною зайнятістю літніх людей. При цьому діяльність клієнтів в об'єднанні за інтересами супроводжувалась використанням музикотерапії або пасивного читання (за інтересами літніх людей). Безперечно, музика впливає на емоції літньої людини, вона здатна створювати настрій, що є досить важливим у роботі з такою категорією осіб. Під час прослуховування музики зникала напруга, негативні почуття в учасників експерименту. Головним критерієм для вибору музичного твору було: спокійний темп, відсутність напружених кульмінацій, мелодійність та гармонійність. Музикотерапія використовувалася нами для розвитку творчих здібностей, розширення світогляду, активізації соціально-адаптивних можливостей. Головним завданням корекційних музичних занять є стимулювання потенційних можливостей, подолання труднощів соціальної адаптації відповідно до можливостей літньої людини. На початковому етапі роботи об'єднання за інтересами пропонувалося паралельно з фізичним навантаженням використовувати метод пасивного читання, що передбачало читання соціальним працівником чи психологом певної періодики. Досить часто літні люди висловлювали бажання, щоб соціальний працівник читав їм інформацію з газет. Читання, у свою чергу, супроводжувалося обговоренням актуальних проблем в суспільному чи політичному житті.

Реалізація умов на *макрорівні* передбачає впровадження технології адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища, яка сприяє досягненню стану узгодженості можливостей літньої людини з можливостями макросередовища. Упровадження даної технології в життєдіяльність геріатричного пансіонату відбувалося за допомогою волонтерів. Ця технологія використовує такий метод роботи, як тематичні зустрічі з цікавими людьми, відвідування музеїв, виставок, театрів. Запропоновані форми роботи сприяють формуванню в літніх людей відчуття свободи, невід'ємності від суспільного життя та внутрішнього психологічного комфорту.

Отже, упровадження в життєдіяльність літніх людей, які мешкають в геріатричних пансіонатах, запропонованої технології роботи, сприяє появі в

них відчуття потрібності іншим, почуття розуміння того, що вони не самотні, не наодинці зі своїми проблемами, «не замкнені» в стінах закладу соціального обслуговування. Використані форми роботи зумовлюють специфіку адаптаційного процесу в умовах геріатричного пансіонату та не несуть великої психологічної напруги, натомість дають можливість відпочити на заняттях, сприяють формуванню нових життєвих стереотипів, зменшенню тривоги і, врешті-решт, допомагають людині похилого віку відчувати себе повноцінним членом суспільства.

Розроблення та впровадження соціальним педагогом технології роботи з людьми похилого віку, які мешкають в геріатричному пансіонаті, дає можливість розробити експериментальну програму стимулювання людей похилого віку до успішної адаптації в умовах геріатричного пансіонату.

Література

1. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика. Навчальний посібник / За ред проф. С. О. Сисоєвої – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 134 с.
2. Капська А. Й. Соціальна робота : навчальний посібник. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
3. Порсева Х. О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій осіб похилого віку: Дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Порсева Христина Олегівна /Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. — Т., 2005. — 240арк.
4. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

**І.П.Пидюра,
НПУ імені М.П.Драгоманова**

УДК 376-056.24:364.442.2

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація

У статті узагальнено теоретичні доробки вчених, які займалися проблемою ресоціалізації вихованців в центрах соціально-психологічної реабілітації. Визначено причинно-наслідкові фактори через які діти потрапляють до центрів соціально-психологічної реабілітації.

Ключові слова: ресоціалізація, центр соціально-психологічної реабілітації, вихованці центрів соціально-психологічної реабілітації.

Аннотация

В статье обобщены теоретические наработки ученых, занимавшихся проблемой ресоциализации воспитанников в центрах социально-психологической реабилитации. Определены причинно-следственные факторы по которым дети попадают в центры

соціально-психологічної реабілітації.

Ключевые слова: ресоціалізація, центр соціально-психологічної реабілітації, вихованці центрів соціально-психологічної реабілітації.

Abstract

The paper summarizes theoretical refinement of scientists who were engaged in the problem of re-socialization of inmates in the centers for social and psychological rehabilitation. Definitely causal factors because of which children are the centers for social and psychological rehabilitation.

Keywords: resocialization, Center for Social and Psychological Rehabilitation, pupils socio-psychological rehabilitation.

Реформування українського суспільства в його соціальній сфері і, зокрема, в сфері сімейної політики породило помітну за своїми об'ємами категорію дітей, які знаходяться ніби в статусі «нічийїх». Сучасні заклади освіти не в змозі повноцінно виконати завдання соціального захисту та реабілітації дітей даної категорії. Самі ж діти за таких умов не рідко переходять в статус безпритульних [3, с. 7].

Серед пріоритетів державної політики щодо соціального захисту дітей, які залишились без належного батьківського піклування та виховання визначено: встановлення та підвищення ефективності опіки і піклування; забезпечення державної фінансової підтримки шляхом запровадження єдиного механізму соціальної підтримки в усіх регіонах України; реформування системи закладів усіх форм власності для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також створення закладів нового типу (Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» (2005), Закон України, «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» (2007), Державна цільова програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (2007), Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» (2009) тощо) [6, с. 15].

Результати й висновки дослідників, висвітлені у наукових працях з проблеми ресоціалізації вихованців в центрах соціально-психологічної реабілітації представлені за такими основними напрямками: науково-теоретичні засади соціально-правового, соціально-педагогічного та соціального захисту дитинства (Н. Агаркова, І. Зверева, А. Капська, О. Караман, М. Ковальчук, І. Ковчина, Ж. Петрочко, І. Пеша, А. Платонова та ін.); соціальні причини виникнення явища дитячої бездоглядності (А. Адлер, Т. Алексєєнко, О. Безпалько, Л. Волинець, Л. Дулінова, Л. Завацька, А. Зінченко, П. Люблінський, Н. Максимова, Л. Мардахаєв, Ф. Мустаєва, В. Оржеховська, І. Пінчук, С. Толстоухова, О. Тютюнник та ін.); особливості професійної діяльності соціального педагога з асоціалізованими дітьми та технології соціально-педагогічної роботи з ними (Л. Анісімов, Л. Артюшкіна, Г. Бєвз, Р. Вайнола, Т. Василькова, Ю. Василькова, Н. Заверико, А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик, А. Мудрик, А. Полянничко, С. Харченко та ін.); соціально-психологічні механізми роботи з асоціалізованими дітьми (Л. Оліференко, С. Рубінштейн, Є. Холостова, В. Шульга та ін.). Різні аспекти профілактики та подолання явища дитячої

бездоглядності розглядалися у дисертаційних дослідженнях Т. Бессонової, Л. Кальченко, А. Кацера, Н. Павлик, Л. Рень та ін.

У деяких дослідженнях розкриті особливості виховання дітей із неблагополучних, адиктивних, неповних сімей, що потребують соціального захисту та психолого-педагогічної допомоги (А. Антонов, А. Відченко, С. Воронова, В. Галузинський, Т. Гурко, Л. Девіс, Л. Ковальчук, Н. Максимова, Е. Максимович, С. Нечай, Т. Титаренко та ін.).

Результати опрацювання різноманітних наукових праць свідчать про відсутність єдиного підходу до вивчення процесу ресоціалізації вихованців Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та недостатністю обґрунтування педагогічного забезпечення та умов ефективності процесу ресоціалізації.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість у психолого-педагогічній літературі та практиці соціально-педагогічної роботи дозволили визначити *мету даної статті*: обґрунтувати наукові підходи доресоціалізації вихованців Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей.

«Нічий» діти проживають зі своїми батьками в одному житлі, ведуть з ними спільне господарство, але в той же час їхні стосунки позбавлені сенсу, так би мовити атрофовані. Ця атрофія стосунків спричинена жорстоким ставленням батьків, нехтування інтересами та потребами, відсутністю належного догляду за своїми дітьми. Руйнування сімейних цінностей спричинює реальну загрозу для психоемоційного, інтелектуального та фізичного розвитку такої дитини. Соціальна ж занедбаність характеризується глибоким відчуженням дітей від сім'ї і школи як основних інститутів соціалізації. Їх формування йде в основному під впливом асоціальних і криміногенних груп, для них характерна глибока деформація і спотворені цінності нормативної сфери, асоціальна поведінка і протиправні дії (бродяжництво, наркоманія, пияцтво, здирство). Вони, як правило, професійно не орієнтовані, до праці та навчання відносяться негативно і мають установку на паразитичне існування [3, с. 9].

Безперечно, безпритульні та бездоглядні діти нагально потребують реабілітації, в процесі якої відбуватиметься їх ресоціалізація в суспільстві. Серед сучасних підходів до умов ресоціалізації на чільне місце висувається комплекс проблем, присвячених особливостям даної категорії дітей, які, переживаючи різноманітні форми й методи заборон і покарань відчують своєрідне відторгнення соціуму і мають потребу в отриманні соціально-психологічної допомоги. Загострення складності умов життєдіяльності таких дітей призвели до значного зростання їх кількості та їх потреби в кваліфікованій психолого-педагогічній увазі, зокрема реабілітаційно-корекційних заходах [7, с. 78].

Реабілітаційно-корекційні заходи належать до процесу соціально-психологічної реабілітації (від лат. *re* — префікс, що означає зворотну або повторну дію, і *habilitas* — придатність, спроможність), яке передбачає поновлення, залучення до нормального процесу соціалізації дітей, що через ряд умов потрапили в складні життєві обставини. В контексті соціально-психологічної реабілітації є потреба розглядати й таке поняття, як ресоціалізація [4, с. 68].

Ресоціалізація — це процес соціального оновлення особистості, засвоєння нею повторно (у разі десоціалізації) або вперше (у випадку асоціалізації або відставання в соціалізації) позитивних, з погляду суспільства, соціальних норм і цінностей, взірців поведінки. В даному понятті префікс «ре» означає демонтаж, руйнування засвоєних індивідом у процесі асоціалізації (чи десоціалізації) негативних антигромадських норм і цінностей та прищеплення тих цінностей і взірців поведінки, які схвалюються суспільством. Названа дефініція широко використовується не лише соціальними психологами та соціологами, а й педагогами, юристами. Ресоціалізаційні заходи здійснюють ті ж соціальні інституції, що задіяні й у процесі соціалізації, а саме: родина, школа, трудовий колектив, навчальні заклади, громадські організації тощо. Натомість, якщо особистість потрапляє в складні життєві обставини, то в цьому разі процес ресоціалізації здійснюють центри соціально-психологічної реабілітації, основною метою яких є руйнування негативних соціальних зв'язків і установок шляхом навчання, праці та спілкування [5, с. 75].

Починаючи з 2005 року в Україні розвивається мережа реабілітаційних центрів для дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах [1, с. 49].

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей нині є найбільш ефективними закладами системи соціального захисту, адже, дають можливість систематично та послідовно вирішувати завдання реабілітаційно-корекційної роботи, орієнтуючи її як на саму дитину, так і її біологічну сім'ю. Комплекс послуг, що надають Центри досить різноманітний (послуги з соціально-психолого-педагогічної діагностики і реабілітації, соціально-медичні послуги, юридичні консультації) але не дозволяє в повній мірі ресоціалізувати дезадаптованих неповнолітніх та повертати їх в суспільство повноцінними громадянами [4, с. 67].

До Центрів приймаються різні групи дітей, переважно ті, що : заблукали; були покинуті батьками або піклувальниками; жебракують, і місце знаходження їхніх батьків не встановлено; залишилися без піклування батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників); залишили сім'ю чи навчальний заклад; вилучені кримінальною міліцією у справах дітей органів внутрішніх справ із сімей, перебування в яких загрожувало їх життю і здоров'ю; втратили зв'язок з батьками під час стихійного лиха, аварії, катастрофи, інших надзвичайних подій; не мають постійного місця проживання і засобів до життя, підкинуті та безпритульні діти; самі звернулися по допомогу до адміністрації притулку тощо [5, с. 65].

Але здебільшого до центрів соціально-психологічної реабілітації потрапляють діти з так званих «неблагополучних» сімей. В центрі соціально-психологічної реабілітації дитина перебуває тимчасово. Тому персонал Центру має приділяти особливу увагу підготовці дитини до життя в іншому місці: повернення її до біологічної родини, влаштування в прийомну сім'ю або в дитячий будинок сімейного типу. Відтак основним завданням закладу є сприяння набуттю дітьми навичок, які допоможуть їм успішно існувати в нових умовах. Значна кількість дітей, які перебувають у Центрах, зазнали насильства у тій чи іншій формі. Часто, говорячи про насильство, ми маємо на увазі лише фізичні його прояви, такі як забиття, ляпаси, запотиличники, зовсім забуваючи

про такі форми насильства, як психологічний тиск, емоційна депривація (психічний стан, у якому люди відчують недостатнє задоволення своїх емоційних потреб), ігнорування потреб дитини тощо. Проте слід зазначити, що будь-яке насильство призводить до порушення розвитку гармонійної особистості дитини [4, с. 71].

У сім'ї, де діти і батьки існують самі по собі, лише формально називаючись родиною, а насправді, лише проживаючи на одній території, батьки не знають, та й не хочуть знати своїх дітей. Досить часто ще під час проживання разом з рідними батьками в неблагополучній родині різні потреби дитини піддаються депривації. Спираючись на відомі теорії вікової періодизації, такі як епігенетична теорія Е. Еріксона, теорія інтелектуального розвитку Ж. Піаже, культурно-історична теорія Л.С. Виготського та ін., можна стверджувати, що дітям, які успішно не пройшли основні етапи розвитку, властиві брак базового почуття довіри до світу, замкнутість або, навпаки, імпульсивність, істеричність у проявах радості й болю, депресивність. Дитина потрапляє в нові умови (новий заклад, люди, правила) з багажем негативних спогадів і досвіду. Попередній негативний досвід спілкування зі значимим дорослим (або дорослими) не дає змоги дитині швидко і успішно адаптуватися до нового середовища. Адаптація до нових умов може бути тривалою, болісною та почасти непередбачуваною [2, с. 59].

Попередня ситуація, що склалася в житті дитини призводить до порушень у різних сферах життя дитини. Наприклад, порушується здатність формувати зв'язки. Тут мається на увазі спроможність створювати і зберігати близькість з іншими людьми. Недовіра – ось одна з основних рис, яка проявляється внаслідок потрапляння дитини в складні життєві обставини і яка створює перешкоди для формування можливостей прив'язаності. Почуття недовіри, яке спочатку з'являється у дитини до людей, що спричинили її складні життєві обставини, згодом поширюється і на всіх інших дорослих, які зустрічаються в її житті, зокрема й на тих, хто вилучає дитину з небезпечної ситуації. Низька самооцінка дітей значно ускладнює процес ресоціалізації. Емоції дитини, яка перебуває у стані дистресу, часто бурхливі і хаотичні, почуття пригноблені, всередині назріває конфлікт, що ускладнює вираження і розуміння нею свого психоемоційного стану. Страх змішується з ненавистю, яка, в свою чергу, часто не усвідомлюється. Гнів змішується з потребою у батьківському схваленні та любові. Неможливість виразити свої почуття відносно того, що відбувається, призводить до неможливості ідентифікувати його (тобто те, що відбувається). У кожної дитини була своя втрата, психологічна травма, і всі діти по-різному реагують на нове оточення та спосіб життя. В житті людина перебуває в центрі цілої системи взаємин. Люди, що надають дитині соціальну та психологічну допомогу, а також навчають її, повинні допомагати їй відновити та/або побудувати нові соціальні зв'язки. Центри соціально-психологічної реабілітації, зокрема, можуть допомогти дітям зав'язати нову дружбу, відновити мовленнєве спілкування, соціальну роль і статус [2, с. 62].

У педагогічній практиці велике значення має врахування особливостей процесу адаптації дитини до умов її життя і діяльності, що змінилися із входженням у новий колектив (в даному випадку йдеться про зарахування до

закладів соціального захисту). Слід пам'ятати, що дитина вже пройшла певну адаптацію до неблагополучної сім'ї, вулиці, приймальника-розподільника тощо. При цьому часто найбільш простим та зрозумілим, а тому і найприйнятнішим для таких дітей виявляється життя або перебування на вулиці [5, с. 60].

Отже, реабілітація дітей, що потрапили до центру, може відбуватися в трьох сферах життя. Перша, найбільш бажана – це сім'я. У випадках, коли сім'я не може виконувати цю функцію, або у випадках, коли сім'я сама є джерелом насильства щодо дитини, реабілітаційну функцію можуть виконувати школа, секції, гуртки, соціальні заклади тощо. Якщо дитина не знаходить собі місця і в цьому середовищі, вона йде на вулицю, яка і є третьою, кінцевою для неї, зоною реабілітації. Останній варіант є найбільш несприятливим, оскільки саме він призводить до закріплення девіантних (відхилених від норми) форм поведінки у дітей та підлітків. Також очевидно, що залежно від характеру дезадаптації в реабілітації домінуватимуть або психолого-педагогічні діагностико-корекційні програми спрямовані на виявлення і виправлення дефектів психіки, що опираються як на пізнавальну сферу, так і особові особливості, або соціально-педагогічні програми ресоціалізації спрямовані на відновлення соціального статусу дитини в системі міжособових стосунків, переорієнтацію референтних орієнтації та соціальних установок [7, с. 80].

Слід мати на увазі, що дитина, яка потрапляє до центру з огляду на неблагополучні умови в родині, підсвідомо шукає місце психологічного спокою і комфорту, тобто місце психологічної реабілітації. І саме таким місцем має стати Центр соціально психологічної реабілітації. Цілком відмінна ситуація з дітьми, які потрапляють до центрів з вулиці. Незважаючи на несприятливі умови життя, вулиця для таких дітей є місцем психологічного комфорту, і тому вони сприймають вихід звідти як стресову ситуацію і відверто або приховано прагнуть повернутися у звичні й зрозумілі для них умови життя, до яких вони пристосувалися, де існують свої правила виживання, своя ієрархія, в якій у них є своє певне місце. Такі діти сприймають своє перебування у центрах як тимчасову необхідність, перед якою вони поки що безсилі, і тому вони або займають вичікувальну позицію, аналізуючи, яку вигоду можна тут отримати, або намагаються перенести сюди умови і правила життя на вулиці. Таким чином, психоемоційний стан дитини, яка потрапила до центру, визначатиметься не так перенесеними травмами, як тим, що для неї було місцем соціально-психологічної реабілітації, якщо таке існувало [3, с. 15].

Ми вважали за доцільне виявити вплив віку дитини на процес реабілітації. Отож, ми виявили, що існує взаємозв'язок між віковими періодами і результатом реабілітації дитини в закладі. Вік, у якому дитина потрапляє в нове місце, відіграє неабияку роль – він визначає «радіус значимих стосунків», за теорією вікової періодизації Еріксона. Дитина до 7 років повністю орієнтована на сім'ю, від 7 до 11 – на сусідів і шкільних товаришів, а далі – на стосунки з однолітками. Тому діти, що потрапили в нове середовище до 7 років, протягом тривалого часу зайняті взаємодією всередині сім'ї, пошуком людей, які хоча б тимчасово замінили їм родину. Діти старшого, і особливо підліткового, віку потребують ширшого кола взаємодій, яке охоплює і сім'ю, і школу, й співтовариство загалом. Такі діти звикають до нового середовища

довго і подекуди болісно – вони змушені «воювати» одночасно на кількох психологічних фронтах [2, с. 36].

Для успішної реабілітації слід пам'ятати, що починається вона зі звикання до закладу, і тому особливо важливо, щоб до кожної новоприбулої дитини був приставлений «куратор». Це може бути як дорослий – співробітник із числа персоналу, так і відносно дорослий – відповідальний вихованець. Ця людина супроводжуватиме новоприбулого на шляху його адаптації, знайомитиме його з правилами життя у закладі, допоможе донести його потреби, побажання і прохання до людей, які здатні допомогти в їх реалізації, тобто виконуватиме роль довіреної особи. Не варто переконувати дітей, що вони можуть почуватися «як удома». Реабілітаційний центр – це не дім, дітям не варто надто прив'язуватися до нього та до людей, які в ньому працюють. Дитині слід відразу роз'яснити, що вона перебуватиме тут лише певний період часу. Бажано хоча б приблизно визначити часові рамки, адже цей термін може виявитися коротшим, аніж зумовлено законодавством, а іноді, навпаки, трапляється, що дитина змушена залишитися в закладі ще на один термін. Це дасть дітям відчуття визначеності й стабільності на найближче майбутнє, що значно знизить рівень тривожності. Ініціативна поведінка дитини, її здатність проявити певну емпатію щодо оточення – все це ознаки поведінки дитини, яка почала «працювати» зі своїм внутрішнім світом, а отже, шукати дороги органічного входження у суспільство [5, с. 80].

Велике значення в ресоціалізації дезадаптованих дітей має соціально-педагогічна підтримка і психологічна допомога сім'ї. Що характерно, сучасні дослідження сімей з проблемами показують, що в цих сім'ях на перший план з великим відривом в порівнянні з потребою в матеріальній допомозі виходить потреба в психолого-педагогічній підтримці. Тобто з моменту приходу дитини в центр соціально-психологічної реабілітації має починатися планомірна робота з сім'єю (батьками або ближчими родичами, якщо такі є). Спеціалісти повинні детально вивчити її стан; спромогтися нормалізувати обстановку і створити в сім'ї хоча б відносно нормальний психологічний клімат. Якщо є позитивні зрушення, дитина повертається в сім'ю. Часто вихованці центрів повертаються в сім'ї, оскільки завдяки їх працівникам батьки змінюють свою поведінку, регулярно відвідують дітей, починають проявляти до них більше доброти та турботи. Робота із сім'єю не повинна припинятися навіть тоді, коли діти почувуються нормально в рідній домівці, батьки мають отримувати психотерапевтичну та педагогічну підтримку фахівців закладу або центру соціальних служб. На жаль, не завжди такий план дій можна здійснити на практиці – робота із сім'ями вимагає тривалого часу, прагнення до змін самих учасників процесу та додаткових знань та ресурсів [4, с. 72].

Аналізуючи вищезазначене, можна говорити про необхідність удосконалення реабілітаційної роботи Центрів, а саме формулювання та розробки таких педагогічних умов, що спонукатимуть дитину до змін в поведінці та засвоєнню нових позитивних норм суспільства, а отже забезпечуватимуть ефективність процесу ресоціалізації.

Література

1. Белічева С.А. Спеціалізовані підліткові клуби як інститут ресоціалізації "важких" підлітків // Психол. журн. - К., 2000 - № 6. - с. 48-54.
2. Головей Л.А. Практикум по возрастной психологии: Учебн. пособие. / Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко – СПб.: Речь, 2002 – 694 с.
3. Гончарова Т.І. Неблагополучні сім'ї і робота з ними. // Народна освіта. – К., 2002. - № 6. - с. 6 - 18.
4. Караман О. Л. Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми. // Соц. педагогіка: теорія та практика. – 2011. – № 2. – С. 65 – 74.
5. Соціальна педагогіка: навчально-методичний комплекс. За ред. А.Й. Капська. - Київ : НПУ, 2005. - 302 с.
6. Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах: автореф. дис. Ж. В. Петрочко. - К., 2011. - 44 с.
7. Янчук О. Б. Ресоціалізація неповнолітніх. // Соціальна політика і соціальна робота. – К., 2002. – № 1. –С. 75 – 83.

**М.О.Житинська,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК:316.783

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Анотація

В статті проаналізовано основні підходи до визначення поняття «життєдіяльність», визначено якість життя як комплексну характеристику життєдіяльності, окреслено структурні складові поняття та розкрито особливості його застосування щодо людей похилого віку.

Ключові слова: життєдіяльність, якість життя, люди похилого віку, життєдіяльність людей похилого віку.

Аннотация

В статье проанализированы основные подходы к определению понятия «жизнедеятельность», определено качество жизни как комплексную характеристику жизнедеятельности населения, определены структурные составляющие понятия на основе системного подхода и раскрыты особенности его применения в отношении пожилых людей.

Ключевые слова: жизнедеятельность, качество жизни, старики, жизнедеятельность пожилых людей.

Annotation

This paper analyzes the main approaches to the definition of "livelihoods" quality of life is defined as a comprehensive description of the population, outlined the concept of structural components based on a systematic approach and the features of its application to the elderly.

Keywords: livelihoods, quality of life, the elderly, the livelihoods of the elderly.

Сьогодні українське суспільство переживає складну соціально-економічну та екологічну кризу, що спричиняє катастрофічне падіння рівня життя населення. В останні роки в Україні спостерігається стійка тенденція до

погіршення стану здоров'я населення, з кожним роком зростає кількість чинників, що негативно впливають на життєдіяльність людини. Особливо гостро ця проблема стоїть стосовно життєдіяльності соціально незахищених верст населення, зокрема людей похилого віку.

Енциклопедична література визначає, життєдіяльність як сукупність видів активності, що об'єднанні поняттям «життя» [12].

Існує велика кількість визначень поняття «життя». Так, наприклад, Арістотель окреслює його як «харчування, ріст і старіння», академік І.П.Павлов - як «складний хімічний процес», а О.П. Опарін як особливу, дуже складну форму руху матерії. Нам, в свою чергу, інпонує узагальнене визначення поняття, де життя – це такий спосіб існування систем, який передбачає обмін речовин, енергією, здатність до саморегуляції, росту, розмноження і адаптації до умов середовища існування.[9]

Оскільки невід'ємною властивістю усього живого є активність, то сам термін «життя» вже деякою мірою передбачає активну діяльність.

У тлумачних словниках діяльність інтерпретують, як «спосіб буття людини у світі, здатність її вносити зміни в дійсність»[3]. Вона виступає специфічно людською формою активності, необхідною умовою існування людського суспільства. Ця специфічність полягає в тому, що людина не лише пристосовується до навколишнього середовища, а й трансформує його для задоволення власних потреб, активно взаємодіє з ним, завдяки чому і досягає свідомо поставленої мети, що виникла внаслідок прояву у неї певної потреби.

На основі вище зазначеного, під життєдіяльністю ми розуміємо, властивість людини не просто діяти в життєвому середовищі, яке її оточує, а розглядаємо її як баланс існування індивіда, групи людей, суспільства і людства загалом та самореалізації в єдності життєвих потреб і можливостей.

Слід відмітити, що неможливо вивчати особливості людини, колективу чи суспільства, не враховуючи їх місця в навколишньому середовищі і стану цього середовища. Основою життєдіяльності є наявність умов життєвого середовища. Тому ми вважаємо, що життєдіяльність слід розглядати як систему прямих та зворотніх впливів людини та життєвого середовища.

Під життєвим середовищем, ми розуміємо частину Всесвіту, де перебуває або може перебувати в даний момент людина, де відбувається її функціонування та життєзабезпечення. В свою чергу життєве середовище складається з трьох компонентів:

- природне середовище (сукупність об'єктів природного походження та створені ними екологічні системи);
- соціальне середовище (людина, групи людей, спільноти, соціум);
- штучне середовище (все те, що створено розумом і руками людини для забезпечення життєдіяльності). Його можна поділити на побутове та виробниче. *Побутове середовище* - середовище проживання людини, яке містить сукупність житлових споруд, будівель спортивного та культурного призначення та комунально-побутових організацій і установ. *Виробниче* – це те середовище, де відбувається трудова діяльність людини, комплекс підприємств, організацій, установ, засобів транспорту, тощо для здійснення професійних завдань [9].

Отже, ми можемо говорити, що життєдіяльність це складна система взаємопов'язаних компонентів середовища, основу якої становлять природні чинники життя, люди, засоби праці, результати праці. Взаємодія і взаємозв'язок між компонентами здійснюється за допомогою діяльності.

Життєве середовище в єдності трьох його складових перебуває в постійній взаємодії з людиною, здійснюючи прямий чи опосередкований вплив на неї та змінюючи її. Крім того, сама людина під впливом цієї взаємодії може змінюватись та змінювати середовище відповідно до своїх потреб і можливостей. При такій взаємодії можлива зміна якісних характеристик людини як особистості та якості самого середовища.

В контексті цього, ми можемо стверджувати, що життєдіяльність це система безперервного динамічного розвитку та вдосконалення.

Так, Л.А.Беляєва виокремлює комплексну характеристику життєдіяльності населення - *якість життя*, розглядаючи її через вираження в об'єктивних показниках та суб'єктивних оцінках задоволеності матеріальних, культурних, духовних потреб та пов'язана з сприйняттям людиною свого положення у суспільстві в залежності від культурних особливостей, системи цінностей та стандартів, що існують в данному суспільстві. [7]

Людство сьогодні стоїть на порозі нової цивілізації – «цивілізації якості». XXI століття оголошено багатьма міжнародними організаціями, зокрема Європейською організацією з якості ІСО, століттям якості. У сучасному світі висока якість вважається ознакою благополуччя держави, джерелом національного багатства і, що особливо важливо, фактором виходу з соціальних та економічних криз.

В словнику С.І.Ожегова «якість» розглядається як сукупність суттєвих ознак, особливостей, що виділяють предмет або явище від інших та надають йому визначеності. [10]

Термін «якість життя» представляє категорію, що синтезує досягнення багатьох наук. Так, англійські дослідники А.Залай та Ф.М. Ендрюс [1] підкреслюють, що поняття «якість життя» формується широкою мережею наук, серед яких виділяють: соціологію, соціальну психологію, філософію, антропологію культури, тощо. Аналогічної думки притримується і ряд інших спеціалістів, наприклад: Г.П.Петропавлова, Т.В.Гаврилова, О.Тоффлер та інші.

Американський футуролог Е.Тоффлер трактує проблему визначення «якості життя» у трьох аспектах: екологічному, економічному, соціальному.

Згідно Е.Тоффлеру, з екологічної точки зору, до якості життя можна наблизитись шляхом подолання забрудненості атмосфери, щільності населення, шуму. Іншими словами, це стає можливим шляхом відновлення фізичного життєвого середовища.

З економічних позицій «якість життя» розглядалась Е.Тоффлером як наслідок «стандарту» життя, переходом від задоволення основних матеріальних потреб до задоволення естетичних потреб у красі, престижі, індивідуальності.

Прихильники економічного підходу вважали, що якість життя слід вимірювати через такі об'єктивні показники, як стандарт життя, рівень доходів, демографічні та економічні показники.

Також Е.Тоффлер розглядав якість життя, з соціальної позиції, висуваючи головною детермінантою соціальну субкультуру.

На основі викладеного, ми можемо говорити, що в усіх трьох аспектах, які запропонував Е.Тоффлер для визначення сутності якості життя, акцент здійснюється на психологічному підґрунті феномена якості життя. [13]

Аналізуючи поняття «якість життя» ми дійшли висновку, що більшість дослідників пов'язують його з таким поняттям як «потреби». Сьогодні існує велика кількість визначень поняття «потреби». Так, Ядов В.А. під потребою розуміє потребу чи недостачу будь-чого необхідного для підтримки життєдіяльності організму особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому.[2]

Звертаючись до загальновідомої класифікації потреб А.Маслоу [4], де всі потреби дослідник поділяє на 5 основних категорій за принципом ієрархії в міру їх особистісної важливості, ми вважаємо, що в залежності від життєвої ситуації ті чи інші потреби є домінуючими і визначають спрямованість всієї системи потреб, діяльності їх носія. Система потреб може спрямовуватися на відтворення: фізіологічного існування індивіда (переважають фізіологічні потреби); фізичного існування індивіда (переважає поряд з фізіологічними вузьке коло соціальних потреб); нормально функціонуючої робочої сили (домінують потреби існування та відтворення людини); всебічного розвитку особистості (переважають потреби самовираження, самовдосконалення, розвитку людини і суспільства в цілому).[5]

В свою чергу ми вважаємо, що визначати якість життя суто через задоволення потреб є не зовсім коректним. Основною причиною активності людини є інтереси, що являються формою вираження та реалізації потреб особистості. На нашу думку, чим більше сводоби у виборі способів реалізації людиною своїх інтересів, тим вища якість її життя. За таких умов на перше місце виходить людський потенціал, який ми розуміємо, як сукупність характеристик, показників, що визначають можливості, здібності, внутрішні ресурси для реалізації тих чи інших дій, направлених на саморозвиток особистості та розвиток середовища в цілому.

Сьогодні, ми можемо зробити висновок, про існування при визначенні поняття «якість життя» двох протиставлень: з одного боку, об'єктивних умов, а з іншого – суб'єктивних оцінок існування індивіда та суспільства в цілому.

Так, Е.В.Давидова та А.Б.Давидов розглядають якість життя як об'єктивні та суб'єктивні умови існування на рівні суспільства в цілому та індивіда зокрема.[6]

Розглядаючи якість життя, а саме досліджуючи об'єктивні умови життя населення, вона розуміється як результат комбінації різних статистичних показників, що дають можливість отримання об'єктивної оцінки матеріальних умов життя, які мають вплив на соціальне життя людини. [8]

Беручи до уваги суб'єктивні умови, ми говоримо, про якість життя через призму пізнання суб'єкта, через його відчуття щастя та нещастя, задоволеності чи незадоволеності.

Задоволеність в свою чергу, ми розглядаємо як ступінь розриву між реальними задоволеними та бажаними людиною у задоволені потребами. При

чому ми наголошуємо, що не має жодної людини, яка б була повністю задоволена власним життям та в повній мірі реалізувала свої потреби. Підтвердження думки, знаходимо в теорії А. Маслоу про те, що чим вище рівень життя у людини і чим більше своїх потреб вона задовольняє, тим більше буде прагнення до задоволення вищих потреб.

Отже, якість життя – це широке, міждисциплінарне поняття. Крім того, ми вважаємо, що даному поняттю притамана інтегративність, що проявляється у ситнезі об'єктивної та суб'єктивної складових якості життя. Також, якість життя має динамічну природу, що може змінюватись під впливом часових, культурних, просторових факторів, етнічних поглядів.

Аналіз різноманітних визначень поняття «якість життя» дозволяє виокремити у їх структурі дві складові: змістовну та операційну. У змістовній частині розкривається сама сутність поняття, а в операційній визначається спосіб кількісного вимірювання рівня якості життя.

Отже, на основі вивчених джерел, ми визначили, *якість життя - комплексна категорія, яка відображає рівень розвитку людського потенціалу, що дає можливість задоволення культурних, матеріальних, духовних та інших потреб людини, через власну суб'єктивну самооцінку людиною свого життя та вимірювання фахівців за встановленим набором об'єктивних показників.*

На нашу думку, даючи характеристику поняття «якість життя» слід підкреслити ряд її особливостей:

1. Якість життя досить широке, багатоаспектне поняття, перш за все соціологічне, що охоплює всі сфери суспільства, оскільки всі вони включають життя людини та його якість.

2. Якість життя має дві сторони: об'єктивну та суб'єктивну. Критерієм об'єктивної оцінки якості життя слугують нормативи потреб та інтересів людей, по співвідношенню яких, можна оцінити ступінь задоволеності цих потреб та інтересів. Однак лише суб'єкт здатний оцінити ступінь задоволеності потреб і інтересів. Таким чином, оцінка якості життя виступає в двох формах:

- ступінь задоволеності науково-обґрунтованих потреб та інтересів;
- задоволеність якістю життя самою особистістю.

3. Якість життя не є категорією окремою від інших соціально-економічних категорій, вона об'єднує багато з них, включає в себе їх в якісному аспекті. Так компонентами якості життя є і спосіб життя, рівень життя, оточуюче середовище.

4. Якість життя категорія, що має ієрархічну будову, що схильна змінюватись в залежності від культурних, історичних, вікових та інших факторів.

5. Якість життя носить інтенсивний характер, оскільки характеризує суб'єктність людини.

В контексті нашого дослідження, *життєдіяльність людей похилого віку - взаємозв'язок індивіда та життєвого середовища, шляхом функціонування в різних соціальних системах, з метою підтримки необхідного рівня та якості життя.*

Досліджуючи життєдіяльність, слід окреслити основні принципи що її забезпечують:

- принцип безперервного забезпечення фізіологічних процесів, що залежать від таких факторів: повітря, продукти харчування, тепло, світло, питна вода, предмети споживання, тощо;
- принцип раціональної організації праці (управління, організація, засоби, результати праці);
- принцип матеріального заохочення при організації життєдіяльності, що пов'язане з продуктивністю праці;
- принцип взаємозв'язку та взаємозалежності з навколишнім середовищем;
- принцип захисту здоров'я і умов життєдіяльності (система спеціально створених соціальних інститутів);
- принцип ліквідації негативних наслідків життєдіяльності (заходи держави щодо попередження та подолання небезпек та ризиків: екологічних, технологічних, промислових, техногенних катастроф).[9]

Сьогодні, в умовах соціально-економічної нестабільності життєдіяльності людей похилого віку притамані, перш за все, загальні проблеми: низьке матеріальне забезпечення, проблема самотності та спілкування, погіршення здоров'я, проблема високої тривожності психологічного дискомфорту, зміна соціального статусу, способу життя в цілому. Ці проблеми тісно пов'язані між собою та часто є причинами та наслідками один одного, в своїй сукупності здатні погіршувати становище людей похилого віку.

До систем, які забезпечують життєдіяльність людей похилого віку, можна віднести правові норми захисту особистості, право на працю, відпочинок, медичне обслуговування, захист навколишнього середовища, здоров'я і життя, забезпечення правопорядку, соціальних прав, життєдіяльності в умовах надзвичайних ситуацій..

Саме підготовка людини до старості, сприяння у отриманні нової, своєчасної інформації від компетентних фахівців, підтримка суб'єктності у вирішенні соціальних проблем, розвиток активності та ініціативності людини похилого віку здатна полегшити процес адаптації до нових умов життєдіяльності та підвищити якість цієї життєдіяльності.

Сьогодні, ми можемо говорити, що життєдіяльність людей похилого віку, її якість залежить від соціально-побутових, матеріальних умов, в яких проходить життя такої людини та від психічних особливостей різних груп престарілих, від їхнього ставлення та сприйняття, почуття задоволеності життям, від рівня активності та творчої діяльності. Сьогодні життєдіяльність людей похилого віку залежить від того, в якій мірі людина може реалізувати свої потреби. Ми наголошуємо, що почуття задоволеності в період старості є важливим показником психологічного, мотиваційного здоров'я, яке проявляється у наявності інтересу до життя і потреби його продовжувати.

Література

1. Szalai, A. The quality of life – comparative studies / A. Szalai, F.M. Andrews. – Sage, London, 1980
2. Ядов, В.А. Потребность / В.А. Ядов // БСЭ. – 1975. – Т. 20. с 439

3. Українська Радянська Енциклопедія- К., 1980 - Т. 3 - С. 323.
4. Мескон, М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 1998. – 800 с.406
5. Тарасенко В.И. Социальные потребности личности: формирование, удовлетворение, развитие. – К.: Наукова думка, 1982. –168с.
6. Давыдова Е.В., Давидов А.Б. Измерение качества жизни.- М.: РАН, Инст.Социологии, 1993. – 52с
7. Л.А.Беляева Уровень и качество жизни, проблемы изменения и интеграции// Социолог. Исследование 2009.№1С.34
8. Н.С. Маликов. К вопросу о содержании понятия «качество жизни» и его измерению// Уровень жизни населения регионов России. -2002. - №2. –С.1-7]]
9. Піступ І.П. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник Суми: видавництво « Університетська книга », 2000 - 301 с
10. *Ожегов С. І., Шведова Н. Ю.* Тлумачний словник російської мови: 80 000 слів і фразеологічних висловів / Російська академія наук. Інститут російської мови ім.В. В. Виноградова. - 4-е вид., Доповнене. - М. : Азбуковнікі, 1999. - 944 с.
11. Дзюба І. В. Категорія рівня життя населення: сучасний підхід / І. В. Дзюба, Л. Ф. Удотова // Статистика України. – № 1. – 2004. – С. 68–73
12. Психологічна енциклопедія. Під ред. Р.Корсіні, А.Ауербаха 2-ге видання.- Спб.:2006. – 1096с.
13. Топчієв О.Г. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики / О.Г.Топчієв, Т.М. Безверхнюк, З.В. Тітенко; Національна академія державного управління при Президентові України. – ОРІДУ НАДУ,2005. – 262с.

**А.Ф. Приходько,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 364.025.2

ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ ОСІБ ТА СІМЕЙ

Анотація

В статті визначено основні категорії системи соціального забезпечення малозабезпечених осіб та малозабезпечених сімей, проаналізовано інструменти підтримки їх життя, здоров'я та працездатності в сучасних умовах.

Ключові слова: малозабезпеченість, межа малозабезпеченості, прожитковий мінімум, соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, середньомісячний сукупний дохід сім'ї, соціальне забезпечення.

Аннотация

В статье определены основные категории системы социального обеспечения малообеспеченных лиц и малообеспеченных семей, проанализированы инструменты поддержки их жизни, здоровья и работоспособности в современных условиях.

Ключевые слова: малообеспеченность, граница малообеспеченности, прожиточный минимум, социальная помощь малообеспеченным семьям, среднемесячный совокупный доход семьи, социальное обеспечение.

Annotation

The paper identifies the main categories of social welfare poor people and poor families,

analyzes tools to support their life, health and disability in modern terms.

Keywords: low income, low income limit, a living wage, social assistance to poor families, average total family income, social security.

В останній час в Україні спостерігається ситуація, за якої з кожним роком знижується рівень життя населення. В першу чергу, це пов'язане з низьким рівнем оплати праці. Українське суспільство характеризується значною диференціацією населення за рівнем матеріального забезпечення різних груп та верств (майже 2/3 населення мають доходи нижчі середнього рівня). Державна політика у сфері соціального захисту населення неможлива без підтримки життя, здоров'я та працездатності найбільш матеріально-незахищених категорій громадян, а саме малозабезпечених.

Соціальна допомога малозабезпечених громадянам, як напрям соціального забезпечення, охоплює різні види забезпечення за рахунок державного та місцевих бюджетів, також добровільних пожертвувань. Така допомога надається особам, які зазнають нестатків, як на основі перевірки їх доходу та засобів існування, так і за певними критеріями, без такої перевірки.

Перш ніж розглядати заходи щодо подолання проблем малозабезпечених осіб, слід вивчити питання щодо визначення малозабезпеченості. *Малозабезпеченість* - це явище, при якому з поважних або незалежних причин від особи або сім'ї середньомісячний дохід нижчий від прожиткового мінімуму, встановлений для окремих громадян або сім'ї. Мається на увазі, що внаслідок матеріальних нестатків малозабезпечені верстви населення не мають можливості харчуватися відповідно до місцевих стандартів, не мають можливості сплачувати за комунальні послуги та за житло, виходячи із своїх потреб, не мають можливості лікуватися та відпочивати, забезпечуючи відновлення втраченого здоров'я та працездатності, також не мають можливості оплачувати навчання.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР "Про мінімальний споживчий бюджет» з 1994 р. до 1999 р. розроблявся і затверджувався соціальний норматив - межа малозабезпеченості. Визначення цього нормативу наведено у Законі України «Про межумалозабезпеченості», за яким *межа малозабезпеченості* - це величина середнього сукупного доходу, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів і послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством. Застосовувалась межа малозабезпеченості для визначення розмірів соціальних гарантій і соціальної допомоги. Вартість непродовольчих товарів і послуг визначається відповідно до фактичних витрат сімей з низькими доходами згідно з положенням, затвердженим КМУ. Вартість непродовольчих товарів не може становити менше 15 % вартості продуктового набору.

Статтею 46 Конституції України закріплено право громадян на соціальний захист: «Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом», що зумовило необхідність розробки нових підходів до визначення рівня життя населення і

прожиткового мінімуму. У 1999 р. ухвалено Закон України «Про прожитковий мінімум», в якому закладено правові засади для встановлення прожиткового мінімуму, як вартісної величини достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. На сьогодні прожитковий мінімум в Україні складає 1176 грн (з 1 липня 2014 – 1207 грн., з 1 жовтня 2014 – 1256 грн.) Отже, єдиним базовим державним соціальним стандартом, що застосовується для визначення основних державних соціальних гарантій, є прожитковий мінімум.

Згідно системи соціального забезпечення сімей, сукупні доходи яких є меншими за розмір прожиткового мінімуму, виокремлюється державна *соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям*, як щомісячна допомога малозабезпеченим сім'ям у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї. В свою чергу, *середньомісячний сукупний дохід сім'ї* - це обчислений у середньому за місяць дохід усіх членів сім'ї з усіх джерел надходжень протягом шести місяців, що передують місяцю звернення за призначенням державної соціальної допомоги.

Розмір такої допомоги визначається як різниця між рівнем забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом, який визначається за Методикою обчислення сукупного доходу для всіх видів соціальної допомоги. З 1 січня 2012 року внесено зміни до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям, згідно яких розмір допомоги збільшується на кожную дитину віком від 3 до 13 років у 2014 році збільшується на 250 грн., а на кожную дитину віком від 13 до 18 років - на 500 грн.

Однак, розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям не може бути більше ніж 75 відсотків від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї, а для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів - 100 відсотків відповідного прожиткового мінімуму.

Соціальний захист малозабезпечених слід будувати на трьох рівнях з урахуванням економічного становища в країні, джерел фінансування і можливостей регіонів.

Перший рівень— соціальна допомога, яка гарантує громадянам прожитковий мінімум і можливість психофізичного виживання. Другий рівень — соціальне забезпечення, що гарантує нормальний рівень існування людини (відшкодування втрат систематичного доходу, компенсація додаткових витрат у зв'язку з інфляцією, запобігання причинам, що призводять до втрати системного доходу, тощо). Третій рівень — надання соціальних послуг, які забезпечують трудову активність, участь громадському житті (програми професійної перекваліфікації, створення додаткових робочих місць, тощо). Такий підхід передбачає зміну соціальних

функцій держави. З одного боку, вона повинна створювати умови для того, щоб населення було здатне власними силами вирішувати більшість соціальних проблем, з іншого — подавати певну допомогу громадянам та їх родинам, якщо вони з різних причин не можуть власними силами підтримувати необхідний

мінімальний життєвий рівень. Це потребує нових підходів до соціального захисту населення. Слід враховувати, що економіка соціального захисту ще недостатньо ефективна навіть у високорозвинених країнах.

В Україні економіка соціального захисту населення перебуває на початковій стадії розвитку. Невідкладними заходами з реформування системи соціального захисту є впровадження механізмів адресної допомоги малозабезпеченим верствам населення з одночасною поступовою ліквідацією практики реалізації її через дотації та пільги всім категоріям населення незалежно від рівня їх доходів.

Література

1. Закон України «Про межу малозабезпеченості» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 42, ст.382, м. Київ, 4 жовтня 1994 року N 190/94-ВР.
2. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» Відомості Верховної Ради України, 2000 р., № 35, ст. 290, м. Київ, 1 червня 2000 року, N 1768-III.
3. Кривобок Ю.В. Безоплатні соціальні послуги: перспектива в Україні/ Ю.В Кривобок //Вістник пенсійного фонду в Україні- 2011. - № 2 (104).- с. 8-12.
4. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. для студ. юрид. спец, вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. / За ред. П. Д. Пилипенка. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. — 496 с.

**Л.С.Нейжпапа,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 378.047

РОЛЬ КУРАТОРА У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація

У статті визначено поняття куратор академічної групи, його функції, обґрунтовано необхідність взаємодії куратора з першокурсниками. Проаналізовано місце куратора у професійному самовизначенні студентів першого курсу. Узагальнено необхідні напрями та форми роботи куратора по забезпеченню професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: професійне самовизначення, першокурсники, куратор академічної групи, функції діяльності куратора.

Аннотация

В статье определено понятие куратор академической группы, его функции, обоснована необходимость взаимодействия куратора с первокурсниками. Проанализировано значение куратора в профессиональном самоопределении студентов первого курса. Обобщены необходимые направления и формы работы куратора по обеспечению профессионального самоопределения будущих социальных педагогов.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, первокурсники, куратор академической группы, функции деятельности куратора.

Annotation

The article defines the concept of an academic curator of the group, its functions, the necessity of interaction curator of freshmen. The place curator of professional self first year students. Generalized necessary directions and forms of work supervisor to ensure the professional self of future social workers.

Keywords: professional self-determination, freshmen, curator of academic groups, business functions curator.

Важливою складовою навчально-виховної роботи вищих навчальних закладів є робота кураторів академічних студентських груп. Завдання інституту кураторів та наставників визначаються метою виховної роботи у вищій школі і характеризуються багатовекторністю напрямів, спрямованих на формування громадських, соціально-культурних та професійних якостей майбутнього фахівця, залучення студентів до наукової, творчої та професійної діяльності. Саме від організаторських та особистісно-професійних якостей куратора залежить вектор професійного та особистісного становлення майбутніх спеціалістів.

Проблема діяльності куратора академічної групи не є новою. Особливо інтенсивно вона розроблялася протягом останніх десятиліть. Накопичено значний теоретичний і методичний матеріал, що забезпечує пошук нових підходів до виховного процесу у вищій школі. Вивчення та аналіз ряду наукових досліджень свідчить, що проблему ролі та місця куратора, його діяльність в академічній групі та функціонування інституту кураторів започатковано в працях В.Алфімова, Р.Абдулова, В.Базилевича, Т.Буяльської, О.Винославської, С.Гури, Б.Кабарухіна, І.Калачова, О.Клименко, Є.Коцюби, С.Романової, Л.Філінської, І.Соколової, В.Філіпова.

Актуальний і недостатньо дослідженим залишається питання про вплив кураторів на професійне самовизначення першокурсників. Адже, більш складною і відповідальною є робота куратора саме на першому курсі. Школяр у минулому, входить до нової, незвичної атмосфери, з іншими проблемами та іншою орієнтацією навчального процесу. Процес адаптації його до нових умов – складний процес, і завдання куратора полягає в тому, щоб допомогти першокурснику пройти період адаптації без невиправданих затрат. Крім того проблема професійного самовизначення є найбільш значущою для студентів першого курсу, в яких відбувається формування спеціальних здібностей та якостей характеру у зв'язку з професіоналізацією, прийняття вимог майбутньої професії та усвідомлення свого місця в структурі професійної діяльності. Орієнтація студентів на професійну дію та свідоме прогнозування професійного майбутнього є невід'ємною складовою усього навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів.

Саме куратори повинні стати ефективними посередниками між суб'єктами освітньо-виховного процесу, адже куратор – це наставник і організатор, вихователь і консультант для студентів групи. Як зазначають Т.Бульська, Л.Мацко, М.Прищак, куратор – це закріплений за навчально-академічною групою викладач, як правило на весь період її існування, кандидатура якого висувається зі складу кафедр інституту. Він відповідає за виховну роботу в навчально-академічній групі. Куратор групи є основною фігурою у вихованні та адаптації студентів до студентського життя та навчального процесу в інституті [1].

Зміст діяльності куратора визначає основні його функції:

- діагностична (передбачає регулярне відслідковування динаміки самовдосконалення, самонавчання, професійного росту);
- прогностична (передбачає визначення рівня знань та вмінь на основі вивчення інтересів і потреб студентів, дає змогу передбачити проблеми, які постануть перед кураторами в процесі їхньої діяльності);
- посередницька (передбачає встановлення взаємозв'язку та спільної діяльності багатьох громадських, соціальних, державних структур для вирішення питань і проблем студентів);
- охоронно-захисна (спрямована на організацію роботи з профілактики захворювань, на оволодіння першою медичною допомогою, культурою харчування, санітарно-гігієнічними нормами, основами трудотерапії, сприяння формуванню здорового способу життя);
- превентивна (дозволяє передбачити, привести у дію соціально-правові, юридичні, психологічні, соціально-медичні, педагогічні заходи попередження та подолання негативних явищ, організацію відповідної допомоги особам, які її потребують);
- евристична (вивчення та використання передового наукового досвіду для покращання виховної роботи);
- організаторська (забезпечує надання необхідної допомоги студентському самоврядуванню, творчим групам, радам тощо);
- мобілізуюча (переведення об'єкта виховання у суб'єкт самовиховання, саморуху, самоутвердження);
- аналітична (передбачає планування та організацію виховної роботи студентською групою на підставі врахування міжособистісних стосунків у колективі, мотивів навчальної та пізнавальної діяльності студентів, рівня їх інтелектуального розвитку, індивідуальних особливостей, соціально-побутових умов життя, стану здоров'я, результатів навчання тощо);
- комунікативна (забезпечує уміння взаємодіяти зі студентами, пояснювати та аргументувати свою точку зору, уміння та здібності повести за собою, захопити ідеєю) [5, с.112].

Ми виділили ще одну функцію – професійно-спрямовану, яка забезпечує розуміння студентами змісту майбутньої професійної діяльності.

Проведений теоретичний аналіз та результати констатувального експерименту засвідчили, що забезпечення професійного самовизначення студентів можливе через різні форми виховної роботи університету, і куратор академічної групи виступає однією з ланок у загальній структурі діяльності суб'єктів виховного процесу університету, тому нам важливо було на початковому етапі: по-перше, конкретизувати зміст і виховний потенціал педагогічної діяльності куратора з формування професійного самовизначення, по-друге, визначити роль куратора у вирішенні цього завдання в загальній системі навчально-виховної роботи університету.

Аналіз планів кураторської роботи показав, що в них мала частка тих форм роботи, в яких відбивалися б форми та аспекти змісту профорієнтаційної діяльності куратора. Організована в університеті навчально-виховна робота не

завжди враховує особливості соціальної ситуації розвитку особистості студента на етапі професійного самовизначення. На практиці найчастіше «спрацьовує» установка загальної теорії виховання безвідносно до віку студента і необхідності його підготовки до виконання конкретних професійних обов'язків. Застосовувані в університеті методи і прийоми виховання нерідко за своїм змістом і формою не відображають специфіки професійного розвитку особистості на даному віковому та соціально-економічному етапі [4, с.102]. Досить яскраво це можна проілюструвати прикладом реалізації найважливішого на сьогодні завдання куратора - формування та розвитку колективу студентської групи як інструменту виховання професіонала. Логіка нашого міркування підказувала, що в університеті колектив студентської групи повинен розглядатися як тимчасовий колектив початківців фахівців даного профілю на етапі учнівства, а діяльність студента - як реалізація можливості формування професійного самовизначення особистості в процесі професійних проб і підготовки до майбутньої професійної діяльності в колективі колег по професії.

Специфіка діяльності інституту кураторів в університеті визначається уже тим фактом, що по традиції кураторів вибирають серед викладачів фахових кафедр і, відповідно, куратор для першокурсників виступає взірцем майбутньої професії. Це дає змогу кураторові в процесі виховної роботи зі студентами використовувати окрім методів переконання і навіювання, метод прикладу. Взагалі, для ефективної кураторської роботи необхідне поєднання функціоналу куратора, тобто коли куратор групи викладає у них навчальні дисципліни та є методистом ознайомчої практики. Таким чином реалізовується певна форма педагогічного наставництва.

Основна увага куратора на першому курсі повинна спрямовуватися на вивчення особистості студента, виявлення активу та вдосконалення його роботи, формування згуртованого колективу групи, засвоєння студентами особливостей навчальної діяльності та правил гуртожитку, прищеплення навичок самостійної роботи, роз'яснення важливої ролі вивчення предметів у підготовці майбутнього спеціаліста. Основним напрямком діяльності куратора є проведення індивідуальної та групової виховної роботи, залучення студентів до соціально-активного життя, виховання моральної і фізично вихованої особистості [3, с. 87].

За оцінкою Л. Галаганової педагогічне забезпечення професійного самовизначення студентів у діяльності куратора реалізується в наступних видах і формах:

- вивчення особистості студентів з метою забезпечення їх професійного самовизначення;
- консультації студентів з орієнтації на професійно значущі види діяльності;
- інструкції - консультації з питань організації самоконтролю студентів, обліку та оцінки результатів виконання ними різних видів діяльності з метою загального і професійного розвитку майбутнього фахівця;
- надання методичної допомоги студентам в організації спілкування в групі з метою інтелектуального та морального розвитку і використання цього досвіду для розвитку у студентів організаторських і комунікативних

- консультації з індивідуальними програмами професійного самовизначення і професійної кар'єри, їх коригування та адаптації з урахуванням завдань різнобічного і професійного розвитку студента;
- аналіз результатів і якості виконання студентами доручень і обов'язків по кафедрі як варіантів професійних проб;
- підбір зразків і даних про форми професійної поведінки на різних рівнях професіоналізму, стилів самоосвіти і просування у навчальній діяльності як засобу реалізації особистих цілей і завдань тощо [2, 96].

Популярною формою взаємодії куратора і студентів є кураторські години. Саме проведення кураторських годин повинно бути спрямоване на полегшення адаптаційного процесу першокурсників, виявлення студентів, які зробили компромісний вибір професії, надання їм допомоги. З цією метою ми розробили тематичний план роботи куратора по забезпеченню професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у системі навчально-виховної роботи університету, в якому відображено форми роботи. Даний план ми подаємо в табличному вигляді (табл. 1.)

Таблиця 1.

**Тематично-календарний план проведення кураторських годин
для педагогічного забезпечення професійного самовизначення студентів
І курсу спеціальності «Соціальна педагогіка»**

№ п/п	Тематика організаційних форм	Форма роботи	Час проведення
1	Особливості організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі за вимогами Болонського процесу	бесіда, екскурсія до музею університету	вересень
2.	Чому я обрав спеціальність «Соціальна педагогіка»?	бесіда, анкетування	вересень
3.	У кожного свій професійний шлях	зустріч з викладачами-випускниками	жовтень, до Дня вчителя
4.	«Я – майбутній соціальний педагог»	круглий стіл	листопад, до Дня працівника соціальної сфери
5.	Спогади про студентське життя	зустріч з студентами старших курсів	грудень
6.	Успішно складена сесія – початок успішної кар'єри	диспут	січень
7.	Захисти свій професійний вибір	мозковий штурм	лютий
8.	Що таке самоосвіта та самовиховання?	круглий стіл за участі викладачів психології	березень
9.	Як знайти свою дорогу у житті?	зустріч зі соціальними педагогами	квітень
10.	Чого я досяг за навчальний рік? Чи правильно я обрав професію?	опитування, творча робота	травень

Розглянемо детальніше деякі форми роботи куратора. До Дня вчителя студентам було запропоновано зустріч із викладачами-випускниками даного інституту «У кожного свій професійний шлях», на якій першокурсники поспілкувалися з викладачами, які працювати з ними, та побачили їх в ролі випускників. Студенти мали змогу ставити питання та складати бачення власного професійного шляху. Атмосфера невимушеної бесіди з викладачами сприяла адаптації майбутніх соціальних педагогів і створювала надію на майбутнє. До Дня працівника соціальної сфери першокурсники зустрічалися з спеціалістами, які працюють в закладах соціального спрямування. Вони ділились досвідом, пригадували роки навчання в університеті, давали поради щодо кращої організації навчальної роботи студентів.

Важливими у педагогічному забезпеченні професійного самовизначення студентів стало проведення такої групової форми роботи, як круглий стіл «Я – майбутній соціальний педагог», на якому обговорювалися питання вимог до особистості соціального педагога та шляхи розвитку необхідних характеристик для професійного становлення. На другий круглий стіл «Що таке самоосвіта та самовиховання?» ми запросили викладачів, які читають психологічні дисципліни.

Аналіз результатів нашого експерименту дозволяє стверджувати, що найбільше значення мала і, ми вважаємо, буде мати діяльність куратора як представника кафедри з організації та керівництва професійним самовизначенням студентів, як у навчально-професійних видах діяльності, так і в дослідницькій роботі, так само як і в позааудиторний час. Вивчаючи особистість студентів відповідно до вимог майбутньої професії, розкриваючи потенціал форм навчально-виховної роботи університету для професійного самовизначення, куратор виступає і з позиції профконсультанта з питань професійного становлення з урахуванням вимог, які пред'являються до знань і особистісних якостей студента як майбутнього професіонала в особистісно-орієнтованому виховно-освітньому процесі університету.

Зазначені вище напрями та форми роботи куратора першого курсу, на нашу думку, сприяють педагогічному забезпеченню професійного самовизначення через такі показники: знання про майбутню професійну діяльність, вимоги до особистості соціального педагога, професійне самовизначення; узгодження особистісних і професійних цінностей; наявність професійних намірів і планів, визначення професійної мети, етапів її досягнення; емоційне ставлення до обраної спеціальності; ступінь задоволеності професійною підготовкою; активність особистості в реалізації власної позиції; прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Література

1. Буяльська Т. Б., Прищак М. Д., Мацко Л. А. Робота кураторів академічних груп у вищому навчальному закладі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: posibnyky.vntu.edu.ua/r_k/index.html. Заголовок з екрану.

2. Галагузова Ю. Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов: дис. доктора пед. наук : 13.00.08/ Галагузова Юлия Николаевна. – М., 2001. – 373 с.
3. Кисла О. Ф. Особливості розвитку професійного самовизначення майбутніх учителів початкових класів в умовах ступеневої підготовки: дис.. канд.. пед. наук : 13.00.04 / Кисла Оксана Федосіївна. – Київ, 2008. – 180 с.
4. Осипова Т.Ю., Бартенєва І.О., Біла О.О. та ін. Виховна робота зі студентською молоддю: навч. посіб. / За заг. ред. Т.Ю.Осипової. – Одеса: Фенікс, 2006. – 288 с.
5. Романова С. В. Організаційно-виховна робота куратора академічної групи у вищих технічних навчальних закладах : дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Романова Світлана Вікторівна / Слов'янський держ. педагогічний ун-т. – Слов'янськ, 2006. – 257 с.

**І.Е.Артеменко,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК [37.013.42: 364.62] (043.3)

ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО ВЗАЄМОДІЇ З ЗАКРИТИМИ ГРУПАМИ

Анотація

У статті розглядається проблема підготовки менеджера соціальної роботи до аутич-роботи; Розкривається зміст і принципи аутич-роботи. Виокремлюються необхідні для аутич роботи менеджеру соціальної роботи знання, уміння і особистісні якості. У статті також відображено трьохрівневу систему підготовки менеджера соціальної роботи до аутич-роботи.

Ключові слова: аутич-робота, менеджер соціальної роботи, маргіналізовані групи клієнтів, професійна компетентність менеджера соціальної роботи

Аннотация

В статье рассматривается проблема подготовки менеджера социальной работы к аутич-работе; Раскрывается содержание и принципы аутич-работы. Выделяются необходимые для аутич работы менеджеру социальной работы знания, умения, и личностные качества. В статье также отобразена трехуровневая система подготовки менеджера социальной работы к аутич-работе.

Ключевые слова: аутич-робота, менеджер соціальної роботи, маргіналізовані групи клієнтів, професійна компетентність менеджера соціальної роботи

Annotation

This paper deals with the problem of training in social work manager to outreach work. The author reveals the essence and principles of outreach work. The analysis allowed to distinguish the necessary outreach to the manager of social work knowledge, skills and personal qualities. It also

shows the three-level system of training in social work manager to outreach work

Key words: outreach work, social work manager, marginalized group of clients, professional competence in social work manager

Сьогодні, в умовах кризового стану українського суспільства, коли підвищується рівень безробіття, знижується рівень життя більшості громадян України, підвищується рівень агресивності і насильства серед населення, збільшується кількість алко- і наркозалежних, а також ВІЛ- інфікованих, значно зростає роль соціальної роботи як виду професійної діяльності. Відповідно підвищуються вимоги і до самого менеджера соціальної роботи як до професіонала.

Слід зазначити, що значна кількість потенційних клієнтів досить рідко звертається безпосередньо до соціальних служб (наркозалежні, «діти вулиці», ВІЛ-інфіковані, безхатченки). Менеджери соціальної роботи, лікарі, психологи, волонтери мають розуміти необхідність безпосереднього виходу на вулиці міста для пошуку і встановлення контактів з представниками уразливих груп суспільства.

Мета статті полягає в аналізі проблеми професійної підготовки менеджерів соціальної роботи до аутрич- роботи.

Аналіз науково-педагогічних джерел з проблем теорії і технологій менеджменту соціальної роботи (В. Андрущенко, В. Бех, М. Головатий, Г. Дмитренко, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпенко, Є. Комаров, Г. Лактіонова, М. Лукашевич, І. Мигович, М. Михальченко та ін.) підтверджує актуальність обраної теми дослідження і дозволяє констатувати, що серед науковців є спільне розуміння сутності та змісту менеджменту соціальної роботи, технологій навчання.

Звернення до сучасних соціально-педагогічних досліджень показало, що проблема підготовки майбутніх менеджерів соціальної роботи до аутрич роботи недостатньо відображена в науковій літературі й ще не була об'єктом науково-педагогічних пошуків.

Враховуючи різноманіття проблем і широкий контингент потенційних клієнтів, яким зобов'язані допомагати соціальні працівники, професійна підготовка менеджерів соціальної сфери має носити багатoproфільний характер і в її основі мають лежати кваліфікаційні вимоги, що поєднують у собі готовність надавати допомогу знедоленим як на дому так і в умовах вулиці, а також сукупність професійних компетенцій соціального працівника.

Отже, проаналізуємо зміст і завдання аутрич-роботи та зміст підготовки менеджерів до аутрич роботи.

Аутрич-робота (англ. outreach – зовнішній контакт) – форма просування послуг, що надаються медичними службами і громадськими організаціями, в цільове співтовариство. [5]

Аутрич-робота – це метод взаємодії з закритими групами клієнтів поза офісом, поза медичними закладами. Він передбачає соціальну роботу спрямовану на надання інформації, консультацій і профілактичних засобів закритим групам клієнтів (контакт з якими через існуючі служби охорони здоров'я ускладнений) у місцях, звичних для даної цільової групи (там, де вони

збираються разом, живуть й проводять час). Методи аутрич-роботи застосовують до так званих маргіналізованих груп, якими є: споживачі наркотиків, працівники комерційного сексу, безпритульні діти, особи без постійного місця проживання, делінквентні підлітки, неформальні підліткові угруповання.

Тож, менеджер соціальної роботи має бути готовим до роботи з такими маргіналізованими групами клієнтів знати і розуміти їх психологічні особливості та основні принципи аутрич-роботи.

Принципами аутрич-роботи є:

- Розуміння потреб цільової групи і швидке реагування на них. Надання допомоги в межах аутрич-роботи має бути доречним і заснованим на реальних потребах, які визначає сама цільова група.

- «Рівний-рівному». Реалізація цього принцип пов'язана з необхідністю залучення до аутрич-роботи людей, які мають або можуть встановити тісні зв'язки з цільовою групою (досить часто це люди з цієї цільової групи які мають позитивний досвід подолання своєї залежності або їх родичі і близькі, однолітки).

- Дружнє й толерантне ставлення до представників цільової групи.

- Конфіденційність й анонімність.

- Своєчасне забезпечення цільових груп актуальною і об'єктивною інформацією[1].

Менеджер соціальної роботи має також розуміти той обсяг роботи який йому необхідно виконувати в аутрич-роботі. Компоненти аутрич-роботи:

- Надання інформаційно-освітніх матеріалів з профілактики ВІЛ-інфекцій, туберкульозу і вірусних гепатитів

- Надання інформації про хвороби печінки, інфекції, що передаються статевим шляхом

- Надання інформації соціального, психологічного і правового характеру

- Попередження конфліктів із законом

- Розповсюдження презервативів і засобів індивідуального захисту (лубриканти, контрацептиви, засоби гігієни)

- Розповсюдження засобів захисту здоров'я (спиртові серветки, дезінфікуючі засоби, вітаміни, антибіотики, перев'язувальний матеріал)

- З'ясування можливості лікування і направлення клієнтів до медичних закладів, включаючи супровід їх лікування і контроль за якістю обслуговування (casemanagement)

- Направлення клієнтів і їх близьких до соціальних служб, реабілітаційних програм, служб зайнятості, молодіжних організацій, груп взаємопідтримки.

- Проведення соціальних, епідеміологічних, поведінкових досліджень в середовищі цільової групи

- Організація і управління роботою добровольців

- Координація і контроль діяльності аутрич-працівників шляхом докладного щоденного обговорення подій

Проаналізувавши принципи і компоненти аутич-роботи, можна виокремити певний набір якостей, знань і умінь які необхідні менеджеру соціальної роботи для ефективної взаємодії з клієнтами в умовах «вулиці».

Серед особистісних якостей якими має володіти менеджер соціальної роботи для успішного здійснення аутич-роботи можна виокремити:

– Усвідомлення мотивації до заняття аутич-роботою (Необхідно щоб менеджер соціальної роботи усвідомлював навіщо він працює з даною групою клієнтів)

– Повага до представників цільових груп. Усвідомлення того, що володіння певною інформацією не ставить аутич-працівника «вище» людей, з якими він працює; клієнти володіють цінною і корисною інформацією і багатим життєвим досвідом. Вміння поважати і цінувати цей досвід – важлива якість, яка допомагає проводити аутич-роботу

– Невимушеність й уміння бути щирим. Аутич-працівники не мають грати невластиві їм ролі, намагатись «підлаштуватись» під споживача

– Схильність до емпатії пов'язана з вмінням уважно слухати і розуміти людину, з якою аутич-працівник розмовляє

– Відкритість. Уважно і відкрито відноситись до тієї інформації, яку аутич-робітник отримує як на вулиці, так і від медичних спеціалістів, і постійно бути в курсі найбільш актуальних потреб тих людей, з якими він працює, а також намагатись знайти інформацію, яка відповідає цим потребам

– Комунікбельність. Аутич-робітник має вміти спілкуватись з клієнтами на рівних і володіти темою розмови.

– Контактність пов'язана з вмінням швидко реагувати менеджера соціальної роботи на будь яку ситуацію.

– Відчуття контролю і безпеки. Слідкувати за собою і бути обережним.

– Організаторські здібності.

Успішність здійснення аутич-роботи залежить не тільки від наявності у менеджера соціальної роботи визначених якостей особистості аутич-робота, як і будь-яка інша професійна діяльність, вимагає оволодіння певною спеціальною базою знань і умінь, володіння якою і визначає рівень професійної компетентності. Компетентний менеджер соціальної роботи повинен володіти методами, прийомами, технологіями соціальної роботи, а також вміннями, необхідними для їх застосування.

Як вважають Н.Киценко і А.Волик становлення аутич-робітника відбувається впродовж чотирьох стадій:

1. Неусвідомлене сприйняття інформації (аутич-працівник відчуває дискомфорт через те, що мало поінформований з фахових питань)

2. Набуває вміння формулювати і задавати питання (може вже визначити, яку інформацію може сприйняти клієнт)

3. Набуття власного досвіду, проходження тренінгів дають свій результат, аутич-працівник набуває багато знань

4. Знання переходять у стадію несвідомого [1].

Як ми бачимо у становленні менеджера соціальної роботи, який здійснює аутич-роботу велику роль відіграють базові знання і вміння. Тож, визначимось якими базовими знаннями менеджер соціальної роботи має володіти щоб

успішно здійснювати аутич-роботу.

У А. Кадушіна виокремлено п'ять рівнів знань, які повинен використовувати менеджер соціальної роботи у процесі надання допомоги:

1. Загальні знання у сфері соціальної роботи.

- політика у сфері соціальної допомоги, соціальні служби, соціальні проблеми та інститути; - людська поведінка та соціальне оточення: розвиток особистості, соціокультурні норми і цінності, процеси життєдіяльності у суспільстві;

- методи практичної діяльності у сфері соціальної роботи: індивідуальна, групова соціальна робота, організація громади.

2. Знання із окремих галузей соціальної роботи (наприклад, соціальна робота у виправних закладах або медична соціальна робота): мета, функції, методи професійної діяльності.

3. Знання про конкретне агентство: його функції, структуру, нормативно правову регуляцію.

4. Знання про типи клієнтів, з якими працює агентство.

5. Знання про типові особливості встановлення контакту [3, с.39-79].

У 1956 році Національна Асоціація соціальних працівників США визначила базові для соціальних працівників знання, а саме:

- знання про розвиток людини та її поведінку, особливо під впливом соціального, культурного, економічного середовища;

- психологію надання та отримання допомоги;

- способи комунікації людей, вербальної і невербальної поведінки;

- групові процеси і взаємовплив групи та індивіда;

- значення соціокультурних факторів та їх вплив на індивіда, групу, громаду: релігія, духовні цінності, закони, соціальні інститути;

- психологію міжособистісних та міжгрупових відносин;

- громаду, процеси, що мають місце у ній, способи розвитку та зміни, її соціальні служби і ресурси;

- соціальні служби: структуру, організацію, методи роботи;

- себе як особистість і ті особистісні відносини, які можуть впливати на професійну діяльність» [4 , с.78].

Враховуючи попередні підходи до визначення бази знань, а також особливості аутич-роботи менеджера соціальної роботи ми узагальнили і доповнили перелік базових знань. Таким чином для успішного здійснення менеджером соціальної роботи аутич-роботи йому необхідно оволодіти такими знаннями:

1. Загальні знання з соціології і психології, які стосуються розуміння особливостей формування і соціалізації особистості під впливом різних факторів.

2. Загальні знання у сфері соціальної роботи. Політика у сфері соціальної допомоги, соціальні служби, соціальні проблеми та інститути, форми, методи і основні технології соціальної роботи.

3. Знання із окремих галузей соціальної роботи (наприклад, аутич-робота з безпритульними дітьми): мета, функції, методи професійної діяльності.

3. Знання про конкретне агентство: його функції, структуру, нормативно

правову регуляцію.

4. Знання про типи клієнтів, з якими працює агентство.

5. Комунікативні знання, що пов'язані з особливостями встановлення і утримання контакту

6. Знання про забезпечення власної безпеки при аутичній роботі

7. Знання з менеджменту направлені на ефективну організацію аутичної роботи

Проте, професійність менеджера соціальної роботи оцінюється не тільки рівнем знань набутих в процесі навчання, «а вмінням працювати, використовуючи ці знання, вміння, навички і засоби для допомоги тим, хто потрапив у скрутну ситуацію» [2 с.120]. Таким чином, в основі професійних вмінь лежить організована система знань, проте запас теоретичних знань ще не забезпечує успіху в аутичній роботі. Для ефективного здійснення аутичної роботи потрібні відповідні навички. Менеджер соціальної роботи, зокрема, повинен вміти:

- ✓ Встановлювати контакт з потенційним клієнтом
- ✓ Цілеспрямовано і з розумінням слухати інших;
- ✓ Переконувати і мотивувати потенційного клієнта до змін;
- ✓ Організовувати роботу клієнта над своїми проблемами
- ✓ Організовувати та координувати діяльність різних організацій і фахівців при роботі над проблемами клієнта
- ✓ Спостерігати та інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку, використовуючи знання з теорії особистості та діагностичні методи;
- ✓ Обговорювати делікатні проблеми з необхідною долею уваги та підтримки, викликаючи у клієнта довіру;
- ✓ Збирати інформацію, щоб підготувати соціальну історію, оцінку, звіт;
- ✓ Визначати момент призупинення терапевтичної допомоги клієнту;
- ✓ Вчасно надати, за необхідності, першу медичну допомогу потенційному клієнту
- ✓ Забезпечити власну безпеку при спілкуванні з маргінальними групами.
- ✓ Проводити дослідження та інтерпретувати їх результати;
- ✓ Бути посередником і вести переговори між конфліктуючими сторонами;
- ✓ Формувати і підтримувати з колегами професійні відносини, спрямовані на надання соціальної допомоги;
- ✓ Повідомляти про соціальні потреби державним організаціям, приватним, громадським або законодавчим органам, що забезпечують фінансування відповідної діяльності.

Менеджер соціальної роботи повинен також вміти просто і грамотно говорити і писати, навчати інших, уважно й доброзичливо реагувати на емоційні й кризові ситуації, служити зразком у професійних відносинах, пояснювати складні психосоціальні явища, ефективно організовувати свою роботу, вишукувати джерела й засоби для надання допомоги іншим, оцінювати власну поведінку, вести роботу в групі, вирішувати конфліктні

Отже, аналіз необхідних менеджеру соціальної роботи знань, умінь і

навичок для аутич-роботи надає нам можливість виділити три рівні професійної компетентності:

- науково-методологічний;
- професійно-практичний;
- особистісний.

Відповідно до яких передбачається трьохрівнева система підготовки менеджера соціальної роботи до аутич -роботи

- когнітивний рівень навчання: повідомлення знань та їх раціональне обговорення;
- прагматичний рівень навчання: тренування методів роботи, поведінковий тренінг, відпрацювання безпечного способу діяльності;
- емоційний рівень навчання: самосвідомість, рефлексія особистого досвіду.

Література

1. Аутич и консультирование. Наталья Киценко, Анатолий Волик . – [Электронный ресурс] – Электрон дан. – Информационный Интернет-портал Яндекс. – Режим доступа: www.harm-reduction.org/ru/images/stories/.../outreach_and_consult.pdf, Загол. з екрану. – Мова рос.
2. Бочарова В.Г. Профессиональная социальная работа: личностно-ориентированный подход. – М., 1999. – 184с.
3. Kadushin A. The Knowledge Base of Social Work // Kahn A. Issues in American Social Work. – N.Y.: Columbia University Press, 1959. – С.39-79.
4. Morales A., Sheafor B. Social Work: A profession of many faces. – Boston, 1990. – 325р.
5. Национальная социологическая энциклопедия. – [Электронный ресурс] – Электрон дан. – Информационный Интернет-портал Яндекс. – Режим доступа: <http://voluntary.ru/dictionary/621/word/autrich-rabota>, Загол. з екрану. – Мова рос.

I. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

<i>Капська А.Й</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНИХ ВІДНОСИН У СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	3
<i>Вайнола Р.Х.</i> КЛАСИФІКАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ.....	12
<i>Стех Є.О.</i> ПРОЕКТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЯК СКЛАДОВОЇ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	18
<i>Карнова І.Г.</i> ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....	26
<i>Кулінченко О.С.</i> СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	34
<i>Синякова В.Б.</i> ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА.....	39
<i>Дябел Л.І.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ЇХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ.....	46
<i>Олійник Г. М.</i> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ.....	51
<i>Соляник М.Г.</i> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ.....	59
<i>Короткова Р.І.</i> ОСОБЛИВОСТІ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....	65

Шендерук О. Б. АНАЛІЗ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	70
--	----

Костюшко Г. О. УКРАЇНСЬКІ РОДИННІ ТРАДИЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ.....	76
---	----

Шевчишена О.В. ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО ОВОЛОДІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	82
---	----

Сікалюк А.І. СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНА СКЛАДОВА МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА.....	91
---	----

Сидорчук М.С. ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	97
---	----

Буднік І. О. РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ АНІМАЦІЇ У РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	102
--	-----

Мільчевська Г.С. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТАРШОГО ПІДЛІТКА В ДИТЯЧОМУ ЗАКЛАДІ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ.....	108
---	-----

Мирошніченко Н.О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	114
---	-----

Дзюбенко Н. М. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	119
--	-----

II. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Карпенко О.Г. ГРОМАДЯНСЬКЕ СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЯК СКЛАДОВА ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ.....	125
--	-----

Ясточкіна І.А. МЕТОДИ ПСИХІЧНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У СТУДЕНТІВ.....	131
--	-----

Вакуленко О. В, Кудляк С. М, Романова Н. Ф.

УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ ЯК
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ЗДОРОВ'Я ЗБЕРІГАЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА.....137

Вайнола Р. Х, Бичковська О. О.

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ
РЕКЛАМНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....145

Карпенко О. Г, Голубенко Т. О.

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО
ПАТРОНАЖНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ.....151

Коленіченко Т. І.

ТЕХНОЛОГІЯ АДАПТАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ДО НОВИХ УМОВ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ.....158

Пидюра І. П.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З
РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
РЕАБІЛІТАЦІЇ.....164

Житинська М. О.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ.....171

Приходько А. Ф.

ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ
ОСІБ ТА СІМЕЙ.....177

Неїжпапа Л. С.

РОЛЬ КУРАТОРА У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ СТУДЕНТІВ-
ПЕРШОКУРСНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....180

Артеменко І. Е.

ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО ВЗАЄМОДІЇ З
ЗАКРИТИМИ ГРУПАМИ.....186

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Редакція розглядатиме лише матеріали, зміст яких оформлений відповідно до Постанови ВАК України № 7-06/1 від 15 січня 2003 р.

Обсяг статей (разом із рисунками таблицями) не повинен мати менше 10 стор.

Текст статей необхідно подавати на дискетах, сформованих у Word 6.0 або Word 7.0 (основний текст: шрифт **Times New Roman**, розмір **14**, інтервал **1,5**). Текст статті подається роздрукованим в одному примірнику.

Формат аркушів А 4 (210x297 мм).

Відступи: зліва – 3,0 см, справа – 1,5 см, зверху 2,0 см, знизу – 2,0.

У першому рядку зліва вказується УДК;

- наступний рядок – ініціали і прізвище автора і співавторів (розмір шрифту - 14, жирний) по правому краю;
- наступний рядок – назва навчального закладу (розмір шрифту – 14, жирний) по правому краю;
- наступний рядок – назва статті великими літерами (розмір шрифту – 14, жирний) по центру;
- **анотації**, підготовлені українською, російською та англійською мовами обсягом до 400 знаків (3-4 рядки);
- через рядок – основний текст статті. Розмір абзацу – **1,25 см**.

У кінці статті через рядок подається список літератури, в якому необхідно вказати: авторів, видання, назву, місто видання, видавництво, повний обсяг видання; для періодичних видань – вказати номер видання та сторінки, на яких розміщений матеріал.

Таблиці та рисунки подаються на окремих аркушах (файлах). Заготовки таблиць розміщуються по центру (розмір шрифту 14, жирний), а нумерація праворуч таблиці. Розмір шрифту для набору текстів таблиці 12. Підписи під рисунками розміщуються по центру (розмір шрифту 14). Місце таблиць та малюнків вказують на полях надрукованого тексту.

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
НПУ ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

Серія 11.

Соціальна робота. Соціальна педагогіка.

Випуск 18

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.
За достовірність викладених фактів відповідальність несе автор.

Головний редактор

В.П. Андрущенко

Відповідальний редактор

А.Й. Капська

Відповідальний секретар

А.І. Годлевська

Матеріали подані мовою оригіналу

Автори опублікованих матеріалів **несуть повну відповідальність** за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Підписано до друку 12.03.2014 р. Формат 60x84/8.

Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. др. арк. 22,78. Обл.-вид. арк. 13,37.

Наклад 300 прим. Зам. № 107.

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26